www.alibapir.com

عەلی باپیر

خواپەرستی ئیسلامی

لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا

نوزاد

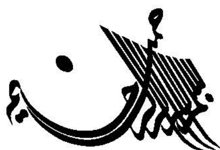
بەرگی سێیەم

زەکات و ماڵ بەخشین

بڵاوکردنەوەی ...

خوا پەرستیی ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا

زەکات و ماڵ بەخشین

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir
AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - كوردى

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

خواپەرستیی ئیسلامیی
لەبەر ڕۆشـــنایی قورئان و سوننەت دا

بەرگـی سـێیەم

زەکـــات و
ماڵ بەخشـین

عەلـی باپیـر

بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن

ناوی کتێب: خواپەرستیی ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا - بەرگی سێیەم
نوسەر: عەلی باپیر
بڵاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن/ هەولێر
خەت: نەوزاد کۆیی
بەرگ: أمین مخلص
نەخشەسازی ناوەوە: عزالدین محمد
نۆرەو ساڵی چاپ: دووەم ١٤٣٠ك - ٢٠٠٩ز
تیراژ: ١٥٠٠ دانە
سەرپەشتی چاپ: نەهرۆ محمود

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانەکان ژمارەی سپاردنی (١٢٦٢) ی ساڵی ٢٠٠٧ دراوەتێ

تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن
هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
ت : ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٢٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨
مۆبایل : ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

چاپکردنی پێشووی کتێبەکانم بە نۆرەو بەگوێرەی
توانا و هەلومەرجی ئەو ڕۆژگارە بوو.
وە ئێستا بۆ هیوام وابوو شێوەی چاپکردنێکی
وایان بۆ بڕەخسێ کە مایەی بەهرە لێوەرگرتنی زیاتری
خوێنەرانیان بێ. جا ئێستا سوپاسی خوای بەخشەر
دەکەم لە خۆو ڕێنگەی تەفسیر بەو کارە هەڵستی.
خوا بەرەکەتی بخاتە ئیش و کاریانەوە و لەگەڵیان
بێت، منیش سوپاسیان دەکەم.

علی باپیر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وصحبه وآله

بەندە (عەلی باپیر) بەڕێز مامۆستا مخلص و

شەوو هێنیکەی تەفویضم و تەخویل کرد بۆ چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانم، خوا بەرەکەت و خێری زیاتر

بخاتە ئیش و کاریانەوە.

وە جگە لەوان هیچ کەسێکی دیکە مافی چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانی بەندەی نیە.

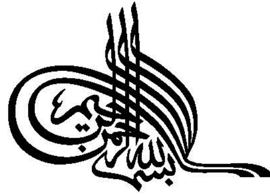
عەلی باپیر

١١ ربیع الثانی ١٤٢٦

٢٠٠٥/٥/١٩

هەولێر

:

﴿وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾ ٥٦ (الذاريات)

پێشکەش بێ

بە بەندە ڕاستو ڕەسەنەکانی خوای تاكو بێوێنەو هاوەڵو پاك، کە بە مانای ڕاستەقینەو فراوانی پەرستن، خوا دەپەرستنو، لە پەرستنیدا گیرۆدەی شیرکو لە شێوەی پەرستنیدا دووچاری بیدعەت نابن، واتە تەنها ئەو دەپەرستنو تەنیا بەوشێوەیەش، کە خۆی دیاری کردوە دەیپەرستن.

پێشـەکییەکی کـورت

خوێنـەری بەڕێز!

پاش ئەوەی لە بەرگی یەکەمو دووەمـدا، باسـی هـەر کـام لـە: (خواپەرسـتیی بەگـشتی)و (بنـچینە گرنگـەکانی هەڵسوکـەوتی شـەرعییانەو ژیرانـە لەگـەڵ وردەبابەتـە خیلافییەکانـدا)و (پـاكو خـاوێنی)و (خۆشـۆردن)و (تەیـەممومو)و (دەستنوێژ)و (نوێژ بەرپاکردن)مـان کـرد، خـوا یاربـێ لـەم بـەرگی سێیەمەشـدا دووەمین دروشمو پایەی خواپەرستیی دەتوێژینەوە، کە بریتیە لە (ماڵبەخـشین) بـە فەرزو سوننەتییەوە، کە زەکات گەورەترینو گرنگترین جۆریەتی.

جا ئێمە لە سۆنگەی ئەوەوە، کە لە (ڕێ خۆشکردن)دا بە وردیـی باسـی هێڵـە گشتییەکانو بڕگە سەرەکییەکانی ئەم بابەتەمان کردوە، لێرەدا بەم ئەندازەیە لێـی دەگەڕێینو لە خوای تاكو پاك دەپاڕێینەوە کە یارمەتی هەموو لایەکمان بدات، کە لە بواری هەڵسوکەوت کردنمان لەگەڵ مـاڵو سـامانو لایـەنی ئابوورییـشدا، وەك سەرجەم بوارو لایەنەکانی دیکەی دینو ژین، بەپێی یاساو بڕیارەکـانی شـەریعەت ڕەفتار بکەینو، زۆر لە خۆمان وریابینو لانەدەین.

٢٦ صفر ١٤٣٠

٢٢/ ٢/ ٢٠٠٩

هەولێر

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویستم!

ماڵو سامان بەخشین لە ڕێی خوادا یەکی دیکەیە لە دروشمو نیشانە گرنگو بنەڕەتییەکانی خواپەرستییو بەندایەتیی بۆ خوا کردن.

وەجێی سەرنجە کە خوای کاربەجێ، ماڵو سامان بەخشینی بە خەسڵەتێکی بنچینەییو گەورەی ئینسانی مسوڵمان داناوەو لە قورئانی مەککیدا پێش مەدەنی لە چەندان ئایەتدا خەسڵەتی ماڵ بەخشین لە ڕیزی خەسڵەتە گەورەو بنەڕەتییەکانی دیکەی تاکو کۆمەڵی مسوڵماندا خراونەتەڕوو! بۆ وێنە:

* ﴿فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلْبَغْىُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾﴾ الشوری، وەك دەبینین خەسڵەتی ماڵ بەخشین لە ڕیزی: ئیمان، پشت بەخوا بەستن، خۆپاراستن لە گوناحە زلو ناقۆڵایەکان، لێبوردن لە کاتی تووڕەییدا، بەدەم بانگی خواوە چوون، نوێژ بەرپاکردن، ڕاوێژ بەیەکترکردن لە کاروباردا، وە تۆڵەستاندنەوە لە کاتی دەستدرێژیی کرانە سەردا، باسکراوە! کە بێگومان هەر هەموویان خەسڵەتو پێکهێنەری گرنگو بنەڕەتی هەم کەسایەتی تاکی مسوڵمانو هەم کۆمەڵگای مسوڵمانیشن.

*﴿أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ
(١٩) ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ (٢٠) وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ
أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ (٢١) وَٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ
رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ
أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ (٢٢) الرعد﴾، لێرەشدا بە هەمان شێوە ماڵ بەخشین لە ڕێی خوادا بەپەنهانیی و ئاشکرا خراوەتە ڕیزی زانیاری هەبوون بەڕاستیی و هەقیێتی قورئان، وەفاداریی بە پەیمانی خواو نەشکاندنی ئەو بەڵێن و پەیمانە، گەیاندنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بەتایبەت خزمایەتی، سام و هەیبەت هەبوون بەرامبەر بەخوا، ترسان لە لێپرسینەوەی ڕۆژی دوایی، ئارام گرتن و خۆڕاگریی لەبەر خاتری خوا، نوێژ بەرپاکردن، بەچاکە پاڵ پێوەنانی خراپە! کە بێگومان ئەمانیش سەرجەمیان بۆ پەروەردەبوونێکی ڕاست و دروستی ئینسانی مسوڵمان و هاتنەدی کۆمەڵگایەکی ئیسلامی هاوسەنگ و تێرو تەواو، پێویستن.

وە ماڵ بەخشین لە قورئاندا مەگەر چۆن دەنا هەمیشە کراوە بە پێشەکی گیان بەخشین، تەعبیری: ﴿...وَجَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ... (٧٢) الأنفال، الحجرات: ١٥﴾، وە تەعبیری: ﴿...وَهَاجَرُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ...﴾ جارێك لە: (التوبة:٢٠)و، تەعبیری: ﴿جَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ (٨٨)﴾، لە التوبة: ٨٨)، وە تەعبیری: ﴿...وَتُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ...﴾ لە (الصف:١١)، وە تەعبیری: ﴿...أَن يُجَٰهِدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ...﴾، لە: (التوبة:٤٤)، وە تەعبیری: ﴿...أَن يُجَٰهِدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ

وَأَنفُسِهِمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ.. ﴾، لـــه (التوبـــة:٨١)، وه تـــهعبیری: ﴿ ..وَجَٰهِدُواْ بِأَمۡوَٰلِكُمۡ وَأَنفُسِكُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِۚ ...(٤١) ﴾، له: (التوبـة: ٤١)، هەر كام یەكی جارێك له قورئانێدا هاتوون!! چونكه له ڕاستیدا جەنگو جیهاد له پێنـاوی خـوادا بەرلەوەی پێویستی بە ڕووح بێ، پـەكی لەسـەر مـاڵو سـامان كـەوتوه، وه ئـەو كەسەش، كە دڵی لەبەر ماڵو سامانەكەی نەبێتەوە، كە لە ڕێی خوادا بیبەخـشێ، ڕێی تێناچێ بتوانێ گیانەكـەی فیـدا بكـات، پێـشینانیش گوتوویانـە: بـەردی زل نیشانەی پێدانەدانە!

بەڵێ ماڵو سامان بەخشین لە پێناوی خوادا جۆرە خواپەرستییەكی زۆر گـەورەو گرنگە، چونكە چەرخو دۆلابی ئەم ژیانـە دنیـایی یـە، چ لـە حالـەتی جـەنگو چ ئاشتیدا، لەڕووە ماددییەكەیەوە داینەمۆو جووڵێنەرەكەی مـاڵو سـامانە، ئـەوەتا خوای زاناو كاربەجێ تبارك‌و تعالى لـەوبارەوە فەرموویـەتی: ﴿ وَلَا تُؤۡتُواْ ٱلسُّفَهَآءَ أَمۡوَٰلَكُمُ ٱلَّتِي جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ قِيَٰمٗا وَٱرۡزُقُوهُمۡ فِيهَا وَٱكۡسُوهُمۡ وَقُولُواْ لَهُمۡ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا (٥) النساء ﴾، واتـە: وە ئـەو مـاڵو سـامانانەتان، كـە خـوا گێڕاونـی بەمایـەی ڕاوەستانو بەڕێوەچوون -ی ژیانو گـوزەران- تـان مەدەنـە دەسـت نەفامـەكانتان، بەڵكو بژێوو پۆشاكیانی تێیاندا دابـین بكـەن، وە -لـەوبارەوە- قـسەی خـۆش‌و چاكیان لەگەڵ بكەن.

وەك دەبینین خوای پەروەردگار ماڵو سامانی بە ڕاگـرو بەڕێوەبـەرو چـاككەری ژیانو گوزەرانی كۆمەڵگا ناو بردوە، وە لە مسوڵمانانیـشی قەدەغـە كـردوە، كـە بیدەنە دەست ئەو جۆرە كەسانە، كـە لەبـەر نـەفامیی‌و نـەزانیی‌و كـاڵو كرچـیی نازانن‌و ناتوانن، كە وەك پێویست‌و لە شوێن‌و مەقامی خۆیدا ئەو مـاڵو داراییـیە بەكاربێنن، وەجێی سەرنج ئەوەیە كە خوای پەروەردگار ماڵو سامانی بـە مـوڵكی

کۆمەڵگای ئیسلامیی داناوەو هەموو ئەندامەکانی کۆمەڵگاش لەبەردەم پاراستنیو بەزایە نەچوونیدا بە بەرپرسیار لەقەڵەم داوە[1]!

جا ئێمە خوا پشتیوان بێ، بەم شێوەیەی خوارێ ئەم دروشمە گرنگەی خواپەرستییو سێیەمین پایەو کۆڵەکەی ئیسلامەتیی، دەتوێژینەوە:

بەندی یەکەم: ماڵ بەخشین بەگشتی

که لەم خاڵانەی خوارێ پێکدێ:

١- ماڵ بەخشین لەڕێی خوادا یانی چیو، چ پلەو پایەیەکی لە ئیسلامدا هەیە؟!

٢- ماڵ بەخشینی فەڕز.

٣- زەکاتدان.

٤- زەکاتی سەرفیتره (زكاة الفطر).

٥- ماڵ بەخشینی سوننەت (خێرکردن-التصدق).

٦- چۆنیەتی ماڵ بەخشین: چەند ئەدەبو ڕەوشتێکی بەرزو جوان.

٧- سەرەنجامی ماڵ بەخشینی ڕیاکارانە.

بەندی دووەم: چەند تێبینییەکی گرنگ دەربارەی زەکات.

که ئەم بەندەش سەرجەم لە چوار خاڵان پێکدێ:

١- زەکات دانو وەرگرتنیو دابەشکردنی.

شایانی باسە ئەم خاڵە (١٤) تێبینی گرنگی وەخۆگرتوون.

٢- زەکاتو کۆسپو گیروگرفتەکان. ئەمیش هەشت (٨) تێبینی تێدان.

٣- زەکاتی ئاژەڵو بەروبوومی کشتوکاڵو میوەجات.

٤- چەند جۆرە زەکاتێك.

---

١) بڕوانە: (الجامع لاحكام القران) القرطبي، ج٣، ص١٣٣٥-١٣٣٦، و(تفسير القاسمي)ج٣ ص٣٨.

کە ئەمیش حەڤدە (١٧) تێبینی گرنگی گرتوونەخۆ، دەربارەی حەڤدە جۆرە زەکاتدان.

بەندی سێیەم: بەراوردێك لە نێوان زەکاتو باج (ضريبة)دا.

کە ئەمیش لەم هەشت خاڵە پێکهاتوە:

١- ماهیەتی زەکاتو باجو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان.

٢- بنەمای مەبدەئی زەکاتو باج.

٣- زەکاتو باج لە چی دەدرێن؟!

٤- پرانسیپەکانی دادگەریی لە نێوان زەکاتو باجدا.

٥- رێژەییو هەڵکشین (النسبية والتصاعدية) لە نێوان زەکاتو باجدا.

٦- دەستەبەرکەرەکان (ضمانات)ی زەکاتو باج.

٧- رەوابوونی باج وێرای زەکات.

٨- ئایا باج وەبری زەکات دەکەوێ؟!

بەندی چوارەم: بەرهەمو شوێنەوارەکانی ماڵ بەخشین لەرێی خوادا

کە لە چەند خاڵێکدا بەرهەمو شوێنەواری چاكو پەسەندی ماڵ بەخشین لە رێی خوادا لە ژیانی تاكو کۆمەڵدا تێدا خراونەڕوو.

لە خوای پەروەردگارو بەخشەریش داواکارم، کە بەرەکەتو پیرۆزیی وا بخاتە ئەم توێژینەوەیەکە بۆ خوێنەران مایەی شارەزاییو بەرچاوڕوونی چاکترو زیاتر بێت لەبارەی یەکێك لە پایە گرنگەکانی ئیسلامو دروشمە بنەڕەتیەکانی خواپەرستییو، بۆ بەندەش مایەی پاداشتی دوارۆژو قورسکردنی تای تەرازووی کردەوە چاکەکانم بێت.

بەندی یەكـــەم

مـاڵ بەخشـین بە گـشـتی

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir
AliBapir/عەلی باپیر

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

١- پێناسەو پلەو پایەی ماڵ بەخشین لە ڕێی خوادا.

٢- ماڵ بەخشینی فەرز.

٣- زەکات.

٤- زەکاتی سەرفتــرە (زكات الفطر).

٥- ماڵ بەخشینی سوننەت.

٦- چۆنیەتی ماڵ بەخشین، چەند ئەدەبو ڕەوشتێکی بەرزو جوان.

٧- سەرەنجامی ماڵ بەخشینی ڕیاکارانە.

١- پێناسەو پلەو پایەی ماڵ بەخشین:

"راغب الأصفهاني"[١] گوتوویەتی: (نَفَقَ الشيءُ مضى ونَفَذَ.. والإنفاق قد يكون في المال وغيره وقد يكون واجبا وتطوعا...والنفقة إسم لما ينفق)، واتە: (نَفَقَ الشيءُ) یانی ئەو شتە ڕۆی‌و بڕا..وە (إنفاق) لە ماڵ‌و سامان‌و غەیری ویشدا دەبێ، وە فەرزو سونن‌ەتیشی هەیە،...وە (نفقة) ناوە بۆ ئەوەی کە سەرف دەکرێ.

کەواتە: وشەی (نفق) یان (نفقة)، کە بە هەموو صیغەکانییەوە (٧٣) جار لە قورئانیدا هاتوە، لە بنەڕەتی زماندا یانی نەمان‌و بڕان‌و تەواوبوونی شتێك، بەڵام شەرع بۆ سەرف کردن‌و بەخشینی ماڵ‌و سامانی بەکارهێناوە، کە لە ڕێی خوادا دەبەخشرێ‌و دەدرێ بەو کەس‌و شوێنانەی کە شەرع دیاری کردوون.

جا هەرچەندە لە ئەسڵدا وشەی ماڵ سەرف کردن (إنفاق المال) هەرجۆرە ماڵ‌و سامان خەرج کردنێك دەگرێتەوە، چ بۆ خوا بێت چ بۆ غەیری خوا، وە چ لە ڕێیەکی شەرعی‌و ڕاستەوە بێت، چ نا، بەڵام لە بەکارهێنانی قورئان‌و سوننەتدا مەگەر بە نیشانەیەك جیاکرابێتەوە ئەگەرنا مەبەست پێی ماڵ بەخشینە لەڕێی خواداو بەگوێرەی شەرعی خوا، ئنجا هەرچەندە زەکات کە یەکێکە لە پێنج پایەو بنچینە گەورەو گرنگەکانی ئیسلام مەزنترین‌و کاریگەرترین‌و بەپیت‌و پیزترین‌و بەرهەمدارترین جۆری ماڵ بەخشینە، بەڵام وەك دواتر ڕوونی دەکەینەوە ماڵ لەڕێی خوادا بەخشین زۆر لە مەسەلەی زەکاتدان فراوانترەو قووڵترو ڕیشەدارتریشە.

جا ئێستا کە تا ڕاددەیەك زانیمان ماڵ بەخشین لەڕێی خوادا یانی چی! با لەبەر تیشکی چەند دەقێکی قورئانی بەپیزو سوننەتی پێغەمبەری بەڕێزدا ﷺ هەوڵی

١) بڕوانە: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص٨١٩، لفظ (نفق).

دەرخستنی پلەو پایەی بدەین، هەرچەندە لە (ڕێ خۆشکردن)یشدا چەند دەقێکمان بە نموونە هێنایەوە، بەڵام لێرەشدا چەند دەقێك بە نموونە دێنینەوە بە هەردووك باری ئیجابیی و سەلبییدا بۆ ئەوەی هەم گرنگیی و گەورەیی ماڵبەخشین و هەم تاوان و زیانی ڕژدیی و چرووکیی و دەستگرتنەوە و نەبەخشینمان بۆ ئاشکرا بن، جا ئەو کاتە پلەو پایەی ماڵ بەخشین و (محل الأعراب)ی لە ئیسلامدا زۆر بەڕوونی دەزانرێ:

أ- ﴿إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٖ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ ءَاخِذِينَ مَآ ءَاتَىٰهُمۡ رَبُّهُمۡۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَبۡلَ ذَٰلِكَ مُحۡسِنِينَ ﴿١٦﴾ كَانُواْ قَلِيلٗا مِّنَ ٱلَّيۡلِ مَا يَهۡجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِٱلۡأَسۡحَارِ هُمۡ يَسۡتَغۡفِرُونَ ﴿١٨﴾ وَفِيٓ أَمۡوَٰلِهِمۡ حَقّٞ لِّلسَّآئِلِ وَٱلۡمَحۡرُومِ ﴿١٩﴾ الذاريات﴾، واتە: بێگومان پارێزکاران لە نێو باغات و سەرچاوان دان، ئەوەی پەروەردگاریان پێی بەخشیون وەری دەگرن لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئەوانە لەمەوبەر چاکەکار بوون. عادەتیان وابوو کەمێك نەبێ لە شەوگار نەدەنووستن -و هەر سەرگەرمی طاعەت بوون -. وە ئەوانە بەر لە بەرەبەیانیان داوای لێبووردنیان -لەخوا- دەکرد. وە لە ماڵ و سامانیاندا هەقی سواڵکەرو نەداریان دابین دەکرد.

ب- ((لا حسد الاَّ في اثنتين: رجل آتاه الله مالاً فسلطه على هلكته في الحق، ورجل آتاه الله الحكمة فهو يقضي بها ويُعَلِّمها))، متفق عليه عن ابن مسعودﷺ. واتە: تەنیا لە دوو شتاندا شایستەیە، کە مسوڵمان خۆزگە[1] بە خاوەنیان بخوازێ: پیاوێك، کە خوا ماڵ و سامانێکی -حەڵاڵی- پێبەخشیوە و واشی لێکردوە، کە لەڕێی هەق و شەرعیدا خەرجی بکات، وە پیاوێك کە

١) بۆیە (حسد)م وا لێکدایەوە چونکە زانایان دەڵێن: مەبەست لە (حسد) لێرەدا (غبطة)یە (غبطة)ش ئەوەیە، کە تۆش خۆزگە بخوازی بۆ چاکەو نیعمەتێك کە لە مسوڵمانێکدا دەیبینی، دیارە (حسد)یش یەکێکە لە گوناحە زلەکان و بریتیە لە ناڕەحەت بوون بە چاکەو نیعمەتی خەڵکی و خۆزگە خواستن بە نەمانی.

زانیاری‌و لێزانی پێداوە ئەویش خۆیشی ڕەفتاری پێ دەکات‌و فێری خەڵکیشی دەکات.

ج- ((يا ابن آدم! ان تبذل الفضل خير لك، و ان تمسكه شر لك، ولا تلام على كفاف، وابدأ بمن تعول، و اليد العليا خير من اليد السفلى)) رواه مسلم عن ابي أمامة صدي بن عجلان ﷺ، واتە: ئەی ئادەمیزاد! ئەگەر ئەوەی لێت زیادە ببیبەخشی قازانجتە، وە ئەگەر دەستی لێ بگریەوە زەرەرتە، وە لەسەر ئەوەندەی کە ژیان‌و گوزەرانت پێویستیەتی جێی گلەیی نی، وە – ئەگەر ماڵت بەخشی – لەو کەسانەوە دەست پێ بکە، کە دابینکردنی بژێویانت بەئەستۆوەیە، وە دەستی بڵند لە دەستی نزم چاکترە. (واتە: دەستی بەخشەر لە هی وەرگر چاکترە).

د- ((ثلاثة اقسم عليهم واحدثكم حديثا فاحفظوه: ما نقص مال عبد من صدقة، ولا ظلم عبد مظلمة صبر عليها الا زاده الله عزاً، ولا فتح عبد باب مسئلة الا فتح الله عليه باب فقر - أو كلمة نحوها-، وأحدثكم حديثا فاحفظوه قال: إنما الدنيا لأربعة نفر: عبد رزقه الله مالاً وعلماً فهو يتقي فيه ربه ويصل فيه رحمه ويعلم لله فيه حقاً، فهذا بأفضل المنازل، وعبد رزقه الله علماً ولم يرزقه مالاً فهو صادق النية يقول: لو أن لي مالاً لعملت بعمل فلان فهو بنيته فأجرهما سواء، وعبد رزقه الله مالاً ولم يرزقه علماً فهو يخبط في ماله بغير علم ولا يتقي فيه ربه ولا يصل فيه رحمه ولا يعلم له فيه حقا، فهذا بأخبث المنازل، وعبد لم يرزقه الله مالا ولا علما، فهو يقول لو أن لي مالا لعملت فيه بعمل فلان فهو بنيته فوزرهما سواء)) رواه الترمذي عن أبي كبشة عمر بن سعد الأنصاري ﷺ، واتە: سێ شت سوێندیان لەسەر دەخۆم وە قسەیەکتان بۆ دەکەم چاکی وەربگرن: ماڵی هیچ بەندەیەك بەهۆی بەخشینەوە کەم ناکات، وەهیچ بەندەیەك ستەمێکی لێ‌ناکرێ‌و لە بەرانبەریدا خۆڕاگر نابێ، مەگەر خوا عیززەتی بۆ

زیاد بکات، وە هەر بەندەیەك دەرگای داواکردن ـــی ماڵ- لـە خـۆی بکاتـەوە حەتمەن خوا دەرگایەکی هەژاریی لـێدەکاتەوە ـــیان وشەیەکی لەو بابەتـە-، وە قسەیەکتان بۆ دەکەم باش وەریبگرن! ـــفـەرمووی:- ژیـانی دنیـا چـوار جـۆرە کەسی تێدان: بەندەیەك کە خوا هەم سامانو هەم زانیاریشی پێبەخـشیوە، جـا لە ماڵەکەیدا پارێزکاریی لە پەروەردگاری دەکات، وە پەیوەندی خزمایەتی پـێ جێبەجێ دەکات، وە مافی خوای تێدا دەبینێ، ئەم کەسە چاکترین پلەو پایـەی هەیە، وە بەندەیەك کە خوا زانیاری پێداوە، بەڵام مـاڵی نـەداوەتێ، جـا ئـەو کەسە نیەتەکەی ـــلەگەڵ خوادا- ڕاستەو دەڵێ: ئەگەر سامانم ببوایە وەك فڵانە کەسم دەکرد، جا ئەمیش بەپێی نیازو مەبەستی خۆیەتیو پاداشتیان یەکسانە، وە بەندەیەك خـوا مـاڵی داوەتـێ بـەڵام زانیـاری پـێ نـەداوە بۆیـە ـــبـەهۆی نەزانییەوە- شەلەو کوێرەو بە ماڵەکەی دەکات بەبێ زانیاری، وە پارێزکاریی تێیدا لە پەروەردگاری ناکاتو، پەیوەندی خزمایەتی پێ پتەو ناکاتو، مـافی خـوای تێدا ڕەچاو ناکات، جا ئەم کەسە خراپترین پلەو حاڵەتی هەیە، وە بەندەیەك کە خوا نە ماڵ نە زانیاری نەداوەتێو دەڵێ: ئەگـەر هاتبـاو مـاڵم هەبووایـە، وەك فڵانە کەسم پێ دەکرد! دەجا ئەمیش بـە گـوێرەی نیـاز ـــی گـڵاوی- یـەتیو گوناحیان وەك یەك وایە.

دیارە پێشینانیشمان کە گوتوویانە: (ماڵی دنیـا هـەم دیـن بـەرە، هـەم دیـن هێنەرە) ڕاستیان گوتوە.

هـ- (پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێك (معاذ بن جبـل)ی ڕەوانـەی یەمـەن کـرد پێـی فەرموو: **((إنك تأتي قوماً مـن أهـل الكتـاب فلـيكن أول مـا تـدعوهم إليـه: شهادة أن لا إله إلا الله، وأن محمداً رسول الله، فإن هم أطاعوك لذلك، فأعلمهم أن الله افتـرض عليهم خمس صلوات في اليوم والليلة، فإن هـم أطـاعوك لـذلك فأعلمهم أن الله افتـرض عليهم صدقة تؤخذ من أغنياءهم فتـرد في فقراءهم))**

متفق عليه، واتە: بێگومان تۆ دەچیە لای کۆمەڵێك لە خاوەن کتێبەکان (مەبەست جووو دیانەکانن)، جا با یەکەمین شت کە ئەوانی بۆ بانگەواز دەکەی، شایەتمان هێنان بێ بەوە کە جگە لە خوا هیچ پەرستراوێك نیەو محەممەدیش پێغەمبەری خوایە، جا ئەگەر بۆ ئەوە فەرمانبەرییان کردی، ئەوە ئاگاداریان بکە، کە خوا لە شەوو رۆژێکدا پێنج نوێژی لەسەر پێویست کردوون، ئنجا ئەگەر ئەوەشیان بەقسە کردی، ئەوە ئاگاداریان بکە، کە خوا صەدەقەیەکی لەسەر فەرز کردوون، کە لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێو دەگێڕرێتەوە بۆ هەژارەکانیان.

دیارە لەم فەرموودە بەپێزەشەوە دەزانین، کە ئیسلامەتی بەر لە هەموو شتێك ئیمانو عەقیدەیە، کە لە شایەتماندا خۆی دەنوێنێ، ئینجا دوای ئیمانو عەقیدە خواپەرستییە، کە لە نوێژە فەرزەکاندا خۆی دەنوێنێو، دوای خواپەرستیش یەکسەر ماڵو سامان بەخشینە!.

و- وە پێم وایە ئەوەندە بەسە بۆ زانینی پلەو پایەی ماڵو سامان بەخشین لە ئیسلامدا، کە خوای پەروەردگار زەکات دانی -کە گرنگترین جۆری ماڵ بەخشینە- بەیەکێك لە چوار ئەرکە گرنگو گەورەکانی کۆمەڵی بڕوادار لە قەڵەم داوە، کە لە کاتێکدا لە زەویدا سەقامگیر دەبنو ئایینی خوا بەرپادەکەن ئەنجامیان دەدەن: ﴿ ٱلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ أَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَمَرُوا۟ بِٱلْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا۟ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٤١﴾ الحج﴾، واتە: ئەو کەسانەی کە ئەگەر دەسەڵاتدارمان کردن لە زەویدا، نوێژ بەرپا دەکەنو زەکاتێ دەدەن، وە فەرمان بە چاکە دەکەنو ڕێگریی لە خراپە دەکەن. وە سەرەنجامی کاروبارەکانیش هەر بەدەست خوایە.

ئنجا با چەند دەقێکیش لەبارەی سزاو تۆڵەی چرووکیی و ڕژدیی و دەستگرتنەوە لە خێرو چاکەو ماڵ بەخشین، بێنینەوە:

ز- ﴿... وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ۖ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾ التوبة﴾، واتە: وە ئەوانەی زێڕو زیو پەزمەندە دەکەن‌و لە ڕێی خوادا نایبەخشن، ئەوە موژدەی ئازارێکی بە ئێشیان بدەیە! ڕۆژێك کە لە ئاگری دۆزەخدا گەرم دەکرێ -وەك ئوتوو- ئنجا تەوێڵ‌و لاتەنیشت‌و پشتیانی پێ داغ دەکرێ -و پێیان دەگوترێ:- ئەمە ئەوەبوو، کە بۆخۆتانتان خڕدەکردەوە، دەجا بیچێژن-(سزای) ئەوەی، کە پەزمندەتان دەکرد.

ح- ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَن بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ ﴿١١﴾ الليل﴾، واتە: ئنجا ئەو کەسەی، کە ببەخشێ‌و پارێز بکا. وە بە عەقیدەی هەرەباش -کە خوا بەیەکگرتنە -بڕوا بهێنێ. ئەوە بۆ گرتنەبەری ڕێبازی ئاسان - کە شەریعەتی خوایە - وەری دەچەرخێنین. بەڵام ئەو کەسەی ڕژدیی بکات‌و خۆی بەبێ نیاز بزانێ. وە بڕوا بە چاکترین وشە -کە وشەی خوا بەیەکگرتن (توحید)ە - نەهێنێ. ئەوە بەرەو گرتنەبەری ڕێچکەی قورس‌و زەحمەت -کە غەیری ئیسلامە- وەری دەسوەڕێنین. وە کاتێك دەکەوێتە چاڵی دۆزەخ - یان مەرگ- ەوە سامانەکەی لەفریای نایەت.

وەك دەبینین خوای کاربەجیۆ دادگەر وەك چۆن ئیمانو تەقواو بەخشینی کردوە بە پێناسەی ئینسانی بڕوادارو مسوڵمان، بەپێچەوانەشەوە بەدرۆ زانینو خۆ بەئاتاجی خوا نەزانینو نەبەخشینی کردوە بە پێناسەی بابای کافرو بێدین.

ی- ((**ان الله فرض على أغنياء المسلمين في أموالهم بقدر الذي يسع فقراءهم، ولن يجهد الفقراء اذا جاعوا او عروا الاّ بما يصنع أغنياؤهم، الاّ وان الله يحاسبهم حساباً شديداً ويعذبهم عذاباً أليماً**)) رواه الطبراني في الاوسط الصغير، واتە: بێگومان خوا بە ئەندازەی ئەوە، کە بەشی هەژارانی مسوڵمان بکات لەماڵو سامانی دەوڵەمەندانی مسوڵماندا پێویستی کردوە، وە هیچ کاتێك هەژاران کەنەفت نابن کاتێك برسی دەبنو ڕووتو ڕەجاڵ دەبن، مەگەر بەهۆی ڕەفتاری دەوڵەمەندەکانیانەوە، جا بزانن کە بێگومان خوا بەتوندی لێیان دەپرسێتەوە وبەئازارێکی بەئێشو ژانیش سزایان دەدات.

پێم وایە ئەم دەقانەش وەك چەند نموونەیەك بەسن بۆ ڕوونکردنەوەو نیشاندانی پلەو پایەی ماڵ بەخشین لە ئایینو بەرنامەی خوادا.

٢- ماڵ بەخشینی فەرز:

ئاشکرایە، کە زەکاتدان گەورەترینو گرنگترین جۆری ماڵو سامان بەخشینە لەڕێی خوادا، هەر بۆیەش بە یەکێك لە پێنج پایە بنەڕەتە مەزنەکانی ئیسلام دانراوە، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((**بني الإسلام على خمس: شهادة ان لا اله الاّ الله وان محمد رسول الله، وإقام الصلاة وايتاء الزكاة، وحج البيت وصوم رمضان**)) متفق عليه، واتە: ئیسلام لەسەر پێنج - پایە - ان ڕۆنراوەو بنیاتنراوە: شایەتمان هێنان بەوە، کە بێجگە لە خوا هیچ پەرستراو نین، وە کە موحەممەد ﷺ ڕەوانەکراوی خوایە، وە نوێژ بەرپاکردن، وە زەکات دان، وە حەجی ماڵی خوا، وە گرتنی ڕۆژووی ڕەمەزان.

بەڵام بە سەرنجدانی دەقەکانی قورئانو سوننەت بۆمان دەردەکەوێ، کە ماڵ بەخشینی فەرز تەنیا زەکات نیەو لەودا کورت هەڵنەهاتوە.

بۆ وێنە: خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّۦنَ وَءَاتَى ٱلْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ذَوِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ وَٱلسَّآئِلِينَ وَفِى ٱلرِّقَابِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ ... ﴿١٧٧﴾ البقرة ﴾، واتە: چاکەکاریی – دینداریی – ئەوە نیە کە ڕووی خۆتان بەرەو ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوا وەرسووڕێنن، بەڵکو چاکەکاریی – مسوڵمانەتیی تەواو – ئەوەیە کە کەسێك بڕوا بە خواو ڕۆژی دواییو فریشتەکانو کتێبو پێغەمبەران بهێنێ، وە ماڵێك کە خۆشی دەوێ بیبەخشێ بە خزمانو هەتیوانو نەدارانو ڕێبوارو سواڵکەرانو کۆیلان، وە نوێژێ بەرپابکاتو زەکاتێ بدات...

وەك دەبینین خوای زاناو پەنهان بین لە پێناسەی ئینسانی چاكەكارو چاكەكارییدا، دوای ئەوەی بنەمایەكانی بیروباوەڕی ئیسلامی خستوونەڕوو، یەكسەر بە ماڵو سامان بەخشین پێناسەی كردوە، ئنجا دوای ئەوە بە نوێژكردنو زەكاتدان وەسفی كردوە! لەمەوە دەگەینە ئەو ئەنجامە، كە ئەو ماڵو سامان بەخشینەی كە لەدوای ئیمانو عەقیدەو پێش نوێژو زەكات باسكراوە، حەتمەن دەبێ شتێكی گرنگو پێویست بێ، نەك تەنیا كارێكی سوننەت، ئەگەر نا پێش نوێژو زەكات دان نەدەخرا! هەروەها پێغەمبەریشمان ﷺ فەرموویەتی: **((أن في المال حقا سوى الزكاة))** رواه ابن ماجه والدارقطني والترمذي وقال: هذا حديث ليس إسناده بذلك، واتە: بێگومان جگە لە زەكات هەقی دیكەش لە ماڵو ساماندا هەیە.

ئنجا زانایانیش لەسەر ئەوە یەكدەنگن، كە هەر كاتێك مسوڵمانان دووچاری كێشەو گرفتێك بوون، كە بەزەكات دان چارەسەر نەدەكرا، ئەوە لەسەر دەوڵەمەندەكانیان فەرزە، كە بایی چارەسەری لە ماڵو سامانی خۆیانی بۆ تەرخان بكەن! وە (مالك) گوتوویەتی: (لەسەر خەڵكی فەرزە دیلەكانیان ئازاد بكەن ئەگەر هەرچی سامانیشیانە سەرفیان كردبێ)، وە ئەمەش ئیجماعی زانایانی لەسەرە[(١)].

جا لێرە بە پەسەندی دەزانم چەند قسەیەكی گرانبەها لە زانای ناودارو بوێر (إبن حزم)ەوە بخوازمەوە، كە كۆمەڵێك دەقی قورئانو سوننەتی لەوبارەوە هێناوەتەوە: {وە لەسەر دەوڵەمەندانی هەر شوێنێك فەرزە، كە مشووری هەژارەكانیان بخۆنو پێداویستییەكانیان جێبەجێ بكەن، وە حومكڕان بەزۆر ئەو ئەركەیان پێ جێبەجێ دەكات، مادام زەكاتەكانی مسوڵمانانو باقی خێراتیان بەشیان نەكات، دەبێ بژێوی پێویستو پۆشاكی زستانەو هاوینەو خانووو جێگای ئەوتۆ، كە لە بارانو سەرمای زستانو گەرمای هاوینو تیشكی ڕۆژو چاوی

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٦٦.

هاموشۆکەران دەیانپارێزێ، بۆیان دابین بکرێ، بەڵگەی ئەوەش فەرموودەی خوای بەرزە: ﴿ وَءَاتِ ذَا ٱلْقُرْبَىٰ حَقَّهُۥ وَٱلْمِسْكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ ...﴿٢٦﴾ الإسراء﴾، وە خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿وَٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَـٰنًا وَبِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَـٰمَىٰ وَٱلْمَسَـٰكِينِ وَٱلْجَارِ ذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْجَارِ ٱلْجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلْجَنۢبِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُكُمْ ...﴿٣٦﴾ النساء﴾، وەك دەبینین: خوای بەرز مافی نەدارانو رێبوارو بەردەست (کۆیلە)ی لەگەڵ هەقی خزمان پێویست کردوە، وە چاکەکردنی لەگەڵ دایكو باوكو خزمانو نەدارانو بەردەست، فەرز کردوە، ئینجا بێگومان چاکە کردن لەگەڵ ئەوەی گوتمان هەمووی دەگرێتەوە، وەنەکردنیشی خراپە لەگەڵ کردنە!

وە خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا۟ لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ ٱلْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ المدثر﴾، وەك دەبینین خواردن دان بەنەدارو نوێژکردن لە تەرازووی خوادا جووتو هاوسەنگن.

وە لە چەندان رێی زۆر ڕاست (صحیح)ەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ پێمان گەیشتوە، کە فەرموویەتی: **((من لا یرحم الناس لا یرحمه الله))**.. ئنجا بە تەئکید کەسێك خواردنو پۆشاکی زێدەی هەبێو برای مسوڵمانیشی بە برسێتیو ڕووتو رەجاڵی ببینێو لە فریای نەیەت، بەزەیی پێیدا نەهاتۆتەوە.

.. وە (أبو عثمان النهدي) گێڕاویەتەوە، کە (عبدالرحمن أبن أبی بکر الصدیق) -خوا لێیان رازی بێ- گوتوویەتی: (أصحاب الصفة) خەڵکێکی هەژار بوون وە پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەیانەوە فەرمووی: **((من کان عنده طعام اثنین فلیذهب بثالث، ومن کان عنده طعام أربعة فلیذهب بخامس أو سادس))** رواه البخاري، جا دیارە ئەمەش خووی قسەی ئێمەیە.

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **((المسلم أخو المسلم لا يخذله ولا يسلمه))** رواه البخاري ومسلم، دەجا بێگومان هەرکەسێك مسوڵمانێك وێڵ بكات كە برسیو ڕووت بێت، لە حاڵێكدا كە توانای خواردن پێدانو پۆشتەكردنی هەبێ ئەوە بەدەستەوەی داوە!

دیسان (ابو سعيد الخدري) -خوا لێی ڕازی بێ- گێڕاویەتەوە، كە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **((من كان معه فضل ظهر فليعد به على من لا ظهر له، ومن كان له فضل من زاد فليعد به على من لا زاد له، فذكر من أصناف المال ما ذكر، حتى رأينا انه لا حق لأحدٍ مِنّا في فضلٍ))**(١) رواه مسلم.

..جا دیارە ئەوەش ئیجماعی هاوەڵانە -خوا لێیان ڕازی بێ- كە (أبو سعيد) هەواڵی پێ دەدات، ئەم فەرموودەیە چی دەگەیەنێ، وە ئێمەش ئەوە بیروڕامانە.

هەروەها (أبو موسى) -خوا لێی ڕازی بێ- لە پێغەمبەری گێڕاوەتەوە، كە فەرموویەتی: **((أطعموا الجائع و فكو العاني))**(٢) رواه البخاري، دەقەكانی قورئانو فەرموودە ڕاست (صحيح)ەكان لەوبارەوە، یەكجار زۆرن.

لە ڕێگای: (عبدالرحمن بن مهدي) لە (سفيان الثوري) لە (حبيب بن ثابت) لە (أبي وائل شقيق بن سلمة)ەوە گێڕاومانەتەوە، كە (عمر بن الخطاب) -خوا لێی ڕازی بێ- گوتوویەتی: **((لو استقبلت من أمري ما استدبرت لأخذت من فضول أموال الأغنياء فقسمتها على فقراء المهاجرين))**(٣).

---

١) واتە: هەركەسێك وڵاخی زیادەی پێیە با بیگێڕێتەوە بۆ ئەو كەسەی كە وڵاخی پێنیە، وە هەر كەسێك خواردنی زیادی پێیە با بیگێڕێتەوە بۆ ئەو كەسەی كە خواردنی پێنیە... بەو پێیە جۆرەكانی ماڵو سامانی باسكرد هەتا قەناعەتمان وابوو، كە هیچ كەسێك لە ئێمە مافی ئەوەی نیە، كە شتی زیادی هەبێ.

٢) فەرموودەكە ئاوایە: **((أطعموا الجائع وعودوا المريض وفكوا العاني))**، واتە: خواردن بدەنە برسیو سەردانی نەخۆش بكەنو دیل ئازاد بكەن- (واتە: بەپارە دیل بكڕنەوەو ئازادی بكەن).

٣) واتە: ئەگەر لەسەر ئەم كارەم، كە ماوەیەكم لێ بەرێكردوە بمێنم، ماڵو سامانی زێدەی دەوڵەمەندەكان وەردەگرمو بەسەر كۆچەرە هەژارەكاندا دابەشی دەكەم.

وە ئەم زنجیرە (إسناد)یە لەوپەڕی ڕاستییو بەرزیی دایە. (مەبەستی سەنەدی ئەو قسەیەی عومەرە -خوا لێی رازی بێ-).

دیسان لە رێی (سعید بن منصور) لە (أبی شهاب) لە (أبي عبدالله الثقفي) لە (محمد بن علی بن الحسین) لە (محمد بن علي بن أبي طالب) گێڕاومانەتەوە کە گوێی لە (علي بن أبي طالب) -خوا لێیان رازی بێ- بووە کە گوتوویەتی: ((إن الله تعالی فرض علی الأغنیاء في أموالهم بقدر ما یکفي فقراءهم، فإن جاعوا أو عَرَوْا وجَهِدوا فبمنع الأغنیاء، وحق علی الله تعالی أن یحاسبهم یوم القیامة ویعذبهم))[1].

وە لە (إبن عمر)ەوە -خوا لێی رازی بێ- گێڕراوەتەوە، کە گوتوویەتی: (في مالك حق سوی الزکاة)، وە لە (عائشة أم المؤمنین)و (حسین بن علي)و (إبن عمر)ەوە (خوا لێیان رازی بێ)، هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ بەو کەسانەی گوتوە، کە داوایان لێی کردوە (هاوکارییان بکات): ((إن کنت تسأل في دم موجع أو غرم مفظع أو فقر مدقع، فقد وجب حقك))[2].

وە لە ڕێی ڕاستەوە هاتوە، کە (أبو عبیدة بن الجراح)و سێ سەد لە هاوەڵان خوا لێیان رازی بێ -لە غەزایەکدا- هەندێکیان خواردنەکانیان تەواو بوو، جا (أبو عبیدة) فەرمانی پێکردنو هەموو ئەو خواردەمەنییەی پێیان مابوو لە دوو ناندێن (مزود)دا کۆیان کردەوەو، ئەویش بە یەکسانی لەو خواردەمەنییە دەیدانێ، جا

١) واتە: بێگومان خوای بەرز بە ئەندازەی ئەوە، کە بەشی هەژارەکان بکات لەسەر دەوڵەمەندەکانی فەرز کردوە، کە لە ماڵەکانیان ببەخشن، جا ئەگەر هاتو برسی بوون یان ڕووتو کەنەفەت بوون، ئەوە سووچی دەوڵەمەندەکانە، وە خوا هەقیەتی ڕۆژی دوایی لێیان بپرسێتەوەو سزایان بدات.

٢) واتە: ئەگەر داوای هاوکاری دەکەن بۆ خوێن (دیە)یێکی باری شان قورسکەر، یان فەرزێکی زۆر نارەحەتو کەنەفەتکەر، یان نەدارییەکی داماوکەرو بە زەوییەوە چەسپێنەر، ئەمە هەقت پێویست بووە. (کە یارمەتیت بدرێ و هاوکاری بکرێی).

دیارە ئەمەش یەکدەنگی (إجماع)ێکی قسە هەڵبڕە لە هاوەڵانەوە -خوا لێیان ڕازی بێ-و هیچ کەسێك ڕای جیاوازی نەبووە.

هەروەها لە رێی ڕاستەوە ئیسپات بووە، کە هەرکام لە (شعبي)و (مجاهد)و (طاووس)و غەیری ئەوانیش گوتوویانە: (في المال حق سوى الزكاة)..

وە بێجگە لە (ضحاك بن مزاحم) نەمان زانیوە هیچ کەس رای لەمە جیاوازی بێ، چونکە ئەو گوتوویەتی: (زەکات هەر هەقێکی دیکەی لە ماڵو سامان لابردوە!... بەڵام (ضحاك) ئەوەی، کە ڕیوایەتیشی دەکات بە بەڵگە ناشێ، چ جای ڕاوبۆچوونی!!

ئنجا سەیر ئەوەیە، کە ئەو کەسەی بەڵگە بەو قسەیە (کە زەکات هەموو هەقێکی لابردوە) دێنێتەوە، خۆی یەکەمین کەسە کە پێچەوانەی رەفتاری کردوە! چونکە پێی وایە لە ماڵ دا جگە لە زەکات چەندان هەقو ماف هەن، لەوانە:

أ- مەسرەف کێشانی بابو دایکی ئاتاج.

ب- مەسرەف کێشانی ژن.

ج- مەسرەف کێشانی کۆیلە.

د- مەسرەف کێشانی ئاژەڵو ژیانداران.

هـ- دانەوەی قەرزەکان.

و- -بژاردن-ی خوێنو هەر جۆرە زیانێکی دیکە، کە شەرع ماڵو سامانی لە بەرانبەردا داناوە-.

ئنجا ئەگەر گوترا: ئەدی چ لەو دەقانە دەکەن، کە لە رێی (أبن أبي شيبة)ەوە گێڕاوتانەتەوە، کە (إبن عباس) گوتوویەتی: (من أدى زكاة ماله، فليس عليه جناح أن لا يتصدق)، وە لە ڕێی (حكم) لە (مقسم)ەوە لە (عكرمه)ەوە، کە (إبن عباس) -خوا لێیان رازی بێ- لەبارەی فەرموودەی خوای بەرز: ﴿...وَءَاتُواْ

حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ...﴿١٤١﴾ الأنعام﴾، گوتوویەتی: دەییەك و نیوەی دەییەك حوكمی ئەم ئایەتەیان لابردوە؟!

-لە وەڵامدا دەڵێین- جارێ ئەوەی (مقسم) گێڕاویەتەوە لەبەر بێهێزیی لە بەڵگە كەوتوە، ئنجا ئەگەر گریمان راستیش بێ، پێچەوانەی قسەی ئێمە نیە.

ئنجا سەیر ئەوەیە، كە -دەڵێین: هەر كەسێك تینووی بووو لە مردنێ ترسا ئەوە لەسەری فەرزە لەكوێ ئاوی چنگ كەوت پەیدای بكات، وە جەنگی لەسەر بكات! دەجا چ جیاوازییەك هەیە لە نێوان:

أ- مردن لە سۆنگەی تینوێتیەوە.

ب- مردن بەهۆی برسیەتیو رووتیی یەوە؟! كە بۆ لابردنی مردنی یەكەم جەنگ كردنیان بە رەوا زانیوە، بەڵام بۆ هی دووەم رێیان نەداوە! كە بێگومان ئەوە پێچەوانەی قورئانو سوننەتو ئیجماعو قیاسیشە[1]!

ئنجا (إبن حزم) لە كۆتایی قسەكانیدا گوتوویەتی: وە هەر مسوڵمانێك بەهۆی برسیەتییەوە سەغڵەت بوو بۆی ڕەوا نیە، كە مردار یان گۆشتی بەراز بخوات، لە حاڵێكدا كە خواردنی زیاد بە هاوەڵاكەیەوە شك دەبات، چ هی خۆی، یان هی مسوڵمانێكی دیكە، یان هی كافرێكی هاوپەیمان بێت! چونكە لەسەر خاوەن خواردەمەنی فەرزە، كە خواردن بدات بە بابای برسی، جا مادام وابێ بەناچارو ئاتاجی مردارو گۆشتی بەراز دانانرێ...

وە بۆشی هەیە، كە لەو پێناوەدا بجەنگێ، جا ئەگەر كوژرا ئەوا كوژەرەكەی تۆڵەی دەكەوێتە سەر، وە ئەگەر بابای نەبەخشەریش كوژرا، ئەوە بەرەو نەفرینی خوا دەچێ، چونكە مافێكی زەوت كردوە، وە ئەو كەسە حوكمی كۆمەڵی یاخی

١) خوا پاداشتت بداتەوە (إبن حزم) بۆ خۆتو بەڵگەی بەهێزتو قووڵ تێگەیشتنو بوێرییتو بەرگریت لە هەقو مافی هەژارو نەدارو كۆستكەوتووان و لێقەوماوان! (نووسەر).

(طائفة باغيـة)ی هەيە، خوای بەرز لـەوبارەوە فەرموويـەتی: ﴿ وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱقْتَتَلُواْ فَأَصْلِحُواْ بَيْنَهُمَا ۖ فَإِنۢ بَغَتْ إِحْدَىٰهُمَا عَلَى ٱلْأُخْرَىٰ فَقَٰتِلُواْ ٱلَّتِى تَبْغِى حَتَّىٰ تَفِىٓءَ إِلَىٰٓ أَمْرِ ٱللَّهِ ۚ فَإِن فَآءَتْ فَأَصْلِحُواْ بَيْنَهُمَا بِٱلْعَدْلِ وَأَقْسِطُوٓاْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾ الحجرات ﴾.

وە زەوتكەری مافیش یاخیو دەستدرێژكارە بۆ سـەر ئـەو برایـەی، كـە هـەقی هەیە، هەر بەم بەڵگەیەش (أبوبكر الصديق) -خوا لێی رازی بێ- لەگـەڵ زەكـات نەدەراندا جەنگا)[1].

منیش دەڵێم: لە ڕاستیدا –وێڕای ئەو هەموو بەڵگانەی كە (إبن حزم)و زانایانی دیكە هێناویاننەوە- ئەگەر بە وردی سەرنجی سووڕەتی (الماعون) بدەین هەر خـۆی بەتەنیا چاكترینو بەهێزترین بەڵگەی تێدایە لەوبارەوە، با بزانین چۆن!

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ﴿١﴾ فَذَٰلِكَ ٱلَّذِى يَدُعُّ ٱلْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ ٱلْمَاعُونَ ﴿٧﴾ الماعون﴾، واتە: بەناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە. ئایا دیـت ئـەو كەسەی كە بڕوای بە ئایین –یان سزاو پاداشت- نیە؟ ئەوە ئـەو كەسـەیە، كـە بـە توندی پاڵ بە هەتیوەوە دەنێ. وە –نە بۆخۆی دەبەخشێ- وە هـانی –خـەڵكیش- نادات لەسەر خواردن دان بەنەدار. جا سزای سەخت بۆ نوێژكەران. ئەوانەی كە لـە نوێژەكەیان بێئاگان. ئەوانەی، كە ڕووپامایی دەكەن. وە یارمەتی–هەژارو نەدار- دەگرنەوە.

---

١) بڕوانە: (المحلى شرح المجلى)، ج٦، ص١٠٥-١٠٨، مسألە: ٧٢٥.

وەك دەبینین خوای دادگەرو دووربینو کاربەجێ پێناسەی ئینسانی بێ بڕوا بە ئایین، یان بە دوارۆژ، بەم شتانە دەکات:

أ- تووڕەبوون لە هەتیوو پاڵ پێوەنانیو دەرکردنی لە جیاتی دەست بەسەردا هێنانیو هاوکاری کردنیو دەستگرتنی.

ب- هان نەدانی خەڵکی بۆ خواردن بەخشین بە بابای نەدارو برسی، لە جیاتی ئەوەی خۆشی ببەخشێو هانی خەڵکی بدات.

ج- نوێژکردنێکی بێئاگایانەی بێ رووحو گیان، بەڵکو تەنیا بۆ سەرنج ڕاکێشانی خەڵكو خۆ بەمسوڵمانی باش پیشاندانو کڵاو لەسەری خەڵکی سادەنان.

د- دەستگرتنەوەو نەبەخشینی هەر جۆرە شتێكو نەکردنی هەر جۆرە هاوکارییەك کە توێژە هەژارو نەدارو بێ هێزو بڕستو کەمدەستەکانی کۆمەڵگا –وەك هەتیو، برسی، ڕووتو رەجاڵ، بێ ماڵو حاڵ. هتد –پەکیان لەسەری کەوتوەو سەریان تێی وەستاوە، چونکە پێشەوای توێژەرەوانی قورئان (أبو جعفر الطبري) لە تەفسیری ئەم سوورەتەداو لە لێکدانەوەی وشەی (الماعون)دا گوتوویەتی:[1] ﴿(قوله ويمنعون الماعون) يقول: ويمنعون الناس منافع ما عندهم، وأصل الماعون في كل شيء منفعته، يقال للماء الذي ينزل من السحاب: ماعون...)﴾ واتە: فەرموودەی خوا: (وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ) دەفەرموێ: ئەو سوودو بەرژەوەندیانەی، کە لەبەردەستیانە لە خەڵکی دەگرنەوە، وە ئەسڵی (ماعون) لە هەر شتێکدا سوودو کەڵکەکەیەتی، بەو ئاوەی کە لە هەوران دێتە خوارێ دەگوترێ: (ماعون).

١) بڕوانە: (جامع البيان) تأليف: أبي جعفر محمد بن جرير الطبري، ج١٥، ص٤٠٥-٤١٣.

پاشان دوای ئەوەی لە (علي بن أبي طاب) خوا لێی ڕازی بێ‌و لە (إبن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ‌و لە (مجاهد)و (حسن البصری)یەوە دەگێڕێتەوە کە (ماعون) یان بە (زەکات) لێکداوەتەوە.

وە لە (إبن عمر)ەوە دەگێڕێتەوە کە دەربارەی: (وَيَمۡنَعُونَ ٱلۡمَاعُونَ) گوتوویەتی: (هو منع الحق) واتە: نەدانی حەق‌و مافە.

وە لە (إبن مسعود)ەوە خوا لێی ڕازی بێ، دەگێڕێتەوە کە دەربارەی (ماعون) گوتوویەتی: (هو ما يتعاوره الناس بينهم: الفأس والقدر والدلو) واتە: ئەوەیە، کە خەڵکی لە نێوانیاندا لە یەکتری وەردەگرن وەك: تەورو مەنجەڵ‌و دۆڵچە.

وە لە (إبن عباس)ەوە خوا لێی رازی بێ، دەگێڕێتەوە کە (ماعون)ی بە (عارية)و بە (متاعُ البيت) لێکداوەتەوە، کە لە کوردیدا پێی دەڵێن: حەواج، واتە: ئەو شتانەی هەموو کەس پێیان ئاتاجە، وە لە (سعيد بن المسيب)و (زهری)یەوە دەگێڕێتەوە، کە گوتوویانە: (ماعون) بە زمان‌و زاراوەی قوڕەیش ماڵ‌و سامانە.

بەڵی دوای ئەم قسانە هەموویان (طبري) دەڵێ: (وأولى الأقوال في ذلك عندنا بالصواب، إذا كان الماعون هو وصفنا قبل، وكان الله قد أخبر عن هؤلاء القوم وأنهم يمنعونه الناس، خبراً عاماً، من غير أن يخص من ذلك شيئاً، أن يقال: إن الله وصفهم بأنهم يمنعون الناس ما يتعاورونه بينهم ويمنعون أهل الحاجة والمسكنة ما أوجب الله لهم في أموالهم من الحقوق، لأن كل ذلك من المنافع التي ينتفع بها الناس بعضهم من بعض)، واتە: وە بەلامانەوە نزیکترین قسە لە ڕاستییەوە لەوبارەوە —مادام (ماعون) ئەوەبێ لەمەوبەر باسمان کرد، وە مادام خوا لە بارەی ئەو کۆمەڵەوە هەواڵی داوە، کە لە خەڵکی دەیگرنەوە، بەگشتی بێ‌ئەوەی شتێکی لێ تایبەت بکات —، ئەوەیە کە بگوترێ: خوا ئەوانەی بەوە پێناسە کردوە، کە ئەو شتانە لە خەڵکی دەگرنەوە کە حەواجن‌و لەنێو خۆیاندا لە یەکتریان وەردەگرن،

وە ئەو مافانەی کە خوا لە ماڵو سامانیان دا بۆ خەڵکی ئاتاجو نەدار پێویستی کردوون لێیان دەگرنەوە، چونکە هەموو ئەو شتانە لەو بەرژەوەندییانەن، کە خەڵکی هەندێکیان لە هەندێکیانەوە لێیان بەهرەمەند دەبن.

ئنجا ئاشکراشە، کە بەپێی ئەم لێکدانەوەیە بۆ وشەی (ماعون) وێڕای زەکات هەموو جۆرە یارمەتیو هاوکارییەکانی دیکەش دەگرێتەوە، کە ژیانو گوزەرانی کۆمەڵگا بە تایبەت چینو توێژو کەمدەستو نەدارەکان پەکیان لەسەریان کەوتوە، ئنجا مادام گرتنەوەی (ماعون) یەکێك بێ لە خەسڵەتە بنچینەییەکانی بابای بێبڕوا! دیارە فەرزو پێویستەو بابای دەستگرەوە لەسەری تووشی ئازارو ئەشکەنجەی دوارۆژ دەبێ، با ئەو کەسە مسوڵمانیش بێ، چونکە بابای کافرو بێ بڕوا جیاوازی لەگەڵ مسوڵمانان ئەوەیە، کە خەسڵەتە پیسو بەدەکانی وەك: کوفرو شیركو بێڕەحمیو ڕژدییو... هتدی تێدا هەن، هەروەك مسوڵمان بە سیفەتو خەسڵەتە بەرزو جوانەکانی وەك: ئیمانو تەحیدو پارێزکارییو دادگەریو بەزەییو بەخشندەیی و... هتد بۆتە مسوڵمانو موژدەی بەهەشتو ڕەزامەندیی خوای پەروەردگاری لەسەر ئەو بناغەیە پێ دراوە، ئەگەرنا وەنەبێ هەر لە خۆوەو بەلاشو تەنها لەبەر ناوی ڕووت، بەهەشتی لەسەر تاپۆکرابێو پاکانەی قوتاربوون لە دۆزەخو ئازارو ئەشکەنجە نەچێشتنی دوارۆژی بۆ کرابێ!!.

بەڵێ بە سەرنجدانی دەقەکانی قورئانو سوننەت، کە دەربارەی ماڵو سامان بەخشینەوە هاتوون بە ڕوونو ڕاشکاوی بۆمان دەردەکەوێ، کە ئەو ڕایەی دەڵێ جگە لە زەکات هەقی دیکەش لە ماڵو سامانی مسوڵماناندا هەیە، زۆر بەهێزەو لەگەڵ ڕووحی گشتی ئیسلامیشدا گونجاوترە، کە هەمیشە کۆمەڵگای مسوڵمان بۆ هاوکاریو برایەتیو دەستبار بۆ یەکتر گرتنو بەتەنگ یەکترەوە بوونو بەدەم یەکترەوە چوون، هەڵدەنێو هان دەدات.

وە لە چەندان دەقی قورئان‌و سوننەتدا کۆمەڵ‌و کۆمەڵگای مسوڵمان وەك جەستەیەك تەماشاکراوە کە سەرجەم ئەندامەکانی لە خۆشی‌و ناخۆشی یەکتردا بەشدارن‌و بۆ یەکتر بەپەرۆش‌و بەمشوورو غەمخۆرن، ئنجا ئاشکراشە کە بەبێ ئەو هاوکاری یەکترکردن‌و بەدەم یەکترەوە چوونە ماددیی‌و ئابوورییە وێڕای سەرهەڵدانی چەندان دەردو نەخۆشی کۆمەڵایەتی بەهۆی ناهاوسەنگییەوە، برایەتی‌و یەکڕیزیی‌و یەکڕەنگیی مسوڵمانانیش دەبێتە شیعاری بێکردارو قسەی ڕووتی سەرزار، کە ئەمەش شتێکی ناشایستەو نەگونجاوە بۆ کەسانێك خۆیان بە شوێنکەوتووی بەرنامەی تێرو تەواوی خوای پەروەردگار بزانن.

٣- زەكـــات دان :-

خوێنــەری بەڕێز!

بێگومان باس و لێكۆڵینەوە دەربارەی زەكات هەویرێكە ئاوی زۆر دەوێ، بۆیــە بە پەسەندم زانی بە دوو قۆناغ ئەو كارە ئەنجام بدەین، لە قۆناغی یەكەمیاندا –كە ئێرەیە- هەوڵ دەدەین لە حەوت بڕگاندا هێڵە گشتیی و سەرەكییەكانی بابەتەكەمان بخەینە ڕوو، كە ئەمانەن:

یەك: زەكات یانی چیی و، كەی فەرز بووە؟!

دوو: حوكمی زەكات نەدان.

سێ: زەكات لە كێ وەردەگیرێ؟!

چوار: زەكات لە چیی و چی دەدرێ و، چەندە وەردەگیرێ؟!

پێنج: زەكات دەدرێ بە كێ و كێ؟!

شەش: حوكمی گواستنەوەی زەكات.

حەوت: زەكات بە كێ خێرترە؟!

پاشان لە قۆناغی دووەمدا، كە بەندی دووەم (چەند تێبینیەكی گرنگ دەربارەی زەكاتدان)مان بۆ تەرخان كردوە خوا یار بێ، لە دوو توێی چوار سەرباس و چل و نــۆ (٤٩) وردە خاڵدا هــەموو بــاس و بابەتــە وردو گرنگــەكانی، كــە بــە پێویــستیان دەزانین و قەبارەی ئــەم كتێبــە دەرفــەتمان دەدات، بــە كــورتیی و گوشــراویی دەیــان خەینەڕوو، هیواداریشم لە ئاكامــدا بتــوانین ســیمای جــوان و گــەش و درەوشــاوەی ڕاستەقینەی زەكات، تا ڕاددەیەكی باش وەك خۆی رابنوێنیــن.

یەك: زەكات یانی چیو كەی فەرز بووە؟!

بێگومان زەكات (الزكاة) وشەیەكی عارەبییەو بە سەرنجدانیشی لە فەرهەنگەكانی زمانی عارەبی بۆمان دەردەكەوێ، كە ڕیشەو ئەسڵی وشەی زەكات كە (زكى يزكو)یە سێ مانای هەن:

أ- (طَهَرَ) پاك بۆوە، ب- (نَمَا وَ زادَ)، گەشەی كردو زیادی كرد، ج- (صلح) چاك بوو، كەواتە: وشەی زەكات لە زمانی عارەبیدا بە هەرسێك مانای لەیەكنزیكی، پاكبوونەوەو گەشەكردنو چاكبوون دێ، لە ڕاستیدا ئەم سێ مانایەش هەرسێكیان پێكەوە پەیوەست (متلازم)ن، چونكە هیچ شتێك بەبێ پاكسازییو چاكسازیی گەشەو نەشو نوما ناكات، لە ئەنجامی گەشەكردندا شت چاك دەبێ[1].

زەكات لە زاراوەی شەرعدا، شەرعزانەكان بە چەند شێوەیەك پێناسەیان كردوە، كە لە نێوەڕۆكدا دەبنەوە بەیەك، بۆ وێنە:

أ/ (نووي) گوتوویەتی:[2] (هو إسم لأخذ شيء مخصوص، من مال مخصوص، على أوصاف مخصوصة، لطائفة مخصوصة) واتە: ناوە بۆ وەرگرتنی ئەندازەیەكی تایبەت، لەماڵێكی تایبەت، بەگوێرەی چەند مەرجێكی تایبەت، بۆ كۆمەڵێكی تایبەت.

ب/ (إبن حجر)یش ئەم پێناسەیەی پەسەند كردوە: (إعطاء جزء من النصاب الحولي إلى فقير ونحوه غير هاشمي ولا مُطَلِّبي)[3]، واتە: بەخشینی بەشێك لە

---

١) بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن) ص٣٨٠-٣٨١، وشەی (زكاة)، وە بڕوانە (معجم ألفاظ القرآن الكريم)، ج١، ص٥١٧- ٥١٨ وشەی (زكو) وە: (المعجم الوسيط)، ص٣٩٦.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٥، ص٢٨٨.

٣) بڕوانە: (فتح الباري شرح البخاري)، ج٤، ص٥.

ماڵی زەکات لـێکەوتووی ساڵ بەسەردا سووڕاوە بە هەژارێكو هاوشێوەی، جگە لە بابایەکی هاشمیی‌و موتەللیبی -کە زەکاتیان پێ ناشێ-.

ج/ (صنعاني) لە پێناسەی زەکاتدا گوتوویەتی: (إسم لجزء من المال قدره الشارع يخرجه المسلم في وقت مخصوص لطائفة مخصوصة بالنية)[1]، واتە: ناوە بـۆ بەشـێك لە ماڵ کە شەرع دانەر (جل جلالە) دیاری کردوە، مسوڵمان لە کاتێکی تایبەتدا بە نیەتەوە بۆ کۆمەڵێکی تایبەت -لە ماڵی خۆی- دەری دەکات.

دیارە جگە لە زەکات هەم لە قورئانو هەم لە سوننەتیشدا وشەی (صدقە)ش بۆ هەمان شت بەکارهاتوە، بۆ وێنە: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ التوبة﴾، (صـدقة)ش وەك (نووي) گوتوویـەتی: (وسميـت صـدقة لأنهـا دليـل لتـصديق صـاحبها وصـحة إيـمانه بظاهره وباطنه)[2]، واتە: وە بۆیە ناونراوە صەدەقە، چونکە بەڵگەیە لەسەر بڕواو ئیمانی خاوەنەکەی‌و دامەزرانی بە ڕواڵەتو پەنهانییەوە.

ئنجا بێگومان خوای کاربەجێ، کە وشەی زەکاتی وەك ناو بۆ ئەو پایە گـرنگ‌و گەورەیەی ئایینەکەی هەڵبژاردوە، ئەوپەڕی حیکمـەتی تێدایـە، چـونکە بەڕاسـتی زەکات هەم هۆکاری پاکیی‌و چاکیی‌و گەشەکردنی ماڵ‌و سامانو، هەم هۆکـارێکی یەکجار کاریگەریشە بۆ پاککردنەوەو پاك ڕاگرتنی کۆمەڵگا، هـەم لـە خەسـڵەتی پیس‌و بەدی ڕژدیی‌و چرووکیی‌و، هـەم دەردو نەخۆشـی نـاکۆکیی‌و دووبـەرەکیی‌و ناتەبایی، کە لە ئەنجامی قڕیی‌و پڕیی‌و چینایەتییدا لە نێو توێژەکانی کۆمـەڵگادا پەیدا دەبێ، هەروەها زەکات مایەی چاکسازیی‌و گەشەو نەشەو بەرەو پێشـچوونی کۆمەڵگایە نەك هـەر لـە بـواری ئابووریـدا، بگـرە لـە بوارەکـانی کۆمـەڵایـەتی‌و

---

١) بڕوانە: (العدة على إحكام الاحكام شرح عمدة الأحكام)، ج٣، ص٩٠.

٢) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٤، ص٢٦٩٦.

ئاوەدانیو جیهادیو زانستی... هتددا، چونکە وەك دواتر ڕوونی دەکەینەوە زەکات پەیوەندییەکی توندو تۆڵی ئیجابییانەی بە هەموو ئەو بوارو لایەنانەی ژینو گوزەرانی کۆمەڵگاوە هەیە، لە کاتێکدا بەشێوەیەکی شەرعییانەی دروست وەردەگیرێو لە شوێنی خۆیدا دادەنرێ.

بە کورتی: زەکات هەروەك چۆن ئەسڵی مانایەکەی هەر کام لە (پاکییو چاکییو گەشەکردن) دەگەیەنێ، بەکردەوەو لەسەر زەوی واقیعیش هەرکام لەو سێ شوێنەوارو بەرهەمە گەورەو گرنگە لە ژیانو گوزەرانی تاكو کۆمەڵدا دەڕەخسێنێ، لە هەردووك بواری مادديیو مەعنەوییدا.

ئنجا وەك لە باسەکانی داهاتووشدا روونی دەکەینەوە، زەکات وەك زۆر کەسی لە ئیسلام بێ ئاگا گومان دەبات خێرو خێراتێك نیە، کە هەر کەسە بە پێی ئارەزووی خۆیو هەرچۆنێکی کەیفی لێبوو بیبەخشێ! بەڵکو مافێکی رەوای هەشت جۆر لەتوێژە ئاتاجەکانی کۆمەڵگایە، کە دەسەڵاتی شەرعیی بۆیان وەردەگرێو بەسەریاندا دابەشی دەکاتو، هەرکەسێکیش لاملی بکاتو نەیدات – وەك لە بڕگەی دووەمدا باسی دەکەین- لەسەر دەسەڵاتی شەرعیی وڵات فەرز دەبێ، کە بە زۆر لێی بستێنێو سزاو جەزرەبەشی بدات، وە ئەگەر کۆمەڵێکی خاوەن تواناو دەسەڵات بوون، جەنگیان لەگەڵ بکاتو ملیان پێ نەوی بکاتو تەمبێیان بکات.

بەڵێ خوێنەری خۆشەویست!

خوای زاناو کاربەجێ بێ حیکمەت نیە، کە زەکاتدانی کردۆتە سێیەمین پایەو کۆڵەگەی هەرە گەورەو گرنگی ئیسلامەتی، بەڵام گرنگ ئەوەیە ئێمەش وەك پێویست لە پایەو بنچینەکانی بەرنامەی خواو دەستوورو یاساکانی حاڵی بینو بەهۆی واقیعی ناشەرعییانەو پڕ هەڵەو پەڵەی مسوڵمانانەوە، لە ناسینی ئیسلامدا دووچاری چەواشە بوون نەبین.

دەربارەی کاتی فەرزبوونی زەکاتیش لەسەر مسوڵمانان، دوای ئەوەی کە لە چەندان ئایەتدا بە گشتی فەرمانیان پێ کرابوو بە ماڵ بەخشین، زۆربەی[1] هەرە زۆری زانایان دەڵێن لە ساڵی دووەمی کۆچیداو بەر لە فەرزبوونی ڕۆژووی ڕەمەزان پێویست کراوە.

دوو: حوکمی زەکات نەدان:

زەکات دان، کە وەك پێشتریش باسمان کرد، یەکێکە لە پێنج پایە گەورەو گرنگەکانی ئیسلام، لە چەندان دەقی قورئانو سوننەتدا فەرزبوونی خراوەتەڕوو، بۆ وێنە لە چەندان جێگای قورئانی بەرێزدا تەعبیری:

﴿...يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ ... ﴿٥٥﴾ المائدة﴾، وە: ﴿...فَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ... ﴿٧٨﴾ الحج﴾، وە ﴿...وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ... ﴿٥﴾ التوبة﴾، هاتوە هەڕەشەی توندو تیژو بێبەزا لەو کەسانە کراوە، کە زەکات نادەن، بۆ وێنە:

* ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا۟ بِهِۦ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾ آل عمران﴾، واتە: وە با ئەوانەی ڕژدیی دەکەن لە بەخشینی ئەو -ماڵو سامان-ەدا، کە خوا لە چاکەی خۆیەوە پێی داون، وا نەزانن، کە ئەو -ڕەفتار-ە لە قازانجیانە، بەڵکو ئەوە مایەی زیانبارییانەو لە ڕۆژی دواییدا ئەوەی چرووکییان تێدا کردوە لە گەردەنیان دەئاڵێنرێ..

---

١) بڕوانە: (سبل السلام شرح بلوغ المرام)، ج٢، ص٧٨٧.

* (عن أبي هريرة ﷺ عن النبّي ﷺ قال: من آتاه الله مالاً ولم يؤدِّ زكاته مَثَّلَ لَهُ يوم القيامة شجاعاً أقرع له زبيبتان يطوقه يوم القيامة، ثم يأخذ بلهزمتيه -يعني شدقيه- ثم يقول: أنا كنزك: أنا مالك!، ثم تلى هذه الآية، (وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ...) متفق عليه، واته: هەر کەسێك خوا ماڵێکی بداتێو زەکاتی لێ دەرنەکات، لە ڕۆژی دواییدا بۆی دەبێتە نێرە مارێکی کەچەڵ، کە دوو خاڵی ڕەش لە پشت چاوەکانی یەوە هەنو ڕۆژی دوایی لە گەردنی دەئاڵێ، پاشان بە قەپ هەردووك لا شەویلاگەی دەگرێو دەڵێ: من خەزێنەکەتم!، من پارەو سامانەکەتم!، ئنجا پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ...﴿١٨٠﴾ آل عمران﴾.

وە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە هەر کەسێك ئامادە نەبوو زەکات بدات، لەسەر حوکمڕانو گەورەی مسوڵمانان فەرزە، بە تۆبزی لێی بستێنێ، ئەمە لە حاڵێکدا نکوڵیی لە فەرزبوونی نەکات، بەڵام ئەگەر نکوڵیی لە فەرزبوونی کرد، وە تازە مسوڵمانو بێ ئاگاش نەبوو[1]، ئەوە پێویستە بکوژرێو لە گۆڕستانی مسوڵمانانیش نەنێژرێ، چونکە بە ئینکاریی کردنی فەرزبوونی زەکات کافر بووەو هەڵگەڕاوەتەوە، شایەنی باسیشە نکوڵیی کردن لە فەرزبوونی هەر شتێکی دیکەش هەر هەمان حوکمی هەیە، مادام فەرزێکی ئاشکراو زانراو بێت، دیسان نکوڵیی لە قەدەغەکرانی هەر حەرام کراوێکیش بەهەمان شێوە، ئەوە لەلایەکەوە، لەلایەکی دیکەشەوە زۆرێك لە زانایانی پێشین، ئەنجام نەدانی چوار پایەکانی ئیسلام (نوێژو زەکاتو ڕۆژووو حەج)یان بەکوفرو لە ئایین دەرچوو داناوە، بە تایبەت نوێژو زەکات، کە لە چەندان دەقی قورئانیشدا هەر پێکەوە جووت کراونو وێکڕا باسکراون، وە لەڕاستیدا لە ئەنجامی زاڵبوونی بیروبۆچوونی (مرجئة)کان بەسەر

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٥، ص٣٠٠.

دڵو مێشکی مسوڵمانانداو، قبووڵ کرانو سەلمێنرانی بیروبۆچوونی ناوبراو لەلایەن هەردووك قوتابخانەی فیکریی‌و کەلامیی ئەشعەرییەکانو ماتوریدیی‌یەکانەوە، ئەو هەڵوێستە ساردوسڕو شلو پلەی مسوڵمانان لە بەرامبەر ئەو دروشمە بەرزو مەزنانەی مسوڵمانەتیی‌و دینداریی‌دا پەیدابوو، هەرچەندە من پێم وایە تەنیا نوێژ ئنجا بە پلەی دووەمیش زەکات بەڵگەی بەهێز لەسەر کوفرو لە ئایین دەرچوونی جێبەجێ نەکەرانیان هەیەو ڕۆژووو حەج وانین[1].

ئنجا دەربارەی ئەوە، کە ئایا بابای زەکات نەدەر، وێڕای زەکات لێ ئەستێنرانو تەمبێ کران، هیچ ماڵو سامانی دیکەی وەك سزاو تۆڵە لێ دەستێنرێ، یان بەس زەکاتەکەی لێ وەردەگیرێ؟ زانایان ڕایان جیاجیایە، (أحمد و شافعي) لە ڕای کۆن (القول القديم)یدا دەڵێن: دەبێ نیوەی ماڵو سامانەکەیشی لێ بستێنرێ، بەڵام زۆربەی زانایان ڕایان وایە، کە بێجگە لە زەکاتەکەی هیچی دیکەی لێ وەرناگیرێ، بەڵگەی (شافعي و احمد)- کە لە (اسحاق وأوزاعي)یش گێڕاوەتەوە- ئەم فەرموودەیەیە: ((...**ومن منعها فأنّا اخذوها وشطر ماله عزمةً من عزمات ربّنا تبارك وتعالى**)) رواه احمد والنسائي وأبوداود والحاكم والبيهقي عن بهز بن حكيم عن ابيه عن جده، واتە: وە هەر کەسێك نەیدات، ئەوە ئێمە وەك فەرمانێکی جەخت لەسەرکراوی پەروەردگاری پایە بڵندو بەرزمان، زەکاتەکەشو نیوەی سامانەکەشی لێ وەردەگرین.

زۆربەو جەماوەری زانایانیش چەند شتێك بە بەڵگە دێننەوە، کە یەکێکیان ئەم دەقەیە کە بە فەرموودەی دەزانن: ((**ليس في المال حق سوى الزكاة**)) رواه ابن ماجه، بەڵام وێڕای ئەوەی کە ئێمە پێشتر بە چەندان بەڵگەی پتەوو نکووڵیی لێنەکراو سەلماندمان، کە جگە لە زەکات هەقی دیکە لە ماڵو ساماندا هەیە، ئەم دەقەش هیچ کام لە فەرموودەناسانی زەبر دەست بە فەرموودەیان دانەناوە، بۆ وێنە:

---

١) بڕوانە: (ظاهرة الإرجاء في الفكر الأسلامي)، ج٢، ص٦٤٥-٦٧٠ د. سفر الحوالي.

(نووي)، کە بۆ خۆی پشتگیریی ڕای جەماوەریش دەکات- کە ڕای شافیعیشە لە قسەی تازە (القول الجديد)يدا-، دەربارەی ئەو دەقە گوتوویەتی:[1] (وأما حديث: ((ليس في المال حق سوى الزكاة)) فضعيف جداً لايُعرف، قال البيهقي في السنن الكبيرة: والذي يرويه اصحابنا في التعاليق: (ليس في المال حق سوى الزكاة، لا أحفظ فيه إسناداً، رواه ابن ماجه لكن بسند ضعيف)، ئنجا هەرکام لە دەعوای نەسخ کرانەوەی فەرموودەکەی (بهز بن حكيم)، يان بە بێهێز (ضعيف)دانانی، زانایان بەرپەرچیان داونەوەو[2]وا پێ دەچێ ڕاستترین ڕا ئەوەبێ، کە بگوترێ:

مادام زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە دەبێ زەکات نەدەر، یان دواخەر تەمبێ بکرێ[3]و زەکاتەکەشی هەر لێ بستێنرێ، مەسەلەی سزا دارایییە (العقوبة المالية)کەش لە سنووری دەستەڵاتی فەرمانڕەوا دایەو بە ئیجتیهادی خۆیو ئەنجوومەنی شوڕا دیاری دەکرێ، جا چ نیوەی ماڵەکەی بێ چ کەمتر.

دیارە ئەوەی ڕابرد دەربارەی زەکات نەدەرێکی تاکە، بەڵام ئەگەر هاتو کۆمەڵێکی خاوەن هێزو دەستەڵات، کە توانای بەرهەڵستی یان هەبێ، نەچوونە ژێر باری زەکات دانەوە، ئەوە زانایان لەسەری یەکدەنگن، کە دەبێ جەنگیان لەگەڵدا بکرێ، هەتا گەردن بۆ حوکمو بڕیاری شەرع کە چ دەکەنو زەکات دەدەن، جا بەڵگەی ئەو هەڵوێستە یەکدەنگییەی زانایانیش بێجگە لە ئاماژەی[4] قورئان دوو شتە:

یەکەم: فەرمودەی: ((**أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أ، لا الـه الا الله وأن محمدا رسول الله ويقيموا الصلاة ويؤتوا الزكاة، فأذا فعلوا ذلك عصموا مني دمائهم وأموالهم الا بحق الاسلام وحسابهم على الله**)) رواه البخاري ومسلم عن

---

١) بڕوانە: (المجموع شرح المهذب)، ج٥، ص٢٩٨.

٢) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص٧٧٩-٧٨٤.

٣) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص٧٧٩.

٤) مەبەست ئایەتی: (فان تابوا واقاموا الصلاة واتوا الزكاة فخلوا سبيلهم) التوبة:٥.

ابن عمر رضي الله عنهما، واتە: فەرمانم پێکراوە، کە لەگەڵ خەڵکیدا بجەنگم هەتا شایەتمان دێنن، کە بێجگە لە خوا هیچ پەرستراو (معبود)ێك نیە، وە کە موحەممەدیش ڕەوانەکراوی خوایە، وە نوێژێ بەرپادەکەنو زەکاتێ دەدەن، جا ئەگەر ئەوەیان کرد، ئەوە مەگەر بە هەقی ئیسلام، دەنا خوێن ومالّی خۆیانیان لە -سزاو تۆڵەی بەرنامەی- من پاراستوە، وە لێپرسینەوەشیان عایدی خوایە.

دووەم: هەڵوێستی (أبوبکر الصدیق) خوا لێی رازی بێ، کە پاش کۆچی دوایی پێغەمبەری خوا صەڵەواتو سەلامو بەرەکاتی خوای لەسەر بێ، لە دژی هەڵگەڕاوان (مرتدين)و زەکات نەدەران (مانعي الزكاة) جاڕی جەنگی داو (عمر بن الخطاب) خوا لێی رازی بێ ڕەخنەی لێگرتو فەرموودەی: ((**أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا إله إلا الله ويؤمنوا بي، وبما جئت به، فإذا فعلوا ذلك عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها وحسابهم على الله**)) متفق عليه عن أبي هريرة ﷺ، بە بەڵگە هێنایەوەو گوتی: چۆن جەنگ لەگەڵ خەڵکیدا دەکەی لەسەر زەکات نەدان، لە کاتێکدا پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوای فەرمووە؟ ئەبووبەکریش گوتی: (والله لأقاتلن من فرق بين الصلاة والزكاة فإن الزكاة حق المال، والله لو منعوني عناقاً كانوا يؤدونها لرسول الله لقاتلتهم على منعها)، واتە: بەخوا لەگەڵ کەسانێکدا دەجەنگم، کە جیاوازییان خستۆتە نێوان نوێژو زەکاتەوە، چونکە زەکاتیش هەقی ماڵو سامانە، بەخوا لەسەر کاریلەیەك، کە کاتی خۆی داویانە بە پێغەمبەری خوا ﷺو ئێستا نەمدەنێ لەگەڵیان دەجەنگم، ئنجا عومەر گوتوویەتی: (فوالله ما هو إلا أن قد شرح الله صدر أبي بكر للقتال، فعرفت أنه الحق) رواه الجماعة إلا إبن ماجه، واتە: بەخوا هەر کە دیتم خوا سینەی ئەبووبەکری بۆ جەنگ کردن -لەگەڵ زەکات نەدەران- گوشاد کردوە زانیم، کە هەر ئەوە هەقو ڕاستە.

ئاشكراشه، كه سەرەنجام ئەو هەڵوێستەی[1] ئەبووبەكرو عومەر خوا لێیان رازی بێ تێكڕای هاوەڵان خوا لێیان ڕازی بێ لەسەری كۆكو یەكدەنگ بوونو بەوجۆره ئەو مەسەلەیە وێڕای بەڵگەی قورئانو سوننەت بەڵگەی (إجماع)یشی لەسەر دروست بوو[2].

سێ: زەكات لە كێ وەردەگیرێ؟!

زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوە یەكدەنگن، كە زەكات لەسەر هەر مسوڵمانێكی عاقڵو باڵغو ئازاد، كه خاوەنی ئەندازەیەك ماڵو سامان بێ، كە شەرع زەكاتی تێدا فەرز كردوه بەو مەرجانەوە، كە باسكراون، پێویست دەبێ[3].

لەسەر ئەوەش یەكدەنگن، كه لەسەر غەیری مسوڵمان فەرز نیە، چونكه وەك پێشتر گوتمان، زەكاتدان یەكێكه له پێنج پایە گرنگەكانی ئیسلامەتیو كەسێكیش بڕوای نەهێنابێ، پابەندبوونی به ڕێساو یاساكانی (الدساتیر والأحكام)ی‌یەوە لەسەر پێویست ناكرێ، هەروەها هەركاتێكیش بابای نامسوڵمان هاتە نێو ئیسلامەوە، داوای لێ ناكرێ وەك قەرزدانەوەی ساڵانەی ڕابردوو زەكات لە ماڵو سامانی دەربكات[4].

---

١) وا دیارە تا ئەوكاتە (أبوبكرو عمر) خوا لێیان رازی بێ ئەو فەرموودەیەی، كە (إبن عمر) هێناویەتی پێیان نەگەیشتوه، ئەگەرنا لەوبارەوە مشتومڕیان نەدەكردو نە (عمر) ڕەخنەی دەگرتو نە (أبوبكر)یش خوا لێیان رازی بێ بە قیاسكردنی زەكات بۆ سەر نوێژ بەڵگەی دەهێنایەوە، بڕوانە: (نیل الأوطار) ج٤ ص١٧٨، هەروەها قسەكەی (أبوبكر)یش ئەوە دەگەیەنێ كه جەنگ لەگەڵ داكرانی كۆمەڵێكی نوێژنەكەر -با بڵێین بڕواشمان پێیەتی- لە نێوان هاوەڵاندا شتێك بووە جێگای یەكدەنگیی (اتفاق) بووە، ئەگەرنا (أبوبكر) نەیدەكردە بەڵگەو قیاس لەسەركراو (مقیاس علیە)ی حوكمی زەكات نەدان.

٢) دەربارەی حوكمی زەكات نەدان بڕوانە: (المجموع)، ج٥، ص٢٩٦-٣٠٢، وە بڕوانە: (نیل الأوطار)، ج٤، ص١٧٠-١٨٢، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٦٦-٤٦٧.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٥، ص٢٩٠.

٤) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٣٠٢.

باشترین بەڵگەش لەوبارەوە ئەو فەرموودەیەیە، کە پێشتر لە خاڵی یەکەمدا هێناومانە[1] کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمان بە (معاذ) دەکات، کە سەرەتا خەڵکی بۆ مسوڵمان بوونو شایەتمان هێنان بانگ بکات، ئنجا کە هاتنە نێو ئیسلامەوە، نوێژکردنو زەکات دانیان بخرێتە بەرچاو، کەواتە -وەك زانایان گوتوویانە- پێش مسوڵمان بوون، بابای کافر ئەركو بەرپەرسیارێتی بەرانبەر بە پایەو فەرزەکانی ئیسلام رووی تێناکات[2].

ئنجا نەك هەر زەکات لەسەر غەیری مسوڵمان پێویست نیە، بەڵکو ئەگەر بە نیازی خواپەرستییەوە بابای نامسوڵمان زەکاتیش بدات لێی وەرناگیرێو هیچی لەلای خوا بۆ حیساب ناکرێ، چونکە شتێکی روونە کە بەبێ ئیمان کردەوە باشەکان وەك دیواری بێ بناغە وانو دانامەزرێن.

بەڵام دەربارەی زەکات دران لە ماڵو سامانی منداڵو شێت (الصبی والمجنون) زانایان رایان جیاجیایە، هەرچی زۆربەو جەماوەریانن، وەك (نووي)[3] گوتوویەتی، کە هەرکام لە (مالك وثوري وشافعي وأحمد وإسحاق وأبو ثور)یشیان لە نێودان رایان وایە، کە ماڵو سامانی ئەوانیش زەکاتی لێ دەدرێ، هەندێکیشیان دەڵێن لێی نادرێ، کە (أبو حنیفة) یەکێك لەو زانایانەیە.

هەڵبەتە بە سەرنجدانی بەڵگەکانی هەردووك لاشیان بەڕوونی دەزانرێ، کە ڕای جەماوەر بەهێزترە، چونکە:

١- ئایەتی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾﴾ التوبة، حوکمەکەی گشتییەو هیچ هەڵاواردن (إستثناء)ی تێدا نیە.

---

١) ئەو فەرموودەیە (بخاري و مسلم) گێڕاویانەتەوە.

٢) بڕوانە: (المجموع) ج٥ ص٢٩١، ٢٩٢.

٣) هەمان سەرچاوە، ج٥، ص٢٩٦.

٢- پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((إتَّجروا في أموال اليتامى لا تأكلها الزكاة))** رواه الطبراني عن أنس بن مالك، واتە: بازرگانیو مامەڵە بە ماڵی هەتیوان بکەن، با زەکات تەواوی نەکات.

هەر هەمان مەبەستیش (شافعي) لە (یوسف بن ماهك) ئەویش لە پێغەمبەری خواوە ﷺ گێڕاویەتەوە، کە هەر کام لە (بیهقي ونووي) گوتوویانە: (إسنادُهُ صحيحٌ)، ئەوەندە هەیە (یوسف بن ماهك) یەکێکە لە (تابعین)و پێغەمبەری خوای ﷺ نەدیوە، بۆیە ئەو فەرموودەیە بەجۆری (مرسل) دادەنرێ.

٣- زەکات دوو لایەنی هەیە: لایەنێکی عیبادییو شەخسیی، وە لایەنێکی کۆمەڵایەتی، جا ئەگەر (منداڵو شێت) لە زەکات دانیاندا لایەنە عیبادییو شەخسییەکانیان تێدا نیە، ئەوە بێگومان لایەنە کۆمەڵایەتییەکە لە زەکاتدانەکەدا هەیەو بۆ سوودو بەرژەوەندییو کەلێن گرتنی خەڵکی زەکات پێ شیاو، جیاوازی لە نێوان ماڵی منداڵو شێتو خەڵکی دیکەدا نیە.

بۆیە ئەو قسەیەی، کە (أبو حنیفە)و هاوڕایەکانی بە بەڵگەی دێننەوە، کە منداڵو شێت نیازی خواپەرستی (نیة العبادة)یان نیەو زەکاتیش جۆرێکە لە جۆرەکانی خواپەرستی، بە لەبەرچاوگرتنی ئەم بەڵگەی سێیەمە هێزو پێزێکی وای نامێنێ[1].

چوار: زەکات لە چی وچی دەدرێو چەندە وەردەگیرێ؟!

خوێنەری بەڕێز!

ئەم بڕگەیە هەم لە ڕووی گرنگیو بایەخو هەم لە ڕووی قەبارەشەوە بە کاکڵو جەوهەری باسی زەکات دادەنرێ، بۆیە بە پەسەندی دەزانم بۆ ڕێ بۆخۆشکردنو

١) بڕوانە: (فقە الزكاة)، ج١، ص ١٠٥-١١٩.

چوونە نێوی، لە دوو ڕوونکردنەوەدا هەم پێناسەی ماڵو سامان بکەمو، هەم مەرجە گشتییەکانی زەکاتدانیش بخەمەڕوو:

١- ڕوونکـردنەوەی یەکەم: ماڵو سامان چییە؟!

مادام خوای پەروەردگار فەرموویەتی:﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً ...(١٠٣) التوبة﴾، کەواتە هەر شتێك لە زمانو عورف، یان زاراوی شەرعدا بە ماڵ (سامان) دابنرێ زەکاتی لـێدەدرێ، وشەی (مال)یش، کە کۆیەکەی (أموال)ە، لـە فەرهەنگـەکانی زمانی عارەبیدا ئاوا پێناسە کراوە:[1] (المال: كل ما يملكه الفرد أو تملكه الجماعة من متاع أو عروض تجارة أو عقار أو نقود أو حيوان) واتە: ماڵ (سامان) بریتیە لە هەرشتێك، کە تاك یان کۆمەڵ، خاوەنیەتی لە شمەكو کەلوپەل، یان ئەو شتانەی بازرگانی یان پێ دەکرێ، یان زەویو زار، یان دراو (پارە)، یان ئـاژەڵ.

بەڵام شەرعزانان (الفقهاء) لە پێناسەی ماڵو ساماندا ڕایـان جیـاوازە، هەرچـی زۆربەن، کە (شافعییەکانو مالکییـەکانو حەنبەلییـەکان)یـشیان لـەنێودان ڕایـان وایە، کە هەر شتێك جێگای سوودو کەڵك لێ وەرگرتن بێو ئەسڵو سەرچـاوەکانی لەبەردەستدا بێ، ئەوە ماڵە، بۆ وێنە: کەسێك کە سەیارە، یان خـانوو، یـان زەوی یەکێکی دیکەی بەدەستەوەیەو لێی بەهرەمەند دەبێ -بە پێی ئەم پێناسـەیە- لـە دەمی سوودو کەڵك لێ وەرگرتنیدا بە مـوڵکی وی دادەنـرێ، بـەڵام حەنەفییـەکان دەڵێن: هیچ شتێك بە (ماڵ) سامان دانانرێ هەتا دوو مەرجی تێدا نەیەنەدی:

<u>یەکـەم:</u> بخرێتە ژێر رکێفو کۆنتـرۆڵەوە.

<u>دووەم:</u> بەشێوەیەکی ئاسایی سوودو کەڵکی لێ وەربگیرێ.

---

١) تەمەی دەقی (المعجم الوسيط)ە، ص٨٩٢، وە بڕوانە: (لسان العرب) وشەی (مـال) وە (القـاموس المحيط)، ج٤، ص٥٢، وە: (النهاية في غريب الحديث والأثر)، ج٤، ص٣٧٣. أبن الأثيـر.

بەڵام هەر شتێك یەكێك لەو دوو مەرجەی تێدا نەبن بەماڵ دانانرێ، بۆ وێنە: تیشكی خۆر، چونكە ناخرێتە ژێر ركێفو دەسەڵاتەوە، هەرچەندە ئەوپەڕی سوودو كەڵكی لێ وەردەگیرێ بە موڵكو ماڵ دانانرێ، هەروەها چەنگە خۆڵێكو دەنكە گەنمێك هەرچەندە لە ژێر ركێفو لە چنگ دابن، لە سۆنگەی بێكەڵكیو بەرژەوەندی پێ دابین نەكرانەوە، دیسان بە موڵكو ماڵ دانانرێن.

دیارە دوای سەرنجدانو وردبوونەوەش دەردەكەوێ، كە پێناسەی حەنەفییەكان ڕاستترو واقعیانەترەو چاكتریش بەسەر زەكاتدا دەچەسپێ، چونكە زەكات دەبێ خودی شتان (أعیان الأشیاء) بێت، نەك سوودو كەڵكەكەیان، بۆیە زانایان دەڵێن: كەسێك لەجیاتی زەكات هەژارێك بخاتە خانووەكەیەوە، بۆی وەبری زەكات ناكەوێ، هەرچەندە كەڵكیشی لێ وەردەگیرێ، چونكە خودی شتێكی تەسلیمی بابای زەكات پێ شیاو نەكردوە، بەڵكو تەنیا دەرفەتی بەهرە لێ وەرگرتنی شتێكی بۆ ڕەخساندوە، بەڵام زەكات دەبێ خودی شتێكی بەهاداری سوودبەخش (عین شيء مُتَقَوَّمة ذات نفع) بێت[1].

٢- ڕوونكردنەوەی دووەم: مەرجە گشتییەكانی زەكاتدان[2]

خوای كاربەجێ زەكاتی لە هەر جۆرە ماڵێكدا پێویست نەكردوە، بەڵكو زەكاتی لە ماڵو سامانێكدا فەرز كردوە، كە چەند مەرجێكی تایبەتی تێدا هاتبنەدی، ئەو مەرجانەش بە كورتیو پوختی ئەمانەن:

١) <u>خاوەنێتی تەواو (الملك التام)</u>: واتە: ماڵو سامانێك زەكاتی تێدا پێویست دەبێ، كە خاوەنەكەی بەبێ هیچ پەرچو بەند (مانع وقید)ێك خستبییە ژێر

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص١٢٥-١٢٦.

٢) بۆ نووسینی ئەم باسە سوودێكی باشم لە (فقه الزكاة)، ج١، ص١٣١-١٦٦، وەرگرتوە هەرچەندە سەرجەم كتێبە شەرعییەكان ئەو مەرجانەیان باس كردوون، بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٣، ص١٧٩٧-١٨١، ط٤.

ركێفی خۆیەوەو هەقو مافو دەستەڵاتی هیچ كەسی دیكەی بەسەرەوە نەبێو بەتەواویی بتوانێ لە قازانجو كەڵكەكانی بەهرەمەند بێت، بەڵگەی ئەم مەرجەش ئەوەیە، كە خوای كاربەجێو پێغەمبەری پێشەوا ماڵو سامانەكانیان پاڵداوەتە لای خاوەنەكانیان: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ التوبة﴾، وە ((إن الله فرض عليهم في أموالهم..)) متفق عليه، كەواتە ئەو ماڵو سامانەی، كە زەكاتی لێ دەدرێ، دەبێ بەتەواویی لە ژێر ركێفو (تصرف)ی خاوەنەكەیدا بێت.

دیارە بەم مەرجی یەكەمەش چەند جۆرە ماڵو سامانێك لە زەكات لێدران هەڵداوێررێن، بۆ وێنە:

أ- ماڵێك كە خاوەنی تایبەتیو دیاریكراوی نەبێ، وەك ماڵو سامانی میریی و دەزگا خێرخوازییەكان.

ب- ماڵو سامانی وەقف كراو بە شێوەیەكی گشتی، بەڵام وەقفی تایبەت حوكمەكەی جیایە.

ج- ماڵو سامانی حەرام بەهەموو جۆرەكانییەوە، چونكە لە رووی شەرعی یەوە حەرام بە موڵك دانانرێ.

د- ماڵێكی قەرز، كە ئومێدی وەرگیرانەوەی لێ نەكرێ (دَينٌ غير مرجو).

٢) **گەشەكردن (النماء):** مەبەست لەم مەرجەش ئەوەیە، كە ئەو ماڵو سامانەی زەكاتی لێ دەدرێ، دەبێ وابێ كە بگونجێ بۆ زیادكردنو بەرهەمداریی و گەشەكردن، بەڵگەی ئەم مەرجەش ئەوەیە، كە پێغەمبەری خوا ﷺو جێنشینە سەر راستەكانیی خوا لێیان رازی بێ، زەكاتیان لەو جۆرە ماڵو كەلوپەلانە وەرنەگرتوە كەشتی تایبەتیو شەخسی بوو ون، وەك لەم فەرموودەیەشدا هاتوە: ((ليس على المسلم في فرسه ولا عبده صدقة)) متفق علیه، كە (نووي) لە شەرحو

ڕاڤەی ئەم فەرموودەیەدا گوتوویەتی[1]: (هذا الحديث أصل في أن أموال القنية لا زكاة فيها)، واتە: ئەم فەرموودەیە بنچینەیە لەو بارەوە، کە ماڵو کەلوپەلی تایبەتی زەکاتی تێدا نیە.

هەڵبەتە هەرکام لە بەروبوومی کشتوکاڵیو میوەجاتو ئاژەڵو پارەی نەغدینەو ماڵی بازرگانیو کانزاو خەزنەش ماڵو سامانێکن، کە یان بەکردەوە لە گەشەو زیادی دان، یان لە بارانیاندا هەیە، کە گەشە بکەن، دیارە جۆرە ماڵو سامانی دیکەش هەن، کە ئەم مەرجەیان تێدایەو لە بەندی دووەمدا بەدرێژی باسیان دەکەین.

٣) <u>گەیشتنە ئەندازەی زەکات لێکەوتن (النصاب)</u>[2]: مەرجێکی دیکەی زەکاتدان ئەوەیە، کە ئەو ماڵەی زەکاتی لێ دەدرێ، گەیشتبێتە ئەندازەیەکی تایبەت کە خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ دیاریان کردوە، بۆ وێنە: حوشتر هەتا ژمارەیان نەگاتە پێنجو، مەڕو بزن هەتا چل سەرو، دانەوێڵە هەتا نەکاتە پێنج وەسق.... زەکاتیان لێ نادرێ، کە دواتر بەدرێژی باسیان دەکەین.

گەیشتنە ڕاددە(نصاب)یش بۆ زەکات لێدرانی هەموو جۆرەکانی ماڵو سامان، بێجگە لە بەروبوومی کشتوکاڵو میوەجاتو کانزاو خەزنە، زانایان لەسەری یەکدەنگن، بەڵام هەندێك لە زانایان- بۆ وێنە (ابوحنیفە) ڕایان وایە، کە بەروبوومی کشتوکاڵو میوەجاتو کانزاو خەزنە، ئەم مەرجەیان تێدا بەمەرج نەگیراوەو لەکەمو زۆریان زەکات دەدرێ، بەڵام ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان بەهێزترە، وەك دوایی ڕوونی دەکەینەوە.

---

١) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٤، ص٢٧٠٨.

٢) وشەی (النصاب) لە ئەسڵی زماندا یانی: (الأصل والمرجع)، شەرعزانانیش، وەك زاراوەیەك بۆ ئەندازەی زەکات لێکەوتنی هەرجۆرە ماڵێك کردوویانە بەناوو بەکاریانهێناوە، بڕوانە (المعجم الوسيط)، ص٩٢٥.

٤) زیادبوون لە پێداویستییە بنەڕەتییەکان (الزيادة عن الحاجات الاصلية):

مەبەست لەم مەرجەش ئەوەیە، کە بابای زەکاتدەر، ئەگەر بێتو ئەو ماڵو سامانەی، کە زەکاتی لێ دەدات بۆ ژیانو گوزەرانی خۆیو ئەوانەی مەسرەف کێشانیان لەسەری پێویستە، پێی ئاتاج بوون، واتە ماڵو سامانەکەی خۆیو خێزانیو ئەوانەی شەرع مەسرەف کێشانیانی خستۆتە سەرشانی، پێ دابین بکات، ئەوە ئەو ماڵو سامانەی زەکاتی تێدا فەرز نابێ، دیارە ئەمەش ڕای بەشێکە لە زانایان کە حەنەفییەکانیان لە نێودان، وە زانایانی دیکە، کە زۆربەن ئەم مەرجەیان بە پێویست نەزانیوەو گوتوویانە: مەرجی دووەم (گەشەکردن- النماء-) جێگای ئەم مەرجەش دەگرێتەوە، چونکە هەموو ئەو شتانەی، کە ئینسان پێویستی پێیانەو پێداویستی بنەڕەتی ژیانو گوزەراننی، حاڵەتی وەستان (جمود)یان هەیەو، ناگونجێ گەشەبکەنو زیادبکەن، بۆ وێنە:

خانووو بەرەی تێدا نیشتەجێ بوون، وڵاخ یان وەسیلەی سواربوون، بەرگو پۆشاك، چەكو چۆڵی بەکارهێنان، کتێبو سەرچاوەکانی زانست، ئامڕازو ئامێرەکانی پیشەوکار...هتد.

وە گوتوویانە ئەو پێویست بوونو پەك لەسەرکەوتنە، شتێکی نادیارو پەنهانەو ناگونجێ بکرێتە مەرج، بۆیە ئەوەی کە نیشانەو بەڵگەی پێویست نەبوونو سەر تێ نەوەستانە، کە دانانی ماڵو سامانە بۆ گەشەکردن، کراوە بە پاساو (مبرر)ی زەکات لێدران، وە هەر شتێك ئەو بەڵگەو نیشانەیەی تێدا نەبێ پاساوی زەکات لێدرانی تێدا نیە.

بەڵام لە ڕاستیدا ئەم مەرجە پێویستە هەبێ، چونکە هەموو لایەك لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە ماڵی نەغدینە ئەگەر خاوەنەکەشی بەکردەوە مامەڵەو بازرگانی پێنەکات، لە سۆنگەی ئەوەوە، کە هەر بە سروشت گەشەکردنو بەرهەم هێنانی لەبارانەدا هەیە، زەکاتی لێ دەدەرێ، جا ئەگەر ئەم مەرجە نەبێ، دەبێ

هەرکەسێك بە ڕادەی (نصاب) ماڵی نەغدینە (زێر، زیو، دراو، چەکە)ی هەبێ، هەرچەندە بۆ پێداویستییە بنەڕەتییەکانی خۆیو خێزانیو ئەوانەی بە ئەستۆیەوەن-وەك خواردنو خواردنەوەو بەرگو پۆشاكو دەرمانو چارەسەرو نیشتەجێ کردنو پێ خوێندنو ...هتد- پەکیشی لەسەری کەوتبێ، پێویست بێ زەکاتی لێ دەربکات!! بەڵام وەك لە دەقەکانی قورئانو سوننەتدا دەبینرێ زەکات لە بابای دەوڵەمەند وەردەگیرێو بەسەر هەژارو نەدارو...هتددا دابەش دەکرێ، ئاشکراشە کەسێك هەر هێندەی هەبێ، کە خۆیو ئەوانەی بە ئەستۆیەوەن پێی بەڕێوەبچن، بە دەوڵەمەند دانانرێ!

وە زانایانێك، کە ڕایان وایە مەرجی ناوبراو بەمەرج بگیرێ، پێناسەیەکی وردو جوانیان بۆ پێداویستییە بنەڕەتییەکان (الحاجات الأصلية) کردوەو گوتوویانە[١]:

(هي ما يدفع الهلاك عن الانسان تحقيقاً: كالنفقة و دور السُّكْنى وآلات الحرب والثياب المحتاج إليها لدفع الحر والبرد، أو تقديراً: كالدين فان المدين يحتاج الى قضاءه بما في يده من النصاب ليدفع عن نفسه الحبس الذي هو كالهلاك، وكألات الحرفة وأثاث المنزل و دواب الركوب وكتب العلم لأهلها، فأن الجهل عندهم كالهلاك، فاذا كان له دَراهِم مستحقة ان يصرفها الى تلك الحوائج صارت كالمعدومة، كما ان الماء المستحق بصرفه الى العطش كان كالمعدوم وجاز عنده التيمم)، واتە: پێداویستییە بنەڕەتییەکان- بریتین لەو شتانەی، کە بە مسۆگەریی فەوتانو لەبەین چوون لە ئینسان دوور دەخەنەوە، وەك: مەسرەف کێشانو، خانوو بەرەی تێدا دانیشتنو، ئامرازەکانی جەنگو، بەرگو پۆشاکێك کە پێویستە بۆ خۆپاراستن لەگەرماو سەرما، یان بەوادانان (تقدير) وەك: قەرز چونکە بێگومان بابای قەرزدار پێداویستی بەو ئەندازە ماڵە بە (نصاب)

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص١٥٢-١٥٣، کە لە (حاشيه بن عابدين)، ج٢، ص٦، و (البَحْرُ الرائق)، ج٢، ص٢٢٢ وەریگرتوە.

گەیشتوە هەیە، کە بە دەستیەوەیە بۆ ئەوەی حەپسێك لە خۆی دووربخاتەوە، کە وەك فەوتانو مەرگ وایە، وە وەك ئامێرو کەلوپەلی پیشەو کارو شمەکی نێو ماڵو، ولاخی سوارییو، کتێبەکانی زانیاری بۆ خەڵکی خۆی، چونکە نەزانییان پێ وەك لەنێوچوون وایە[1]، جا ئەگەر چەند درەمێکی هەبێ، کە پەکی لەسەریان کەوتبێ بۆ ئەو جۆرە پێداویستییانە، ئەوە دەکەونە حوکمی نەبوونەوە، هەروەك چۆن کەسێك ئەندازەیەك ئاوی پێ بێ، کە لەبەر تینوێتی پێویستی پێی بێ، ئەوە حوکمی کەسێکی هەیە، کە ئاوی پێنیەو بۆی دروستە، کە تەیەمموم بکات.

بەڵگەی ئەم مەرجەش وێڕای حوکمی عەقڵ ئەم دەقانەی خوارەوەن:-

١- ﴿...وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ ٱلْعَفْوَ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْـَٔايَـٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾ البقرة﴾، واتە: وە لێت دەپرسن چی ببەخشن؟ بڵێ- ئەوەی کە لێتان- زیادە..

چونکە وشەی (عفو) وێڕای فەرهەنگەکانی[2] زمان، توێژەرەوانی[3] قورئانیش هەر بە: (مازاد على النفقة)و (ما يَفْضُلُ عن أهلك) مانایان کردوە، دیارە حیکمەتی خوای پەروەردگاریش هەر ئەوەی لێ چاوەڕوان دەکرێ، کە بەخشینی ماڵو سامانێك لەسەر ئینسان فەرز نەکات، کە بۆ خۆی پێی ئاتاجەو پەکی لەسەری کەوتوە.

٢- (عن ابى هريرة ﷺ أن النبّي ﷺ قال: إنّما الصدقة عن ظَهْر غِنىً) لە ڕیوایەتێکی دیکەشدا: ((لا صدقة الاّ عن ظهر غنى)) رواه احمد وصححه

---

١) مەبەست لێرەدا لە ڕاناوی سەر (نەزانییان) زاناو شەرعزانانی ئیسلامە، هەزار ئافەرینیان لێ بێ.

٢) بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٦١٢.

٣) بڕوانە: (تفسير القرآن العظيم) ابن كثير، ج١، ص٢٥٦، کە تەفسیری ناوبراوی بۆ وشەی (عفو) لە هەرکام لە (ابن عباس وابن عمرو عكرمة وسعيد بن جبيرو حسن وقتادة...)وە گێڕاوەتەوە.

احمد شاكر، واتـە: زەكاتـدان- یـان مـاڵ بەخـشین- تـەنیا لـە حاڵـەتی دەوڵەمەندیی دایە.

٣- (عن جابر رضي الله عنه أنَّ رسول الله ﷺ **قال لرجل: إبدأْ بنفسك فتصدق عليها، فأن فضل شيء فلأهلك، فأنْ فَضَلَ، شيء عن اهلك فلذوي قرابتك، فان فضل عن ذوي قرابتك شيء، فهكذا وهكذا**) رواه مسلم، واتـە: پێغەمبـەری خـوا ﷺ بە پیاوێکی فەرموو: لە خۆتەوە دەست پێ بکەو پێی ببەخشە، جا ئەگەر شتێك زیادبوو، ئەوە با بۆ خـاوو خێزانـت بـێ، وە ئەگـەر شـتێك لـە خـاوو خێزانیشت زیادبوو بۆ خزمەکانت بـێ، وە ئەگـەر لـە خزمەکانیـشت شـتێك مایەوە، ئەوە بەملاولادا بیبەخشە.

جا هەرچەندە ئەو فەرموودانە، ڕەنگە زیاتر ماڵبەخشینی سوننەت بگرنـەوە، بەڵام هەرچۆن بێ، بەگشتی چۆنیەتی ماڵبەخشینی- چ فـەرز بێ، چ سـوننەت- مان فێر دەکەن.

٥) <u>قـەرزدار نەبوون</u>: پێنجەمیـن مەرجی گشتی بۆ پێویستبوونی زەکات ئەوەیـە، کە بابای خاوەن ماڵو سامان هێندەی قەرز لەسەر نەبێ، کە مـاڵو سـامانەکەی لە ڕاددەی (نصاب) کەم بکاتەوە، جا هەرچەندە زانایان لەسـەر ئـەوە، کـە ئایـا قەرزدار بوون کاریگەریی لەسـەر هـەموو جۆرەکـانی مـاڵو سـامان هەیـە بـە ئاشکراو پەنهانەوە، یان کاریگەریی تەنها لەسەر ماڵی ئاشکرا هەیە، یان لەسەر هیچ جۆرێکی نیە، ڕایان جیا جیایە، بەڵام زۆربەو جەماوەریان ڕایـان وایـە، کـە بابای قەرزدار زەکاتی لەسەر نیە، بەڵام بەو مەرجەی قەرزەکە هێندە ببـێ، کـە ماڵەکەی لە ئەندازەی (نصاب) بهێنێتە خوارێو جۆرە ماڵو سـامانی دیکەشـی نەبێ، کە قەرزەکـەی لـێبداتەوە، لـە بەنـدی دووەمیـشدا لـە (بڕگـە)یەکـەی سەریەخۆدا باسی ئەم مەسەلەیە دەکەین، بۆیە لێرەدا بەو ئەندازەیە لێی دەگەڕێین.

ئاشکراشە، کە مەرجی چوارەم ئەم مەرجی پێنجەمەش دەگرێتە نێو خۆی، بەڵام بۆ زێدە داکۆکییو بەرچاو ڕوونیی، بە تایبەتیش خستمانەڕوو.

٦) سـاڵ بەسەردا وەرسووڕان: مەرجی شەشەمو کۆتـایی زەکـات دران لـە مـاڵو سامان، بریتیە لە وەڕسووڕانەوەی ساڵ (حولان الحول) واتە: دەبێ ئەو ماڵەی، کە زەکاتی لێ دەردەکرێ، دوازدە مانگی عارەبی بەسەردا تێپەڕ بووبن، ئەوجار لـە کۆتایی ئەو دوازدە مانگەدا زەکاتی تێدا فەرز دەبێ، جا دیارە ئەم مەرجەش بـۆ ئاژەڵو پارەی نەغدینەو ماڵی بازرگانی، سەرجەم زانایانی پێشینو پاشین (السلف والخلف) لەسەری یەکدەنگنو هەموویان لەسەر ئەوە کۆکن، کە لە ساڵێکدا تەنیا جارێك زەکاتیان لێ دەدرێ، (ابن أبي شيبة) لەوبارەوە ئـەم دەقـەی لـە (زهـري) گێڕاوەتەوە:[1] (لم يبلغنا عن احد مـن ولاة هـذه الامـة الـذين كـانوا بالمدينـة – ابوبكر و عمر و عثمان – انهم كانوا يُثَنُّـون الصداقة لكن يبعثون عليها كل عام في الخصب و الجدب، لأن أخذها سنة من رسـول الله ﷺ) واتە: لە هـیچ کـام لـە مشورگێرانی ئەم ئۆمەتە کە لە مەدینە بوون – ئەبووبەکرو عومەرو عوسمـان – پێمان نەگەیشتوە، کە – هیچ ساڵێك – زەکاتیـان دووبـارە کردبێتـەوە، بـەڵکو هەموو ساڵێك هات بوو بێ، یان نەهات، جارێك ناردوویانەو کۆیـان کردۆتـەوە، چونکە وەرگرتنەکەی – بەو شـێوەیە – ڕێـساکەی لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ هاتوە.

هەروەها تێکرای زانایان لەسەر ئەوەش یەکدەنگن، کـە بـەروبوومی کـشتوکاڵو میوەجـاتو کـانزاو خەزنـەو هـەنگوینو بەرهـەمی دەریـا، سـاڵ بەسـەردا وەرسووڕانەوەیان تێدا بەمەرج نەگیـراوەو لەکاتی حاسەڵات هەڵگیـراندا زەکاتیـان لێ دەردەکرێ.

بەڵام ئەوەی کێشەو مشتومڕی لەسەرە، بریتیـە لـە مـاڵو سـامانی وەدەسـت هێنراو (المال المستفاد)، کە بریتیە لەو جۆرە ماڵو سامانەی، کە لە میانـەی سـاڵ (خلال الـسنة)دا دێنە دەست ئینسان، وەك: مووچـەو یارمـەتیو کـرێو خـەڵاتو

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص١٦٤، کە لە (كنز العمال)، ج٦، ص٢٩٤ وەریگرتوە.

دیاری‌و دەستکەوت‌و... هتد، کە ئەمیش هەرچەندە زانایان تێیدا جیاوازن، بەڵام ڕای بەهێزتر ئەوەیە، کە مادام مەرجەکانی زەکات دان هاتبنەدی، پێویستە زەکاتی لێ بدرێ، جا لەبەر ئەوەی لە دوو بڕگەی سەربەخۆی بەندی دووەمدا ئەم مەسەلەیەمان توێژیوەتەوە، لێرە قسەی لێ ناکەین‌و خوێنەری بەڕێز حەواڵەی ئەوێ دەکەین.

جا خوێنەری سەنگین!

ئێستا کە زانیمان ماڵ‌و سامان لە ڕوانگەی شەرعەوە چیەو مەرجە گشتیەکانی زەکاتدانیش چین! کاتی ئەوە هاتوە، کە بچینە نێو توێژینەوەی باسی: (زەکات لە چی‌و چی دەدرێ‌و چەندە وەردەگیرێ؟!)، پێویستە ئەوەش بگوترێ، کە ئەوپەڕی حیکمەت لەو مەرجە گشتییانەدا دەبینرێ، کە بەرنامەی خوا بۆ پێویستبوونی زەکات بەمەرجی گرتوون‌و دادگەری‌و واقیع بینی شەریعەتی خوا لەو یاسایەشدا وەك سەرجەم ڕێساو یاساکانی دیکەی وەك ڕۆژی ڕوون دیارە، هیوادارییشم چاك چاك لێیان ورد بیەوەو جوان جوان لێیان حاڵی بی، چونکە پەیوەندی بە هەموو ئەم بڕگەی چوارەمەوە هەیە، کە وەك پێشتریش گوتمان بەکاکڵ‌و جەوهەری باسی زەکات دادەنرێ، کە لەم بەندی یەکەمەدا دەیخەینەڕوو.

١- ماڵی نەغدینە (الأموال النقدية):

ئاشکرایە کە لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خوادا ﷺ ماڵی نەغدینە تەنیا زێڕو زیو (الذهب والفضة) بووە، هەر بۆیە لە زۆر لە دەقەکانی قورئان‌و سوننەتدا باسی ئەو دووانە کراوە، چونکە دیناری زێڕو درەمی زیو، یەکەمیان دراو (عملة)ی وڵاتی ڕۆم‌و دووەمیان دراوی وڵاتی فارس بووە[١]، بەڵام لەم یەك دوو سەدەی دواییدا لە سەرەتاوە دراوی کانزایی (العملة المعدنية)و پاشان دراوی قاقەز (النقود الورقية)

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٤٠.

شوێنی زێڕو زیویان گرتەوە، چونکە بێگومان هەڵسوکەوتو مامەڵەو بازرگانی بە دراوی قاقەز زۆر سێناترو بارسووکی ترە، لە مامەڵەو بازرگانی بە دراوی کانزایی.

أ) **بەڵگەی فەڕزبوونی زەکات لە زێڕو زیودا:** خوای پەروەردگار فەرموویەتی:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلۡأَحۡبَارِ وَٱلرُّهۡبَانِ لَيَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡبَٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۗ وَٱلَّذِينَ يَكۡنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلۡفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَبَشِّرۡهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ٣٤﴾ التوبة، پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ فەرموویەتی: **((ما من صاحب ذهب ولا فضة لا يؤدي حقها إلا إذا كان يوم القيامة صفحت له صفائح من ذهب...))** متفق عليه.

هەروەها زانایانیش تێکڕا لە هەموو چاخو سەردەمەکاندا لەسەر ئەوە کۆکو یەکڕابوون، کە دەبێ زێڕو زیو زەکاتیان لێ بدرێ هەرکات مەرجەکانی زەکاتدانیان تێدا هاتنەدی، کە دواتر باسیان دەکەین.

ب) **ئەندازەی زەکات تێدا فەڕزکران (نصاب)ی زێڕو زیو:** پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((ليس فيما دون خمس أواق صدقة))** متفق عليه، واتە: لە پێنج ئۆقیە کەمتر زەکاتی تێدا نیە، ئنجا ئۆقیەش بە پێی تەرازووی خەڵکی مەککە چل (٤٠) درەمە، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: **((الميزان ميزان أهل مكة والمكيال مكيال أهل المدينة))** رواه أبو داوود والنسائي عن إبن عمر وصححه إبن حبان والدار قطني والنووي والقشيري وزاد الألباني: إبن دقيق العيد والعلائي[1].

---

١) بڕوانە: (سلسلة الاحاديث الصحيحة)، ج١، ص٣١٥-٣١٦، رقم الحديث: ١٦٥.

کەواتـــە: (نـــصاب)ی درەم (زیـــو) دوو ســـەد (٢٠٠) درەمـــە، چـــونکە (٥×٤٠=٢٠٠) ئەبووبەکریش خوا لێی ڕازی بێ لـەو نامەیـەدا، کـە دەربـارەی زەکات ناردوویەتی، نووسیویەتی: (وفي الرقة ربع العشر، فإن لم تكـن إلا تـسعين ومائة فليس فيها شيء) رواه البخاري، واتە: وە چـوار یـەکی دەییـەك (١/٤٠) زەکات لە زیودا هەیە، جا ئەگەر تەنیا سەدو نـەوەد (١٩٠) -درەم- بـوو ئـەوە هیچی تێدا نیە. دەربارەی زێڕیش چەند فەرموودەیەك هـاتوون، بـەڵام (نـووي)و فەرمووده ناسانی دیکەش گوتوویانە: هیچیان ڕاست (صحیح) نـینو هـەموویان بێهێز (ضـعیف)ن، بەڵام تێکڕا، یان بەلای کەمەوە زۆربەی هـەرە زۆری زانایـان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە (نصاب)ی زێڕ بیست مسقاڵەو لەو ئەندازەیە کـەمتر زەکاتی لێ نادرێ[1].

ج) **ئەندازەی زەکاتی زێڕو زیو:** هەروەك چۆن زانایان لەسـەر زەکاتـدان لـە مـاڵی نەغدینەدا یەکدەنگ بوون، لەوەشدا یەکـدەنگن، کـە ئەنـدازەی زەکـاتی مـاڵی نەغدینە بریتیە لـە چـل یـەك (١/٤٠)، خـاوەنی کتێبـی: (المغـني) لـەوبارەوە گوتوویـەتی: (لا نعلـم خلافـا بـين أهـل العلـم أن زكـاة الـذهب والفـضة ربـع عشرهما)[2].

د) **ئەندازەی دیناری زێڕو درەمی زیو:** دەربارەی ئەندازەی دینـارو درەم، کـە وەك پێشتر گوتمان تاقە دراوی ڕۆژگاری پێغەمبەری خوا ﷺ بوو ون، زانایانی کـۆنو هاوچەرخ قسەو مشتومڕی زۆریان لەنێوان دابووە، بـەڵام لەسـەر چـەند شـتێك یەکدەنگ بوو ون، کە (إبن خلـدون) مێژوونووسـی زەبردەسـت بەچـەند دێڕێـك کورتی کردۆتەوەو گوتوویەتی[3]: ﴿بزانە کە هەر لەسەرەتای هاتنی ئیـسلامەوە

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦٠٠.

٣) بڕوانە: (مقدمة إبن خلدون)، ص، ٢٠٧-٢٠٨، کە لە ژێر سەرباسی (السكة)دا هێناویەتی.

لە ڕۆژگاری هاوەڵانو شوێنکەوتووانیانەوە ئیجماع لەسەر ئەوە دامەزراوە، کە درەمی شەرعی ئەوەیە، کە دە (١٠) دانەیان کێشی حەوت (٧) مسقاڵ زێڕیان هەیە —واتە درەمێك کێشەکەی ١٠/٧ی مسقاڵێك زێڕە-، وە (أوقیە)یەك لەزیو چل (٤٠) درەمە، کە ئەویش لە دە بەشی دینارێك حەوت بەشیەتی، وە کێشی مسقاڵێك زێڕیش حەفتاو دوو (٧٢) دەنکە جۆیە، کەواتە کێشی درەمێکیش، کە (١٠/٧)ی مسقاڵێکە پەنجاو پێنج (٥٥) دەنکە، وە ئەم ئەندازانە سەرجەمیان بەیەکدەنگی زانایان چەسپاون، چونکە درەمی نەفامیی (الدرهم الجاهلي) لە نێو عارەبەکاندا چەند جۆرێك بوو، باشترینیان کە درەمی (طبري) بووە هەشت (دانق) بووە، وە (بغلي) چوار دانق بووە، جا مسوڵمانان درەمی شەرعییان لەنێوەڕاستیان دەرهێناوە، کە شەش (دانق)ە...﴾.

کەواتە: ئەوە کە درەمێکی زیو کێشەکەی (١٠/٧)ی دینارێکی زێڕ بووە، وە دینارێکی زێڕیش مسقاڵێك بووەو مسقاڵێکیش حەفتاو دوو (٧٢) دەنکە جۆی نێوەنجی کێشاوە، شتێکە زانایان لەسەری یەك دەنگو تەبا بوون، وە زانایانی شوێنەوارناس (علماء الآثار) لە ئەنجامی تێوەڕامانو هەڵسەنگاندنی دراوەکانی دەوڵەتی ئیسلامیدا لە چاخە جیاجیاکانیدا، کە لە مۆزەخانەکان (متاحف)ی شارەکانی لەندەنو پاریسو مەدریدو بەرلیندا پارێزراون بۆیان دەرکەوتووە، کە دیناری ڕۆژگاری (عبدالملك بن مروان)ی ئەمەویی کێشەکەی چوار گرامو چارەکێك (٤) بووە[1]، هەروەها (دائرة المعارف الإسلامية)ش کێشی دیناری ڕۆمیی بێزەنطی، بەهەمان ئەندازە داناوە[2]، کەواتە کێشی درەم بە گرام ئاوایە: ٢,٩٧٥=١٠/٧×٤,٢٥

کەواتە: درەمێکی زیو کێشەکەی دوو گرامو ٩٧٥/١٠٠٠ی گرامێکە.

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٥٩، کە لە (الخراج في الدولة الإسلامية)، ص٣٣٧، وەریگرتوە.

٢) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٥٩، کە لە (دائرة المعارف الإسلامية)، ج٩، وەریگرتوە.

جا بەوپێیە (نصاب)ی زێڕ بەکێشو بەگرام بریتیە لە: (٤,٢٥×٢٠=٨٥گـرام)، وە (نصاب)ی زیویش بریتیە لە: (٢,٩٧٥×٢٠٠=٥٩٥) گرام.

هـ) پارەو دراوی قاقەز (النقود الورقية): کە بریتیە لە پارچە قاقـەزێکی تایبـەتو بە چەند نەخشو نیگارێکی تایبەت دەڕازێنرێتەوەو، چـەند ژمارەیـەکی لەسـەر نووسراونو لەلایەن میـرییەوە، یـان لایـەنێك کـە میریـی دەسـتەڵاتو مـافی دەداتێ دەردەکرێ، تاکو خەڵکی وەك دراوێك لەنێو خۆیاندا بەکاری بێنن، وە لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی دیکە جیاوازە، هەم لە شێوەو نرخو هەم لە ناویشدا، بـۆ وێنە: دیناری ئێراقی، تومـەنی ئێرانـی، ڕیـاڵی سـعوودی، دۆلاری ئـەمریکی، مارکی ئەڵمانی، لیرەی لوبانی...هتد.

جا لەبەرئەوەی ئەو جۆرە ماڵە نەغدینەیە کاتی خۆی نەبووە، زاناو شەرعزانانی پێشوو هیچیان لەبارەوە نەگوتوەو، پاش پەیـدابوونو بڵاوبوونەوەشـی لـەوڵاتانی دنیاو جیهانی ئیسلامیشدا، زاناو شـارەزایان لەبارەیـەوە-وەك هـەر شـتێکی تازە پەیدابوو- کەوتنە کێشەو مشتومڕەوە: هەتا سەرەنجام سەرجەمیان بێجگە لە (حەنبەلییەکان) لەسەر ئەوە یەکدەنگ بوون، کە ئەو جـۆرە دراوەش حـوکمی زێڕو زیوو جۆرە ماڵو سامانەکانی دیکەی هەیـە، لـە مامەڵـەو بازرگـانی پـێ کردنو زەکات لێدان و.. هتـددا، بـەڵام حەنبەلییـەکان ڕایـان وایـە، کـە هـەتا بەکانزای نرخدار (المعدن النفـيس)، کـە مەبەسـتیان زێـڕو زیـوە، نەگۆڕدرێتـەوە زەکاتی لێ نادرێ[1]!

بەڵام لە ڕاستیدا ڕای حەنبەلییەکان سەیرو بێهێزیـشە، چـونکە وەك زانایـانی ئابووری ناس گوتوویانە[2]: (النقود هي كل ما يستعمل مقياسا للقيم،و واسـطة للتبادل، وأداة للأدخار، فأي شيء يؤدي الى هذه الوظيفـة يعتـبر نقـوداً بـصرف

١) بڕوانە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص١٨٣٣-١٨٣٤، ط٤، وە (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٧٢.
٢) بڕوانە: (فقه الزكاة) ج١ص٢٧٦، کە لە (النظم النقدية والمصرفية)، ص٢٩، وەریگرتووە.

النظر عن المادة المصنوع منها، وبصرف النظر عن الكيفية التي أصبح بها وسيلة التعامل في مبدأ الأمر، فما دامت هناك مادة يقبلها كل المنتجين في مجتمع ما للمبادلة نظير ما يبيعون، فهذه المادة نقود)، واتە: دراو بریتیە لە هەر شتێك، کە وەك پێوەری نرخەکان بەکاردێت، وە هۆکاری بەیەکتر گۆڕینەوەو ئامرازی پاشەکەوت کردنە، جا هەر شتێك ئەو ئەرکە بەجێ بێنێ بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەو کەرەسەیەی لێی دروست کراوەو ئەو چۆنیەتییەی، کە لە سەرەتاوە پێی بۆتە ئامرازی مامەڵە، بە پارەو دراو دادەنرێ، مادام شتێك هەبێ هەموو بەرهەم هێنەرەکانی کۆمەڵگایەك لە بەرانبەر ئەو شتانەدا، کە دەیانفرۆشن پێی ڕازی بن‌و بیانەوێ، ئەوە ئەو شتە پارەیە.

و) <u>مەرجەکانی زەکات لێدانی پارەی نەغدینە:</u> بۆ زەکات لێدرانی پارەی نەغدینە هەرکام لە:

١- گەیشتنە ئەندازەی (نصاب).

٢- ساڵ بەسەردا وەرسووڕانەوە.

٣- قەرزدار نەبوون.

٤- زێدەبوون لە دابینکردنی پێداویستییە بنەڕەتییەکان، بە مەرج گیراون، جا دیارە مەرجەکانی یەکەم‌و دووەم‌و سێیەم زانایان لەسەریان یەکدەنگن‌و لەسەر چوارەمیش جیاوازن، بەڵام وەك پێشتر گوتمان بەمەرج گیرانی پەسندترو بەهێزتریشە.

ز) <u>تەرازووو پێوەری دیاریکردنی (نصاب)ی پارەی قاقەز چییە؟</u> شتێکی ئاسایی‌و چاوەڕوان کراوە، کە زاناو شارەزایانی پێشین باسی ئەم مەسەلەیان نەکردبێ، چونکە لە ڕۆژگاری ئەواندا پارەو دراو تەنیا زێڕو زیو بووە، جا زانایانی هاوچەرخمان، کە ئەو مەسەلەیان توێژیوەتەوە، بوونەتە دووڕا، ڕایەکیان زیو (فضة)ی پێ پەسندە، کە بکرێتە تەرازووو پێوەری ماڵی نەغدینەی ئەم

ڕۆژگارە، واتە هەرکەسێك بارتەقا (مقابل)ی (نصاب)ی زیو- کە پێنج سەدو نەوەدو پێنج (٥٩٥) گرامە، پارەی هەبوو، پێویستە زەکاتی لێبدات، لایەنگرانی ئەم ڕایەش دوو بەڵگەیان بەدەستەوەن، بۆ سەلماندنی پەسەندیی ڕایەکەیان:

١- دەڵێن (نصاب)ی زیو زانایان لەسەری یەکدەنگن‌و فەرموودەی ڕاست (صحیح)و ڕەوانی لەسەر هەیە، وەك پێشتر ڕوونمان کردەوە.

٢- بۆ خەڵکی هەژارو نەدار چاکترو بەسوودترە، چونکە بەو پێیە زەکات لەسەر ژمارەیەکی زیاتری مسوڵمانان پێویست دەبێ.

ڕایەکەی دیکەش دەڵێ: پێویستە ئەندازەی زەکات لێکەوتنی پارەی قاقەز بە هەموو جۆرو شێوەکانییەوە، بە (نصاب)ی زێڕ دیاری بکرێ‌و زێڕ بکرێتە تەرازووو پێوەری، واتە هەرکەسێك بارتەقای هەشتاو پێنج (٨٥) گرام زێڕ، پارەی هەبوو، ئەوجار زەکاتی دەکەوێتە سەر، ئەگەرنا لەو ئەندازەیە کەمتر زەکاتی تێدا فەرز نابێ.

جا لەڕاستیدا هەرکەسێك وردبینانەو واقیع بینانە ڕابمێنێ‌و سەرنج بدات دڵنیا دەبێ، کە ڕای دووەم ڕاستترە، بگرە بۆ ئەم ڕۆژگارە هەر ئەو ڕاست‌و بەجێیە، چونکە:

١- زێڕ تا ڕاددەیەکی زۆر نرخەکەی چەسپاوو نەگۆڕە، بە پێچەوانەی زیوەوە کە وەك باقی شتەکانی دیکە نرخەکەی لە گۆڕان دایە، بۆ وێنە: مێژوونووسان دەڵێن: دینارێکی زێڕ لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺ دە (١٠) درەمی زیوی کردوە، پاشان لەنیوەی دووەمی چاخی ئەمەوییەکاندا دوازدە (١٢) درەم‌و، لە چاخی عەبباسییەکاندا گەیشتۆتە پازدە (١٥) دەرم‌و زیاتریش، وە (المقریزی) باسی کردوە، کە لە ڕۆژگاری فاطیمییەکانداو لەسەردەمی دەستەڵاتی (الحاکم)دا، نرخی دینارێکی زێڕ سی‌و چوار (٣٤) درەمی زیو بووا[1].

١) بڕوانە: (فقه الزکاة) ج١ص٢٦٤.

٢- ئنجا ئەگەر تەماشای ئەندازەی زەکات لێکەوتن (نصاب)ی ئاژەڵو بەروبوومی کشتوکاڵیش بکەین، دەبینین کە (نصاب)ی زێڕ بە درێژایی مێژووو ئێستاش لێیانەوە نزیکە، جا چ تۆزێك کەمتر بێ چ زیاتر، بەڵام زیو وانیەو چەند قات کەمترە، بەڵێ نرخی کڕینو فرۆشتنی پێنج حوشتر، یان[1] چل سەر مەڕو بزن، یان پێنج وەسق دانەوێڵە، کە دەکاتە دەوری (٦٥٣) کیلۆگرام، لە بیست (٢٠) مسقاڵ زێڕەوە تاڕاددەیەك نزیکە، بەڵام لە (٥٩٥) گرام زیوەوە زۆر دوورە، کە وەك پێشتر ڕوونمان کردەوە (نصاب)ی زیو پێنج (أوقية)یەو هەر (أوقية)یەکیش چل (٤٠) درەمە، کە سەرجەم دەکاتە دوو سەد (٢٠٠) درەمو ئەمیش بە کێشانو بەگرام دەکاتە پێنج سەدو نەوەدو پێنج (٥٩٥) گرام.

٣- وەك لە باسەکانی ڕابردوودا خستمانەڕوو، زەکات لەسەر دەوڵەمەندان پێویست کراوە، جا ئەگەر کاتی خۆی لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خواو ﷺ خەلیفە سەر ڕاستەکانیداو دوای ئەوانیش تا ڕاددەیەك، پێنج ئوقیە زیو بەشی ئەوەی کردبێ، کە خێزانێك بۆ ماوەی ساڵێك پێی بژینو بەڕێوە بچن، وەك (ولي الله الدهلوي) گوتوویەتی[2]، ئەوە بێگومان ئێستا ئەو دووسەد درەمە- کە ڕەنگە بەس یەك سەر مەڕی پێ بکڕێ- نەك بایی مەسرەفی ساڵێکی خێزانێك ناکات، بگرە بۆ هەندێك لەو شوێنانەی، کە خەڵکەکەی ئاستی ژینو گوزەرانیان بەرزە، بەشی ڕۆژێکیشیان ناکات!!

٤- وێڕای ئەوەی کە پاش دابەزینی نرخی زیو، کە وەك گوتمان ڕەنگە لەم ڕۆژگارەدا (نصاب)ی زیو بەس یەك سەر مەڕ، یان یەك سەر بزنی پێبکڕێت! وە لە سۆنگەی ئەوەشەوە، کە زەکات لەسەر دەوڵەمەندان

---

١) بۆیە باسی (مانگا)م نەکردوە، چونکە لەبارەی (نصاب)ەکەیەوە ڕا جیایی (اختلاف) لەنێو زانایاندا هەیە، وەك دواتر باسی دەکەین.

٢) بڕوانە: (حجة الله البالغة)، ج٢، ص٥٠٦.

فەرزکراوە (تؤخذ من أغنيائهم) رواه البخاري، بێگومان کەسێك تەنیا هێندەی پارە لە خۆی زیاد بێت، کە مەڕێکی پێ بێت بە دەوڵەمەند دانانرێ، بەڵێ وێڕای ئەمە، ئەگەر دانرانی (نصاب)ی زیو بە پارەی قاقەزی ئەم ڕۆژگارە بۆ هەژارونەداران باش‌و بەکەڵك بێ- کە بێگومان سوودو کەڵکێکی ئەوتۆشی نیە، چونکە ماڵ‌و سامانی کەم زەکاتی کەمیشی لێ دەدرێ‌و باری لارو کەوتووی هەژارو نەدارانیش بەو پڕووچکە پڕووچکە ڕاست نابێتەوەو کەلێنێکی وایان بۆ ناگرێ-، ئەوە بە مسۆگەری بۆ ئەو خاوەن ماڵ‌و سامانە کەمانەی، کە بە تەرازووی (نصاب)ی زیو زەکاتیان لێ وەردەگیرێ، ستەم‌و زیان لێدانەو ڕەنگە زۆر لەو کەسانە، کە بەو پێیە زەکاتیان لێ وەردەگیرێ، دوایی خۆشیان پەکیان بکەوێ‌و زەکاتیان پێ بشێ! زاناو شەرعزانانیش لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە: دوورخستنەوەی زەرەرو زیان لە پێش وەدەستهێنانی سوودو کەڵکەوەیە: (دفع المضار مقدم على جلب المنافع).

لە کۆتایی ئەم باسەشدا بە پێویستی دەزانم مەسەلەیەکی دیکەی گرنگ، کە زۆر پێیەوە پەیوەستە، لە دووتوێی ئاراستەکردنی پرسیارێك‌و وەڵامدانەوەیدا، ڕوون بکەمەوە، ئەویش ئەوەیە کە ئەگەر یەکێك بپرسێ:

باشە ئەوە بەو بەڵگانەی هێنرانەوە ئیسپات بوو، کە تەنیا زێڕ بەکەڵکی ئەوەدێ بکرێتە تەرازووی زەکات لێکەوتن‌و لێنەکەوتنی پارەی قاقەز، بەڵام ئایا ئەگەر زێڕیش نرخەکەی وەك زیو گۆڕاو دابەزی تەگبیر چییە؟! لەوەڵامدا دەڵێین:

هەرچەندە دوور دێتە بەرچاو، کە زێڕیش بەمەرەدی زیو بچێ‌و بەهای شت پێ کڕین (القيمة الشرائية)ی هێندە دابەزێ، بە بەڵگەی ئەوە، کە لە ڕۆژگاری پێغەمبەرەوە ﷺ‌و بگرە زووتریش‌و هەتا ئێستاش زێڕ تا ڕاددەیەك هەروەك خۆی ماوەتەوە، بەڵام ئەگەر شتێکی واش ڕوویدا، پەکمان ناکەوێ‌و چارەسەرو تەگبیری هەیە، ئەویش ئەوەیە، کە یەکێك لە (نصاب)ی بەروبوومی کشتوکاڵ، یان ئاژەڵ بکەینە تەرازووو پێوەر، بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە کە نرخی (نصاب)ی بەروبوومی

کشتوکاڵ زۆر لە نرخی (نصاب)ی ماڵات کەمترە[1]، (نصاب)ی بەروبوومی کشتوکاڵ کەڵکی ئەوە ناگرێ بکرێتە تەرازووو پێوەری زەکات لێدانو لێنەدانی پارەی قاقەز، کەواتە: دەبێ هەر(نصاب)ی ئاژەڵ ئەو دەورە ببینێو ئەو گیروگرفتە چارەسەربکات، ئنجا ئاژەڵیش سێ جۆری سەرەکییە، حوشتر، ڕەشەولاخ، مەڕوبزن، جا وەك پێشتر ئاماژەمان پێکردو دوایش بەڕوونی باسی دەکەین، ئەوەی (نصاب)ەکەی ڕوونو بێ چەندو چوونە هەر حوشترو مەڕو بزنن، چونکە ڕەشەولاخ، شەرعزانان لەبارەی (نصاب)ەکەیەوە ڕا جیایی (اختلاف)یان هەیەو لە پێنج سەرەوە هەتا پەنجا سەر ڕۆیشتوون!

(نصاب)ی حوشتریش پێنج سەرەو هی مەڕو بزنیش چل (٤٠) سەرە، کەواتە: لە هەر ڕۆژگارو سەردەمێکدا نرخی زێڕیش گۆڕاو ئەو تەرازووو پێوەرەی، کە ئێستا بەدەستمانەوەیە بۆ دیاری کردنی (نصاب)ی پارە لاتەڵو لاسەنگ بوو، ئەوە سەرنج دەدەین داخۆ نرخی کڕینو فرۆشتنی پێنج حوشتر، یان چل سەر مەڕو بزن چەندە، ئەو ئەندازەیە دەکەینە (نصاب)ی (پارە) بۆ زەکات لێدان.

جا خوێنەری بەڕێز!

ئەوەی تا ئێرە نووسیومە لەبارەی ئەو مەسەلەیەوە، کە خەریکی توێژینەوەو ڕوونکردنەوەینی ڕاوبۆچوونی (د.یوسف القرضاوي)یە، کە لە کتێبی (فقه الزکاة)دا هێناویەتی[2]، بەڵام وای بۆ دەچم کە ڕاست ترو چاکتر ئەوەیە (نصاب)ی پارە- کە جێی زێڕو زیوی گرتۆتەوە-، نیوەی (نصاب)ی ئاژەڵ بێت، چونکە لەو فەرموودەیەوە کە (بخاري) لە (أنس بن مالك)ی گێڕاوەتەوە، دەردەکەوێ کە لە

١) ئەویش لەبەر چەند حیکمەتێك: یەکەم: کە ڕەنجو ماندووبوونی ئینسان لە بەرهەمهێنانی بەروبوومی کشتوکاڵدا کەمترە، دووەم: هەمیشە ئینسان ئاتاجی بەروبوومی کشتوکاڵە، بەڵام گۆشت وانییە، سێیەم: زەکاتی کشتوکاڵو میوە لە بەرهەمو قازانجی زەویوزارە، بەڵام زەکاتی ئاژەڵ لە سەروبەریەتی، بڕوانە: (فقه الزکاة)، ج١، ص٢٦٦- ٢٦٧.

٢) بڕوانە: ج١، ص٢٦٦-٢٦٨.

ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺ مەڕێك یان بزنێك نرخی دە (١٠) درهەم بووە، وەك فەرموویەتی: (..ویعطیه المُصَدِّق عشرین درهماً أو شاتین)، چونکە ئەگەر(٢٠) درەمو دوو مەڕ، یان بزن، بەرانبەر بن، کەواتە: (٤٠×١٠=٤٠٠) درەم، کە دوو هێندەی (نصاب)ی زیوە، پێم وا نیە نرخی پێنج حوشتریش لەو ئەندازەیە کەمتر بووبێ، ئەگەر زیاتریش نەبووبێ، هەر بۆیەش زەکاتی پێنج حوشتر مەڕێکە[١].

٢- ئاژەڵ، مالآت (الأنعام):

هەرچەندە جیهانی ژیانداران (عالم الحیوانات) جیهانێکی زۆر پانو پۆڕو جۆراوجۆرە، بەڵام ئەوەی کە هەر لە دێرزەمانەوە ئینسان لێی بەهرەمەند بووەو توانیویەتی سوودو کەڵکی لێوەربگرێ ئەو جۆرەیانە، کە بە ئاژەڵ، مالآت (أنعام) ناوبراون، کە بریتین لە: حوشتر، مانگاو گامێش، مەڕو بزن، وە خوای بەخشەرو پەروەردگار لەچەندان ئایەتدا سەرنجی ئینسانی ڕاکێشاوە بۆ گرنگیو بایەخو سوودو کەڵکەکانی ئاژەڵ، بۆ وێنە فەرموویەتی: ﴿وَٱلۡأَنۡعَٰمَ خَلَقَهَاۖ لَكُمۡ فِيهَا دِفۡءٞ وَمَنَٰفِعُ وَمِنۡهَا تَأۡكُلُونَ ۝٥ وَلَكُمۡ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسۡرَحُونَ ۝٦ وَتَحۡمِلُ أَثۡقَالَكُمۡ إِلَىٰ بَلَدٖ لَّمۡ تَكُونُواْ بَٰلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ ٱلۡأَنفُسِۚ إِنَّ رَبَّكُمۡ لَرَءُوفٞ رَّحِيمٞ ۝٧ النحل﴾، واتە: وە -خوا- ئاژەڵەکانی بۆتان خوڵقاندوە کە -هۆکاری- خۆپێ گەرم کردنەوەتانو بەرژەوەندیی زۆریان تێدایە، وە لێشیان دەخۆن، هەروەها دیمەنێکی جوانیان بۆتان هەیە لە دەمی لە لەوەڕگا هێنانەوەی ئێوارانو بەرەو لەوەڕگا چوونی بەیانیاندا. وە کەلوپەلە گرانەکانتان بەرەو شوێنێك هەڵدەگرن، کە -ئەگەر لەسەر پشتی ئەوان نەبوایە- مەگەر بە کولەمەرگێ بۆیان چووبانایە! بێگومان پەروەردگارتان بە پەرۆشو بە بەزەیی یە.

---

١) وەك لە (صحیح البخاري)دا هاتوەو دوایی باسی دەکەین.

جا ئەوە بە کورتی، یەك بەیەك باسی چۆنیەتی زەکات لێ دەرکردنی ئەو جۆرە گیاندارانە دەکەین، کە بە ئاژەڵ، یان ماڵات ناوبراون:

أ) حوشتر (الابل): لە سۆنگەی ئەوەوە، کە ئەو دەقانەی لە پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵانی بەڕێزیەوە خوا لێیان ڕازی بێ، هاتوون لەسەر ئەو خشتە (جدول)یەی خوارێ ڕێککەوتوون، دەربارەی (نصاب)و ئەندازەی زەکاتی حوشتر، تێکڕای مسوڵمانیش لەسەری پێکهاتوون، خشتەکەش بەم شێوەیەیە:

ئەندازەی زەکات لێکەوتن (نصاب)ی حوشتر: لە	هەتا	ئەو ئەندازەیەی، کە پێویستە وەك زەکات بدرێ (القدر الواجب)
٥	٩	١ مەڕ
١٠	١٤	٢ مەڕ
١٥	١٩	٣ مەڕ
٢٠	٢٤	٤ مەڕ
٢٥	٣٥	١ بنت مخاض، کە بەچکە حوشترێکی مێچکەیە پێی لە دوو ساڵ ناوە.
٣٦	٤٥	١ بنت لبون، کە حوشترە مێچکەیەکە پێی خستۆتە ساڵی سێیەمەوە.
٤٦	٦٠	١ حِقة، کە حوشترە مێچکەیەکە سێ ساڵی تەواو کردوون و پێی ناوەتە ساڵی چوارەمی تەمەنییەوە.
٦١	٧٥	١ جذعة، کە حوشترە مێچکەیەکە چوار ساڵی تەواو کردوون و پێی ناوەتە ساڵی پێنجەمەوە.
٧٦	٩٠	٢ بنت لبون .
٩١	١٢٠	٢ حقة .

وە ئەگەر لە (١٢٠) زیاتر بوون، ئەوە بەڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان، لە هەر چل (٤٠) سەرێك (بنت لبون)ێكو لە هەر پەنجا (٥٠) سەرێك (حقة)یەكە. شایانی باسیشە ئەوەی كە دەربارەی (نصاب)و ئەندازەی زەكاتی حوشتران، گوترا لەو دەقەدا هەیە، كە (بخاري) لە (انس بن مالك)ەوە خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەوە، كە كاتێك (أبوبكر الصديق) خوا لێی ڕازی بێ ڕەوانەی بەحرەینی كرد، نامە (كتاب)یەكی بۆ نووسی، كە چۆنیەتی زەكاتی حوشتری تێدا ڕوون كردبۆوە[1].

وەك تێبینی دەكرێ حوشتر هەتا ژمارەیان نەگاتە پێنج سەر زەكاتیان لێ نادرێ، وە ئەو ژمارەیەش كە دەكەوێتە نێوان دوو ئەندازەی (نصاب)ەوە، كە (وقص)ی پێ دەگوترێ، دیسان زەكاتی لێ نادرێو، ئەمەش تایبەت نیە بە حوشترەوە، بەڵكو هەموو جۆرەكانی ئاژەڵ دەگرێتەوەو، لە بەندی دووەمیشدا لە بڕگەیەكی سەربەخۆدا باسی دەكەین.

ب) <u>مانگاو گامێش (البقر والجاموس)</u>: دیارە (گا)ش لەگەڵ مانگا حیساب دەكرێو (گامێش)یش، كە بە یەكدەنگیی[2] زانایان ڕەگەڵ مانگا دەخرێ، (كەڵ)یش دەگرێتەوە.

بەڵام ئەندازەی (نصاب)ی ئەم جۆرە ئاژەڵەو ئەندازەی زەكاتەكەی هەرچەندە زۆربەی زانایان، كە هەر چوار مەزهەبەكانیشیان لەنێودان، لەسەر خشتە (جدول)یەك پێكهاتوون، كە دوایی دەینووسین، بەڵام وەك هی حوشتر لەسەری یەك دەنگ نەبوو ون، هۆیەكەشی ئەوەیە ئەو دەقو فەرموودانەی، كە لە بارەی زەكاتی مانگاوە هاتوون، وەك ئەوانەی حوشتر ڕاستو ڕاشكاو (صحيح وصريح)

---

١) بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص١١٦.

٢) بڕوانە: (المحلى)، ج١، ص١٩١، وە (المغني..)، ج٢، ص٤٧٠.

نین، ڕەنگە حیکمەتەکەشی ئەوەبێ، کە مانگاو گامێش جۆرو شێوەیان زۆرن‌و بۆ ئەوەی مسوڵمانان بە چەند دەقێکەوە نەبەسترێنەوەو مەودای بیروڕاو ئیجتیهادی جۆراوجۆریان هەبێ، بەپێی هەل‌و مەرج‌و بارودۆخە جیاجیایەکان، زەکاتی مانگاو گامێش بەو شێوەیە هەڵخرابێت، ڕای زۆربەو جەماوەری زانایانیش لەبارەی زەکاتی مانگاوە بەم شێوەی خوارێیە:

ئەندازەی زەکات لێکەوتنی مانگا (نصاب البقر) لە	تا	ئەو ئەندازەیەی، کە پێویستە وەك زەکات بدرێ
٣٠	٣٩	گۆلکە (گوێرەکە) نێر، یان مێیەك کە یەك ساڵی تەواو کردبێ.
٤٠	٥٩	نێنگوونێك، کە بریتیە لە مێچکەیەکی دوو ساڵ بەڕێ کردووی پێ لە سێ ساڵ ناو
٦٠	٦٩	دوو گۆلکە نێر
٧٠	٧٩	نێنگوونێك‌و گۆلکە نێرێك.
٨٠	٨٩	دوو نێنگوون.
٩٠	٩٩	سێ گۆلکە نێر.
١٠٠	١٠٩	نێنگوونێك‌و دوو گۆلکە نێر.
١١٠	١١٩	دو نێنگوون‌و گۆلکە نێرێك.
١٢٠	١٢٩	سێ نێنگوون، یان چوار گۆلکە نێر.

بەڵگەی ئەو خشتەیەش ئەم فەرموودەیەی:

((عن معاذ ﷺ قال: بعثني رسول الله ﷺ إلى اليمن، فأمرني أن آخذ من كل ثلاثين بقرة، تبيعاً أو تبيعة، ومن كل أربعين مُسِنَّةً،...)) رواه أصحاب السنن

وأحمد وحسنه الترمذي، واتە پێغەمبەری خوا ﷺ ناردمی بۆ یەمەن‌و فەرمانی پێ کردم، کە لە هەر سی (٣٠) سەر مانگا، گۆلکێکی نێر، یان مێ -بە زەکات- وەریگرم، وە لە هەر چل (٤٠) سەرێك نێنگوونێك.

ئەو ڕایانەی دیکەش کە بە ڕای جەماوەری زانایان ڕازی نەبوو ون، بەم جۆرەن:

یەکەم: کە (طبري) هەڵی بژاردوەو (إبن حزم)یش پشتگیریی کردوە[1]، ئەوەیە کە لە هەر پەنجا (٥٠) سەر سەرێکەو، هەتا ژمارەیان نەگاتە پەنجا سەر زەکاتیان لێ ناکەوێ، بەڵام دوایی (إبن حزم) هەر گەڕاوەتەوە سەر ڕای زۆربەو جەماوەر[2].

دووەم: کە (إبن أبي شيبة) لە (شهر بن حوشب)ی گێڕاوەتەوە، ئەوەیە کە هەتا نەگەنە دە (١٠) سەر زەکاتیان لێ ناکەوێ‌و، کە بوونە دە سەریش مەڕێکیان لە زەکات دەدرێ.

سێیەم: کە (سعيد بن المسيب) و(زهري) و(أبو قلابة)یە، ئەوەیە کە زەکاتی ڕەشە وڵاخیش هەروەك هی حوشتر وایە، ئەوەندە هەیە ئەو تەمەنانەی، کە بۆ زەکاتی حوشتر بە مەرج گیراون، بۆ ڕەشە وڵاخ بە مەرج نەگیراون.

ئنجا وەك پێشتریش ئاماژەمان پێ کرد، واپێ دەچێ حیکمەتی ئەو ڕاجیایی (إختلاف)یە ئەوەبێ، کە ڕەشەوڵاخ وەك حوشتر نیەو جۆراوجۆرەو بەرزیی‌و نزمیی زۆریان لە نێواندا هەیە، جا دەگونجێ کە بۆ ئەو جۆرە مانگاو گامێشانەی، کە جۆرێکی ئاسایی‌و ئاست نزمن، ڕای جەماوەر کاری پێ‌بکرێ‌و، بۆ ئەو جۆرانەش کە زۆر چاك‌و نایابن، کە ڕەنگە جاری وا هەبێ، یان لە هەندێك شوێن‌و هەل‌و

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص١٩٦، وە بڕوانە: (المحلى)، ج٥، ص٢٠١.

٢) بڕوانە: (المحلى)، ج٥، ص٢٠١، دیارە ئەو جۆرە هەڵوێستانەی (إبن حزم) جێی ڕێزو سوپاسن‌و بەڵگەی بە دوای هەق‌و ڕاستیدا گەڕانی‌و لە بەرانبەر هەقدا تەسلیم بوونی‌و ڕەوشت بەرزینی!

مەرجاندا وەك حوشترو بگرە باشتریش بن، ئەو ڕایانەی دیکە بە تایبەت دووەمو سێیەم کاریان پێ بکرێ.

بەڵام ڕای یەکەم زۆر لاواز دێتە بەرچاو، چونکە ئاشکرایە مانگا هەر چۆن بێ زۆر لە مەڕو بزن چاکترەو ماقووڵ نیە، مەڕو بزن لە چل سەر سەرێکیان زەکات بێ، بەڵام مانگاو گامێش هەتا نەگەنە پەنجا سەر زەکاتیان لێ نەکەوێ[1].

ج) **مەڕو بزن (الغنم):** دەربارەی مەڕو بزنیش، کە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە زەکاتیان لێ دەردێو وشەی (غنم)یش هەر کام لە (ضأن) مەڕو (معز) بزن دەگرێتەوە، ڕای تێکڕای زانایان، یان بەلای کەمەوە زۆربەی هەرەزۆریان، کە لەبەر تیشکی ئەو فەرموودەیەدا پێی گەیشتوون، کە (بخاری) لە (أنس بن مالك) خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەوە[2]، لەبارەی چۆنیەتیو ئەندازەی زەکات لێکەوتنو زەکات لێدانییەوە بەو جۆرەیە، کە لەو خشتە (جدول)ەی خوارێدا دەبینرێ:

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص١٩٤-٢٠٣.

٢) بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص١١٨.

ئەو ئەندازەیەی، کە پێویستە وەك زەکات بدرێ (القدر الواجب)	ئەندازەی زەکات لێ وەرگرتن (نصاب)ی مەڕ و بزن تا	لە
هیچی تێدانیە	٣٩	١
یەك سەر	١٢٠	٤٠
دوو سەر	٢٠٠	١٢١
سێ سەر	٣٩٩	٢٠١
چوار سەر	٤٩٩	٤٠٠
پێنج سەر	٥٩٩	٥٠٠
یەك سەر	پاشان لە هەر سەد(١٠٠) سەرێك	

جا هەرچەندە مەسەلەی زەکاتی مەڕو بزن- هەروەها حوشترو ڕەشەولاخیش- پێویستی بە توێژینەوەی زیاتر دەکات، بەلاَم لە سۆنگەی ئەوەوە، کە لەچەند بڕگەیەکی بەندی دووەمدا دووبارە دەگەڕێینەوە سەری، لێرە بەم ئەندازەیە لێی دەگەڕێینو، هەر مەسەلەیەك لێرە هەقی تەواوی نەدرابێتی، خوا یاربێ لەوێ بۆی قەرەبوو دەکەینەوە.

لە کۆتایی باسو توێژینەوەی زەکاتی ماڵات (انعام)یشدا، بە پێویستی دەزانم ئاماژەیەکی کورت بە مەرجەکانی بکەین:

١- گەیشتنە ئەندازەی (نصاب)، کە زانایان لەسەری یەکدەنگن .

٢- ساڵ بەسەردا وەرسووڕانەوە، ئەمیش زانایان لەسەری کۆكو ڕێکن .

٣- دەبێ بەزاری خۆی لەوەڕابێ، واتە لە زۆربەی ساڵێدا ئەو ماڵاتە (وشترو ڕەشەوڵاخو مەڕو بزن) بۆ خۆی لە لەوەڕگاو مەزرادا لەوەڕابێو پێویستی بە ئالف نەبووبێ، کە ئەمیان ڕای زۆربەی زانایانەو بەڵگەشیان ئەو فەرموودانەن کە سیفەتی لەوەڕاو (سائمة)یان تێداکراوە بە ئاوەڵناوی ئەو ئاژەڵانە، کە زەکاتیان لێ دەدرێ، وەك: ((**عن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: في كل إبل سائمة في كل أربعين إبنة لبون..**)) رواه أحمد والنسائي وابوداود، وە: ((**وفي صدقة الغنم في سائمتها إذا كانت أربعين منها شاة**)) رواه البخاري عن أنس بن مالك.

بەڵام (مالك وربيعة وليث) ئەو مەرجەیان بە پێویست نەزانیوە[(١)].

٤- کە تایبەتە بە وشترو ڕەشەوڵاخەوە[(٢)]- نابێ ئیشکەربێو خاوەنەکەی بۆ زەوی کێڵانو ئاو هەڵهێنجانو بارلێنان بەکاری بێنێ، دیارە ئەمەش ڕای زۆربەو جەماوەری زانایانە، بەڵام (مالك) ڕای وایە ئیشکەر (عاملة)و ئیشنەکەر یەکسانو زەکات لە هەموویاندا دەبێ بدرێ، ئاشکراشە کە ڕای جەماوەر بەهێزترەو، چەند دەقێکیشیان لەو بارەوە بەدەستەوە هەن وێڕای بەڵگەی عەقڵی، بۆ وێنە[(٣)]:

أ- (أبوعبيد) لە (علي) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە، کە گوتوویەتی: (ليس في البقر العوامل صدقة).

ب- هەروەها لە (جابر بن عبدالله)ی خوا لێی ڕازی بێ گێڕاوەتەوە، کە گوتوویەتی: (وليس على الحراثة صدقة).

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص١٧١، کە لە (الروض النَّضير)، ج٢، ص٣٩٩ وەریگرتوە.

٢) چونکە مەڕوبزن ئەو جۆرە کارانەیان پێ ناکرێنو لە توانایاندا نیە.

٣) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص١٧٢.

ج- دیسان (أبو داوود) لە (علي) خوا لێی رازی بێ، وە (زهیر) گوتوویەتی: پێم وایە، کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ هێناویەتی، گێڕاویەتەوە کە گوتوویەتی: (وليس في العوامل شيء).

ئنجا پێشتریش گوتمان گەشەکردن (نماء) یەکێکە لە مەرجە بنەڕەتییەکانی زەکات، وە خستمانە ڕوو هەر ماڵو سامانێك لە پیشەوکاردا بەکاربێتو لە پێداویستییە بنەڕەتییەکانی ژیانو گوزەران بێ زەکاتی لێ ناکەوێ.

٥- زێدەبوون لە پێداویستییە بنەڕەتییەکان، مەگەر ماڵو سامانی دیکەی هەبێ.

٣- بەروبوومی کشتوکاڵو میوەجات:

زانایان دوای ئەوەی لەسەر ئەوە، کە بەروبوومی کشتوکاڵو میوەجات زەکاتیان لێ دەردێ، یەکدەنگ بوو ون، چونکە چەندان دەقی قورئانو سوننەت لەوبارەوە هەن، لەسەر وردە بابەتەکانی زەکاتی کشتوکاڵو میوە ڕایان جیاوازە، جا ئەوە بۆ وەسێنایی خستنی خستنەڕووی باسەکە لە چەند وردە خاڵێك دا دەینووسین:

أ- بەڵگەی زەکات لێدرانی بەروبوومی کشتوکاڵو میوەجات:

١- خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبۡتُمۡ وَمِمَّآ أَخۡرَجۡنَا لَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِۗ ...﴿٢٦٧﴾ البقرة﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! لەو ڕۆزی یە پاكو چاکەی، کە وەدەستتان هێناوەو لەوەی، کە لە زەویدا بۆمان دەرهێناون –و ڕواندوومانە- ببەخشن...

(جصاص) گوتوویەتی:[1] (ولم يختلف والسلف والخلف في أن المراد به الصدقة)، واتە: وە زانایانی پێشینو پاشین لەوەدا، کە مەبەست لێرەدا زەکاتە جیاوازییان نیە.

٢- پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: (فيما سقت السماء والعيون أو كان عَثَرياً العشر، وفيما سقي بالنضح نِصف العشر) رواه البخاري، واتە: ئەوەی بە ئاوی بارانو کانیو سەرچاوەکان ئاودرابێ، یان بە هۆی گۆماوەوە -یان زەوییەکەی تەڕو شێدار بێ- ئەوە دەییەك (١/١٠)ی زەکات تێدایە، بەڵام ئەوەی بە هۆی هەڵهێنجرانی ئاوەوە ئاودێر کرابێ، بیست یەك (١/٢٠)ی زەکاتە.

٣- پێشتریش گوتمان، کە زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە بەروبوومی کشتوکاڵو میوەجات زەکاتی لێ دەدرێ.

ب- ئەو بەروبوومانەی کە زەکاتیان لێ دەدرێ:

زانایان بە گشتی چوار ڕایان هەن لەوبارەوە، کە ئایا چیو چی لە بەرهەمو بەروبوومی کشتوکاڵو میوە زەکاتیان لێ دەدرێ؟!

ڕای یەکەم: کە هی (إبن عمر)و کۆمەڵێك لە زانایانی پێشینە[2]، دەڵێن: تەنیا گەنمو جۆو خورماو مێوژ (الحنطة والشعير والتمر والزبيب) زەکاتیان لێ دەدرێ، وە (إبن حزم) تەنانەت (مێوژ)یشی حیساب نەکردوەو بەس: گەنمو جۆو خورمای بەوە داناوە کە زەکاتیان لێ بدرێ[3].

ڕای دووەم: کە هی (مالكو شافعي)یە، دەڵێن: هەر شتێك بژێو (قوت) بێو پاشەکەوت بکرێو وشك بکرێتەوە، لە دانەوێڵەو میوەجات، زەکاتیان لێ

١) بڕوانە: (أحكام القرآن)، للجصاص، ج١، ص٥٤٣.

٢) بڕوانە: (أحكام القرآن) للجصاص، ج١، ص٥٤٣.

٣) بڕوانە: (المحلى)، ج٥، ص١٤٤، مسألة: (٦٤٠). وە (فقه السنة)، ج١، ص٤٨٣.

دەدرێ، جا دیارە ئەمانیش لەسەر چەند شتێك كۆكن‌و لەسەر زۆر شتیش رایان جیاوازە[1].

رای سێیەم: كە باوترین رای (أحمد)ە، ئەوەیە كە هەر شتێك سێ سیفەتی تێدا هەبن زەكاتی لێ دەدرێ، كە بریتین لە: وشك كرانەوە، مانەوە، پێوران، كەواتە ئەم رایە بژێوبوونی بە مەرج نەگرتوەو هەر بەروبوومێك بگونجێ وشك بكرێتەوەو پاشەكەوت بكرێ، وە بمێنێتەوەو نەرزێ‌و لە بەین نەچێ، وە بپێورێ، ئەوە پێویستە مادام مەرجەكانی دیكەی زەكاتی تێدا هاتبنەدی زەكاتی لێ بدرێ[2].

رای چوارەم: كە رای (أبو حنیفة)یە رەحمەتی خوا لە سەرجەم زاناو پێشەوایانمان بێ، دەڵێ: هەر شتێك كە لە زەویدا دەروێنرێ‌و دەچێنرێ‌و بەمەبەستی سوودو بەرهەم وەدەستهێنان دەكرێ، زەكاتی لێ دەدرێ، تەنیا لە داری سووتەمەنی‌و پووش‌و گیاو قامیشی بێ شەكر، زەكات نادرێ، بەڵام ئەمانیش ئەگەر بابای خاوەن زەوی‌و زارەكە خۆی بۆیان تەرخان كرد، دیسان زەكاتیان لێ دەدرێ[3].

جا لەبەرئەوەی ئەم رایەی كۆتایی‌و چوارەم، كە هی (أبو حنیفة)یە پێم لە هەموو رایەكانی دیكە پەسەندترو بەهێزترە، بەچاكی دەزانم بەهێنانەوەی چەند بەڵگەیەك روونی بكەمەوە، بۆچی رای ناوبراوم پێ پەسەندترو بەهێزترە:

یەكەم: خوای پەروەردگار لە ئایەتی ژمارە (٢٦٧)ی (البقرة)دا بەگشتی‌و بەبێ هەڵاواردن فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُواْ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴾، كە

---

١) بروانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٨٨٥-١٨٨٦، ط٤، وە (المجموع)، ج٥، ص٤١٦.

٢) بروانە: (المغني)، ج٢، ص٥٤٩، وە: (الشرح الكبير)، ج٢، ص٥٤٩-٥٥٠.

٣) بروانە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص١٨٨٤، بروانە: (المجموع)، ج٥، ص٤١٦.

بێگومان هەرچی لە زەویدا بڕوێ دەیگرێتەوە، هەروەها لە ئایەتی ژمارە (١٤١)ی (الأنعام) پاش ئەوەی بەگشتی باسی کشتوکاڵو میوەجاتی کردوە فەرموویەتی: ﴿...وَءَاتُوا۟ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ...﴾، واتە: وە لە ڕۆژی دروونو چنینو هەڵگرتنەوەی بەروبوومەکەیدا، هەقەکەی لێ بدەن –بە خەڵکی دیاریکراوی خۆی-، ئایەتەکەش بەتەواوی ئەمەیە: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّـٰتٍ مَّعْرُوشَـٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَـٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَـٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَـٰبِهٍ ۚ كُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا۟ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ الأنعام﴾، واتە: وە –خوا– ئەو زاتەیە، کە باغاتی کەپردارو بێکەپری خەملاندوە، هەروەها خورماو کشتوکاڵی وا، کە میوەکانیان جیاجیان، وە زەیتوونو هەناری وێکچووو وێك نەچوو، جا هەرکاتێك میوەیدا لە بەرەکەی بخۆنو لە ڕۆژی ڕەنیوهێنانیشیدا هەقەکەی لێ دەربکەن، وە زیادەڕۆیی مەکەن بێگومان خوا زیادەڕۆییکەرانی خۆش ناوێن.

دووەم: پێغەمبەر ﷺ بەگشتی فەرموویەتی: ((وفيما سَقَتِ السماءُ العُشْرُ..)) رواه البخاري، جا دیارە بەبێ بەڵگەش دروست نیە هیچ شتێك لەوانەی، کە بە ئاوی بارانو کانیاوو...هتد ئاو دەدرێن لەو حوکمە هەڵباوێررێنو جیابکرێنەوە.

سێیەم: لە پێناسەی ماڵو ساماندا باسمان کرد، کە هەر شتێك بخرێتە ژێر رکێفو دەستەڵاتەوەو کەڵكو سوودی هەبێ، بە ماڵو سامان دادەنرێو ئاشکراشە، کە خوای کاربەجێ بەگشتی فەرموویەتی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً ...﴿١٠٣﴾ التوبة﴾، واتە لە ماڵو سامانەکانیان زەکات وەربگرەو هیچ جۆرە ماڵو سامانێکی لە زەکات لێدران هەڵنەواردوە.

یەکێك لە زانایانیش، کـە ڕای (أبـو حنیفـە)ی هەڵبـژاردوە (إبـن العربـی)یـە، هەرچەندە بۆ خـۆی (مـالکي)یـە، وە گوتوویـەتی[1]: (وأقـوى المذاهب في المسألة مذهب أبي حنيفة دليلاً وأحوطها للمساكين، وأولاها بشكر النعمة، وعليه يدل عموم الآية والحديث) واتە: وە بەهێزترین ڕا لە ڕووی بەڵگەوەو دووربینانەترینی بـۆ نەدارانو نزیکترینی بۆ سوپاسگوزاریی چاکە ـــی خوا، ڕای (أبـو حنیفـە)یـە، کـە گشتییەتی ئایەتو فەرموودەش دەلالەتی لەسەر دەکەن.

ج- ئەو ئەندازەیەی کە زەکاتی لـێ دەکەوێ (النصاب):

زۆربەی هەرەزۆری زانایـان لەسـەر ئـەوە یەکـدەنگن، کـە بـەروبومو بەرهـەمی کشتوکاڵو میوە، مادام نەگەیشتبێتە پێنج وەسەق زەکـاتی لێ ناکـەوێ، چـونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (ليس فيما دون خمس أوسق صدقة) متفق عليه عن أبي سعيد الخدري، واتە: لە پێنج وەسق کەمتـر زەکاتی تێدا نیە.

بەڵام ژمارەیەك لە زانایان، کە یەکێکیان (أبو حنیفـة)یەو هـەرکام لـە (إبـراهيم النخعي وعطاء أبي رجاو العطاردي و (إبن حزم)یش گوتوویەتی: مجاهد وحماد بـن أبي سليمان وعمر بن عبدالعزيز))یشیان لە نێودان[2]، ڕایان وایـە، کـە لـە کـەمو زۆری زەکات دەدرێو (نصاب) مەرج نیە.

بەڵام مادام پێغەمبەری خوا ﷺ مەسەلەکەی هەڵبـڕیبێ، بێگومان هەر قـسەو بۆچوونێکی دیکە لەوبارەوە زیادەیە، هی هەرکەسێك بێ.

پێنج وەسق (خمسە أوسـق)یش لەبەرئەوەی هەر وەسقێك شەست ڕبە (صـاع)یـە، بە یەکدەنگیی زانایان[3]، دەکاتە (٥×٦٠-٣٠٠) صاع، ئنجا هەر (صاع)ێکـیش کێشەکەی (٢,١٧٦) گرامە، بەڕای زۆربەی[1] زانایان، کەواتە:

---

١) بڕوانە: ((شرح الترمذي)، ج٣، ص١٣٥.

٢) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٣٦١-٣٦٢، وە بڕوانە: (المحلى)، ج٥، ص١٤٧.

٣) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٦٠، کە گوتوویەتی: (قال إبن المنذر: هو قول كل مـن يحفـظ عنـه مـن أهل العلم).

(۲،۱۷٦×۳۰۰ = ٦٥۲،۸) کیلـۆگرام‌و بـۆ ئاسـان کـاری دەڵێیـن: (٦٥۳) کیلۆگرام (نصاب)ی دانەوێڵەو میوەیە[۲].

ئەوە بۆ ئەو جـۆرە بەروبوومـەی دەگونجـێ راسـتەوخۆ بپێـورێ‌و بکێـشرێ، بـۆ جۆرەکانی دیکـەش ڕاستتـرین‌و پەسـەندترین ڕا ئەوەیـە، کـە نرخـی (نـصاب)ی دانەوێڵەو میوەجاتێکی میانە (متوسط) بکرێتە تەرازووی، بۆ وێنە:

ئەگەر نرخی (٦٥۳) کیلۆگرام گەنم ئەندازەیەك پارەی قاقەز بێت، کە بەرانبـەری (۱۰) مسقاڵ زێڕ بێت، هەر کاتێك جووتیارێك بایی ئەو ئەنـدازە پارەیـە جۆرێـك لەو بەروبوومانەی هەبوو –بۆ نـموونە شەکر، یـان لۆکە-، ئەوە پێویستە زەکـاتی لێ بدات ئەگەرنا لێی نادرێ[۳].

د- ئەندازەی زەکاتی بەروبوومی کشتوکاڵ‌و میوەجات:

لە سۆنگەی ئەوەوە، کە چەند فەرموودەیەکی ڕاست‌و ڕاشـکاو لـەوبارەوە هـەن، تێکڕای زانایان لەسەر ئەوە یەك دەنگ بوو ون، کە ئەندازەی زەکاتی کشتوکاڵ دوو

---

۱) زاناو شەرعزانانی هاوچەرخ دەربارەی ئەندازەی (صاع) بە گرام، ڕایان جیاوازە، وەك چۆن زانایـانی پێشین ڕایان جیاواز بووە، بەڵام زۆربەیان، کـە (شـافعي و أبـو یوسـف ومحمـد بـن الحسن وفقهـاء الحجاز)یان لە نێودان بە (۲،۱۷٦) گرامیان داناوە، بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج۱ ص۳۷٥، وە (الفقـه الإسلامي)، ج۱، ص۱٤۲-۱٤۳، وە (الأدلة الرضـية)، ص۱۲۳، بـە لیتـریش (۲،۷٥)، واتـە: (۳) لیتر شتێك کەمە، بـە (مـست: مـد)یـش چـوار مـستە، بڕوانـە: (الفقـه الإسلامي)، ج۱، ص۱٤۲، یان پێنج مست بۆ ئیحتیاط، بڕوانە: (جواهر الفتاوى)، ج۱، ص۲۲۲، ملا عبـدالكريم المدرس، بەڵام لە لای (أبو حنيفـة)و هەندێك لـە زانایـانی دیکـە (۳۸۰۰) گـرام، یـان (۲۷٥۱) گرامە، بڕوانە: الفقه الإسلامي)، ج۱، ص۱٤۳.

۲) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج۱، ص۱٤۲، وە بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج۱، ص۳۷٥.

۳) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج۱، ص۳۷٥، کە لە (المغني)، ج۲، ص٥٥۷، وەری گرتووەو ئەم ڕایەش هـی ژمارەیەك لە زانایانە، کە یەکێکیان (أبو یوسف)ەو ڕایەکی زۆر ماقووڵەو پـێم وایـە بـۆ زەکـات لێدانی ئەو جۆرە بەرهەمانە چارەیەکی دیکەمان نیە.

جۆرە، ئەگەر بە ئاوی باران، یان ڕووبارو کانیاو ئاو درابێ، یان زەویەکەی وابووبێ هەر پێویستی بە ئاودران نەکردبێ لەبەر شێداریی، ئەوە زەکاتی بەروبوومی ئەو کشتوکاڵە، دەییەك (١٠/١)ە، بەڵام ئەگەر ئاوی بۆ هەڵهێنجرابێ، یان بە زەحمەتو مەسرەفی زۆر بۆی ڕاکێشرابێو بۆی هێندرابێ، ئەوە زەکاتەکەی بیست یەك (٢٠/١)ە، بۆ وێنە لەوبارەوە ئەم دەقە دێنینەوە، کە پێشتریش هێناومانە:

((عن إبن عمر رضي الله عنهما عن النبّي ﷺ قال: فيما سقت السماء والعيون أو كان عثرياً العُشْرُ، وفيما سقي بالنضح نصف العشر)) رواه البخاري.

بەڵام ئەگەر نیوەی بە ئاوی بارانو نیوەی بە ئاوی هەڵهێنجراوو بە ڕەنجو مەسرەف هێنراو ئاودێکرابێ، ئەوە دەبێ سێ لەسەر چوار (٣/٤)ی دەیی‌ەکی زەکات لێ بدرێ و، (إبن قدامة) لەوبارەوە گوتوویەتی[1]: (ولا نعلم فيه مخالفاً)، واتە: نەمانزانیوە هیچ کەس ڕای لەمە جیاواز بێ.

هـ- مەرجەکانی زەکات لێدانی بەروبوومی کشتوکاڵ:

١- گەیشتنە ئەندازەی (نصاب)، کە ڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایانە.

٢- زێدەبوون لە دابینکردنی پێداویستییە بنچینەییەکان، بەڵام ئەگەر جۆرە ماڵو سامانی دیکەی هەبوو، کە بەشی دابینکردنی پێداویستییەکانی بکات، لێرەدا ئەو مەرجە پێویستو بگرە دروستیش نابێ.

٣- درانەوەی ئەو قەرزو قۆڵانەی کە بابای جوتیار بۆ ڕەنیوهێنانی بەروبوومەکەی، یان ژیانو گوزەرانی خۆیو ئەوانەی بەئەستۆیەوەن، کەوتۆتە بن باریان، ئنجا زەکاتەکە جیا بکرێتەوە، ئەم مەرجەش هەرچەندە زانایان تێیدا جیاوازن، بەڵام پێدەچێت، کە بە مەرج گیرانی ڕاستترو بەجێ تر بێت[2].

---

١) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٦٣.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٥٩-٥٦٠، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٨٩٣-١٨٩٤، ط٤، وە (فقه الزكاة)، ج١، ص٣١٩-٣٩٧.

٤- ماڵی بازرگانی (مال التجارة):

زۆربەی هەرە زۆری زانایان ڕایان وایە، کە کەلوپەلی بازرگانی (عروض التجارة) زەکاتی لێ‌دەدرێ، هەندێکیشیان ڕایان وایە، کە زەکاتی تێدا نیە، جا ئەوە ئێمە لە چەند وردە خاڵێکدا ئەو باسە دەخەینەڕوو.

أ- مەبەست لە کەلوپەلی بازرگانی چی‌و چیە؟!

کەلوپەل‌و شمەکی بازرگانی سەرجەم ئەو شتانەن، کە بازرگانی‌و مامەڵەیان پێ دەکرێ، جا چ گوازراوە بن چ نەگوازراو (المنقولة وغير المنقولة) وەك کەلوپەلی نێو ماڵ‌و قوماش‌و ئاژەڵ‌و سەییارەو چەك‌و زەوی‌و زارو خانووو بەرەو...هتد.

ب- بەڵگەی فەرزبوونی زەکات لە ماڵی بازرگانیدا:

زۆربەی جەماوەری زانایان، کە زەکات لە کەلوپەلی بازرگانیدا بە پێویست دەزانن، سێ جۆرە بەڵگەیان بەدەستەوەن:

<u>یەکەم: چەند دەقێك :</u>

خوای پەروەردکار فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُواْ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ البقرة ﴾، کە توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: مەبەست لە (مَا كَسَبْتُمْ)، ئەوەی وەدەستتان هێناوە ماڵێکە، کە لە ڕێی مامەڵەو بازرگانییەوە وەدەست هێنرابێ[1].

١) بڕوانە: (جامع البيان)، للطبري، ج٣، ص١١، و (الجامع لأحكام القرآن)، ج٢، ص٢٤٣، القرطبي.

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((**في الأبل صدقتها، وفي الغنم صدقتها، وفي البقر صدقتها، وفي البز صدقته**)) رواه الدار قطني والبيهقي، واتە: حوشتر زەکاتی خۆی هەیەو، مەرو بزن زەکاتی خۆی هەیەو، مانگا زەکاتی خۆی هەیە، وە قوماشیش زەکاتی خۆی هەیە، وە (سمرة بن جندب) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: (أما بعد: فإن النبّي ﷺ كان يأمرنا أن نخرج الصدقة من الذي نعده للبيع) رواه أبو داوود والبيهقي، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێدەکردین، کە زەکات لەو ماڵە دەربکەین، کە بۆ فرۆشتنمان دادەنا، هەروەها (أبو عمرو بن حماس) لە بابی یەوە دەگێڕێتەوە، کە گوتوویەتی: (كنت أبيع الأدم والصحاف فمر بي عمر بن الخطاب ﷺ، فقال أدِّ صدقة مالك! فقلت: يا أمير المؤمنين إنّما هو الأدم! قال: قَوِّمْهُ ثُم أَخْرِجْ صدقته) رواه الشافعي وأحمد وأبو عبيد والدار قطني والبيهقي، واتە: من پێستەو مەنجەڵم دەفرۆشتن، عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێ بەلامدا تێپەڕی، گوتی: زەکاتی ماڵەکەت بدە! منیش گوتم: ئەی فەرماندەی بڕواداران کەلوپەلەکە تەنیا پێستەیە! گوتی: بیقەبلێنەو پاشان زەکاتەکەی بدە.

دووەم: قیـــاس :

کە زانایان ئاوا پێناسەیان کردوە[1]: (قیاس بریتیە لە یەکسان کردنی شتێك کە دەقی لەسەر نەهاتوە لەگەڵ شتێك کە دەقی لەسەرە، لە حوکمدا، لەبەر بەشداری یان لە هۆ (علة)ی حوکمەکەدا).

جا زانایان ئاوا قیاس دەکەنە بەڵگەی ئەوە، کە کەلوپەلو ماڵی بازرگانی زەکاتی تێدا فەرزە، دەڵێن: کەلوپەلی بازرگانی ماڵێکە، کە دەویسترێ گەشەو زیاد بکات، کەواتە ڕاست وەك ئاژەڵو پارەی نەغدینەو بەروبوومی کشتوکاڵ وایەو لەو ڕووەوە هیچ جیاوازیان نیەو ئەوانیش لەبەر هەمان هۆ (علة) زەکاتیان تێدا فەرز کراوە.

١) بڕوانە: (الإحكام في أصول الأحكام) للآمدي ج١، ص٢٠٩، وە (الوجيز في أصول الفقه)، ص١٩٤.

سێیەم: یەکدەنگیی زانایان (إجماع العلماء) :

کە زانایان بەم جۆرە پێناسەیان کردوە[1]: (ئیجماع بریتیە لە یەکدەنگ بوونی تێکڕای زانایانی ئیسلام پاش کۆچی دوایی پێغەمبەر ﷺ لە چاخ‌و سەردەمێکدا لەسەر حوکمێکی شەرعی).

(إبن المنذر) لەبارەی یەکدەنگبوونی زانایانەوە لەسەر فەرزبوونی زەکات لە ماڵی بازرگانیدا، گوتوویەتی: (الإجماع قائم على وجوب الزكاة في مال التجارة... لكن لا يكفر جاحدها للأختلاف فيها)[2]، واتە: یەکدەنگیی زانایان لەسەر فەربوونی زەکات لە ماڵی بازرگانیدا هەیە... بەڵام کەسێك بڕوای پێ نەبێ بە کافر دانانرێ، چونکە ڕا جیایی تێدایە[3].

ئنجا وێڕای ئەم سێ بەڵگەیەش، کە لەبارەی یەکەمیانەوە لەسەر فەرموودەکانی لەنێو فەرموودەناسان (محدثین)دا مشت ومڕ هەیە[4]، دەشتوانین بڵێین: هیچ کەس ناتوانێ نکووڵی لەوەدا بکات، کە کەلوپەلی بازرگانی ماڵ‌و سامانەو ماڵ‌و سامانیش بە گشتی‌و بەبێ لێ‌هەڵاوردن (إستثناء)، زەکاتی تێدا فەرز کراوە: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ التوبة﴾.

کەواتە ماڵی بازرگانیش زەکاتی تێدا فەرز کراوە.

---

١) بڕوانە: (الإحكام..)، ج١، ص٢٥٤، وە: (الوجيز...)، ص١٧٩، للدكتور عبدالكريم زيدان.

٢) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى) لابن تيمية، ج٢٥، ص١٣، وە بڕوانە: (سبل السلام)، ج٢، ص٨٢٥.

٣) بەڵام (قنوجي) نکووڵیی کردوە لە دامەزرانی ئیجماع لەوبارەوە، بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٢٨٨، منیش ڕایەکەی بە ڕاست دەزانم، چونکە مادام ڕا جیایی تێدا هەبێ، دیارە ئیجماعی لەسەر نەبووە!

٤) بڕوانە: (الروضة الندية شرح الدرر البهية)، ج١، ص٢٨٦-١٨٨.

ئنجا وەك پێشتریش گوتمان فەرزبوونی زەكات لە كەلوپەلی مامەڵەو بازرگانیدا ڕای زۆربەی هەرە زۆری نزیك بە ئیجماعی زانایانە لە پێشینو پاشینو[1]، ئەوانەی پێیان وایە ماڵی بازرگانی زەكاتی لێ نادرێ، ژمارەیەكی كەمنو بەڵگەیەكی واشیان بەدەستەوە نیە شایانی باس بێتو لە بەرانبەر بەڵگەكانی جەماوەری زانایاندا خۆی بگرێ[2].

ج- چۆنیەتی زەكات دران لە ماڵی بازرگانی[3]:

ماڵی بازرگانی سێ حاڵەتی هەن:

<u>یەكەم:</u> یان كەلوپەلەو كڕاوەو جارێ بابای بازرگان نەیفرۆشتوە.

<u>دووەم:</u> یان پارەیەكی لەبەردەستە جا، چ لە شێوەی دراودا بێو، چ لە شێوەی چەكەو لە بانق دابێ، یان لە شێوەی پشك (سهم)و لە شەریكەیەكی هاوبەشدا.

<u>سێیەم:</u> یان لە شێوەی قەرزو قۆڵ دایە، كە لەلای خەڵكییە، جا چ وەرگرتنەوەی ئاسان بێتو ئومێدی پێی هەبێ، چ لێی بێهیوا بووبێ، كە بێگومان حوكمەكەیان جیاوازە، وەك لە بەندی دووەمدا لە بڕگەیەكی تایبەتدا باسمان كردوە.

هەروەها مەگەر چۆن دەنا بابای بازرگان وەك چۆن قەرزی لەلای خەڵك دەبێ، قەرزی خەڵكیشی بەلاوە دەبێ! جا ئایا بابای بازرگان چۆن چۆنی زەكاتی ماڵو سامانەكەی دەدات، كە هەموو ئەو جۆرو حاڵەتانەی هەن؟!

---

١) (نووي) گوتوویەتی: ئەمە ڕای: (نخعي ومالك وثوري وأوزاعي وشافعي وأبو حنيفة وأصحابه وأحمد وأسحاق وأبو ثور وأبو عبيد)ە، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤١، وە: (سبل السلام)، ج٢، ص٨٢٥.

٢) ئەمە ڕای (داوود الظاهري)یە بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤١، وە ڕای (شوكاني)یشە، بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص١٢١، وە: (الروضة الندية)، ج١، ص٣٨١.

٣) بۆ نووسینی ئەم باسە سوودم لە (فقه الزكاة)، ج١، ٣٢٢-٣٣٩، وەرگرتوە.

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، سێ قسەی پڕ مانا لە سێ پێشەوایانی شوێنکەوتوان (أئمة التابعين) دەخوازینەوە، کە لەوبارەوە گوتوویانن‌و (أبو عبید) گێڕاونیەوە[1]:

١- (میمون بن مهران) گوتوویەتی: (إذا حَلَّتْ عليك الزكاة فانظر ما كان عند من نقد أو عرض فقومه قيمة النقد، وما كان من دين في مـلأة فأحسبه ثـم أطـرح منه ما كان عليك من الدين، ثم زكّ ما بقي)، واتە: هەرکاتێك وەختی زەکات دانت هات، سەرنج بدە داخۆ ماڵی نەغدینەو کەلوپەلت چ لەلا هەیە! ئەوە بە پێی پارەی نەغدینە بینرخێنە، هەروەها ئەو قەرزانەشت کە هیوات پێیان هەیە حیسابیان بکە، وە ئەو قەرزانەی کە لە سەرتن لەو ماڵەی، کە دەتەوێ زەکاتی لێ بدەی دەریان بکە، پاشان ئەوەی دەمێنێتەوە زەکاتیان لێ بدە.

٢- (الحسن البصری)یش هەر لەوبارەوە گوتوویەتی: (إذا حضر الشهر الذي وقت الرجل أين يؤدي فيه زكاته، أدى عن كل مال له وكل ما ابتاع من التجارة، وكل دين، إلا ما كان منه ضماراً لا يرجوه)، واتە: هەرکات ئەو مانگەی، کە کابرا زەکاتدانی خۆی تێدا دیاری کردوە، هات -بابای زەکاتدەر-، لە هەموو پارەی نەغدینەو، ئەو کەلوپەلەی بۆ بازرگانی کڕیویەتی‌و، هەر قەرزێك کە لای خەڵکی هەیەتی، پێویستە زەکات دەربکات، مەگەر قەرزێکی نادیار، کە ئومێدی پێ نەماوە.

٣- (إبراهيم النخعي)یش هەر لەوبارەوە گوتوویەتی: (يقوم الرجل متاعه إذا كان للتجارة إذا حَلَّت عليه الزكاة فيزكيه مع ماله)، واتە: هەر کاتێك کابرا کاتی زەکات دانی هات، ئەو کەلوپەلەی کە بۆ بازرگانی داینـاوە لەگەڵ پارەی نەغدینە، کە هەیەتی زەکاتی لێ دەدات.

---

١) بڕوانە: (الأهوال) لأبي عبيد، ص ٤٢٦، کە (فقه الزكاة)یش هێناونی، ج١، ص٣٣٢-٣٣٣.

جا خوێنەری بەڕێز!

ئێستا لەم سێ دەقەوە کە لەم سێ پێشەوا بەڕێزەوە خوا لێیان خۆش بێ هێناومانن‌ەوە، زۆر چاك ڕوون بۆوە کە ماڵی بازرگانی چۆن چۆنی زەکاتی لێ‌دەردەکرێ!

بابای بازرگانی مسوڵمان لەو کاتەدا، کە ساڵانە دیاری کردوە بۆ زەکاتدان، دێنێ هەرچی کەلوپەل‌و شمەکی بازرگانی هەیەتی، لەگەڵ ئەو قەرزانەی کە ئومێدی وەرگرتنەوەیانی هەیە، هەموویان پێکەوە خڕەکاتەوەو کۆدەکاتەوەو زەکاتیان لێ دەردەکات بە ڕێژەی پارەی زەکاتی نەغدینە، کە چل یەك (١/٤٠) یان (٢,٥٪)ە، بەمەرجێك گەیشتبێتە ئەندازەی (نصاب) بە پێوەری زێڕ، وەك پێشتر ڕوونمان کردەوە.

بەڵام ئەو قەرزانەی کە هیوای پێیان نەماوە، هەرکاتێك وەری گرتنەوە ئەوە زانایان لەبارەیان ڕایان جیاوازەو، وەك پێشتریش ئاماژەمان پێ کرد لە بڕگەیەکی تایبەتی بەندی دووەمدا ڕوونمان کردۆتەوە.

بەرلەوەی ئەم باسەش (چۆنیەتی زەکات دران لە ماڵی بازرگانی) بەجێ بهێڵین بەپێویستی دەزانم سەرو تیشك بخەینە سەر چوار مەسەلەی پەیوەست بەم باسەوە:

یەکەم: ئەوەی لەبارەی چۆنیەتی زەکات دەرکردنەوە لە ماڵی بازرگانی گوتمان، ڕای زۆربەی هەرە زۆری زاناو شەرعزانان بوو، کە (أبوحنيفة وشافعي وأحمد وثوري وأوزاعي)یان لەنێودان، بەڵام (مالك) ڕای وایە، کە بازرگانەکان دوو جۆرن: جۆرێکیان بازرگانی یەکەیان زیاتر شێوەی سەرپێیی هەیەو ناتوانێ کاتێك دیاری بکات بۆ کڕین‌و فرۆشتنی کەلوپەلەکانی، جا ئەم جۆرەیان (مالك) ڕای وەك جەماوەری زانایانە، کە دەبێ ساڵانە زەکاتی کەلوپەلەکەی بدات.

بەڵام جۆرەکەی دیکەیان، کە کەلوپەلێك دەکڕیو پاشان چاوەڕێ دەکات نرخی ئەو شمەکە بەرزبێتەوە ئەوجار بیفرۆشێ، کە (مالك) ئەم جۆرەی ناوناوە بازرگانی هێڵەرەوەی کەلوپەل (التاجر المحتكر)، وە ئەوەی پێشووی بە بازرگانی سەرپێیی، یان هەڵسووڕێنەر، (التاجر المدير) ناوبردوە، ئەوە ساڵانە زەکاتی لەسەر فەرز نیە، بەڵکو هەرکاتێك فرۆشتی زەکاتی ساڵێکی لێ دەردەکات، بەڵام بێگومان ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان بەهێزترو بەڵگەدارترە، ئەوەندە هەیە ئەو ڕایەی (مالك)یش دەگونجێ بۆ هەندێك حاڵەتی دەگمەن (نادر)و تایبەت، کە هەندێك جۆرە شمەكو کەلوپەل بێ رەواج دەبنو خاوەنەکەیان لێیان دەچێتە زەرەرێ، وەربگیرێو کاری پێ بکرێ.

دووەم: ئەوەی کە لە ماڵی بازرگانی زەکاتی لێ دەدرێ ئەوەیە، کە بابای بارزگان دەیگێڕێو کڕینو فرۆشتنی پێدەکات، بەڵام ئەو شتانەی بە ژێرخانی پرۆسەی بازرگانی کردن (أساسيات عملية التجارة) دادەنرێنو بابای بازرگان دەستیان لێ نادات‌و نایەوێ مامەڵەو سەودایان پێ بکات، وەك ئەو سندووقو قەفەزو عەمبارانەی، کە کەلوپەلی بازرگانیان تێدا دەپارێزێو، ئەو ئامێروئامرازانەی کە بۆ بازرگانی کردنەکەی پێویستنی...هتد، ئەوە ئەو جۆرە شتانە هیچیان زەکاتیان لێ نادرێ، چونکە حوکمی کەلوپەلی شەخسیو شتی هەڵگیراو (عروض القنية) یان هەیەو، بێگومان ئەو جۆرە شتانەش زکاتیان لێ نادرێ.

سێیەم: کەلوپەلی بازرگانی لەکاتی زەکات لێدانیدا بە چ نرخێك دەنرخێنرێت؟!

لەوبارەوە زانایان سێ ڕایان هەن:

ڕای یەکەمیان، کە ڕای زۆربەو جەماوەری زانایانە، ئەوەیە کە بەو نرخەی کە لە کاتی زەکات لێ دراندا لە بازاڕ هەیەتی دەقەبڵێنرێ، واتە: بە نرخی ڕۆژ، کە لەوبارەشەوە ئەم دەقە لە (إبن جابر بن زيد)ەوە هاتوە، کە یەکێکە لە

زانایانی چینی شوێنکەوتووان (جیل التابعين): (قَوِّمْهُ بنحو من ثمنه يوم حلت فيه الزكاة، ثم أَخْرِجْ زكاتَهُ)[1]، واته: به نرخی ئەو ڕۆژه، که زەکاتی تێدا فەرز بووه بینرخێنەو پاشان زەکاتی لێ دەربکه.

ڕای دووەمیان، که له (إبن عباس)یش گێڕاوەتەوه[2]، ئەوەیه چاوەڕێ بکرێ، تا دەفرۆشرێو ئەو کاته بەگوێرەی نرخی پێفرۆشرانی زەکاتی لێ دەدرێ، بەڵام هەر له کاتی زەکات تێدا فەربوونیەوه زەکاتەکەی لەسەر پێویستەو حیساب دەکرێ.

ڕای سێیەمیش ئەوەیه، که زەکاتەکه بەپێی نرخی پێکڕانی دەدرێ، نەك بەهای پێ فرۆشرانی[3]، بەڵام بێگومان ڕای زۆربەو جەماوەر له هەموویان ڕاستترو بەهێزتره.

چوارەم: ئایا زەکات له خودی کەلوپەلەکه دەدرێ، یان له نرخەکەی؟! واته: پاش نرخاندنی کەلوپەلی بازرگانیو دیاری کردنی ئەندازەی زەکاتەکەی، ئایا پێویسته ئەو زەکاته هەر له خودی کەلوپەلەکه بدرێ، یان به ئەندازەی نرخەکەی پارەی نەغدینه دەدرێ؟ زانایان چەند ڕایەکیان هەیه:

هەرچی (أبو حنيفه)و (شافعي)ین له یەکێك له قسەکانیاندا، ڕایان وایه که بابای زەکات دەر سەرپشك (مختار)ه له نێوان نرخو خودی کەلوپەلەکەدا[4].

بەڵام (أحمد)و (شافعي) له قسەیەکی دیکەیاندا، دەڵێن: پێویسته له نرخەکەی بێت نەك له کەلوپەلەکه، چونکه (نصاب)ی ماڵی بازرگانی به تەرازووو پێوەری نرخ (قيمة) دیاری دەکرێو، زەکاتێکیش که له نرخەکەی دەدرێ، وەك له خودی

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٣٣٦، که له (الأهوال)ی أبو عبيد، وەریگرتوه.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو، ج١، ص٣٣٧.
٣) بڕوانە: (بداية المجتهد)، ج١، ص٢٧٨.
٤) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦٢٥.

کەلوپەلەکە درابێ وایە، (إبن قدامة) لەوبارەوە گوتوویەتی: (ولا نسلم أن الزكاة وجبت في المال، وإنما وجبت في قيمته)[1].

بەڵام (مزني) و (شافعي) لە قسەیەکی دیکەدا، دەڵێن: دەبێ لە خودی کەلوپەلەکە زەکات بدرێو لە نرخەکەی دروست نیە[2].

واش پێدەچێ ڕاسترینو چاکترین ڕا لەوبارەوە ئەوەبێ، کە مادام بەرژەوەندی بابای زەکات وەرگر لەوەدا بێ، کە نرخو دراو وەربگرێ، بۆ وێنە: ئەگەر کەلوپەلەکەی پێویست نەبوو، وە پارەو دراوەکەی بۆ شتێکی پێویست، یان پەسند، یان بە لای کەمەوە بۆ بابای زەکات دەر سەغڵەت کردنو زەحمەتی تێدا بوو، ئەوە پێویست، یان پەسەند، یان بەلای کەمەوە دروست (جائز) بێ، کە زەکات لە نرخەکەی بدرێ، وەك (إبن تيمية)یش بە گشتی لەوبارەوە هەمان ڕای هەیە[3].

وە ئێمە لە بڕگەیەکی سەربەخۆی بەندی دووەمدا ئەم مەسەلەیەمان توێژیوەتەوە، نەك هەر دەربارەی ماڵی بازرگانی، بەڵکو بە گشتی دەربارەی هەموو جۆرە ماڵو سامانەکانی زەکات لێ دەرکراوەو ئەو ڕایەشمان پەسەند کردوە، کە دروستە نرخ (قيمة) لە جیاتی خود (عين)ی شتەکان بە زەکات بدرێ.

د- مەرجەکانی زەکات لێدرانی ماڵی بازرگانی:

ماڵی بازرگانیش وەك هەموو جۆرە ماڵو سامانەکانی دیکە، ئەگەر چەند مەرجێکی تێدا نەیەنەدی زەکاتی لێ ناکەوێ، مەرجەکانیش ئەمانەن:

١- کە ئەو ماڵە بەکردەوە لەبەردەستیو لەژێر ڕکێفیدا بێتو بوو بێتە خاوەنی.

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢) بڕوانە: (بداية المجتهد)، ج١، ص٢٧٨، وە (فقه الزكاة)، ج١، ص٣٣٨.

٣) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٥، ص٣٠-٣١.

٢- کە نیازو مەبەستی بازرگانیو مامەڵە پێکردنی لە دڵدا بووبێ، واتە نیەتی بازرگانی پێوەکردنی لەو ماڵو کەلوپەلە هێنا بێ.

٣- کە ساڵی بەسەردا سووڕابێتەوە.

٤- کە گەیشتبێتە ڕادەی (نصاب)، جا زانایان لەوبارەوە سێ ڕایان هەن: (مالكو شافعي)[1]، دەڵێن: تەنیا لە کۆتایی ساڵدا گەیشتنە (نصاب)ی تێدا بەمەرج گیراوە، بەڵام (أبو ثور وأحمد وأسحاق وثوري وأبو عبيد وإبن المنذر)[2]، دەڵێن: گەیشتنە (نصاب)ی لە سەرجەمی ساڵدا تێدا بە مەرج گیراوە، (أبو حنيفة)و هاوەڵەکانیشی، دەڵێن: پێویستە لە سەرەتاو کۆتایی ساڵدا لە ڕادەی (نصاب)دا بێت، بەڵام ئەگەر لە غەیری ئەو دوو کاتانەدا نەگەیشتبێتە ڕادەی (نصاب) زیانی نیە[3]، واش دێتە بەرچاو، کە ڕای یەکەم، کە هی (مالك و شافعي)یە لە هەموو ڕایەکانی دیکە بەهێزتر بێ، چونکە هیچ دەقێکی ڕاست (صحيح) لە پێغەمبەرەوە ﷺ لەوبارەوە نەهاتوە، وە لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خواو ﷺ خەلیفە سەر ڕاستەکان (الخلفاء الراشدون)یدا، کاربەدەستان ڕەوانە دەکران بۆ کۆکردنەوەی زەکاتو نەشزانراوە لە هیچ کەسیان پرسیبێ، ئایا لە کەنگێوە ئەم سامانە گەیشتۆتە (نصاب)و ئایا چەند مانگی پێچووە؟! بەڵکو لەو کاتەدا، کە لە ساڵێدا دیاری کرابوو زەکاتەکەیان وەردەگرت لەو ماڵو سامانانەی، کە گەیشتبوونە (نصاب)و ساڵێکی مانگیی (سنة قمرية)یان بەسەردا تێپەڕیوو بوو.

١) بڕوانە: (المجموع شرح المهذب)، ج٦، ص٤٩، وە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٣٢٩.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦٣٣.

٣) بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٢، ص١٨٦٧، ط٤.

٥- کە ئەو ماڵی بازرگانییە هەر ئەوەندە نەبێ، کە بابای بازرگان بۆ دابینکردنی پێداویستییە بنەڕەتییەکانی خۆیو ئەوانەی بە ئەستۆیەوەن پێویستی پێی هەبێ.

٦- پێشتریش باسمان کرد، کە دەبێ بەر لە جیاکردنەوەی زەکات، ئەو قەرزانەی لەسەرنی، بیانداتەوە، یان حیسابیان بکات، ئەوجار زەکاتەکەی بدات.

شایانی باسیشە کە زانایان لەسەر چوار مەرجەکانی پێشەوە کۆكو یەکدەنگن، بەڵام لەسەر مەرجی پێنجەمو شەشەم رایان جیاوازە، هەرچەندە ڕای ڕاستتر بە مەرج گیرانی ئەوانیشە وەك مەرجەکانی پێشوویان.

٥) خەزنەو کانزایەکان (الركاز والمعادن):-

خوێنەری بەڕێز!

خوا پشتیوان بێ، پاش پێناسەکردنو ڕوونکردنەوەی چەمكو واتای هەرکام لە وشەکانی (المعدن)و (الكنز)و (الركاز)، بە جیاجیاو لە چەند وردە خاڵێکدا بە کورتی باسی هەرکام لە خەزنەو کانزایەکان دەکەین.

پێناسە: زاناو شارەزایانی زمانی عارەبی لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە وشەی (معدن) کە کۆیەکەی (معادن)ەو لە ئەسڵدا لە ریشەی (عدن)ەوە هاتوە، کە بە مانای (أقام) دێ، دەگوترێ: (أقام بالمكان) واتە: لە شوێنەکەیدا مایەوە، بەو ماددە کانزاییانە دەگوترێ، کە خوای بەخشندە هەر لە ڕۆژی بەرێوە خستوونیە نێو زەوی، کەواتە: ڕیشە زمانییەکەی بە مانای مانەوەیە، بەڵام پاشان کراوە بەناو بۆ خودی ئەو ماددە کانزاییانەی، کە لە زەویدا ڕۆنراونو چەسپێنراونو نیشتەجێ کراون.

وە هەمووشیان لەسەر ئەوە رێککەوتوون کە وشەی (کنز)، کە کۆیەکەی (کنوز)ە، بەو خەزنەو ماڵو سامانانە دەگوترێ، کە پێش ئیسلام کە خەڵکی لە ژێر گڵو بن بەردو کەڵەکو ئەشکەوتدا شاردوویانەوەو پەنهانیان کردوون[1]، بەڵام دەربارەی وشەی (رکاز) رایان جیاوازە، هەرچی (أبو حنیفە)یە رای وایە، کە وشەی (رکاز) لە ئەسڵدا بە مانای کانزا (معدن) دێ، بەڵام بە شێوەی مەجاز بە مانای خەزنە (کنز)یش دێ، بەڵام (مالكو شافعي)و سەرجەم شەرعزانان (فقهاء)ی حیجاز رایان وایە، کە (رکاز) بەس بە خەزنە (کنز) دەگوترێو کانزا ناگرێتەوە، ئنجا بە سەرنجدانی فەرهەنگەکانی زمانیش دەردەکەوێ، کە رای (أبو حنیفە)و هاوەڵەکانی راستترە، (إبن الأثیر) لەوبارەوە گوتوویەتی:[2] (الركاز عند أهل الحجاز كنوز الجاهلية المدفونة في الأرض وعند أهل العراق: المعادن، والقولان تَحْتَمِلُهما اللغة، لأن كل منهما مركوز في الأرض أي ثابت)، واتە: وشەی (رکاز) لەلای خەڵکی حیجاز بە خەزنەکانی سەردەمی نەفامێتی دەگوترێ کە لە زەویدا شێرراونەوە، وە لەلای خەڵکی عێراق -دیارە مەبەست لە خەڵکی حیجازو عێراق زاناو شارەزایانی ئەو دوو وڵاتەن-: کانزایەکانن، وە زمانیش هەردووك قسەکان هەڵدەگرێ، چونکە هەردووکیان -واتە خەزنەو کانزا- لە زەویدا پەنهان کراون، واتە: چەسپێندراون.

هەروەها هەر لە خاوەنی (القاموس المحيط)[3] و (المعجم الوسيط)[4] هەمان قسەو بیروڕا بە تەعبیرێکی دیکە دووبارە دەکەنەوە.

---

١) بۆ پێناسەی هەرکام لە (معدن) و (کنز) سەرنجی ئەم سەرچاوانە بدە: (النهاية في غريب الحديث والأثر)، ج٣، ص٢، وە (المعجم الوسيط)، ص٥٨٨، و ص٨٠٠، وە بڕوانە: (المنجد) وشەی (عدن)، وە (رکز).

٢) بڕوانە: (النهاية في غريب الحديث والأثر)، ج٢، ص١٠٧.

٣) بڕوانە: ج١، وشەی (رکز).

٤) بڕوانە: ص (٣٦٩).

کەواتە: کورتەی قسان ئەوەیە، کە وشەی (کنز) تایبەتە بە خەزنەو ماڵو سامانی لە زەویدا شارراوەی پێش ئیسلام و، وشەی (معدن)یش تایبەتە بە کانزایەکانەوە، بەڵام وشەی (رکاز) هەردووك لایان دەگرێتەوە.

خەزنە (الكنز)[1] :-

١- بەڵگەی هەق تێدا پێویستبوونیو ئەندازەکەیشی:

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((... **وفي الركاز الخمس**)) متفق علیه عن أبي هريرة، واتە: وە ئەوەی لە ژێر گڵدا شارراوەتەوە پێنج یەکی لێ دەدرێ.

هەروەها لە وەڵامی کەسێکدا، کە دەربارەی ماڵی دۆزراوە (اللقطة) پرسیاری لێکردوە، فەرموویەتی: ((**ما كان في طريق مأتي أو في قرية عامرة، فَعَرِّفْها سنة، فإن جاء صاحبها وإلا فلك، وما لم يكن في طريق مأتي ولا في قرية عامرة، ففيه وفي الركاز الخمس**)) رواه النسائي عن عمر بن شعيب عن أبيه عن جده، واتە: ئەوەی کە لە ڕێگایەکی وادا، کە خەڵکی پێدا بڕوات، یان دێیەکی ئاوەداندا، دۆزیتەوە، ساڵێك بانگ بکەو بە خەڵکی بناسێنە، جا ئەگەر خاوەنەکەی هات باشە، ئەگەرنا ئەوە هی تۆ دەبێ، بەڵام ئەگەر لە ڕێیەکی گوزەر پێداکراوو دێیەکی ئاوەداندا نەبوو، ئەوە لەو -شتە دۆزراو-ەداو لە ماڵی شێرراوە (خەزنە)دا پێنج یەك (١/٥) هەیە.

٢- ئایا زەکاتدان لە خەزنە هیچ مەرجی هەن؟!

زۆربەی هەرە زۆری زانایان، کە (مالك وأبو حنيفة وأحمد وإسحاق و شافعي لە ڕای کۆنیدا)، یان لە نیودان دەڵێن گەیشتنە (نصاب) مەرج نیە بۆ زەکات لێ

---

١) لە زمانی کوردیدا وشەی (خەزنە) یان (غەزنە) بەمانای (کنز)ی عارەبی بەکاردێنن، بە تایبەت لە چیرۆك و بەسەر هاتە فۆلکلۆرییەکاندا زۆر باوەو بەکارهێنراوە.

دەركرانی خەزنە، بەڵام (شافعي) لە ڕای نوێیدا پێی وایە، كە گەیشتنە (نصاب) مەرجە بۆ زەكات لێدرانی[1].

هەروەها تێكڕای زانایان لەوەشدا یەكڕان، كە ساڵ بەسەردا وەسووڕانەوەی مەرج نیەو، پێویستە پاش دەستگیربوونی پێنج یەكەكەی لێ دەربكات[2].

سەبارەت بە مەرجەكانی دیكەش، وەك: قەرزدار نەبوونو پەك لەسەر نەكەوتن بۆ دابینكردنی پێداویستییە بنەڕەتییەكان، لەو سەرچاوانەدا كە تەماشام كردوون نەمدیتوە باسیان كرابێ بەبوونو نەبوون، بەڵام بە قیاس لەسەر شتەكانی دیكە، دەبێ ئەوانیش بەمەرج بگیرێن، هەرچەندە پێم وایە ئیحتیاط وایە بە مەرج نەگیرێنو هەر چۆن بووە پێنج یەكەكەی لێ دەربكرێ.

٣- خەزنە بە چیو چی دەگوترێ؟!

زۆربەی زانایان ڕایان وایە، كە هەر جۆرە ماڵو سامانێك لە ژێر زەویدا شێررابێتەوە بە خەزنە دادەنرێ، بەڵام (شافیعییەكان) بەس زێڕو زیو بە خەزنە دادەنێن، ئاشكراشە كە ڕای جەماوەر ڕاستترو بەجێ ترە، چونكە مادام لە دەقەكانی سوننەتدا خەزنە تەنیا بە زێڕو زیو دانەنراوەو بەگشتی باسی كراوە، پێویستە هەروا بهێڵرێتەوە[3].

ئنجا لێرەدا مەسەلەیەكی گرنگ هەیە، كە دیسان لە كتێبو سەرچاوەكانی بن دەستمدا -بە (فقه الزكاة)ی (د. قرضاوي)یشەوە، كە زۆربەی مەسەلەو بابەتە تازە پەیدابووەكانی لەمەڕ زەكاتی باس كردوون -باسی نەكراوە، ئەویش ئەوەیە، كە

١) بڕوانە: (المغني)، ج٢ ص٦١٥، بەڵام (نووي) ڕای جەماوەری پەسەند كردوە، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٨٣.

٢) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٢١١، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٨٣.

٣) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٢١٠-٢١١، (مالك)یش لە پێناسەی خەزنەدا گوتوویەتی: (إنّما الركاز هو دفن يوجد من دفن الجاهلية ما لم يطلب بمال ولك يتكلف فيه نفقة..) الموطأ، ص٢١٠.

ئایا ئەو شتانەی، کە لە شوێنەوارە مێژووییەکانی پێش ئیسلامدا دەدۆزرێنەوە لە شوێنەوارەکان (آثار)ی گەلانو دەوڵەتانی پێشین، کە لەم رۆژگارەمان نرخو بەهایەکی زۆریان هەیە، حوکمی خەزنەیان هەیە یان نا؟! جا من لێرەدا بە بۆچوونو ئیجتیهادی خۆم دەڵێم: هەرچەندە ئەگەر مسوڵمانان کیانو قەوارەیەکی شەرعیی خۆیانیان هەبێ، پێویستە ئەو جۆرە شتانە بە ئەمانەتەوە بە دامودەزگا پسپۆڕەکان بسپێررێن بۆ ئەوەی بۆ لێکۆڵینەوەی مێژوویی سوودیان لێ وەربگرن، بەڵام ئەگەر ئەوە نەکراو نەگونجا، پێویستە ئەو جۆرە شتانەش -کە زۆر جار گەلێك لە زێڕو زیویش بەنرخترن -هەروەك زێڕو زیو ڕەفتاریان لەگەڵ بکرێ، چونکە بەپێی پێناسەی (مال) بە ماڵو سامان دادەنرێنو دەبێ هەمان حوکمیشیان هەبێ.

٤- ئەو پێنج یەك (١/٥)ەکەی، کە لە خەزنە وەردەگیرێ لە چیدا سەرف بکرێ؟

لە سۆنگەی ئەوەوە، کە فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ دیاری نەکردوە ئەو زەکاتەی لە خەزنە وەردەگیرێ چۆن صەرف بکرێ، زانایان ڕایان جیاوازە لەوبارەوە، زۆربەیان کە (أبو حنیفة وأحمد ومالك) لە ڕایەکیدا، یان لە نێودان دەڵێن: حوکمی دەستکەوتی بێ جەنگو کوشتار[1] (فيء)ی هەیە، واتە دەبێ بخرێتە خەزنەی دەوڵەتەوە، بەڵام (شافعي وأحمد) لە ڕیوایەتێکدا ڕایان وایە، کە وەك زەکات دابەش دەکرێو حوکمی ئەوی هەیە[2].

---

١) (فيء) ئەو دەستکەوت (غنیمة)یە، کە بەبێ جەنگ دەستگیر دەبێ، بڕوانە: (المعجم الوسیط)، ص ٧٠٧.

٢) بڕوانە: (نیل الأوطار)، ج٤، ص٢١١.

کانزایەکـان (المعــادن)

١- ئەو کانزایانە چیو چیـن، کە زەکاتیان تێدا فەرزە؟!

زاناو شەرعزانان لەوبارەوە ڕایان جیاجیایە، شافیعی تەنیا زێڕو زیو بەو کانزایانە دادەنێ، کە زەکاتیان لێ دەدرێ، بەڵام (أبو حنیفـة)و هاوەڵـەکانی هـەمووی ئـەو کانزایانەی، کە لە زەوی دانو نرخ بەهایان هەیە زەکاتیان تێدا بـە فـەڕز دەزانـێ، بەمەرجێك بەهۆی ئاگرو گەرمکردنەوە کاریان تێبکرێو شتیان لێ دروست بکرێ[١].

حەنبەلییەکانیش[٢] هەروەها زەیدییەکانو سەرجەم شەرع زانانی شیعە[٣]، ڕایان وایە، کە هەموو ئەو کانزایانەی کـە لـە زەوی دەردەهێنـرێن، چ ڕەق (جامـد) بـن وەك: ئاسنو پۆڵاو مس، وە چ شل (سائل) بن وەك: وەك نـەوتو گـازو کبـریت، بەمەرجێك نرخو بەهایان هەبێ، زەکاتیان لـێ دەدرێ.

ئاشکراشە کە ڕاوبۆچوونی حەنبەلییەکانو زەیدییو شیعەکان ڕاستتـرە، چـونکە کانزا (معدن) هەر کانزایە، چ توندوڕەق بـێ چ نـەرم وشـل، وە مـادام دەقـەکانی قورئانو سوننەت بە گـشتی باسـیان کـردبن، دروسـت نیـە لـە خۆمانـەوە چـەند جۆرێکیان لـێ هەڵاوێرین، مەگەر هیچ نرخیان نەبێو بێکەڵك بن.

دیارە زانایانی پێشووش سوودو کـەڵکی هەنـدێك لـەو جـۆرە کانزایانـەیان بـۆ دەرنەکەوتبوو، ئەگەرنا بێگومان ڕاو هەڵوێسـتێکی دیکـەیان لەبارەیانەوە دەبوو، تەوەتا لەم ڕۆژگارەدا نەوت (پەترۆڵ) بە زێڕی ڕەش (الذهب الأسود) ناودەبەن[٤]!!

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٨٤.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦١٧.

٣) بڕوانە: (الفقه علی المذاهب الخمسة)، محمد جواد مغنیة، ص١٨٦، وە بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٤٢٨.

٤) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٤٣٩.

٢- بەڵگەی زەكات لێدرانی كانزایەكانو ئەندازەكەیشی:

زانایان تێكڕا لەسەر ئەوە یەكدەنگن، كە كانزایەكان پێویستە زەكاتیان لێ بدرێو چەند بەڵگەیەكیش دێننەوە، كە بەهێزترینیان ئەم دووانەن:

یەكەم: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَـٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ البقرة﴾، چونكە (ومما أخرجنا لكم من الأرض) واتە: وە لەوەی كە لە زەوی بۆتانمان دەرهێناوە)، هەموو شتێك، كە لە زەوی پەیدا دەبێ، دەگرێتەوەو تەنیا لەسەر ڕووەك كورت هەڵنەهاتوە.

دووەم: ((... وفي الركاز خمس)) متفق عليه، كە پێشتر ڕوونمان كردەوە، وشەی (ركاز) هەركام لە خەزنەو كانزا دەگرێتەوە.

دەبارەی ئەندازەی ئەو زەكاتەش زانایان چەند ڕایەكیان هەن: زۆربەیان، كە (مالك وشافعي وأحمد)و لەپێش ئەوانیشەوە (عمر بن عبدالعزيز)یان لە نێودان دەڵێن: ئەندازەی زەكاتی كانزایەكان بریتیە لە چل یەك (١/٤٠)[١]، بەڵام (أبو حنيفة وزهري) دەڵێن: زەكاتەكەیان پێنج یەكە (١/٥)[٢]ە.

وە لە مەزەبی (مالك)دا ڕایەكی دیكەی بەناوبانگ هەیە، كە دەڵێ: هەموو ئەو كانزایانەی، كە لە نێو زەوی دەردەهێنرێن هەر جۆرێكی بن، دەبێ بكرێنە موڵكی گشتی بۆ مسوڵمانان، بە بەڵگەی ئەوە كە ئەو جۆرە شتانە بەرژەوەندی لەوەدایە كە موڵكی هەموو مسوڵمانان بن، نەك هی چەند كەسێكیان، كە یان دەكەونە

---

١) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٢١١، وە بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦١٨.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

دەست خەڵکێکی ناشایستەو سوودو کەڵکی پێویستیان لێ نابینرێ، یان دەبنە مایەی سەرهەڵدانی هەراو کێشەو ئاژاوەو کوشتار لە نێو خەڵکیدا[1].

پێشم وایە ئەم ڕایەی کۆتایی، کە بێجگە لە بەڵگەی عەقڵ و واقیعی بینراو ئەو بەسەرهاتەی خوارێ، کە (أبو عبید) لە کتێبی: (الاموال)[2]دا هێناویەتی، پشتگیریی دەکات، ڕاستترین و چاکترین ڕایە لەوبارەوە، گومانیشم نیە، کە ئەگەر زاناو پێشەوایانمان لەم واقیع و ڕۆژگارەی ئێستاماندا ژیابان، بێ سێ و دوو ڕای ناوبراویان هەڵدەبژاردو پەسەند دەکرد[3]، بەسەرهاتەکەش ئاوایە:

(عن أبيض بن حمال المازني ﷺ أنه استقطع رسول الله ﷺ الملح الذي بمأرب فقطعه له، قال: فلما ولّى، قيل: يا رسول الله أتدري ما قطعت له؟ إنّما أقطعته الماء العِدَّ! قال فَرَّجعه منه) رواه الترمذي[4] وابن ماجه، واتە: (أبيض بن حمال المازني) دەگێڕێتەوە، کە داوای لە پێغەمبەری خوا ﷺ کردوە ئەو خوێیەی لە مەئرەبە بۆی دابڕێ (دیارە مەبەست خوێڵێن و کانگای خوێیە) ئەویش بۆی دابڕی، بەڵام کاتێك ڕۆیشت، گوترا: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا دەزانی چ شتێکت بۆ دابڕیوە؟ کانگایەکت[5] بۆ دابڕیوە کە وەك سەرچاوەی نەبڕاوەیە! دەڵێ: ئەوجار — پێغەمبەر ﷺ لێی وەرگرتەوە.

جا (أبو عبيد) لەبارەی ئەم ڕووداوەوە گوتوویەتی[6]:

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ص٤٤٠، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٨٥٧-١٨٥٨، ط٤.

٢) بڕوانە: (ص٢٧٥، ٢٧٦)، وە بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٤٤١.

٣) چونکە بۆ خۆیان بنچینە (قاعدة)ی (تختلف الفتوى زماناً ومكانا وشخصاً حالاً)یان داناوە.

٤) بڕوانە: (الأحكام السلطانية) للماوردي، ص٣٠٥ طبعة بغداد ١٩٨٩.

٥) وشەی (العِدّ)م بۆیە بە کانگا لێکدایەوە، چونکە لە فەرموودەکەدا مەبەستیان پێی خوێڵێن و کانگای خوێیە، هەرچەندە وشەکە لە ئەسڵی زماندا ناوە بۆ کانی و سەرچاوە، بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٥٨٧، وە بڕوانە: (الأم)ی (شافعي)، ج٢، ص١٣١، کە گوتوویەتی: (..فقيل له: إنه كالماء العد..)، کەواتە: مەبەست پێ چواندن (تشبيه) بووە.

٦) بڕوانە: (الأموال)، ص٢٨١، وە (فقه الزكاة)، ج١، ص٤٤١.

(بۆیە پێغەمبەر ﷺ یەکەمجار دابوویە، چونکە وای زانیوە، کە زەوییەکی بەیار (أرض موات)ەو (أبیض) بۆ خوێ دەیژیەنێتەوەو ئاوەدانی دەکاتەوە، بەڵام کە بۆی دەرکەوتوە کانگایەکە وەك کانیو سەرچاوەی بەردەوام، لێی وەرگرتۆتەوە، چونکە ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ لە لەوەڕگاو ئاگرو ئاو (الكلأ والنار والماء)دا ئەوەیە، کە خەڵکی تێکڕا تێیاندا بەشدارن، بۆیە حەزی نەکردوە، کە بەتەنیا بیداتە پیاوێكو جیا لە خەڵکی بۆ خۆی پاوانی بکات).

جا خوێنەری بەڕێز!

لەمەوە کە ڕابرد وەردەگیرێ، کە هەموو ئەو جۆرە کانزایانەی، کە خەڵکی بەگشتی ئاتاجیانن‌و پێویستی پێیان دەبێ، دروست نیە بکرێنە موڵکی شەخسیو تایبەتیو پێویستە هەر لە ژێر رکێفی دەوڵەتی ئیسلامییو خاوەنێتی گشتیو مسوڵمانانندا بمێنێتەوە، بۆ وێنە: ئاسن، گاز، خوێ...هتد.

ئاشکراشە کە ئەم ڕاوبۆچوونە لەسەدا سەد لەگەڵ ڕێڕەو (إتجاه)ی گشتی ئیسلامدا دەگونجێ، کە وێڕای دانهێنانی بە خاوەنایەتی تاکیی (الملكية الفردية)دا لەبەرئەوەی داخوازییەکی سروشتییە لە فیطرەتی ئینساندا، هەمیشەش هەوڵ دەدات، کە چینایەتیو قڕیی وپڕیی دروست نەبێت، هەر بۆیەش نەك هەر کانزایەکان بەڵکو سەرجەم سەرچاوە سروشتیی یەکانیشی کردوون بە موڵکی گشتی خەڵکی، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**ثلاث الناس فيهم شركاء: الماء والكلأ والنار**) رواه أبو داوود وفي رواية: (والملح)، واتە: سێ شت خەڵکی تێیاندا هاوبەشن: ئاوو لەوەڕگاو ئاگر، لە ڕیوایەتێکیشدا (خوێ)ش.

ئنجا ئاشکرایە لە ڕۆژگارو سەردەمی پێغەمبەری خوادا ﷺ، زیاتر ئەو جۆرە شتانە خەڵکی بەگشتی سوودیان لێ وەرگرتوون، بۆیە تەنیا ئەوانەی باس کردوە، ئەگەرنا هەر شتێکی دیکەش خەڵکی وەك ئەو چوار شتانە: (ئاوو ئاگرو لەوەڕگاو خوێ) پەکیان لەسەری بکەوێ، هەمان حوکمیان دەبێ.

وە ئەو ڕایەی مالکییەکان دەربارەی کانزایەکان –کە دەبێ بە مولکی گشتی بهێلرێنەوە- تەنیا ڕای ئەوان نیە، بەڵکو لە ئەنجامی لێتوێژینەوەی ئەو مەسەلەیەو گەڕان‌و پشکنینمدا بۆم دەرکەوت، کە ئەو ڕایە زۆربەی زانایان پەسەندیان کردوە! بۆ وێنە:

(شافعي) لە کتێبی (الأم)دا نووسیویەتی[1]: (وأصل المعادن صنفان: ما كان ظاهرا كالملح في الجبال تنتابه الناس، فهذا لا يصلح لأحد أن يقطعه بحال والناس فيه شُرَّعٌ، وهكذا النهر والماء الظاهر والنبات فيما لا يملك لأحد، وقد سأل الأبيض بن حمال النبي ﷺ أن يقطعه ملح مأرب فأقطعه أياه أو أراده، فقيل له: إنه كالماء العد! فقال: فلا إذن، قال: ومثل هذا كل عين ظاهرة كنفط أو قير أو كبريت أو مميا أو حجارة ظاهرة... فهو كالماء والكلأ، الناس فيه سواء)، واتە: وە کانزایەکان لە ڕیشەدا دوو جۆرن –جۆرێکیان-: ئەوەیە کە ئاشکرایە وەك خوێی چیایەکان کە خەڵکی خوێی لێ دێنن، ئەمەیان ناگونجێ هیچ کەس بە تەنیا بۆی دابڕێ‌و خەڵکی بە گشتی لێی دەبەنەوە بۆ خۆیان، هەروەها ڕووبارو ئاوی ئاشکراو ڕووەکێك، کە ناکرێتە مولکی هیچ کەس، وە (أبيض بن حمال) داوای لە پێغەمبەر ﷺ کردوە، کە خوێی مەئرەبی بداتێ‌و ئەویش بۆی دابڕیوە، یان ویستوویەتی –بۆی دابڕێ- بەڵام کە پێی گوتراوە: ئەو خوێیە وەك ئاوی کانی‌و سەرچاوە وایە، فەرموویەتی: کەواتە: نابێ، گوتوویەتی –واتە شافیعی-، هەروەها هەر سەرچاوەیەکی دیکەی ئاشکرا وەك: نەوت، یان قیر، یان گۆگرد (کبريت)، یان مۆمیا[2]، یان بەردێکی ئاشکرا.. هەمان حوکمیان هەیەو، وەك ئەو ئاوو لەوەڕگایە وان، کە خەڵکی تێیاندا یەکسانن.

---

١) بڕوانە: (الأم)، ج٢، ص١٣١.

٢) مۆمیا ماددەیەك بووە لە جەستەی مردوان دراوە تاکو لە ڕزین‌و گۆڕان پارێزراوبن، بڕوانە: (المعجم الوسيط) و (المنجد) وشەی (موم).

هەروەها خاوەنی کتێبی (نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج)، کە شافیعی مەزهەبە لەوبارەوە نوسیوویەتی[1]: (إن المعدن الظاهر وهو ما يخرج بلا علاج كنفط أو كبريت، لا يملك ولا يثبت فيه إختصاص بتحجير ولا إقطاع..)، واتە: کانزای دیارو بەرچاو کە بریتیە لەوەی بەبێ ڕەنجو زەحمەت دەردەهێنرێ، وەك نەوتو گۆگرد، ناکرێتە موڵکی تایبەتو دروست نیە بەهۆی شوورە بۆکردنو دابڕینەوە پاوان بکرێ...

هەروەها مەزهەبی حەنبەلیی هەمان ڕای هەیە، وەك خاوەنی (المغنى) نووسیویەتی[2]: (مسئلة: ولا يجوز بيع كل ماء عِدٍّ، كمياه العيون ونقع البئر والبركة، والمعادن الجارية من القار والملح والنفط، ولا ما ينبت في أرضه من الكلأ والشوك ومن أخذ منه شيئاً ملكه)، واتە: وە فرۆشتنی هەر ئاوێکی بەردەوام دروست نیە، وەك ئاوی کانیو سەرچاوانو ئاوی ڕاوەستاوی بیرو گۆماو، هەروەها کانزایە بەردەوامەکانی وەك قیر[3] (زەفت)و خوێو نەوت، دیسان ئەو لەوەڕو دڕکەی، کە لە زەوی یەکەیدا دەڕوێ -دروست نیە بیفرۆشێ- وە هەر کەسێك شتێکی لێ دەستگیر کرد، هی خۆیەتی.

(أبو الحسن الماوردي)یش لەوبارەوە گوتوویەتی[4]: (وأمّا إقطاع المعادن وهي البقاع التي أودعها الله تعالى جواهر الأرض، فهي ضربان: ظاهرة وباطنة، فأما الظاهرة فهي ماكان جوهرها المستودع فيها بارزا، كمعادن الكحل والملح والقارِّ والنفط، وهو كالماء الذي لا يجوز إقطاعه والناس فيه سواء..وأما المعادن الباطنة

---

١) بڕوانە: (نهاية المحتاج)، ج٥، ص٣٤٦.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٤، ص٢١.

٣) وشەی (قار، قیر، زفت) ناون بۆ یەك شت، کە ئاوا پێناسەیان کردوە: (مادة سوداء صلبة تسيلها السخونة..) بڕوانە: (المعجم والوسيط) ص٣٩٥، واتە: ماددەیەکی ڕەشی ڕەقە کە گەرمیی شلی دەکاتەوە.

٤) بڕوانە: (الأحكام السلطانية والولايات الدينية)، ص٣٠٥-٣٠٦.

فهي ماكان جوهرها مستكناً فيها لايوصل اليه الاّ بالعمل، كمعادن الذهب والفضة والصُّفر والحديد... وفي جواز إقطاعها قولان: أحدهما: لا يجوز كالمعادن الظاهرة وكل الناس فيها شرع، والقول الثاني يجوز..)، واته: بەڵام بۆ دابڕین‌و بەخشینی کانگایەکان، کە بریتین لەو جێیانەی، کە خوای بەرز ئەو کانزایانەی تێدا داناون، ئەوە دوو جۆرن: دیارو پەنهان، دیارەکان ئەوانەن کە ئاشکراو بەرچاو بن، وەك کانزایەکانی کل‌و خوێ‌و زەفت‌و نەوت، ئەوە حوکمیان وەك ئەو ئاوە وایە، کە دروست نیە بۆ هیچ کەسێك دابڕێن و[1] خەڵکی تێیاندا یەکسانن... بەڵام کانزا پەنهانەکان، کە بریتین لەوانەی لەنێو زەوی شارراونەوەو بە ئیش‌و ڕەنج نەبێ دەستگیر ناکرێن، وەك کانزایەکانی زێڕو زیوو مسی[2] زەردو ئاسن، وە دەربارەی دروستبوونی دابڕینی، دوو قسە هەن: یەکیان ئەوەیە، کە دروست نیەو وەك کانزا دیارەکان وان‌و سەرجەم خەڵکی بۆیان هەیە لێیان ببەن، قسەی دووەمیش ئەوەیە، کە دروستە..

هەروەها ئەم ڕایە ڕای سەرجەم شەرعزانانی شیعەشە وەك خاوەنی کتێبی (اقتصادنا) لە ژمارەیەك لە زانان‌و شەرعزانانەوە هێناویەتی[3].

بۆیەش بەپێوستم زانی، کە ئەم مەسەلەیە باش ڕوون بکەمەوە، چونکە بێگومان کانزایەکان بەئاشکراو پەنهانیانەوە لە ڕۆژگاری ئێمەدا ڕۆڵێکی یەکجار کاریگەر لە ژیان‌و گوزەرانی خەڵکیدا دەگێڕن، بەتایبەت: نەوت‌و گازو خەڵووزی بەرد، جا گوتم با بزانرێ کە زاناو پێشەوایانمان هەرچەندە لە ڕۆژگاری خۆیاندا گرنگی‌و

---

١) وشەی (اقطعة اقطاعا) واتە: پارچەیەك زەوی بۆ دابڕی‌و پێی بەخشی، پێویستە بزانرێ، کە ئەم وشەیە لە فیقهی ئیسلامیدا هیچ پەیوەندی بەڕژێمی دەرەبەگایەتی (اقطاعي)یەوە نیە، کە لە وڵاتانی ئەوروپاو لە سەدەکانی نێو ڕاست باوبووە.

٢) بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٥١٦، کە گوتوویەتی: (الصفر: النحاس الاصفر).

٣) بڕوانە (اقتصادنا)، ص٤٤٥-٤٥٢، کە لە هەرکام لە (العلامة الحلي)و (السيد العاملي)و خاوەنی کتێبی: (مفتاح الكرامة)وە ئەو مەسەلەیەی هێناوە، نووسەری (اقتصادنا)ش، (محمد باقر الصدر)ە.

بایەخی ئەو کانزایانەیان وەك ئێمە بۆ دەرنەکەوتوە، بەلاّم لە سۆنگەی چاك تێگەیشتنیان لە قورئانو سوننەتو ڕێساو یاساکان (الدساتیر والأحكام)ی شەرع، چەندان سەدە پێش شارەزایانو ئابووری‌ناسانی دوای خۆیان کەوتوونەتەوەو بیرۆکە (فکرة)ی خۆمالّیی کردنو گشتیی کردن (تامیم)ی سەرچاوە سروشتیەکان (المنابع الطبیعیة)یان نەك هەر خستۆتەڕوو، بەڵکو وەك بڕیارێکی شەرعیی ڕاگەیاندوە.

٣- مەرجەکانی زەکات لیٚ دەرکرانی کانزایەکان:

هەرچەندە وەك لە لاپەڕەکانی پێشوودا خستمانەڕوو ڕای زۆربەی زاناو شەرعزانان ئەوەیە، کە کانزایەکان هەر موڵکی گشتی خەڵکی بنو نەکرێنە موڵکی تایبەتو شەخسی، بەلاّم بە هەرحالّ، ئەگەر لەبەر هۆ هۆیەك بوو کرانە موڵکی تایبەت، ئەوە مەرجەکانی زەکات لێدانیان ئەمانەن:

بێجگە لە (أبوحنیفة)و هاوەڵەکانی زۆربەی هەرە زۆری زانایان، کە (مالكو شافعیو احمدو إسحاق)یان لەنێودان، ڕایان وایە کە گەیشتنە (نصاب) مەرجە[1]، بەلاّم سالّ بەسەردا سووڕانەوە، ئەوە بێجگە لە (اسحاقو ابن المنذر) هیچ کام لە زانایان بەمەرجیان نەگرتوەو دەڵێن: پێویستە ڕاستەوخۆ پاش دەستگیرکرانی کانزایەکان زەکاتیان لیٚ بدریٚ[2].

دیارە مەرجەکانی دیکەش وەك قەرزدار نەبوونو، ئاتاج نەبوون بۆ دابینکردنی پێداویستییە بنەڕەتییەکان، ئەوە هەر پێویستن، وەك باقی جۆرە زەکاتدانەکانی دیکە.

---

١) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦١٨-٦١٩، وە (نیل الأوطار)، ج٤، ص٢١١.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦١٩.

٤- زەکاتی وەرگیراو لە کانزایەکان لە کوێدا صەرف دەکرێ:؟!

لەم مەسەلەیەشدا زانایان جیاوازن، هەرچی (مالكو احمدو شافعي)ین:- بەلاّم شافیعی قسەی دیکەشی هەیە- دەڵێن: وەك زەکات بەسەر ئەو هەشت جۆرە کەسانەدا دابەش دەکرێ، کە خوای پەروەردگار دیاری کردوون، بەلاّم (أبوحنیفة) ڕای وایە، کە وەك (فیىء) هەڵسوکەوتی لەگەڵ دەکرێو دەخرێنە خەزێنەی دەوڵەتەوە[1]، وە شافیعییەکان ڕایەکی دیکەیان هەیە کە دەڵێن: ئەگەر پێنج یەك (١/٥)مان وەرگرت، ئەوە وەك (فیىء)حیسابی بۆ دەکەین، بەلاّم ئەگەر چل یەك (١/٤٠)بوو، ئەوە وەك زەکات دابەش دەکرێ[2].

٥- ئایا دۆزەرەوەی خەزنەو دەرهێنەری کانزا مسوڵمان بن، یان کافر هەریەك حوکمیان هەیە؟!

بێجگە لە (شافعي) سەرجەم زانایان ڕایان وایە، کە کافرو مسوڵمان لە مەسەلەی زەکات لێدانی خەزنەو کانزاکاندا یەکسانن[3]، بەلاّم (شافعي) دەڵێت: بابای (ذِمِّي) هیچی لێ وەرناگیرێ[4]، دیارە ڕای جەماوەریش بەهێزترە، چونکە دەقی (وفِي الركاز الخُمْسُ) حوکمێکی گشتییەو بەبێ بەڵگە نابێ هیچی هەلاّوێرینو بەڵگەیەکی ئەوتۆش نیە[5].

تێبینی: بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی، کە (نسائي) لە (عمرو بن شعیب عن أبیه عن جدِّه)یەوە گێڕاویەتەوەو پێشتر هێنامان، خەزنە بە پێچەوانەی کانزاوە لە

---

١) بڕوانە: (نیل الاوطار)، ج، ٤ص٢١١.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٨٣.

٣) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦١٦.

٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٨٣، (ذمي)یش کافرێکە لەژێر سایەی دەوڵەتی ئیسلامیدا دەژیت.

٥) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦١٦-٦١٧، وە بڕوانە: (نیل الأوطار)، ج٤، ص٢١١.

زەوی هەرکەسێکدا- مسوڵمان بێ، یـان نـا – دۆزرایـەوە، دەبێتـە مـوڵکی خاوەن زەوییەکەو دۆزەرەوەکەی نابێتە خاوەنی.

جا خوێنەری بەڕێـز!

وەك پێشتریش ئاماژەمان پێکردوە، خوا پشتیوان بێ لـە بەنـدی دووەمـدا، کـە بەناوونیشانی: (چەند تێبینییەکی گرنگ دەربـارەی زەکـات دان)ە، لـە دوو تـوێی چوار باس‌و چل‌و نۆ وردە خاڵ‌و تێبینـی گرنگـدا، هـەموو ئـەو مەسـەلانەی، کـە پێویستە بخرێنەڕوو، کە زۆربەی پەیوەستن بەم برگەی چوارەمەوە، دەیانخەینەڕوو، بە هیوای ئەوە، کە لە ئاکامدا بتوانین وەك شایستەی دووەمین درووشمی خواپەرسـتی‌و سێیەمین پایەی ئیسلامە، لە زەکات حاڵی بیـن‌و پێی شارەزابیـن.

پێنج: زەکـات بەکـێ‌و کـێ دەدرێ ؟!

خوێنەری مسوڵمانی بەڕێز!

کۆکردنەوەی زەکات چەندە گرنگ‌و بایەخدار بێ، بەبێ دابەشکردنی بە شێوەیەکی دادگەرانەو گەیاندنی بەدەست خاوەنە شایستەو پێشیاوەکانی خۆی، هەر دەبێتـەوە بە هیچ! بۆیە ئیسلام زۆر گرنگیی‌و ئەمیەتی بـۆ چـۆنیەتی دابەشـکردنی زەکـات داوەو خوای دادگەرو کاربەجێ، ئەوکارە گرنگەی تەنانەت بۆ پێغەمبـەری خۆیـشی ﷺ بەجێ نەهێشتوەو، بۆ خۆی بە تایبەت ئەو جۆرە کەسانەی دیاری کردوون، کە پێویستە پێیان بدرێ‌و بە دەستێکی ئەمین‌و پاك تەسلیمیان بکرێ.

جا ئەو جۆرە کەسانەش بەدەقی ئایەتی قورئان هەشت (٨)ن، بـەڵام بـە گـشتی دوو جۆرن:

أ- ئەوانەی کە پێویستیان بە هاوکاریی کران‌و یارمەتی دران هەیە، کـە: هـەژارو نەدارو قەرزدارو کۆیلەو ڕێبوارن.

ب- ئەوانەی کە مسوڵمانان پێویستیان بە ڕەنجو کۆششو هاوکارییان هەیە، کە: دڵڕاگیراوان (المؤلفة قلوبهم)و کاربەدەستانی کۆکردنەوەی زەکات (العاملين عليها)و جەنگاوەرانو تێکۆشەرانو خزمەتگوزارانی ڕێبازی خوا (في سبيل الله)ن. کەواتە: وەك زانایان[1] گوتوویانە: زەکات بە دوو جۆرە کەسان دەدرێ:

یەکەم: کەسێك کە پێویستی بە هاوکاریی مسوڵمانان هەیە.

دووەم: کەسێك کە مسوڵمانان پێویستیان بە هاوکاریی ئەو هەیە، ئاشکراشە کە: هەژارو نەدارو قەرزدارو کۆیلەو ڕێبوار، لە جۆری یەکەمو، دڵ ڕاگیراوانو، کاربەدەستانی کۆکردنەوەو دابەشکردنی زەکاتو، جەنگاوەرانو خزمەتگوزارانی ڕێی خواش، لە جۆری دووەمن، هەرچەندە (في سبيل الله) وەك دوایی لە کورتە باسێکی سەربەخۆدا ڕوونی دەکەینەوە، چەمكو واتایەکەی فراوانەو سەرجەم ئەو بەرژەوەندییە گشتییانە دەگرێتەوە، کە کۆمەڵگا پێیان ئاتاجە.

جێی سەرنجە کە خوای کاربەجێ، زەکات پێ شیاوانی (کە هەشت جۆرن) بە دوو جۆرە تەعبیر باس کردوون:

أ- چواریان کە: (للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم)ن پیتی لام (ل)ی خستۆتە پێشیان، کەواتە: زەکاتەکە بە شێوەیەك دەیاندرێتێ کە ببێتە موڵکی خۆیان، چونکە لام بۆ بەخاوەن کردن (تمليك)ە.

ب- چوارەکەی دیکەشیان کە (في الرقاب والغارمين وفي سبيل الله وابن السبيل)ن، پیتی (لە) (في)یان خراوەتە پێش، کە مانای (ظرفية) دەگەیەنێ، کەواتە: بۆ ئەمان ئەوەندە بەسە، کە زەکاتەکە لە بەرژەوەندییاندا بەکاربهێنرێ، هەرچەندە تەسلیمیشیان نەکرێ.

---

١) ئەوە قسەی (ابن قيم الجوزية)یە، بڕوانە: (زاد المعاد في هدي خير العباد)، ج٢، ص٩.

بەڵێ ئەوانەی زەكاتیان پێ دەشێ‌و ڕەوایە بیاندرێتێ ئەو هەشت جۆرە كەسانەن، كە خوای دادگەرو كاربەجێ دیاری كردوون:

* ﴿إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلْفُقَرَآءِ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱلْعَٰمِلِينَ عَلَيْهَا وَٱلْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِى ٱلرِّقَابِ وَٱلْغَٰرِمِينَ وَفِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾ التوبة﴾، واتە: بێگومان زەكاتەكان تەنیا بۆ هەژارانو نەدارانو ئەوانەی كۆی دەكەنەوەو دڵ ڕاگیراوانو ئەو كۆیلانەی دەیانەوێ خۆیان ئازاد بكەنو قەرزدارانو لە ڕێی خوادا تێكۆشاوانو ڕێبوار-ەكان-ە، لەلایەن خواوە پێویست كراوە، وە خوا زاناو كاربەجێیە. (زیاد بن حارث الصدائي)ش خوا لێی ڕازی بێ دەڵێ: چوومە لای پێغەمبەری خواﷺو پەیمانم لەگەڵ بەست (مەبەستی مسوڵمان بوونە)، جا پیاوێك هاتو پێی گوت: لە زەكاتێ بەشم بدە! ئەویش فەرمووی: **((إن الله لم يرض بحكم نبي ولاغيره في الصدقات، حتى حكم فيها هو، فجزّءها ثمانية أجزاء، فأن كنت من تلك الأجزاء أعطيتك))** رواه ابوداود، واتە: بێگومان خوا بە حوكمی پێغەمبەرو غەیری ویش لە بواری (دابەشكردنی) زەكاتەكاندا ڕازی نەبووە، هەتا خۆی حوكمی تێدا كردوەو بۆ هەشت بەشان (كە دەدرێن بە هەشت جۆرە كەسان) دابەشی كردوە، جا ئەگەر تۆش لە یەكێك لەو هەشت بەشانە بی ئەوە دەتدەمێ. (ئەگەرنا هەقت نیەو گلەیی مەكە).

ئێستاش با پێناسەیەكی كورتی هەركام لەو هەشت جۆرە كەسانە بكەین، كە بە دەقی فەرموودەی خوای زاناو دادگەر، بێجگە لەوان زەكات بە كەسی دیكە ناشێ:

١و٢: الفقراء والمساكين (هەژارانو نەداران):

كە یەكەمیان كۆی (فقیر)ەو دووەمیان كۆی (مسكین)ەو، ماناشیان زۆر لە یەكەوە نزیكە، تەنانەت هەندێك لە زانایان دەڵێن هاو واتا (مترادف)ن، بەڵام ئەو ڕایە بێ‌هێزەو وا پێ‌دەچێ ئەو لێكدانەوەیە ڕاستو تەواو بێ، كە دەڵێ (فقیر)و

(مسكين) هەردووكیان دەستیان كورتەو نەدارن، بەڵام (فقیـر) هەرهیچی نیە پێـی بژیەتو (مسكين)یش شتێكی هەیە، بەڵام بەشی ناكات، هەر بۆیەش من (فقیـر)م بە هەژارو (مسكیـن)م بە نەدار لێكدانەوەو كردوومنە كوردی، چونكە پێم وایە لە بەكارهێنانی كوردانیشدا هەژار شپرزە حاڵتـرە لـە نـەدار، دەشـگونجێ وێـڕای بـە (فقـراء) دەسـت پێكردنـی خـوای كاربـەجێ، ڕسـتەی: ﴿ أَمَّا ٱلسَّفِينَةُ فَكَانَتۡ لِمَسَٰكِينَ يَعۡمَلُونَ فِي ٱلۡبَحۡرِ... ﴿٧٩﴾ الكهـف ﴾، بكرێتـە بەڵگـەی تـەواویی قسەكەمان، چـونكە ئـەو كۆمەڵـە لەگـەڵ هـەبوونی (كەشـتی)یـشدا ناویـان بـە (مساكين) هاتوە، كەواتە: (مسكين)یش موحتاجو دەستكورتە بەڵام شتێكی كەمی هەیەو كیفایەتی ناكات، بە پێچەوانەی (فقير)ەوە، كە هەژاری كاری كردۆتـە سـەر بڕبڕەی پشتیو یەكجاری پەكی كەوتوە[1].

٣- العامليـن عليها (كاربەدەستانو كۆكەرەوانی):

كە ئەو كرێكارو كاربەدەستانەن، كـە لەلایـەن دەوڵەتـەوە تـەرخان دەكـرێن بـۆ كۆكردنەوەی زەكاتو مشوورو لـێ خواردنیو تەسلیم بە خەزێنەی دەوڵەت كردنیو دابەشكردنیو ..هتد.

دیارە ئەمانە ئەگـەر دەوڵەمەنـدیش بـن هـەر دەگـونجێو مووچـەیەكی دیـاری كراویشیان بۆ دەبڕێتەوە لە بەرانبەر كارەكەیاندا، پێغەمبەری خوا ﷺ لـەوبارەوە فەرموویەتی:

* **((عن أبي سعيد ﷺ أن النبي ﷺ قال: لا تـحل الصدقة لغني إلاّ لـخمسة: لعامل عليها، أو رجل اشتـراها بـماله، أو غازٍ فـي سبيل الله، أو مـسكين تُـصُدِّقَ عليه منها فأهدى منها لغني))** رواه أحمد وأبـو داوود وأبـن ماجـه والحـاكم وقـال: صحيح على شرط الشيخين، واتە: زەكات بۆ هیچ دەوڵەمەندێك حەڵاڵ نیە، مەگـەر

١) بڕوانە: (معجم مفردات الفاظ القرآن)، ص٦٤٢، وشەی (فَقَرَ).

بۆ پێنج کەسان: کاربەدەستێك کە کاری تێدا دەکات، یان پیاوێـك کـە بـە مـاڵی خۆی کڕیبیەتەوە، یان قەرزدارێك، یان جەنگاوەرێك لە ڕێی خوادا، یـان نـەدارێك، کە لە زەکات پێی دراوەو ئەویش بۆ دەوڵەمەندێك لێی دەکاتە دیاری.

٤- المؤلفة قلوبهم (دڵڕاگیـراوان):

ئەمانیش شەرع زانان کردوویانن بە دوو بەشەوە:

أ- مسوڵمانانێك کە دەویستـرێ دڵیـان ڕابگیـرێو هـان بـدرێنو بـەهێزبکرێن، ئەمانیش چەند جۆرێکن[1].

ب- کافرو بێبڕوایانێك، کە یان بۆ سەرنج ڕاکێشانیان، یـان بـۆ دوورخـستنەوەی خراپەو زیانیان زاریان شیرین دەکرێ، جا هەرچەندە لەوبارەوە، کە ئایا ئێستاش دروستە لە ماڵی زەکات بە مەبەستی سـەرنج ڕاکێـشانو دڵڕاگـرتن بـدرێ بـە کافران، یان نا؟! لەنێو زانایاندا مشتومڕو ڕاجیایی (اختلاف) هەیـە، بـەڵام وەك لێکۆڵەرەوە ڕۆچووەکان گوتوویانە: ئێستاش ئـەو دەرگایـە بـۆ حـوکمڕانی مسوڵمان هەر ئاوەڵایەو هەر کاتێـك دووچـاری ئـەو هەلومەرجـە بـوون، کـە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو هەڵوێستەی تێـدا نوانـدوە، ئـەوانیش بۆیـان هەیـە، مادام دابینکردنی بەرژەوەندییەکی گشتی، یان لابردنی زیانێکی سـەرەکی بـۆ ئیسلامو مـسوڵمانانی تێـدا بـێ[2]، بـەڵام بێگومـان ئـەم ڕەفتـارە وەك هـەر هەڵوێستو ڕەفتارێکی دیکـەی گـەورەو گـرنگ، پێویـستە لەسـەر بنـچینەی ڕاوێژی مشوور خۆرانو دوای هەڵسەنگاندنو نەخشەو پلان دانان بێت، نەك بـە پێی میزاجو بۆچوونێکی شەخسیو تاکڕەوانە.

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٢٦.

٢) بڕوانە: (فقه السنة) ج١ ص٥٢٩، کە لە (رشيد رضا)وە نەقڵی کردوە، وە بڕوانـە: (نيـل الأوطـار) ج٤ ص٢٣٤.

٥- وفـي الرقاب (كۆیلە ژێر دەستەكان):

ئەمانیش كەسانێكن، كە لە هـەلو مـەرجێكی نائاسـایی وەك جەنگـدا نیـری كۆیلایەتی یان دەچێتە سەرشان، جا لە سۆنگەی ئەوەوە، كە خوای پەروەردگار حەز ناكات بەندەكانی بێجگە لە خۆی بەندەو ژێر دەشتی هیچ كەس بن، كـە بێگومـان بەندایەتیو ملكەچییان بۆ خواش ئەوپەڕی عیززەتو سەربەرزییو ئازادی تێدایـە، لە زۆر ڕێگاوە نەخشەی ڕزگاركردنی كۆیلەكانی كێشاوەو بەرنامەی بۆ داناوە، كـە گرنگترینی ئەو ڕێیانەش تەرخانكردنی هەشت یەكی زەكاتی هەموو مسولمانانە بۆ كڕینەوەو ئازادكردنیان، ئنجا وەك زانایان ڕوونیان كردۆتەوە، وشەی (وفـي الرقاب) هەم ئەو كۆیلانە دەگرێتەوە، كە ڕاسـتەوخۆ بـە پـارەی زەكـات دەكـڕێنو ئـازاد دەكرێن، وە هەم ئەوانەش، كە پێیان دەگوترێ (مُكاتِب)و لەسەر ئەندازەیـەك مـاڵ لەگەڵ خاوەنەكانیان ڕێك كەوتوون، كە پەیدای بكەنو ڕزگاریان ببێ، كە ئەمانیش لە پارەو ماڵی زەكات هاوكارییان دەكرێ[1].

٦- الغارمـــون (قەرزداران):

ئەمانیش كەسانێكن، كە كەوتوونە بـن بـاری قـەرزو قۆڵـەوەو تواناشـیان نیـە قەرزەكانیان بدەنەوە، جا هەیانە بـەهۆی بـەڵاو گرفتارییەكـەوە ئیفلاسـی كـردوە، هەشیانە لە سۆنگەی صوڵح كردنو ڕێكخستنەوەی دوو كـەس، یـان دوو كۆمـەڵی ناكۆكەوە دووچاری قەرزداریی بووە، وە هەشیانە بەهۆی خراپەكارییو لادانەوە لات كەوتوە، بەڵام پاشان تۆبەی كردوەو گەڕاوەتەوە سەر جادەی شەرع، هەموو ئەمانـە بۆیان ڕەوایە زەكاتیان بدرێتێ هێندەی ئەوەندە، كە قەرزو قۆڵیان لەكۆڵ بێتەوە.

---

١) (مالك وأحمد بن حنبل وأبو ثور وأبـو عبيـد وإبـن المنـذر وبخاري) ڕای یەكـەمو (ليـث وثـوري)و حەنەفییەكانو شافیعییەكانیش، ڕای دووەمیان دەربارەی مانای (فـي الرقاب) هەڵبژاردوە، بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٢٣٤-٢٣٥.

٧- فـي سبيل الله (لە ڕێی خوادا):

زانایان لەوبارەوە، کە ئایا مەبەست لە (في سبيل الله) چیەو پێویستە ئەو بەشەی زەکات بدرێ بە کێ؟ ڕایان جیاوازەو بەگشتی لەوبارەوە پێنج ڕایان هەن:

یـەك: کە ڕای زۆربەی هەرە زۆری زانایانە، دەڵێن مەبەست لـە (فـي سـبيل الله) بەس جەنگو جیهادەو پێویستە ئەو هەشت یەکـەی جیهـاد تـەنیا بـدرێ بـە جەنگاوەرانی ئیسلام، ئەوە ڕای (أبو حنيفة وأبو يوسف وشافعي ومالك وثوري وأبـو ثـور وإبـن المنـذر)و قـسەیەکی هـەرکام لـە (أحمـد)و (إباضـية)کـان و (إمامية)کانەو (إبن حزم)یش پەسەندی کردوە[١].

دیارە بە مەرجێك لە (بيـت المـال) مووچـەی تایبـەتییان بـۆ نەبڕابێتـەوە، ئەگەرنا مادام مووچەیان بۆ تەرخان کرابێ، نایاندرێتێ.

ئنجـا زۆربـەی زانایـان ڕایـان وایـە، کـە جـەنگاوەران (مجاهـدين) ئەگـەر دەوڵەمەندیش بن هەردەبێ ئەو بەشەی زەکاتیان بدرێتێ[٢]، بەڵام (أبو حنيفة) ڕای وایە، کە ئەگەر بابای جەنگاوەر (غازي) نەدار نەبوو نایـدرێتێ[٣]، بـەڵام بێگومان ڕای زۆربە بەهێزترە، چونکە بابای موجاهید ئەگەر نەچێتە جـەنگو جیهادیش مادام هەژارو نەدارو قەرزدارو...هتد بـێ زەکـاتی هـەر دەکـەوێ، ئنجـا وەك پێـشتریش باسمـان کـرد، پێغەمبـەری خـوا ﷺ چـەند کەسـێکی جیاکردۆتەوە لەوەی، کە لەبەر دەوڵەمەندیی زەکاتیان پێ نەشێت، کە یـەکێك لەوانە بابای جەنگاوەرە!

---

١) بڕوانە: (إنفاق الزكاة في المصالح العامة)، ص٥٢-٥٣، د. محمد عبدالقادر أبو فارس.

٢) بڕوانە: (فتح الباری)، ج٤، ص٩٣.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

دوو: کە ڕایەکی (أحمد)و (زیدیة)و (إمامیة)کانیشە، دەڵێن: مەبەست لە (في سبیل الله) جیهادو حەجو عومرە کردنە[1].

سێ: کە ڕای (محمد بن حسن الشیباني)یە دەڵێ: مەبەست لە (في سبیل الله) بەس ئەوانەن کە دەیانەوێ حەج بکەن[2].

چوار: ئەمیش کە ڕای هەندێك لە شەرعزانان (فقهاء)ە[3]، دەڵێن: (في سبیل الله) قوتابیانی زانیارییە شەرعییەکانە.

پێنج: کە ڕای ژمارەیەك لە زانایانی پێشینو شەرعزانانەو ژمارەیەك لە زانایانی هاوچەرخیش پەسەندیان کردوە، -کە دوایی ئاماژەیان پێ دەکەین- دەڵێن: مەبەست لە (سبیل الله) بەرژەوەندییە گشتییەکان (المصالح العامة)ە، واتە: هەموو ئەو کارو چالاکیو خزمەتگوزارییانەی، کە خەڵك وکۆمەڵگا بە گشتی بۆیان ئاتاجنو پێویستییان پێیان هەیە، وەك دروستکردنی مزگەوتو خەستەخانەو چاککردنی ڕێو بان وپردو جیهادو بەرەنگاریو پاراستنی وڵات و...هتد.

جا لەبەرئەوەی منیش ئەم ڕایەم بەلاوە پەسەندترو ڕاست ترە، بە پێویستی دەزانم سەرەتا ئەو زانایانەی، کە لایەنگری ئەم ڕایەن ئاماژەیان پێ بکەم، پاشان بەڵگەکانی ئەم ڕایە بخەمەڕوو، وە لە کۆتاییدا وەڵامێکی کورتی بەڵگەی ڕایەکانی دیکەش بدەمەوە:

أ- ئەو زانایانەی، کە پێیان وایە (في سبیل الله) بریتیە لە بەرژەوەندییە گشتییەکان:

---

١) بڕوانە: (إنفاق الزكاة في المصالح العامة)، ص٧٤، ٧٥.

٢) سەرچاوەی پێشوو، ص٨٠، وە: (الفقه الإسلامي) ج٢ ص٨٧٤، ط٣.

٣) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٣٠٧، وە (فقه السنة)، ج١، ص٥٣٢، وە (إنفاق الزكاة في المصالح العامة)، ص٨٢-٨٣.

یەکەم: (فخرالدين الرازى) خاوەنی (التفسير الكبير)، کە ئەویش لە (القفال)ەوە نەقڵی کردوەو ئەویش لە ژمارەیەك شەرعزانانەوە هێناویەتی، کە ڕێیان داوە، زەکات لە هەموو کاروبارێکی خێردا خەرج بکرێ، وەك: کفن کردنی مردووان‌و دروستکردنی قەڵاو بورج‌و ئاوەدانکردنەوەی مزگەوتەکان... چونکە فەرموودەی خوا: (وفي سبيل الله) هەموویان دەگرێتەوە[1].

دووەم: (أبو عبيد) لە (أنس بن مالك، الحسن البصرى)یەوە هێناویەتی، کە گوتوویانە: (ما أعطيت في الجسور والطرق فهي صدقة ماضية، قال اسماعيل: يعني أنها تجزي من الزكاة[2])، واتە: ئەوەی کە دەدرێ بە پردەکان‌و ڕێ‌و بانەکان خێرێکی بەردەوامە، ئیسماعیل گوتوویەتی: یانی ئەوە وەبری زەکات دەکەوێ.

سێیەم: (الكاشاني الحنفي)یش هەمان ڕای هەیە، کە گوتوویەتی: (وأما قوله تعالى (وفي سبيل الله) فهي عبارة عن جميع القرب فيدخل فيه كل من سعى في طاعة الله وسبيل الخيرات إذا كان محتاجاً[3]).

چوارەم: (زيدية)[4]کان و (إمامية)[5]کانیش هەمان ڕایان هەیە.

پێنجەم: لە زانایانی هاوچەرخیش هەرکام لە (المراغي)[6] و (محمد رشيد رضا)[7] و

١) بڕوانە: (التفسير الكبير)، ج١٦، ص١١٣.
٢) بڕوانە: (الأحوال) لأبي عبيد، ص٧٥٨.
٣) بڕوانە: (بدائع الصنائع)، ج٢، ص٩٠٧.
٤) بڕوانە: (البحر الزخار)، ج٣، ص١٨١.
٥) بڕوانە: (فقه الإمام جعفر الصادق)، ج٢، ص٩٢. هەروەها بۆ (٢و٣و٤و٥) بڕوانە: (إنفاق الزكاة في المصالح العامة)، ص٨٤-٨٦.
٦) بڕوانە: (تفسير المراغي)، ج١٠، ص١٤٥.
٧) بڕوانە: (تفسير المنار)، ج١٢، ص٤٣٦، ٤٣٧.

(محمد شلتوت)[1] و (محمد عبده)[2] و (سيد قطب)[3] و (محمود أبو السعود)[4] و (أبوبكر الجزائري)[5] هەمان ڕایان هەیەو ڕای (د. يوسف القرضاوي)[6]یش لە (فقه الزكاة)ەکەیدا لێیەوە نزیکە.

ب- بەڵگەکانی ئەم ڕایـــە:

یەکەم/ هیچ دەقێك لە قورئانو سوننەتدا نیە، کـە بەشـی (فـي سـبيل الله)ی تایبەت کردبێ بە کەسێك، یان کۆمەڵێك، یان شتێکی دیاری کراوەوە، هـەر بۆیەش بە درێژایی مێژوو، زاناو شەرعزانان لەوبارەوە کێشەو مشتو مڕیـان هەبووەو، ئەگەر دەقێك لەوبارەوە هەبووایە مـشتو مـڕو راجیـایی دروسـت نەدەبوو.

کەواتە: لە هەموو ڕایەکان ڕاسترو چاکتر ئەوەیـە، کـە وەك چـۆن خـوای کاربەجێ ئەو دەقەی بەگشتیو بـە موتلـەقی فـەرمووە، ئێمـەش هـەروەها بیهێڵینەوەو هیچ مەرجو بەندێکی نەخەینەسەر، بەڵێ دەتـوانین بڵێیـــن: لـە کاتێکدا مسوڵمانان پەکیان لەسەر جەنگو جیهـاد کـەوتبێ، جـەنگاوەرانو پێداویستییەکانی جیهاد، لە هەموو شتێكو هـەر بەرژەوەندییـەکی دیکـەی گشتی لە پێشترن، هەروەها هەر بۆیـەش (مالـك) گوتوویـەتی: (سـبيل الله كثيرة، ولكنني لا أعلم خلافاً أن المراد بـسبيل الله ههنـا: الغـزو مـن جملـة في سبيل الله)[7].

---

١) بڕوانە: (الإسلام عقيدة وشريعة)، ص١٢٤.
٢) بڕوانە: (الفتاوى) للشيخ محمد رشيد رضا، ج٩، ص١٠٤٩.
٣) بڕوانە: (العدالة الإجتماعية)، ص١٣٥، وە (في ظلال القرآن)، ج٣، ص١٦٧٠.
٤) بڕوانە: (خطوط رئيسية في الأقتصاد الإسلامي)، ص١٧.
٥) بڕوانە: (منهاج المسلم)، ص٢٧٢.
٦) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص٦٥٥-٦٦٩.
٧) بڕوانە (أحكام القرآن) لإبن العربي، ج٢، ص٩٥٧.

دووەم/ (بخاري ومسلم ونسائي وأبو داوود وإبن ماجه) لە (بشير بن يسار)ەوە خوا لێی رازی بێ گێڕاویانەتەوە، کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە حوشتری زەکات خوێنی پیاوێکی ئەنصارییی داوە کە لە خەیبەر کوژراوە، جا دیارە صوڵحو ئاشتی نێوان مسوڵمانان بەرژەوەندییەکی گشتی هەموویانەو (في سبيل الله) نەبێ هیچ کام لە حەوت بەشەکانی دیکەی زەکات نایگرنەوە.

سێیەم/ وەك زانایان گوتوویانە: ئەگەر سەرنجی ئەوانە بدەین، کە زەکاتیان بۆ دیاری کراوە لە دوو حاڵان بەدەر نین:

أ- پێوستییان بە هاوکاریی مسوڵمانانە.

ب- مسوڵمانان پێویستییان پێیانە، کەواتە هەر ئیشو کاروبارو بەرژەوەندییەکی دیکەش، کە مسوڵمانان بۆی ئاتاج بن، هەمان حوکمی هەیە، هەربۆیەشە کە زۆربەی زانایان بە دروست (جائز)یان داناوە کە ماڵی زەکات بدرێتە زانایانو دادوەران (قضاة)و قوتابیانی زانستە شەرعییەکان، هەرچەندە توانای کاسبیو بژێو پەیداکردنیشیان هەبێ.

چوارەم/ وەك پێشتریش ئاماژەمان پێکرد: خوای پەروەردگار زەکات پێشیاوانی، کە هەشت جۆرن، کردوونە دوو بەشەوە:

یەك: چواریان: (لِلْفُقَرَآءِ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱلْعَٰمِلِينَ عَلَيْهَا وَٱلْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ) پیتی (ل) لامیان چۆتە سەری، کە مانای خاوەنداریتی دەگەیەنێ و، لە واقیعیشدا ئەم چوارە زەکاتەکە تەسلیمی خۆیان دەکرێ.

دوو: وە چوارەکەی دیکەیان: (وَفِى ٱلرِّقَابِ وَٱلْغَٰرِمِينَ وَفِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ) پیتی (في)یان چۆتە سەری، کە مانای شوێن بوون (ظرفية) دەگەیەنێو ئەمەش ئەوەی لێ دەفامرێتەوە کە ئەم چوار جۆرەیان مەرج

نیـە زەکاتەکـە تەسـلیمی خـودی خۆیـان بکـرێو ئەوەنـدە بەسـە، کـە بەرژەوەندییەکانیانی پێ دابین بکرێن، واتە: ئەگەر کۆیلەکە ئازاد بکـرێو قەرزدارە قەرزەکەی بۆ بدرێتەوەو، ڕێبوارە بگەیەندرێتەوە شـوێنی خـۆی، جا مادام وابێ، (في سبيل الله)ش هەموو ئەو بەرژەوەندییـە گـشتییانەن، کە بە جێبەجێکردنو دابینکردنیان مسوڵمانان بەگشتی بەهرەمەند دەبنو کەڵكو سوود وەردەگرن، دەگرێتەوە.

ج- کورتە وەڵامێکی بەڵگەکانی ڕایەکانی دیکە:

یەکەم: جارێ ئەوانە کە دەڵێن وشەی (في سـبيل الله) تـەنیا جـەنگاوەرانی ڕێی خواو پێداویستیەکانی جەنگو جیهاد دەگرێتـەوە، لەبەرئـەوەی لـە بەکارهێنانی عورفو شەرعدا وشەی نـابراو هـەر ئـەوە دەگەیـەنێ! لـە وەڵامیاندا دەڵێین: جارێ بەکارهێنانی عورفو عادەت پێوەگرتن هیچ لە حەقیقەتی وشـەو زاراوە شـەرعییەکان نـاگۆڕێو هـیچ ئیعتیبـاری پـێ ناکرێ، پاشان ڕاست نیە، کـە وشـەی (في سـبيل الله) لـە بـەکارهێنانی شەرعدا بەس جیهادو جەنگ بگرێتەوە، بەڵکو بە سەرنجدانیو قورئـانو سوننەت بۆمان دەردەکەوێ کـە وەك پەسـەندمان کـرد، وشـەی نـاوبراو هەرچی کاری خێرو چاکەو بەرژەوەندی گشتی مـسوڵمانانە دەیگرێتـەوە بەبێ جیاوازی، بابزانین چۆن؟!

* خوای بەخشەر دەربارەی ماڵ بەخشین لە پێنـاوی خـوادا فەرموویـەتی:

﴿ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَآ أَنفَقُواْ مَنًّا وَلَآ أَذًى لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ البقرة ﴾.

* وە دەربارەی ڕێبازو بەرنامەی خۆی، کە بە (سبیل الله) ناوی هێناوە فەرموویەتی: ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ...﴿٩٩﴾ آل عمران﴾.

* هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ...﴿١١٦﴾ الأنعام﴾.

* وە دەربارەی کۆچ کردن لە ڕێی خوادا فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ... ﴿١٠٠﴾ النساء﴾.

* هەروەها (سبیل الله) بە مانای خێرو چاکە هاتوە، وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿... وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ... ﴿٣٤﴾ التوبة﴾.

جا ئاشکرایە بەپێی ئەم ئایەتە، ئەگەر کەسێك هەموو سامانی خۆی بکاتە خێرو چاکەو بیبەشێتەوە بەبێ ئەوەی بۆ جیهاد صەرفی بکات، ناگونجێ بڵێین: ماڵەکەی لە پێناوی خوادا (في سبيل الله) نەبەخشیوە!!

* هەروەها (في سبيل الله) بەمانای خوا پێ مەبەست بوون (الإخلاص)یش هاتوە، وەك لەم فەرموودەیەدا دەبینرێ: **((عن أبي موسى الأشعري ﷺ قال، سئل رسول الله ﷺ عن الرجل يقاتل شجاعة، ويقاتل حمية، ويقاتل رياء، فأي ذلك في سبيل الله؟! فقال: من قاتل لتكون كلمة الله هي العليا فهو في سبيل الله))** رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن.

کەواتە: ڕاست نیە، کە وشەی (في سبيل الله) تایبەت بێ بە جیهادەوە، بەڵکو زۆر مەبەست دەگرێتەوەو بە گشتی واتاو چەمکەکەی بریتیە لە

کردنی هەرچالاکیو جمو جۆڵو کارێکی خێر لەبەر خواو لە پێناوی ویدا، جا چ جیهاد بێت چ ماڵ وسامان بەخشین بێت...هتد.

دووەم: ئەوانەش کە گوتوویانە مەبەست لە (فی سبیل الله) حەجو عومرەو جیهادە، یان بەس حەجو عومرە، یان خزمەت کردنی ئەهلی زانستە. هیچ بەڵگەیەکیان بەدەستەوە نیەو ئەو دەقانەش، کە پشتیان پێیان بەستوە، یان بێهێزنو قسەیان لەسەرە، یان هەر هێندە دەگەیەنن کە وشەی ناوبراو ئەو جۆرە خواپەرستیو کارە خێرانە دەگرێتەوە، بەڵام کە لەسەر ئەوان کورت هەڵبێو لەواندا (حصر) بێت، ئەو دەقانە نایگەیەنن، ئەوەی پێشووش کە وشەی ناوبراو ئەو جۆرە کارانە دەگرێتەوە لەگەڵ ئەو ڕایەدا، کە پەسەندمان کردوەو، بەرگریی لێ دەکەین تێك ناگیرێن.

سێیەم: وە ئەوەش کە هەندێکیان گوتوویانە: ئەگەر مەبەست لە (في سبيل الله) بەرژەوەندییە گشتییەکان (المصالح العامة) بێت دووبارەبوونەوە (تکرار) لەوانەدا ڕوودەدات، کە زەکاتیان پێ دەشێ!! دەڵێین: وانیە، چونکە وەك ڕوونمان کردەوە حەوتەکانی دیکە دیاریکراو (محدد)نو لە پێناو خوادا (في سبيل الله)ش بەرژەوەندییە گشتییەکان دەگرێتەوە، واتە حەوتەکانی دیکە بۆ تاکەکان (أفراد)نو ئەم هەشتەمەش بۆ هەر قازانجو خێرو بەرژەوەندییەکی کۆمەڵو کۆمەڵگایە[1].

چوارەم: وە لە کۆتاییدا پێویستە لە دوو ڕاستی بێئاگا نەبین:

١- هیچ بەڵگەیەکی ڕوونو بێچەندوچوونم لەسەر ئەوە پێ شك نایەت، کە بابای زەکات دابەشکەر مولزەم بێ بەوە کە هەر کام لە هەشت جۆرەکان

١) بۆ نووسینی سەرجەم ئەم باسەی (في سبيل الله -لە ڕێی خوادا-) سوودێکی چاکم لە نامیلکەی: (إنفاق الزكاة في المصالح العامة)ی د. محمد عبدالقادر أبو فارس، وەرگرتوە، خوا پاداشتی بداتەوە.

وەك یەكو بە یەكسانیی زەكاتیان پێبدرێ، بەڵكو، پێم وایە ئەو مەسەلەیە دەكەوێتە بازنەی سیاسەتی شەرعییەوەو حوكمڕان بۆی هەیە ئیجتیهادی تێدا بكات!

٢- بەرژەوەندییەكانی كۆمەڵگا لە چاخو سەردەمێكەوە بۆ چاخو سەردەمێكو لە كۆمەڵگایەكەوە بۆ یەكێكی دیكە، دەگۆڕێنو جیاوازنو هەرجارە جۆرێكیان لە پێشتر دەبێ و، دەبێ زیاتر بایەخی پێبدرێ، ڕۆژێك جەنگو جیهادو، كاتێكی دیكە چارەسەری كێشە كۆمەڵایەتییەكانو، ڕۆژێكی دیكە بەرەو پێشبردنی زانست و، ڕۆژێكیش پزیشكی گەرییو چارەسەری نەخۆشیو ...هتد.

وە ئەوە كە وشەی (في سبیل الله) لە عورفو باوی زانایانو شەرعزاناندا زیاتر جەنگو جیهادی گەیاندوە، هۆیەكەی ئەوەیە كە زانایانی ئیسلام بە درێژایی مێژوو هەستیان كردوە كە جیهادو بەرەنگارییو پارێزگاریی كردن لە ئیسلامو مسوڵمانان گەورەترینو گرنگترین بەرژەوەندیی گشتییان بووەو ئەو جەوو بارو دۆخەكان كە شەرعزانانمان تێیدا ژیاون ئەوەی خواستوە .

٨- إبن السبیل (ڕێبوار):

ئەمیش كەسێكە، كە ڕێبوارو ئاوارەیەو پارەو ماڵی پێ نەماوەو پەكی كەوتوەو، هێندەی زەكات دەدرێتێ، كە پێی بگاتەوە ماڵو وڵاتی خۆیو لەو حاڵەتە نەدارییە كاتییە قوتاری ببێ.

تێبینی:

زانایان دوای ئەوەی لەسەر ئەوە یەكدەنگن، كە بێجگە لەو هەشت جۆرە كەسانەی خوای دادگەر دیاری كردوون، زەكات بە كەسی دیكە ناشێ، وە زۆربەی هەرە زۆریشیان لەسەر چەند مەرجێكی دیكەش پێكهاتوون، بۆ زەكاتدان:

١- دەبێ بابای زەكات پێدراو مسولمان بێت، بێجگە لە دڵڕاگیراوان (المؤلفة قلوبهم)، چونكە پێغەمبەر ﷺ بە (معاذ)ی فەرمووە، وەك پێشتر فەرموودەكەمان هێناوە: ((**تؤخذ من أغنياءهم فترد في فقراءهم**)) رواه البخاري ومسلم.

٢- نابێ ئەو كەسە لە وەچەی هاشیمو موطەلیب بێ، چونكە ئەوانە خزمو بنەماڵەی پێغەمبەرن ﷺ وە ئەوانیش زەكاتیان نادرێتێ، بە بەڵگەی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: ((**إن هذه الصدقات إنّما هي أوساخ الناس، وإنّها لا تحل لمحمد ولآل محمد**)) رواه مسلم، و رواه أحمد وأصحاب السنن عن أبي رافع بلفظ: ((**إن الصدقة لا تحل لنا**))، واتە: ئەم زەكاتانە چڵكو چەپەری خەڵكین، وە بێگومان بۆ موحەممەدو خزمانی موحەممەد ڕەوانین.

وەچەی هاشیمیش، كە زەكاتیان نادرێتێ بەڕای حەنەفییەكانو شافیعییەكانو حەنبەلییەكان بریتین لە: وەچەی (عباس وعلي وجعفر وعقيل) و(حارث بن عبدالمطلب)، بەڵام مالكییەكان دەڵێن: وەچەی (مطلب) لە ڕیزی ئەوان نین[1]، بەڵام بێگومان ڕای جەماوەر ڕاستترە، چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**إن بني هاشم وبني المطلب شيء واحد وشبك بين أصابعه**)) رواه البخاري عن جبير بن مطعم.

بەڵام ئەگەر هاتو هەقی خۆیانیان لێ زەوت كرا، كە پێنج یەكی پێنج یەك (خمس الخمس)ە لە (الغنيمة والفيء)، یان هەر خەزێنەی ماڵ (بيت المال) لێیان خاڵی بوو، ئەوە بەپێی ڕای زۆر لە زانایان ئەوكاتە زەكاتیان پێ دەشێ، دیارە بەپێی ڕای زۆربەی زانایانیش هەموو كاتێك خێراتی غەیری زەكاتیان هەر پێ دەشێ[2].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢١٨، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص٨٨٤.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦ ص٢١٨، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٢، ص٨٨٤، هەندێك لە زانایانیش دەڵێن: بەهیچ ڕەنگێك هەر پێیان ناشێ، بڕوانە: (سبل السلام)، ج٢، ص٨٥٤.

٣- نابێ ئەو کەسەی زەکاتی دەداتێ لەوانەبێ، کە مەسرەف کێشان (نفقة)یان لەسەری فەرزە[١]، وەك: باب‌و دایك‌و باپیر نەنك ویەرەو سەر، وە کورو کچ‌و نەوە بەرەو خوار، وە هاوسەر (ژن)، بەلاّم بەو سیفەتە کە قەرزدار، یان موجاهید بن، دروستە[٢].

وە بەڕای زۆربەی زانایان[٣] زەکاتی ژن بە مێردی دەشێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ بە (زینب)ی ژنی (إبن مسعود)ی خوا لێیان ڕازی بێ، فەرمووە: ((**زوجك وولدك أحق من تصدقت عليهم به**)) متفق عليه، واتە: مێردەکەت‌و منداڵەکەت شیاوترین کەسن، کە پێیان بدەی.

شەش: گواستنەوەی زەکات (نقل الزكاة):

وەك لەو فەرموودانەدا دەبینرێ، کە باسی کۆکردنەوەو دابەشکردنی زەکاتی دەکەن، بنچینەی گشتی ئەوەیە، کە زەکات لە دەوڵەمەندانی چ شوێن‌و وڵاتێك وەردەگیرێ، هەر بەسەر هەژارو نەدارو باقی زەکات پێڕەوابووەکانی ئەو شوێن‌و وڵاتەشدا دابەش بکرێ، بەلاّم زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە ئەگەر هات‌و لەو شوێنەدا، کە زەکاتەکەی لێ کۆکراوەتەوە، خەڵکی زەکات پێڕەوابینراوی لێ‌نەبوو ئەوە دروستە[٤] بۆ شوێن‌و وڵاتێکی دیکە بگوازرێتەوە، کە خەڵکی زەکات پێشیاوی لێبێ[٥]، بەلاّم ئایا ئەگەر هات‌و خەڵکی ئەو شوێنە کە زەکاتەکانی لێ

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢١٩، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٢، ص٨٨٥.

٢) سەرچاوەی پێشوو، ج٢، ص٨٨٥.

٣) بەلاّم (أبو حنيفة) و (أحمد) لە ڕیوایەتێکیدا دەڵێن دروست نیە، بڕوانە: (المغني).

٤) بەڵکو دەبێ فەرزیش بێ نەك هەر دروست، چونکە بە پێچەوانەوە دروست نیە ماڵی زەکات لە شوێنێك خەرج بکرێ، کە کەسی لێ نەبێ پێویستی پێ هەبێ، لە حاڵێکدا کە لە شوێنی دی موسڵمانان بۆی ناچارو ئاتاج بن.

٥) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٤٦.

کۆکراونەوەو وەرگیراون خۆیان پێویستیان بووە، وە خەڵکی وایان هەبووە زەکاتیـان پێ ڕەوابێ، حوکمکەی چۆنە؟

زانـایـان لێرەدا ڕایـان جیـا جیـایـە:

حەنەفیی یەکان بە ناپەسەند (مکروه)ی دەزانن زەکاتەکە بگوازرێتەوە، مەگەر لە حاڵێکدا، کە خەڵکی شوێنە زەکات بۆ گوازراوەکە خزمی بابای زەکاتدەر بن، یـان پێویستییان زیاترو وەزعیان شڕتر بێت، یان بۆ بەرژەوەندیی مسوڵمانان چـاکتربێ، یان بۆ بابایەکی قوتابی زانستی شەرعیی بێت، ئەوە لەم حاڵانەدا ناپەسەند نابێ[1].

شافیعییەکانیش دەڵێن مەگەر هیچ کەسی زەکات پێ شیاو لـە شـوێنی یەکـەم نەبێ، ئەگەرنا دروست نیە[2].

(مالك)یش هەر ڕای وایە، کە دروست نیە مەگەر خەڵکی ئەو شـوێنە دووچـاری هــەڵو مــەرجێکی ناهــەموار بــووبن‌و پێــشەواو مــشوورخۆری مــسوڵمانان بــە ئیجتیهادی خۆی ئەو بڕیارە بدات[3].

حەنبەلییەکانیش دەڵێن دروست نیە لە ماوە (مسافة)یـەك زیـاتر بیگوازێتــەوە، کە نوێژی تێدا کورت بکرێتەوە، بەڵام ئەگەر کەمتربێ دروستە[4].

(ابـن القدامـة)ش گوتوویـەتی: (فـان خـالف ونقلـها أجزأتْـهُ في قـول أكثـر اهـل العلـم)[1]، واتــە: بــەڵام ئەگــەر بابــای زەکاتــدەر بەپێــچەوانەوە ڕەفتــاری کــردو زەکاتەکەی گواستەوە، ئەوە بەڕای زۆربەی زانایان بۆی وەبەردەکەوێ.

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٢، ص٨٩٢، وە (فقه السنة)، ج١، ص٥٤٧.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢١١.

٣) بڕوانە: (نيل الاوطار)، ج٤، ص٢١٥، وە: (المغـني و الـشرح الكبيــر)، ج٢، ص٥٣١: وە بڕوانــە: (الفقه السنة)، ج١، ص٥٤٨.

٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

واش پێدەچێ ڕای ئەوانە بەهێزتربێ، کە دەڵێن بەبێ هۆ دروست نیە بگوازرێتەوە، بەڵام ئەوەی گرنگە لێرەدا بزانرێ دوو مەسەلەن:

یەکەم: مادام بابەتەکە ڕاجیایی (إختلاف)ی تێدایە دروست نیە بە هیچ لایەکدا دەمارگیریی و سەختگیریی بکرێ.

دووەم: ماوە (مسافة)ی زەکات بۆ گواستنەوە بەلای کەمەوە، ماوەی نوێژیدا کورتکردنەوەیەو، دیارە هیچ دەقێکیش لەوبارەوە نیەو ئەمیش ئیجتیهادییە!

حەوت: زەکات بە کێ بدرێ خێرترو چاکترە؟!

ئاشکرایە، کە ئەگەر زەکات لەژێر سایەی قەوارەو دەسەڵاتێکی شەرعییدا کۆبکرێتەوە، هەم وەرگرتن و کۆکردنەوەی و هەم دابەشکردنیشی بە شێوەیەکی مەرکەزیی دەبێ و دەسەڵاتی شەرعی وڵات جێبەجێی دەکات، بەڵام ئەگەر هەرکەسە ئازادبوو لە چۆنیەتی دابەشکردنی زەکاتی ماڵ و سامانی خۆیدا، وەك حاڵ و واقیعی ئێستای مسوڵمانان لە زۆربەی وڵاتاندا، ئەوە زۆربەی هەرەزۆری زانایان ڕایان وایە پەسەندو چاکتر ئەوەیە، کە زەکاتەکەی بدات بە خزم و نزیکە زەکات پێ شیاوەکانی خۆی بەمەرجێك لەو جۆرانە نەبن، کە مەسرەفیان لەسەری پێویست بێ وەك پێشتر باسمان کرد، چونکە (ابن المنذر) گوتوویەتی: (زانایان یەکدەنگن لەسەر ئەوە، کە زەکاتی ئینسان بە باب و دایکی و سەرووترو کوڕو کچی و خوارووتر ناشێ)[2]. هەروەها خێزانیشی واتە: ژنەکەی، چونکە (ژن)، نەفەقەی لەسەر مێردی فەرزە.

---

١) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٢، ص٥٣١.

٢) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٢٤٨، بەڵام (شوكاني) ئەو قسەیەی (ابن المنذر) بەڕاست نازانێ و دەڵێ هیچ بەڵگەیەك لەسەر ئەوە نیە، کە دروست نەبێ زەکات بدرێ بەو خزمە نزیکانەی، کە مەسرەفیان لەسەر ئینسانە لەکاتی هەژاریی و نەدارییاندا، دیارە ئەو ڕایەی (شوكاني) ڕای (ابو

ئەمە چەند دەقێك لەوبارەوە، كە زەكاتی ئینسان بە خزمانی خێرترو چاكترە:

* پێغەمبەری خوا ﷺ لە وەڵامی پرسیاری (زینب) هاوسەری (ابن مسعود)و ئافرەتێكی دیكەدا كە ئایا ئەگەر زەكاتەكەیان بدەن بە مێردەكانیانو بە چەند هەتیوێك، كە بەخێویان دەكەن بۆیان وەبەردەكەوێ؟! فەرموویەتی: ((لهما أجران أجر القرابة وأجر الصدقة)) متفق علیه، واتە: دوو پاداشتیان هەن: پاداشتی خزمایەتیو پاداشتی زەكاتیش.

* هەروەها فەرموویەتی: ((الصدقة على المسكين صدقة، وهي على ذي الرحم ثنتان: صدقة وصلة)) رواه أحمد والترمذي وابن ماجه، واتە زەكاتدانو خێركردن بەنەدار هەر بە زەكاتو خێركردن دادەنرێ، بەڵام زەكاتدانو خێركردن بە كەسێك خاوەنی خزمایەتی بێت، دووانە: زەكاتدانو خێركردنو خزمایەتی كردنیشە.

* هەروەها فەرموویەتی: ((إن أفضل الصدقة الصدقة على ذي الرحم الكاشح)) رواه أحمد عن أبي أيوب، واتە: بەڕاستی چاكترین ماڵ بەخشین چ فەرز چ سوننەت ماڵ بەخشینە بە خاوەن خزمایەتییەكی ناحەزو بوغزێنەر، (واتە: لەبەر خزمایەتییەكەی نابێ گوێ بە ناحەزایەتیو بوغزو غەرەزەكەی بدرێ، بەڵام دیارە بەمەرجێك مسوڵمان بێو بۆ ئیسلام بێ زیان بێ).

حنيفة)و هاوەڵەكانیو هەندێك لە زانایانی دیكەشەو چەند فەرموودەیەكیش بە بەڵگە دێننەوە، یەكێكیان ئەوەیە، كە (معن بن زيد) دەیگێڕێتەوە كە بابی ئەندازەیەك پارە لەلای پیاوێك لە مزگەوتێ دادەنێ، كە بۆی ببەخشێو (معن)یش پارەكە دەباتو پاش دەمەقاڵێیان لەوبارەوە، كە دەچنە خزمەت پێغەمبەر ﷺ، دەفەرموێ: (لك ما نويت يا يزيد، ولك ما أخذت يا مَعْن) رواه البخاري.

٤- زەکـــاتی سـەرفـتـره (زکـــاة الفطر)

خوا پشتیوان بێ لە حەوت (٧) بڕگاندا بەکورتی باسی زەکاتی (فطر) دەکەین:

یـەك: پێناسـەو کـاتی فەرزکرانی:

زەکاتی (فطر)، کە بە کوردی (سەرفتـره)ی پێ دەڵـێن ئـەو زەکاتەیـە، کـە لـە ئەنجامی تـەواوکردنی گرتنـی ڕۆژووی ڕەمەزانـدا فـەرز دەبـێ[١]، وە لـە مـانگی شەعبانی ساڵی دووەمی کۆچیدا فەرزکراوە، واتە: هـەر لـەو سـاڵەدا، کـە گرتنـی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانی تێدا فەرزکرا[٢]، دەقـی سـوننەتیش لەسـەر فـەرزبوونی زەکاتی (فطر) زۆرن، بۆ وێنە:

((عن ابن عمر ﷺ قال: فرض رسـول الله ﷺ زكـاة الفطـر مـن رمـضان علـى الناس: صاعاً من تـمر، أو صاعاً من شعير على كل حر أو عبد، ذكر وأنثى مـن المسلمين)) رواه الجماعة إلا ابن ماجه، واتە: پێغەمبـەری خـوا ﷺ زەکـاتی تـەواو کردنی ڕۆژووی ڕەمەزانی لەسەر خەڵکی پێویست کرد: صـاعێك لـە خورمـا، یـان صاعێك لە جۆ، لەسەر هەموو ئازادو کۆیلەیەك، چ نێر بێ، چ مـێ، لـە سـەرجەم مسوڵمانان.

دوو: حوکـمو حیکـمەتی:

حوکمی سەرفیتـره بریتیە لە فەرزبوون (الوجوب) بـە یـەك دەنگیـی[٣] هـەموو زانایان، بەڵگەشیان ئەو فەرموودانەن، کە لەوبارەوە هاتوونو حیکمەتەکەیشی وەك لەو دەقە دەردەکەوێ کە تۆزێکی دیکە دەیهێنیـن، دوو شتە:

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٣ ص٢٠٣٥، ط٤ وە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٥١.
٢) هەمان سەرچاوە پێشوو.
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٨٦، وە (الروضة الندية)، ج١، ص٣٢٠-٣٢١.

أ- پڕکردنەوەی کەلێنو ناتەواوییەکانی ڕۆژووو پاککردنەوەی بابای ڕۆژووگر لەو هەڵەو پەڵانەی، کە تووشیان بووەو بوونەتە هۆی کەمکردنەوەی خێرو پاداشتی ڕۆژووەکانی.

ب- هاوکارییکردنو دەستبار بۆ گرتنێکی خێراو دەستو بردی هەژارو نەداران لەو ڕۆژە تایبەتییەدا، کە جەژنی مسوڵمانانە:

* **((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: فرض رسول الله ﷺ زكاة الفطر طُهْرَةً للصائم من اللغو والرفث، وطُعْمَةً للمساكين..))** رواه أبو داوود وابن ماجه والدار قطني، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ زەکاتی کۆتایی ڕەمەزانی بۆ پاککردنەوەی ڕۆژووگر لە ڕەفتاری پووچو قسەی ناشیرین، وە خواردن دان بە نەداران، پێویست کردوە..

سێ: ئەندازەی چەندەو لەسەر کێ فەرزە؟!

سەرجەم زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە ئەندازەی ئەو زەکاتە بریتییە لە (صاع)ێك: لە بژێوی زۆربەی خەڵکی وڵات، ڕبە (صاع)یش بە گرام بە ڕای زۆربەی[1] زانایان (٢,١٧٦)ە، واتە: دوو کیلۆو چارەکێك شتێك کەمترە، بە مست (مد)یش چوار مست، یان بۆ ئیحتیاط کردن پێنج مستە.

ئەوە لەبارەی ئەندازەکەیەوە، لەبارەی ئەو کەسانەشەوە کە لەسەریان فەرزە، زۆربەی هەرەزۆری زانایان دەڵێن: ئەو زەکاتە لەسەر هەموو مسوڵمانێکی ئازاد (حر) فەرزە، چ گەورە بێ، چ گچکە، چ نێر بێ، چ مێ، چ عاقڵ بێ، چ شێت، بەمەرجێك بژێوی شەوو ڕۆژی جەژنی خۆیو ئەوانەی نانو نەفەقەیان لەسەری

١) ئەندازەی (صاع)مان بە گرامو لیترو مست، لە برگەی چوارەمدا: (زەکات لە چی وەردەگیرێو چەندە دەدرێ؟!) لە کاتی باسی (نصاب)ی زەکاتی کشتوکاڵو میوەدا، ڕوون کردۆتەوە، بۆیە لێرەدا پێویست بە دووبارەکردنەوە ناکات.

پێویستە، هەبێ[1]، بەڵام حەنەفییەکان دەڵێن: ئەگەر ئەو زەکاتە لە پێداویستییە بنەڕەتییەکان (الحاجات الأصلية)ی زێدەنەبێ، لەسەری فەرز نابێ[2]، مەبەستیشیان لەو پێداویستییانە: خانووو بەرگو پۆشاكو کەلوپەلی نێومالو کەلوپەلی مالو خێزانیو چەكو هەموو ئەو شتانەیە، کە ژیانو گوزەرانی پەکی لەسەریان کەوتوە، هەروەها قەرزداریش نەبێ.

بەڵام بێگومان ڕای جەماوەری زانایان بەهێزترو چاکترە.

ئنجا هەرکەسێك ئەو زەکاتەی لەسەر پێویست بوو، دەبێ هەم ئەوەی خۆیو هەم ئەوەی لەسەر ئەوکەسانەش پێویست بووە، کە مەسرەفیان لەسەری پێویستە، بدات، وەك: ژنو مندالە نەباڵغەکانیو[3]، دایكو بابی، ئەگەر هەژاربوونو[4].. هتد.

تێبینی:

هەرچەندە زۆربەی زانایان بەمەرجیان گرتوە، کە دەبێ ئەو زەکاتە لە خودی بژێوەکە بێت، بەڵام واپێدەچێ ئەو ڕایە پەسەندتربێ، کە دەڵێ: نرخ (قيمة)ەکەشی هەر دروستە، مادام بۆ بابای زەکات پێدراو باشتر بێ، ئەو ڕایەش هی: (أبو حنيفة و ثوري)یەو لە پێش ئەوانیش ڕای (حسن البصري و عمر بن العزيز)ە، ئنجا هەرکام لە (إسحاق و ابوثور)یش گوتوویانە: ئەگەر ناچاریی بوو دروستە[5]. بەتایبەتی لەم ڕۆژگارەدا کە ژیانو گوزەرانی خەڵکی زۆر گۆڕاوەو پارەکە هەر کەلێنێکیان بوێ بۆیان دەگرێ، بەڵام بژێو (قوت)ەکە وا نیەو بگرە جاری وایە بژێوەکە نەك هەر کەلێنیان بۆ ناگرێ، بگرە لێشیان دەباتە بار!!.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٨٦-٨٩، وە: (الفقة الاسلامي)، ج٣، ص٢٠٣٧-٢٠٣٨.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٩٥،١٢١، وە بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٠٣٨، بەڵام (مالیکییەکان) دەڵێن: هی کچەکانی هەر لەسەرە هەتا دەچنە لای مێردیان، بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٠٣٩، ط٤.

٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٥) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٢٣-١٢٤.

چـوار: چـیو چی بە بژێـو (قـوت) دادەنرێ؟!

دەربارەی جۆرەکانی بژێو، کە بـۆ زەکـاتی ڕەمـەزان دەشـێت زانایـان بیروڕایـان جیاوازە: هەرچی حەنەفییەکانن دەڵێن پێویستە یەکێك لەم چوار شتانە بێ:

گەنـم (الحنطـة)، جۆ (الـشعیر)، خورمـا (التمـر)، مێـوژ (الزبیـب)، وە دەڵـێن: ئەگەر گەنم بوو نیو صاع پێویستە، بەڵام ئەوانی دیکە صاعێك، صـاعیش لـەلای حەنەفییەکان نزیکەی (٣٨٠٠) یان (٢٧٥١) گرامە[١].

حەنبەلییەکانیش دەڵێن: وێڕای ئەو چوارە، کەشـك (أقْـط)یـش هـەر دەبـێ، وە دەڵێن ئەگەر ئەو پێنجانە چنگ نەکـەوتن، هـەر بـژێوێکی دیکـەش دەگـونجێ[٢]. مالیکییەکانیش[٣] دەڵێن: دەبێ ئەو زەکاتە لە بژێوی زۆربەی خـەڵکی وڵات بـێ، بەڵام لەم نۆ شتانە دەرنەچێ: گـەنم، جـۆ، خورمـا، مێـوژ، کەشـك، جـۆ ڕەشـکە (سلت)، گەنـمەشامی (ذرة)، زوڕات (دخن)، برنج (رز)[٤].

شافیعییەکانیش دەڵێن: پێویستە لەو بژێوە بێ، کە زۆربەی خەڵکی ئەو شـوێنو وڵاتە پێی دەژین، جا هەرچی هەیە با ببێ[٥]!

واش دێتە بەرچاو، کە ڕای شافیعییەکان لە هەموو ڕایەکانی دیکە پەسـەند تـر بێت، چونکە لە ڕاستیدا بژێو (قـوت)ی خـەڵکی لـە شـوێنێك بـۆ شـوێنێكو لـە ڕۆژگارێکەوە بۆ ڕۆژگـارێکی دیکـی جیـاوازەو گـۆڕانی بەسـەردا دێ، وە کـە لـە

---

١) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٠٤٤، ط٤، وە: ج١، ص١٤٣، ط٤.
٢) بڕوانە: (المغني و الشرح الكبير)، ج٢، ص٦١٤،٦٦٣، وە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٠٤٥.
٣) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٠٤٥، ط٤.
٤) سەرچاوەکە، کە (الفقه الاسلامي)یە تەنیا (٨)ی هێناون، بەڵام من (برنج)یشم لـێ زیـادکردن بـۆ ئەوەی ببنە نۆ (٩)و پێشم ماقووڵ نەبوو (بـرنج)یـان لەگـەڵ نـەبێ، کـە ئێـستا بـژێوی زۆربـەی هەرەزۆری خەڵکییە.
٥) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٤.

دەقەکانی سوننەت تەنیا باسی چوار پێنجێکیان کراوە هۆیەکەی ئەوەیە، کە لەو ڕۆژگارو ژینگە (بیئة)یەدا هەر ئەو جۆرانە هەبوونو باو بوو ون، ئاشکراشە لە بواری هەڵسوکەوتەکان (المعاملات)دا پێویستە سەرنجی ئامانج مەبەستەکانی شەریعەت (مقاصد الشريعة) بدریو، چاو لەسەر ڕواڵەتو دەقاودەقێتیی دەقەکان (نصوص) چڕ دانەگیریێ، ئەگەرنا دووچاری هەڵەی سەیرو سەمەرە دەبینو بەرنامەی خواش وشکو تەسك دەکەینەوە.

لە بڕگەی سێیەمیشدا لە ژێر سەرباسی تێبینیەکدا خستمانەڕوو، کە ئەو ڕایەی دەڵێ: نرخ (قيمة) دەخرێتە بری بژێو (قوت)ەکە، هیچ گومانیش لەوەدا نیە، کە لەم ڕۆژگارەدا زۆر پێویستیمان بەوجۆرە ڕاوبۆچوونانە هەیە بۆ چاکتر هێنانەدی ئامانجو مەبەستەکانی شەریعەتی فراوانو زیندووی خوای پەروەردگار.

پێنج: ئەو جۆرە زەکاتە کەی فەرز دەبێ؟!

سەرجەم زانایان لەسەر ئەوە ڕێککەوتوون، کە لە کۆتایی ڕەمەزاندا فەرز دەبێ[1]، بەڵام لە دیاریکردنی (تحديد)ی کاتەکەدا جیاوازن:

(ثوري وأحمد وإسحاق وشافعي) لە قسەی دووەمو تازەیداو (مالك) لە یەکێك لە دوو قسەکانیدا، دەڵێن: کاتی فەرزبوونی بریتیە لە ئاوابوونی ڕۆژی شەوی جەژن، چونکە کاتی کۆتایی‌هێنان بە ڕەمەزان (الفطر من رمضان) ئەو کاتەیە[2].

وە (أبو حنيفة وليث وشافعي) لە ڕای کۆنیداو (مالك) لە قسەی دووەمیدا، دەڵێن کاتی فەرزبوونی ئەو زەکاتە لە بەرەبەیانی ڕۆژی جەژنەوەیە (طلوع فجر يوم العيد)[3].

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٥٣، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٠٤١-٢٠٤٢، ط٤.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٢١.
٣) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٥٣، وە (المجموع)، ج٦، ص١٢١.

شەش : ئایا دروستە پێش بخرێ‌و زووتر بدرێ؟!

زانایان دوای ئەوەی لەسەر ئەوە یەکدەنگ بوون، کە پەسەندو باشتر وایە زەکاتی (فطر) ڕۆژی جەژن پێش نوێژ، واتە نوێژی جەژن بدرێ[1]، لەوبارەوە کە ئایا دروستە پەلەی لێ بکرێ‌و پێش بخرێ؟ چەند ڕایەکیان هەن: (أبو حنیفه) ڕای وایە، کە بە سالێش پێش بخرێ، نەك هەر بە مانگ‌و ڕۆژ[2]! دروستە.

(مالك وأحمد)و (کرخي)یش لە حەنەفییەکان دەڵێن: دروستە ڕۆژێك‌و دووان پێش بخرێ[3].

(شافعي)یش گوتوویەتی: لە سەرەتای مانگی ڕەمەزانەوە دروستە بدرێ، بەڵام نابێ پێش مانگی ڕەمەزان بخرێ[4].

(داوود)یش ڕای وایە، کە نابێ پێش بەرەبەیانی ڕۆژی جەژن بخرێ‌و، نابێ بخرێتە دوای نوێژی جەژنیشەوە[5].

بەڵام بۆ دواخستنی لە نوێژی جەژن، ئەوە زۆربەی هەرەزۆریان، کە (أبو حنیفة ومالك وشافعي ولیث وأحمد)یان لەنێودان، ڕایان وایە مادام هەر لە ڕۆژی جەژندا بێ دروستەو گوناحبار نابێ، بەڵام ئەگەر دواتر کەوت هەم گوناحبارەو هەم دەبێ دواییش هەر بیدات‌و بۆیشی بە گێڕانەوە (قضاء) لە قەڵەم دەدرێ[6]، ئەمەش تێکڕای زانایان لەسەری ڕێککەوتوون[7].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٢١.
٢) سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگ و لاپەڕە.
٣) سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگ و لاپەڕە.
٤) هەمان سەرچاوەو بەرگ و لاپەڕە، وە بڕوانە: (نیل الأوطار)، ج٤، ص٢٥٢.
٥) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٢١.
٦) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص١٢٢، وە بڕوانە: (نیل الأوطار)، ج٤، ص٢٥٦.
٧) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٥٤.

حەوت: ئەو زەكاتە دەدرێ بە كێ؟!

ئەو كەسانەی ئەم جۆرە زەكاتەیان دەدرێتێ هەر ئەوانەن، كە خوای پەروەردگار لە ئایەتی: ﴿إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ ...﴾ ﴿٦٠﴾ التوبة دا باسی كردوون، لەوبارەشەوە ئەم فەرموودەیە هاتوە:

* (عن إبن عمر رضي الله عنهما قال: فرض رسول الله ﷺ زكاة الفطر وقال: أغنوهم عن طواف هذا اليوم) رواه البيهقي، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ زەكاتی تەواوكردنی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانی پێویست كرد، وە فەرمووی: لە گەڕانو سووڕانی ئەمڕۆ -بۆ سواڵو داواكردن- بێ نیازیان بكەن.

دوو تێبینی:

یەكەم: (أبو حنيفة و زهري و محمد بن الحسن و إبن شبرمة) ڕایان وایە، كە دروستە زەكاتی سەرفیترە بدرێ بە ئەهلی كیتاب[1].

دووەم: شافیعییەكان ڕایان وایە، كە پێویستە زەكاتی گشتیو ئەم زەكاتە تایبەتییەش هەموو ئەو هەشت جۆرە كەسانەی، كە لە وڵاتدا چنگ دەكەون پێ بگیرێنەوەو بدرێ بە هەموویان، كە بێگومان ئەمە زۆر سەختە بۆیە هەندێك لە زانایانی شافیعی مەزەب، وەك ڕای جەماوەری زانایان فتوایان داوە، كە دروستە بدرێ بە یەك كەسیش، وە گوتوویانە: ئەگەر شافیعی زیندوو بووایە ئەویش وای فەتوا دەدا[2].

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ ولاپەڕە.

٢) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص٢٩٤٩، ط٤، وە بڕوانە: (جواهر الفتاوى)، ج١، ص٢٢٢-٢٢٣.

٥- ماڵ بەخشینی سوننەت (خێرکردن التصدق):

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویست!

ماڵو سامان لە ڕێی خوادا بەخشین وەك چۆن جۆری فەڕزی هەیە، كە لە خاڵەكانی پێشوودا باسمان كرد، جۆری سوننەتیشی هەیە، كە لە زمانی كوردیدا: (خێركردن)، یان (صەدەقەكردن)ی پێ دەڵێن.

جا ئێمە خوای بەخشەر پشتیوان بێ، هەوڵ دەدەین لە یازدە (١١) بڕگەی كورتدا باسی خێركردن، یان ماڵ بەخشینی سوننەت بكەین.

یەك: خێركردن لە ئیسلامدا لە ماڵ بەخشینێدا كورت هەڵنەهاتوە:

بەڵێ لە ڕوانگەی ئیسلامەوە تەنها ماڵو سامان بەخشین، خێرو چاكەو صەدەقە نیە، بەڵكو چەمك (مفهوم)ی خێركردن یەكجار فراوانەو هەموو جۆرە كارو چالاكییەكی شەرعیو پەسەندو سوودبەخش دەگرێتەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی:

* **((على كل مسلم صدقة، فقالوا يا نبّي الله فمن لم يجد؟! قال: يعمل بيده فينفع نفسه ويتصدق، قالوا: فإن لم يجد؟ قال: يعين ذا الحاجة الملهوف، قالوا: فإن لم يجد؟ قال: فليعمل بالمعروف ويمسك عن الشر، فإنها له صدقة))** رواه البخاري وغيره، واتە: هەر مسوڵمانێك لەسەری پێویستە خێر بكات، گوتیان: جا ئەی پێغەمبەری خوا كەسێك نەیبوو چی بكات؟ فەرمووی: با بە دەستی خۆی كاربكات، هەم خۆی كەڵكی لێ وەربگرێو هەم خێریشی پێ بكات، گوتیان: ئەدی ئەگەر بۆی نەكرا؟! فەرمووی: با ڕەفتاری چاك بێتو دەست لە خراپە بگرێتەوە، بێگومان ئەوەش بۆی بەخێر دەنووسرێ.

* هەروەها فەرموویەتی: ((كل معروف صدقة، ومن المعروف أن تلقى أخاك بوجه طلق، وأن تفرغ من دلوك في إنائه)) رواه أحمد والترمذي وصححه، واتە: گشت چاكەیەك خێركردنە، وە لە ڕیزی چاكەكردندا ئەوەیە، كە بەڕووی گەش لەگەڵ برایەكەتدا ڕووبەڕووبیەوە، وەكە لە دۆڵچەكەت ئاوی بۆ لە قاپەكەی بكەی.

* هەروەها فەرموویەتی: ((كل سلامى من الناس عليه صدقة كل يوم تطلع فيه الشمس: تعدل بين اثنين صدقة، وتعين الرجل في دابته تحمله عليها وترفع له عليها متاعه صدقة، والكلمة الطيبة صدقة، وبكل خطوة تمشيها إلى الصلاة صدقة، وتميط الأذى عن الطريق صدقة)) متفق عليه عن أبي هريرة، واتە: هەر ڕۆژێك كە خۆری تێدا هەڵدێ لەسەر هەر جومگەیەكی خەڵكی خێركردنێك فەڕزە، جا بە دادگەرانە دوو كەسان ئاشت بكەیەوە خێرە، وە یارمەتی كابرا بدەی لە بارلێنانی وڵاخەكەیداو بارەكەی بۆ بخەیە سەر پشتیی خێرە، وە قسەیەكی خۆش‌و پەسەند خێرە، وە هەر شەقاوێك كە بەرەو نوێر دەینێی خێرە، وە ئازارێك لەسەر ڕێگا لابەری خێرە.

دوو: پێناسەو حوكم‌و گرنگی ماڵبەخشینی سوننەت:

مەبەست لە ماڵبەخشینی سوننەت ئەوەیە، كە بابای مسوڵمان بێ‌ئەوەی شەرع لەسەری پێویست كردبێ‌و بەویستی ئازادو خێرخوازییانەی خۆی لەو ماڵ‌و سامانەی كە خوا پێی بەخشیوە، لەپێناوی ڕازیكردنی خواو پاداشتی دواڕۆژدا، ببەخشێ.

ئاشكراشە، كە حوكمی ئەو جۆرە ماڵبەخشینە، كە ئێمە بەپێی زاراوی[1] شەرعزانان (فقهاء) وەسفی سوننەتمان بۆ بەكارهێناوە، ئەوەیە كە ئینسان لەسەر كردنی پاداشتی هەیەو لەسەر نەكردنیشی گوناحبار نابێ.

---

١) وشەی (سنة) لە زاراوی فەرموودەناسان (مُحَدِّثين)دا هەموو دەقەكانی سوننەت‌و ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ دەگرێتەوە، بە فەڕزو سوننەت‌و هەموو جۆرەكانییەوە.

پلەو پایەو گرنگی ئەو جۆرە ماڵبەخشینەش لە دەقەکانی قورئانو سوننەتدا وەك ڕۆژی ڕوون دەدرەوشێتەوە، بۆ وێنە:

* ﴿مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّاْئَةُ حَبَّةٍۗ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ٢٦١﴾ البقرة ، واتە: وێنەی ئەوانە کە ماڵو سامانەکانیان لە ڕێی خوادا خەرج دەکەن، وەك دەنکە تۆوێك وایە، کە حەوت گوڵان سەوز دەکات، لەهەر گوڵێکدا سەد (١٠٠) دەنك هەیە، وە خوا بۆ هەر کەسێکیش حەز بکات چەند قات دەکاتەوە، وە خوا (دەستەڵاتو بەخشش) فراوانو زانایە.

کەواتە: چاکەو خێرو ماڵبەخشین، کە بێگومان لەم ئایەتەدا تایبەت نەکراوە بە ماڵبەخشینی فەرز، یان سوننەتەوە، لە تەرازووی کەرەمو بەخششی بێوێنەو بێسنووری خوای بە بەزەییو بەخشەردا، پاداشتەکەی هەتا یەك بە حەوت سەدو پتریش دەڕوات.

* ﴿مَّن ذَا ٱلَّذِي يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضْعَافًا كَثِيرَةًۚ وَٱللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ٢٤٥﴾ البقرة، واتە: ئەو کەسە کێیە، کە قەرزێکی باش لەگەڵ خوادا بکات، تاکو ئەویش بەچەند قاتی زۆر پاداشتی بۆ چەند قات بکاتەوە!

وەك دەبینین خوای کاربەجێو بە بەزەیی، خێرو چاکەکردن لەگەڵ خەڵکیدا لەبەر خوا بەقەرز بەخوادان ناو دەبات!! لە حاڵێکدا کە بابای خێرکەر خۆیو ماڵەکەشی هەر هی خوانو بۆ لای ویش دەگەڕێنەوە.

* بە هێنانەوەی دەقێکیش لـە سـوننەتی پێغەمبـەر ﷺ کۆتـایی بـەم بڕگەیـە دێنین، بەڵام بە مەبەستی کورتکردنەوە دەقە عارەبییەکەی نانووسین‌و یەکسەر وەریدەگێڕینە سەر زمانی کوردی، دیارە فەرمووودەکەش لەو جۆرەیـە کـە پێـی دەگوترێ (قدسي)، چـونکە پێغەمبـەری بـەڕێز لـە خـوای بێوێنـەو تاکـەوە دەیگێڕێتەوە:

* (فەرموویەتی: خوای زاڵ‌و پایەبەرز ڕۆژی قیامەتێ دەفەرموێ: ئەی ئادەمیزاد! نەخۆش کەوتم‌و سەرت لـێنەدام! دەڵـێ: ئـەی پـەروەردگارم جـا چـۆن سـەرت لـێبدەم، کە تۆ پەروەردگاری جیهانـەکانی؟ دەفـەرمووێ: ئـەدی نـەتزانی کـە فڵانە بەندەیەم نەخۆش کەوت‌و سەرت لێی نـەدا؟ ئاگاداربـە ئەگـەر سـەردانت کردبایە منت لەلای وی دەبینـی!، ئـەی ئـادەمیزاد داوای خـواردنم لێکـردی‌و دەرخواردت نەدام! دەڵێ ئەی پەروەردگارم جا چۆن دەرخـواردت بـدەم، کـە تـۆ پەروەردگاری جیهانەکانی؟! دەفەرموێ: ئەدی نازانی کە فڵانە بەندەیـەم داوای خۆراکی لێکردی‌و دەرخواردت نەدا؟ ئەدی نازانی، ئەگـەر دەرخـواردت دابایـە پاداشتی ئەوەت لەلای مـن چـنگ دەکەوتـەوە؟ ئـەی ئـادەمیزادا داوای ئـاوم لێکردی‌و ئاوت نەدامێ! دەڵێ: ئەی پەروەردگارم جا چۆن ئاوت بدەمێ، کە تـۆ پەروەردگاری جیهانەکانی؟ دەفەرموێ: فڵانە بەندەیـەم داوای ئـاوی لێکـردی‌و ئاوت نەدایە، دەجا دڵنیابە ئەگەر ئاوت دابایە ئەوەت لەلای مـن دەبینییـەوە) رواه مسلم.

سێ: کێ لەپێشـترە بۆ خێر پێکردن؟!

لەبەر تیـشکی چـەند فەرموودەیەکـدا، وەڵامـی ئـەو پرسـیارەی سـەرێ ڕوون دەبێتەوە:

* (عن جابرﷺ أن رسول الله ﷺ قال: إذا كان أحَدُكُمْ فَقيـراً فَليَبـدأ بِنَفْـسِهِ، وإن كان فَضْلٌ فعلى عيالِه، وإن كـان فَـضْلٌ فعلـى ذوي قَرابتِـهِ، أو قـال: ذوي رَحِمِهِ، وإن كان فَضْلٌ فهاهُنا وهاهُنا) رواه أحمد ومسلم.

وەك دەبینن پێغەمبەری لێزان ﷺ بەم شێوەیە ڕیز (ترتیب)ی داناوە بۆ خێـرو چاكە: أ- خـۆ ب- خـێزان ج- خزمـان د- خەڵكی .

ئاشكرایە كاتێك ئینسان بۆخۆی ئاتاجی شتێك بێو بیداتـە خێزانـی چـاوی لەدوایەوە دەبێ، وە ئەگەر خێزانی پێویستی بێو بیداتـە خزمـانی، هاوسـەری هەقی گلەیی دەبێو، شتێكیش خزمان پێی ئاتاج بنو بدرێتە خـەڵكی خزمـان پێی قەڵس‌وپەست دەبن.

* هـەروەها لـەو فەرموودەیەشـدا، كـە (أبـو داوود ونـسائي وحـاكم) بۆمـان دەگێڕنەوە، كە دوای ئەوەی پێغەمبەر ﷺ بە مسوڵمانانی فەرمووە: خێر بكەن (تصدقوا)، پیاوێك گوتوویەتی: دینارێكم لەلایە، ئەویش فەرموویەتی: بیدە بە ژنەكەت، ئەوجار گوتوویەتی: دینارێكی دیكەشم لەلایە، ئەویش فەرموویەتی: بیكە بە خێر بـۆ خزمەتكارەكـەت، وە لـە كۆتاییـدا گوتوویـەتی: دینـارێكی دیكەشم هەیە! ئەویش فەرموویەتی: بۆ خۆت دەزانی چی لێبكەی باشە! بـەڵێ لەمیشدا هەمان مەبەستی فەرموودەی پێشوو دووبارە بۆتەوە.

ئاشكراشە، كە دوای ڕەچاوكردنی ئەو ڕیز (ترتیب)ە كە باسكرا، ڕیـزی دیكـەش هەن، كە لە خێركردنو ماڵ بەخشیندا ڕەچاوكردنیان پێویستە، بۆ وێنە:

أ- پێش خستنی ئینسانی چـاكو پارێزكـار، وەك پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: ((لا تَصْاحَبْ إلاّ مؤمناً ولا يأكلْ طعامَك إلا تقي) رواه أبو داوود والترمـذي عن أبي سعيد الخدري، واتە: هاوەڵایـەتی بـڕوادار نـەبێ، مەكـەو بـا بابـای پارێزكاریش نەبێ خواردنت نەخوات.

ب- پێشخستنی بابای ناچارترو کەنەفت تر، وەك: کۆیلەو دیلو هەتیوو هەژاری بارکەوتوو، خوای دادگەرو بەبەزەیی لەوبارەوە فەرمووییەتی: ﴿ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ البلد ﴾، واتە: نەخێر ئەو کەسە، کە لافی سەخاوەتو ماڵ بەخشین لێ دەدات، دەرووی سەختی نەبڕیوە، وە تۆ چووزانی دەرووی سەخت چیە؟ ئازاد کردنێکە لەنێری کۆیلایەتیو دیلی، یاخود خواردن بەخشینە لە ڕۆژێکی برسیەتیدا، بە هەتیوێکی خزم، یان نەدارێکی پەککەوتوو.

چوار: خێرکردن بۆ کەسێك باشە لە پێویستی خۆیو، ئەوانەی بە ئەستۆیەوەن زیادەی هەبێ:

بەڵێ ئیسلام کە بەرنامەی خوای کاربەجێو پەنهان بینە، هەموو یاساو ئاڕاستەکانی بەوردو درشتەوە ئەوپەڕی حیکمەتو لێزانییان تێدا ڕەچاوکراوەو هیچ بڕیارێکی بەگۆترە نەداوە، ئەوەتا لەبارەی خێرکردنو ماڵبەخشینی سوننەتەوە پێغەمبەری پێشەوا ﷺ فەرموویەتی: ((**خير الصدقة ما كان عن ظهر غِنىً، وأبدأ بمن تعول**)) متفق عليه، واتە: باشترین جۆرە خێرکردن ئەوەیە، کە لە بێنیازییەوە بێت، وە لەو کەسانەوە دەست پێ بکە، کە مەسرەفیان دەکێشی.

ئەگەرنا خێرکردنی بابایەك، کە ئەوانەی بەڕێوەبردنو بژێو بۆ پەیداکردنیان ئەرکی شەرعییەتی، ئاتاج بنو خێریان پێ بشێ، نەك هەر پاداشتی نیە، بگرە زۆر نزیکە دووچاری سزاو جەزرەبەش ببێ، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**كفى بالمرء إثماً أن يُضَيِّعَ من يقوت**)) رواه أبو داوود والنسائي عن أبي هريرة، واتە: ئینسان ئەوەندە گوناحەی بەسە، کە ئەو کەسانە پشت گوێ بخات، کە بژێو پەیدا کردنیانی بە ئەستۆوەیە.

ئنجا بەسەرهاتی ئەو پیاوەش، کە بە ئەندازەی هێلکەیەك زێڕی هێناو بە پێغەمبەری ﷺ گوت: بیگرەو هەر ئەوەشم هەبوو هیچی دیکەم نیە! پێغەمبەریش بە تووڕەیی یەوە – پاش سێ جار قسەو تەکلیفی ئەو پیاوە- لێی وەرگرتو ڕێی[1] گورزاند، ئەگەر پێی کەوتبایە ئازاری دەدا، وەپاشان فەرمووی: ((**يأتي أحدكم بماله كله يتصدق به ثم يجلس بعد ذلك يتكفف الناس! إنّما الصدقة عن ظهر غِنىً**)) رواه أبو داود والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم، واتە: یەکێکتان هەموو سامانەکەی دێنێو دەیکاتە خێر، پاشان دادەنیشێو دەست لە خەڵکی پان دەکاتەوە! خێرکردن بەس دەبێ لە حاڵەتی هەبوون دابێ.

بەڵی لەو بەسەرهاتەدا پەندێکی گەورەو پڕمانا هەیە بۆ ئەو کەسانەی، کە لەبەر زاڵبوونی سۆزو عاتیفە گوێ نادەنە تەرازووو ئاڕاستەکانی شەرع.

هەڵبەتە زانایان لەبەر ڕۆشنایی ئەو دەقەدا، کە (أبو داوود وترمذي وصححه) لە (عمر بن الخطاب) خوا لێی ڕازی بێ، گێڕاویانەتەوە، دەڵێن: بەچەند مەرجێك دروستە ئینسان لە هەندێك حاڵەتی تایبەتیدا هەموو ماڵەکەی لە ڕێی خوادا ببەخشێ، جا ئێمە دەقەکە لە پێشەوە دەخەینەڕوو، پاشان مەرجەکان.

(عومەر خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەری خوا فەرمانی پێکردین، کە خێر بکەینو لەو کاتەشدا هەندێك سامانم هەبوو، جا گوتم: (واتە: لە دڵی خۆیدا) ئەگەر چ ڕۆژان پێش ئەبووبەکر خوا لێی ڕازی بێ کەوتبمەوە مەگەر ئەمڕۆ بێ! هاتم نیوەی ماڵەکەمم هێنا، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: چیت بۆ ماڵو خێزانەکەت هێشتۆتەوە؟ گوتم: هێندەی ئەمە کە هێناومە، ئەبووبەکریش خوا لێی ڕازی بێ هەرچی هەیبوو هێنابووی! جا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: چیت بۆ ماڵو خێزانەکەت هێشتۆتەوە؟ گوتی: خواو پێغەمبەرەکەیم بۆ بەجێهێشتوون، (واتە: بەتەمای ئەوان لێیان گەڕاوم) منیش گوتم: هەرگیز لە هیچ شتێکدا پێشبڕکەت لەگەڵ ناکەمەوە).

---

١) ڕێی گورزاند: پێیداداو بۆی هاوێشت.

ئەو مەرجانەش کە زانایان بە مەرجیان گرتوون بۆ دروست بوونی ئەو جۆرە ماڵ بەخشینو گەسك لە ماڵەوەدانە، ئەمانەن:

١- کە بابای بەخشەر حاڵەتی پشت بە خوا بەستن (توکل)ی زۆر بەهێزبێو خۆڕاگربێ.

٢- کە وزەو تواناو سەلیقەی کارو کەسابەتی هەبێ.

٣- کە قەرزدار نەبێ، چونکە قەرز دانەوە فەڕزەو خێرکردن سوننەتەو نابێ سوننەت پێش فەڕز بخرێ.

٤- نابێ ئەوانەی نانو نەفەقەیان لەسەری پێویستە ئاتاج بن.

پێنج: نەسڵەمینەوە لە خێرکردنی گچکەو بەخشینی شتی کەمیش:

چونکە خوای وردبین فەرموویەتی: ﴿ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۝٧ الزلزلة ﴾، واتە: هەرکەس بە قورسایی گەردێك چاکە بکات، دەیبینێتەوە.

پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ((إتقوا النار ولو بشق تمرة)) متفق عليه، ئەگەر بە لەتکە دەنکە خورمایەکیش بێ، کە بیبەخشن خۆتان لە ئاگری دۆزەخ بپارێزن.

هەروەها فەرموویەتی: **((يا نساء المسلمات لا تَحْقِرنَّ جارة أن تهدي لجارتها ولو فرسن شاة))** متفق عليه عن أبي هريرة، واتە: ئەی ئافرەتانی مسوڵمان! با دراوسێیەکتان دیاری ناردن بۆ دراوسێیەکەی بەکەم نەگرێ، ئەگەر پێچکە مەڕێکیش بێ.

بەڵێ لە کەمی کەم‌و لە زۆریش زۆر، جاری واش هەیە خێرێکی گچکەو کەم لەلای خوای دادگەر پێش خێرکردن ومالێ بەخشینێکی یەکجار زۆر دەکەوێتەوە، وەك لەو فەرموودەیەدا دەردەکەوێ، کە (نسائي وابن خزيمة وابن حبان) لە (أبو هريرة)ی دەگێڕنەوە، کە پێغەمبەری خۆشەویستمان ﷺ فەرموویەتی: (درهەمێك پێش سەت هەزار درهەم کەوتەوە! پیاوێك گوتی: جا ئەوە چۆن بووە ئەی پێغەمبەری خوا؟ فەرمووی: پیاوێك سامانێکی زۆری هەبوو لەلایەکیەوە سەد هەزار درهەمی بردو کردیە خێر، پیاوێکیش بەس دوو درهەمی هەبوون، یەکێکیانی بردو کردیە خێر).

شەش: خێرکردنی بەردەوام (الصدقة الجارية)

ئەو خێرو چاکانەی، کە ئینسان پێیان هەڵدەستێ لە ڕووی بەردەوام بوون‌و بەردەوام نەبوونیانەوە دوو جۆرن:

أ- جۆرێکیان یەکجار دەکرێ‌و لە کات‌و شوێنێکی دیاریکراوداو دەبڕێتەوە، وەك: بەخشینی ئەندازەیەك خواردن‌و خواردنەوە، یان بەرگ‌و پۆشاکێك بە بابایەکی ئاتاج.

ب- جۆرەکەی دیکەشیان کەم‌و زۆر دەوامی دەبێت، تەنانەت بۆ دوای مەرگیشی، وەك: چاککردنی ڕێوبانێك، دروست کردنی مزگەوت‌و قوتابخانەو نەخۆشخانەو...هتد، بڵاوکردنەوەی زانستێکی سوود بەخش، بنیاتنانی باغێك...هتد.

پێغەمبەری خوا ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((**إذا مات الإنسان انقطع عمله إلاّ من ثلاثة: صدقةٍ جارية، أو علمٍ ينتفع به، أو ولدٍ صالحٍ يدعوا له**)) رواه أحمد ومسلم، واتە: ئینسان، کە مرد کردەوەی چاکی دەبڕێ، مەگەر لە سێ ڕێیانەوە: خێرێکی بەردەوام، یان زانیارییەك، کە سوودی لێ ببینرێ، یان منداڵێکی صاڵح، کە بۆی بپاڕێتەوە.

ئاشکراشە کە کارو کردەوەی خێرو چاکە، هەر جۆرێکی بێ هەر باشە، بەڵام بێگومان هەتا لە ڕووی ڕووبەر (مساحة)ی سوود گەیاندنی فراوانترو لە ڕووی خایاندن (إستمرارية)ەوە زیاتر بێ، چاکترەو پاداشتی پترە.

حەوت: خێرکردنی ئافرەت لە ماڵی مێردیدا:

بێگومان ژن لە ماڵو مێردیدا خاوەن هەقو مافەو بۆی هەیە کە لە ماڵو سامانی مێردەکەیدا لە سنوورێکی گونجاوو ماقووڵدا، مادام بزانێ مێردەکەی پێی ناخۆش نیە خێرو چاکە بکاتو هەم خۆیشی هەم مێردەکەیشی پاداشتیان بۆ دەنووسرێ، ئەمەیش چەند دەقێکی سوننەت کە ئەو مەسەلەیە جوان ڕوون دەکەنەوە:

* **(عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال النبي ﷺ: إذا أنفقت المرأة من طعام بيتها غير مفسدة كان لها أجرها بما أنفقت، ولزوجها أجره بما كسب، وللخازن مثل ذلك، لا ينقص بعضهم أجر بعض شيئاً)** رواه البخاري، واتە: هەر کات ئافرەت لە خواردەمەنی ماڵەکەی بەخشی بەبێ زیانگەیاندن، ئەوە هەم خۆی پاداشتی هەیە بەهۆی بەخشینەکەیەوەو، هەم مێردەکەشی پاداشتی هەیە بەهۆی پەیداکردنییەوەو، هەم عەمبارداره‌کەیشی پاداشتی هەیە، هەندێکیان یەك تۆز لە پاداشتی هەندێکیان کەم ناکەنەوە، واتە: هیچیان لە پاداشتی ئەوی دی کەم ناکاتەوە.

* **(عن أبي أمامة قال سمعت رسول الله ﷺ في خطبة عام حجة الوداع: لا تنفق المرأة شيئاً من بيت زوجها إلا بإذن زوجها، قيل: يا رسول الله ولا طعام؟ قال: ذلك أفضل أموالنا)** رواه الترمذي وحسنه، واتە: گوێم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بوو کە لە وتاری حەجی ماڵئاواییدا دەیفەرموو: نابێ ژن هیچ شتێك لە ماڵی مێردی ببەخشێ بەبێ مۆڵەتی وی، گوترا: ئەی پێغەمبەری خوا تەنانەت خواردنیش؟ فەرمووی: ئەوە -خواردن- چاکترین جۆری سامانمانە.

بەڵام دیارە مەبەستی پێغەمبەری خواﷺ ئەوە نیە، کە ژن بۆی نەبێ هەر هیچ ببەخشێ! چونکە ئەوەتا (أسماء بنت أبي بكر) خوا لێیان رازی بێ پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کردوە، گوتوویەتی: زوبەیر خوا لێی ڕازی بێ پیاوێکی توندە (مەبەستی نەبەخشینە) جاری وایە نەدارێك دێتە لام و لەماڵی وی خێری پێدەکەم بەبێ مۆڵەتی وی! پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((**أرضخي ولا توعي فيوعي الله عليك**)) رواه أحمد والبخاري ومسلم، واتە: کەمێك ببەخشەو سامانەکەتان مەخەنە کیسەوە، (واتە: دەست مەنووقێنن) ئەگەرنا خواش ڕۆزییتان لێ دەگرێتەوە.

هەشت: بەخشین و خێرکردن بە ئینسانی گوناحبارو تەنانەت کافریش دروستە:

خوای پەروەردگار لەوبارەوە فەرموویەتی:

* ﴿ لَا يَنْهَىٰكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا۟ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ ﴾ الممتحنة، واتە: خوا ڕێتان لێ ناگرێ، کە چاکە بکەن و دادگەریی[1] بکەن لەگەڵ ئەوانەدا کە لەبەر ئایین لەگەڵتان نەجەنگاون، وە لەماڵ و حاڵتان وەدەریان نەناون، بێگومان خوا دادگەرانی خۆش دەوێن.

هەروەها فەرموویەتی:

* ﴿ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ ﴾ الإنسان، واتە: وە خواردنیان، کە لەلایان خۆشەویستە دەیدەن بە نەدارو هەتیوو دیل. (ئاشکراشە (دیل)ی لای مسوڵمانان کافرو دوژمنێکە، کە لە جەنگدا گیراوە).

---

١) مانای ڕاستیی: (وَتُقْسِطُوٓا۟ إِلَيْهِمْ) بریتیە لە: بەشێك لە ماڵ و سامانتانیان بدەنێ، وەك لە شوێنی دیکەو بەرهەمی دیکەمدا گوتوومە.

* (أسماء بنت أبي بكر)[1]یش خوا لێ خۆیو بابی ڕازی بێ دەڵێ: دایکم لەکاتێکدا جارێ هەر هاوبەش بۆ خوا پەیداکەر (مشركة) بوو هاتە لام، منیش گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا دایکم هاتۆتە لامو مەیلیشی هەیە، (واتە: بەلای ئیسلامدا) جا ئایا هاوکاریی بکەمو چاکەی لەگەڵ بکەم؟! فەرمووی: (نعم صِلِي أُمَّكِ) بەڵێ چاکە لەگەڵ دایکتدا بکەو هاوکاریی بکە، (بخاريو مسلم) گێڕاویانەتەوە.

نۆ: خێر وچاکەکردن لەگەڵ مردوودا:

مسوڵمانان چ لە حاڵەتی ژیانو چ لە حاڵەتی مردنو دوای ژیانیشدا بەرامبەر بەیەکتر بەر پرسیارن، جا بەشێك لەو بەرپرسیارێتییە، کە مسوڵمانان بەرامبەر بە مردووەکانیان ئەرکی سەرشانیانە، بریتییە لە خێرو چاکە لەگەڵ کردنیانو پێبەخشینیان، جا ئەو خێرو چاکەو بەخشینەش چەند جۆرێکی هەیەو هەندێکیان سەرجەم زانایانو هەندێکیشیان زۆربەو جەماوەرین لەسەریان رێککەوتوون، کە ئەمانەن:

١- پاڕانەوە (الدعاء):

خوای میهرەبان لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُو مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾ الحشر﴾، واتە: وە ئەوانەی لە دوایانەوە دێن دەڵێن: پەروەردگارمان لە ئێمەو لەو برایانەمان ببوورە، کە بە ئیمانەوە لە پێشماندا ڕابردوون، وە بەرانبەر بەوانەی ئیمانیان هێناوە کینەمان مەخە نێو دڵان، پەروەدگارمان بە ڕاستی تۆ میهرەبانو بە بەزەیی ی.

---

١) بڕوانە: (رياض الصالحين) للنووي، ص١٣٣.

هەروەها پێشتریش باسمان کرد، کە یەکێك لە پایەکانی نوێژی مردوو بۆ پاڕانەوەیەتی، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((**إذا صلّيتم على الميت فأخلصوا له الدعاء**)) رواه أبو داوود والبيهقي وإبن حبان وصححه.

٢- ماڵ بەخشین (الصدقة):

ئەمیش (نووي)[١] گوتوویەتی: زانایان لەسەر گەیشتنی بە مردوو لە هەر کەسێکەوە بێ یەکدەنگن، ئەم دەقەش یەکێکە لە بەڵگەکانی خێرو صەدەقە بە مردوو:

* ((**عن أبي هريرة ﷺ أن رجلا قال للنبي ﷺ: إن أبي مات وترك مالاً ولم يوص، فهل يكفر عنه أن أتصدق عنه؟ قال: نعم**)) رواه أحمد ومسلم، واتە: پیاوێك بە پێغەمبەری ﷺ گوت: بابم مردووەو سامانێکی بەجێ هێشتووەو وەصیەتیشی نەکردوە، جا ئایا ئەگەر خێری بۆ بکەم گوناحی لێ دەسڕێتەوە؟! فەرمووی: بەڵێ.

٣- ڕۆژووگرتن :

بەڵگەی ئەمیش چەند فەرمودەیەکە یەکێکیان ئەوەیە، کە (بخاري ومسلم) لە (إبن عباس)ەوە خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویانەتەوە، کە هاتۆتە خزمەت پێغەمبەرو ﷺ گوتوویەتی: ئەی پێغەمبەری خوا دایکم مردووەو ڕۆژووی مانگێك قەرزدارە، جا ئایا بۆی بگێڕمەوە؟! فەرمووی: ((**لَوْ كان عَلَى أُمّكَ دَيْنٌ أكُنْتَ قاضِيَه عنها؟! قال: نعم، قال: فَدَيْنُ الله أحَقُّ أن يُقْضى**)، واتە: ئایا دایکت ئەگەر قەرزێکی لەسەر بوایە بۆت دەدایەوە"! گوتی: بەڵێ، فەرمووی: دەجا قەرزی خوا شایستە ترە بەدرانەوە[٢].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٥، ص٢٨٦.

٢) (نووي) ڕەحمەتی خوای لێبێ دوای ئەوەی ڕایەکەی (شافعي) دێنێ، کە مردوو ڕۆژووی بۆ ناگێڕێتەوە، گوتوویەتی: (الصواب الجزم بجواز صوم الولي عن الميت سواء رمضان والنذر وغيره من

٤- حـەج كــردن:

بەڵگەی ئەمیش ئەم فەرموودەیەیە:

* (عن ابن عباس رضي الله عنهما أن إمرأةً من جهينة جاءت إلى النبّي ﷺ فقالت: إنَّ أمي نذرت أن تحج فلم تحج حتى ماتت، أفأحج عنها؟! قال: حجي عنها، أرأيت إن كان على أمك دين، أكنت قاضِيَتهُ؟! أقضوا فالله أحق بالقضاء) رواه البخاري، واتە: ئافرەتێكی جوهەینییە هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ، گوتی: دایكم حەجی لە خۆی گرتبوو، بەڵام حەجەكەی نەكرد هەتا مرد، جا ئایا حەجی لەباتی بكەم؟! فەرمووی: حەجی لە جیاتی بكە، ئایا نابینی دایكت ئەگەر قەرزێكی لەسەر بووایە، ئایا بۆت نەدەدایەوە؟ دەجا ئەو جۆرە قەرزانەی خوا بگێڕنەوە، چونكە خوا لە پێشترە كە قەرزی بدرێتەوە.

حەج كردنیش لە جیاتی مردوو ئەگەر وەصیەتی كردبێ، وەك (نووي) گوتوویەتی: ڕای هەركام لە (أبو حنيفة ومالك وشافعي وأحمد) ئەوەیە، كە دروستە[1]، بەڵام ئەگەر وەصیەتی نەكردبێ ئەوە دیسان زۆربەی[2] زانایان، كە بێجگە لە (أبو هريرة وابن عباس) خوا لێیان ڕازی بێ هەركام لە (عطاء وإبن سيرين) وە (أبو حنيفة وأبو ثور وشافعي وابن المنذر)یشیان لە نێودان، دەڵێن: دروستە، بەڵام (مالك) گوتوویەتی: ئەگەر وەصیەتی نەكردبێ حەجی بۆ ناكات، بەڵام خێرو چاكەی دیكەی بۆ دەكاتو بۆی دەكاتە دیاری[3].

الصوم الواجب للأحاديث الصحيحة السابقة ولا معارض لها ويتعين أن يكون هذا مذهب الشافعي، لأنه قال: إذا صح الحديث فهو مذهبي وأتركوا قولي المخالف له..) بڕوانە: (المجموع) ج٦، ص٣٩٣.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٨١.

٢) بڕوانە: هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٨٣.

٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٨٣.

٥- نوێژ كردن‌و قورئـان خوێنــدن:

ژمارەیەكی زۆر لە زانایان[١] ڕایـان وایـە، كـە نوێـژو قورئـان خوێنـدنیش وەك دووعاو ماڵ بەخشین‌و ڕۆژووگرتن‌و حەج، بە مردوو دەگـات، هەندێكیـشیان ڕایـان وایە، كە ئەم دووانە بەمردوو ناگەن، بەڵگەی ئەوانە كە دەڵێن پێی دەگـەن، چـەند شتێكە یەكێكیان ئەم فەرموودەیەیە، كە (دار قطـني) گێڕاویەتـەوە: كـە پیاوێـك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ من باب‌و دایكێكم هەبوون، كە هەتا لـە ژیانـدا بوون چاكەم لەگەڵ دەكردن، جا ئایا پاش مردنیـان چـۆن چـاكەیان لەگـەڵ بكـەم؟ ئەویش ﷺ فەرمووی: **(إن من البـرّ بعـد المـوت أن تـصلي لهمـا مـع صـلاتك وأن تصوم لهما مع صـيامك)**، واتە: لە چاكەكردن لەگەڵیان پـاش مـردن ئەوەیـە، كـە لەگەڵ نوێژەكەتدا نوێژیان بۆ بكەی‌و لەگەڵ ڕۆژوو گرتنتدا ڕۆژوویان بۆ بگری.

بەڵام هەندێكیان[٢]، كە (شافعي) یەكێكیانـە ڕایـان وایـە كـە نوێـژو قورئـان خوێندن ناگەن! بە سەرنجدانی دەقەكانی قورئان‌و سـوننەتیش دەردەكـەوێ كـە ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان بەهێزترە، كە دەڵێن هــەموو كردەوەیـەكی خێـرو چـاكە مادام بكرێتە دیاری (هديـة) بە مردوو دەگات، ئەوەندە هەیە هەنـدێكیان بەشـێك لەو كارە خێرانە تایبەت دەكەن بە خزمی[٣] نزیكی مردووەوە، وەك ڕۆڵە بۆ بـاب‌و دایك‌و، ژن ومێرد بۆ یەكتـر، بەتایبەت نوێژو ڕۆژوو[٤].

---

١) بڕوانە: (المغني والشرح الكبيـر)، ج٢ ص٤٢٤-٤٣٠، وە بڕوانە: (نيـل الأوطـار)، ج٤، ص١٤٢-١٤٤، وە بڕوانە: (مجموعة الفتاوى) لابن تيمية، ج٤، ص١٧٨-١٧٩ وە ج٣١، ص١٧٩، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج٤، ص٤٤٣-٤٤٤، وە بڕوانە: (الفقة الاسلامي..)، ج٣، ص٢٠٥٧، ط٤.

٢) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٤٣، وە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص٢٠٥٧، ط٤.

٣) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص١٤٢-١٤٣.

٤) ئەو ڕایە كاتی خۆی نووسیومە، بەڵام ئێستا (١٧-٥-٢٠٠٩) دەڵێم: ڕۆژووگرتن‌و حەج‌و عـومرەو صەدەقە دەقیان لەسـەرە، بـەڵام نوێـژ وانیـەو مەبەسـتیش لـە (صلاة) لـەو فەرموودەیـەدا، كـە (دارقطني) هێناویەتی پاڕانەوە (دعاء)یە، نەك نوێژی زانراو!

وە سەرجەم زانایانیش لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە نابێ قورئـان خوێندنەکـە بـە کرێ (أجـرة) بێتو لە بەرانبەر شتێك دا بێ[1]، هەروەها زۆربەشـیان دەڵـێن نابـێ لەسەر گۆڕەکەی بخوێندرێ، بەڵام (أحمد) بە دروسـتو بگـرە بـە بـە پەسەندیـشی زانیوە[2]، بەڵام بێگومان ڕای زۆربـەی زانایـان بـەهێزترو بەڵگـەدارترەو زانایـانی لێکۆڵەرەوە گوتوویانە: لەوبارەوە هیچ فەرموودەیەکی ڕاست (صحيح)و بگرە چـاك (حسن)یش نیەو سەرجەمیان بێهێز (ضعيف)ن[3] و حوکمێکی وایان پێ ناچەسپێ.

دە: خێرکردنو چاکەکردن لەگەڵ ژیانداران دا:

بەخشینو چاکەکردن نەك هەر لەگەڵ ئینسانەکان بـەڵکو لەگـەڵ ژیاندارانیـشدا پاداشتی هەیە، پێغەمبەری بەبەزەیی ﷺ لەوبارەوە ئـەم فەرمیـشتەی فـەرمووە: **((بينما رجل يـمشي بطريق أشتد عليه العطش، فوجد بئرا فنزل فيهـا فـشرب ثـم خرج فإذا كلب يلهث الثرى من العطش، فقـال الرجـل: لقـد بلـغ هـذا الكلـب مـن العطش مثل الذي قد بلغ مني، فنزل البئر، فملأ خفه ماء، ثم أمسك بفمه حتـى رقي فسقى الكلب، فشكر الله له فغفر، قالوا يا رسول الله: إن لنا في البهائم أجرا؟! فقال: في كل كبد رطبة أجر)** متفق عليـه، واتە: لە کاتێکدا پیاوێـك بـە ڕێیەکـدا دەڕۆیی تینوێتی سەغڵەتی کردبوو، بیـرێکی بینی جا پێیدا چووە خـوارێو ئـاوی خواردەوەو دوایی هاتـەوە دەرێو سـەگێکی بینـی لـە تینـوان زمـانی ڕەعـەرزێ دەخشاند، کابرا لە دڵی خۆیدا گوتی: دیارە من چەندەم تینوو بوو بوو ئەم سەگەش هێندەی تینوو بووە، ئەوجار دابەزییە نێو بیـرەکەو گۆرەوییە چەرمەکەی پڕکرد لە ئاوو پاشان بە زاری گرتیو هەتا سەرکەوتەوەو سەگەکەی ئاودا، خـواش سوپاسـی کردو لێی خۆش بوو، گوتیان ئەی پێغەمبەری خوا ئایا لە ژیاندارانیشدا پاداشتمان

---

١) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٤، ص١٧٦،١٦٧.

٢) بڕوانە: (المغني والشرح الكبيـر)، ج٢، ص٤٢٤، ٤٢٦.

٣) بڕوانە: پەراوێزی (المغني والشرح الكبيـر)، ج٢، ص٤٢٥-٤٢٦.

هەیە؟! فەرمووی: هەموو ژیانداریێکی هەناوتەڕ پاداشتی لەسەر هەیە، ئەگەر چاکەی لەگەڵ بکرێو سوودی پێ بگەیەنرێ.

یازدە: خێرکردن بە ماڵی حەرام:

زانایان هەموویان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە خێرو چاکەکردن بە ماڵو سامانی حەرام وەرناگیرێ، لەوبارەشەوە ئەم دوو دەقە دێننەوە:

* پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((یا أیّها النّاس إن الله طیب لا یقبل إلاّ طیبا وإن الله أمر المؤمنین بما أمر به المرسلین))، فقال: الله عزّوجل: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُواْ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعْمَلُواْ صَٰلِحًا ۖ إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ المؤمنون﴾، وقال: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ وَٱشْكُرُواْ لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ البقرة﴾، ثم ذکر الرجل یطیل السفر، أشعث أغبر یمد یدیه إلی السماء: یاربّ یاربّ! ومطعمه حرام، ومشربه حرام، وملبسه حرام، وغذي بالحرام، فأنّی یستجاب له!)) رواه مسلم، واتە: ئەی خەڵکینە! خوا پاكو چاكەو خێرو چاكەی پاكو[1] چاكیش نەبێ وەرناگرێ، وەخوا بەوە كە فەرمانی بە پێغەمبەران -علیهم الصلاة والسلام- كردوە، فەرمانیشی پێ بە بڕواداران كردوە، خوای زاڵو پایەبەرز فەرموویەتی: (ئەی پێغەمبەرینە! لە ڕۆزییە پاكو چاكەكان بخۆنو كردەوەی باش بكەن، بێگومان من بەوەی دەیكەن زانام)، وە فەرموویەتی: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە لەو ڕۆزییە پاكو چاكانە بخۆن، كە پێمان بەخشیون)، پاشان پێغەمبەر ﷺ باسی

[1] بۆیە جارێك وشەی (طیب)مان بە (پاكو چاك) ماناكردوەو جارێكیش بە (حەڵاڵ)، چونكە (طیب) لە ئەسڵی زماندا بە مانای پاكیی‌و چاكیی دێ، دیارە هەر شتێكیش پاك چاك نەبێ خوای كاربەجێ حەڵاڵی نەكردوە.

کابرایەکی کرد، کە سەفەریٚ درێژ دەکاتەوە، سەرو ڕیش ئاڵۆزو تەپو تۆزاوی، هەردووك دەستی بەرەو ئاسمانێ بەرز دەکاتەوەو دەڵێ: ئەی پەروەردگارم! ئەی پەروەردگارم! بەڵام خواردنەکەی حەڕامەو، خواردنەوەکەی حەڕامەو، پۆشاکەکەی حەڕامەو، وەهەر بە حەڕامیش بەخێوکراوە، ئاخر چۆن پاڕانەوەی بابای وا وەڵامی بدرێتەوە!!

* هەروەها فەرموویەتی: ((**من تصدق بعدل تمرة من كسب طيب –ولا يقبل الله إلا الطيب فإن الله تعالى يتقبلها بيمينه ثم يربيها لصاحبه كما يربي أحدكم فلوه حتى تكون مثل الجبل**)) رواه البخاري، واتە: هەر کەسێك هێندەی دەنکە خورمایەك لە ماڵێکی حەڵاڵ بکاتە خێر، وە خواش خێری ماڵی حەڵاڵ نەبێ وەرناگرێ، ئەوە بێگومان خوای بەرز بە دەستی ڕاستی وەریدەگرێ، پاشان بۆ خاوەنەکەی گەشەی پێ دەکات، وەك چۆن یەکێکتان جوانووەکەی بەخێودەکات، هەتا پاداشتی ئەو خێرە هێندەی چیایەکی لێدێ.

بەم بڕگەیەش کۆتایی بە باسی ماڵ بەخشینی سوننەتو خێرو چاکەکردن دێنینو، دەچینە سەر خاڵی شەشەم، (چۆنیەتی ماڵ بەخشین).

٦- چۆنیەتی ماڵ بەخشین (چەند ئەدەبو ڕەوشتێکی بەرزو جوان)

خوێنەری بەڕێزو سەنگین!

خودی ماڵو سامان بەخشین چ فەرز بێ، چ سوننەت، هەروەك چۆن لە قورئانو سوننەتدا زۆر جەختی لەسەر کراوەو فەرمانی پێکراوە، لە زۆر دەقانیشدا کۆمەڵێك ئەدەبو ڕەوشت بۆچۆنیەتیو شێوازی دیاریکراون، کە بەبێ ڕەچاوکردنو پەیڕەویی لێکردنیان ماڵو سامان بەخشین، نەك هەر ئامانجە بەرزەکانی خۆی ناپێکێو مەبەستە شەرعییەکانی ناهێنێتە دی، بگرە دەبێتە مایەی قەرزداربوونەوەی بابی بەخشەرو زەرەرو زیانی بابای پێ بەخشراویش، جا خوا یاربێ ئێمە لە (چواردە) بڕگەدا بە کورتییو گوشراویی چۆنیەتیو شێوازی ماڵو سامان بەخشینی شەرعییانە، ڕوون دەکەینەوە:

یەك: هەموو چاکەو نیعمەتەکان لە خوای بەخشەر بزانێ:

یەکەمینو گەورەترین ئەدەبو ڕەوشتی هەرەبەرزی ماڵو سامان بەخشین ئەوەیە، کە بابای بەخشەر تەنیا خوای پەروەردگارو خاوەن لوتفو کەرەم بە سەرچاوەی سەرجەم چاکەو خێرو نیعمەتەکان بزانێ، وەك خوای بەخشندە فەرموویەتی: ﴿ وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٣﴾ النحل﴾، واتە: هەرچی نیعمەتێك کە هەتانە هەمووی لە خواوەیە، ئنجا هەر گرفتارییەکیشتان تووش بێ، بەس پەنا بۆ وی دەبن.

بەڵێ هەر کاتێك ئەو ڕاستییە مەزنە لە عەقڵو دەڵی ئینساندا جێگیر بوو بۆی دەبێتە کانگاو سەرچاوەی تێکڕای ئەو ڕەوشتو ئەدەبە بەرزو جوانانەی کە پێویستە لە کاتی خێرکردنو ماڵ بەخشیندا ڕەچاو بکرێن.

دوو: ماڵ بەخشین جێبەجێکردنی ئەرکی سەرشان و بەجێی خۆ گەیاندنی ئەمانەتێکی گرانە:

بەڵی خوای کاربەجێ بەمەبەستی تاقیکردنەوە (إمتحان) ئینسانی کردوە بە جێنشینی خۆی و ئاوەدانکردنەوەی سەر زەوی پێسپاردوەو هەرچی نازو نیعمەتە، وەك ئەمانەتێك خستوویەتە بەر دەستی، وەك فەرموویەتی: ﴿ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَأَنفِقُواْ مِمَّا جَعَلَكُم مُّسۡتَخۡلَفِينَ فِيهِۖ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَأَنفَقُواْ لَهُمۡ أَجۡرٞ كَبِيرٞ ﴿٧﴾ الحديد﴾، واتە: بڕوا بە خواو پێغەمبەرەکەی بهێنن، وە لەو ماڵو سامانەدا، کە ئێوەی تێدا کردۆتە جێنشین، ببەخشن، چونکە ئەوانەتان بڕوایان هێناوەو ماڵی خۆیان بەخشیوە، پاداشتێکی گەورەیان هەیە.

وە پێغەمبەری خۆشەویستمان ﷺ فەرموویەتی: ((**إن الدنيا حلوة خضرة وإن الله تعالى مستخلفكم فيها، فينظر كيف تعملون...**)) رواه مسلم عن أبي سعيد الخدري، واتە: بێگومان ژیانی دونیا شیرین و سەوزە، وە خوای بەرزیش ئێوەی تێدا کردۆتە جێنشین، جا تەماشا دەکات داخۆ چۆن ڕەفتار دەکەن!

سێ: دەبێ بەخشین بە دڵخۆشیی و ڕووگەشییەوە بێت:

بەڵێ مادام بابای بەخشەر ماڵو سامان بەخشینەکەی بە خواپەرستیی و دینداریی بزانێ، پێویستە لە زاتی خۆیدا پێ دڵخۆش بێ، کە خوای بەبەزەیی هیدایەتی داوە ئەو جۆرە خواپەرستییە ئەنجام بدات، وە لەگەڵ بابای وەرگریشدا ڕووگەش بێت، کە خوا کردوویەتی بە هۆکاری ئەنجامدانی ئەو خواپەرسیتی و تاعەتە بەرزە، خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ هُوَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ﴿٥٨﴾ يونس﴾، واتە: بڵی با تەنها بە بەخششی خواو بە بەزەیی وی دڵخۆش بن، ئەوە چاکترە لەوەی، کە خڕی دەکەنەوە.

ئاشكراشە كە بەخششی خواو ڕەحمەتەكەی تـەنها بـە هـۆی فەرمانبـەریی بـۆ كردنییەوە دەستگیر دەبن، كەواتە: جێی خۆیەتی باباى بەخشەر لە كاتی بەخـشین‌و خێركردندا لەوپەڕی دڵخۆشـیی‌و شـادییدا بێـت، كـە بـەكارێك هەڵـساوە مایـەی بەخشش‌و بەزەیی خوای پەروەردگارە، پێشینانیشمان گوتوویانە: (نانت جـۆیین بـێ خوڵقت گەنـمین بێ).

چوار: بەخشین لە ماڵی هەڵبژاردەو خۆشەویست:

خـوای كاربـەجێ فەرموویـەتی: ﴿لَن تَنَالُوا۟ ٱلۡبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا۟ مِمَّا تُحِبُّونَۚ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِن شَیۡءٖ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِیمٞ ﴿٩٢﴾ آل عمـران﴾، واتـە: ناگەنـە پلـەو پایـەی چاكەكاریی هەتا لەوە نەبەخشن، كە خۆشتان دەوێ، وەهەر شـتێك ببەخـشن خـوا پێی زانایە.

هـــــەروەها فەرموویـــــەتی: ﴿یَـٰۤأَیُّهَا ٱلَّذِینَ ءَامَنُوۤا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَیِّبَـٰتِ مَا كَسَبۡتُمۡ وَمِمَّاۤ أَخۡرَجۡنَا لَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِۖ وَلَا تَیَمَّمُوا۟ ٱلۡخَبِیثَ مِنۡهُ تُنفِقُونَ وَلَسۡتُم بِـَٔاخِذِیهِ إِلَّاۤ أَن تُغۡمِضُوا۟ فِیهِۚ وَٱعۡلَمُوۤا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِیٌّ حَمِیدٌ ﴿٢٦٧﴾ البقـــرة﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! لەو ڕۆزییە حەڵاڵەی، كە وەدەسـتتان هێنـاوەو لەوەی، كە لە زەویدا بۆمـان دەرهێنـاون، ببەخـشن، بـەڵام لـە جـۆرە خراپەكـەی مەخەفتێن، لێی دەبەخشن، بەڵام ئامادەنین وەریبگرن، مەگەر بـە ناچـاریی‌و چـاو لـێ‌نووقاندنەوە بێ..

جا دیارە هاوەڵە بەڕێزەكانی پێغەمبەر ﷺ ئەم ئاراستە (توجیە)یەی قورئانیان وەك هەموو ئاڕاستەكانی دیكە با چاكترین شێوە جێبەجێ كردوە، ئـەوەتا (بخاري ومسلم) دەگێڕنەوە، كە عومەر خوا لێی ڕازی بـێ گوتوویـەتی: ((یـا رسـول الله لم

أَصِبْ مالاً قط هو أنفس عندي من سهمي الذي هو بخيبر، فما تأمرني به؟ قال: حَبِّسَ الأصل وَسبِّل الثمرة)، واتە: ئەی پێغەمبەری خوا هەرگیز سامانێکم دەست نەکەوتوە، کە لەلام چاکتر بوویێ لە بەشم لە خەیبەر، جا بەچی فەرمانم پێدەکەی؟ فەرمووی: ئەسڵەکەی بهێڵەوەو میوەو بەرەکەشی بەخێر لە ڕێی خوادا ببەخشە[1].

هەروەها (بخاري ومسلم) دەربارەی جێبەجێ کردن (تطبيق)ی ئایەتی: ﴿لَن تَنَالُوا۟ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا۟ مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ بەسەرهاتێکی دیکەی لەو جۆرە لە (طلحة)وە خوا لێی ڕازی بێ، دەگێڕنەوە، کە باخێکی هەبووە بە ناوی (بەیرەحاء)و لە هەموو ماڵو سامانی خۆی خۆشتری ویستوەو، دوای ڕاوێژکردن بە پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕێی خوادا بەخشیویەتیو، بەسەر خزمە نەدارەکانی خۆیدا دابەشی کردوە[2].

دیسان (أبوبكر البزاز) لە (عبدالله بن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ، دەگێڕێتەوە، کە گوتوویەتی: کاتێک ئەم ئایەتەم بیست: ﴿لَن تَنَالُوا۟ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا۟ مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ وە بیرم لەو شتانە کردەوە، کە خوا پێی بەخشیوم، هیچ شتێکم لەلا خۆشەویستر نەبوو لە کەنیزەکێکی ڕۆمی، بۆیە گوتم: ئەوە لەبەر خوا ئازادم کرد[3]..

١) بڕوانە: (تفسير القاسمي، المسمى: محاسن التأويل)، ج٢، ص١٤٥-١٤٦.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

پێنج: نابێ بابای بەخشەر منەت و فیزو کەشخەی لێ هەست پێبکرێ:

خوای پەنهان بین فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُبۡطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلۡمَنِّ وَٱلۡأَذَىٰ ...﴿٢٦٤﴾ البقرة ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە خێرەکانتان بە منەت لەسەرکردن و، ئازاردانی دڵی بابای پێبەخشراو هەڵمەوەشێننەوە..

کەواتە: بەدەقی فەرمایشتی خوا (جلّ جلالُهُ) منەت لەسەرکردن و دڵ ئازاردانی بابای خێرپێکراو، دەبێتە مایەی هەڵوەشاندنەوەو شۆردنەوەی خێرو چاکەکەی.

وە لە خاڵی حەوتەم (سەرنجامی ماڵ بەخشینی ڕیاکارانە)دا، چاکتر ئەم مەسەلەیە ڕوون دەکەینەوە.

شەش: قسەی خۆش و ڕەوشتی جوان و ڕووی گەش، لە خێرکردنی ئازاردەرانە زۆر باشترە:

خوای بەخشندە فەرموویەتی: ﴿ قَوۡلٞ مَّعۡرُوفٞ وَمَغۡفِرَةٌ خَيۡرٞ مِّن صَدَقَةٖ يَتۡبَعُهَآ أَذٗىۗ وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٞ ﴿٢٦٣﴾ البقرة ﴾، واتە: قسەیەکی باش و خۆش و لێبوردنێك، لە قسەو ڕەفتارێکی بێ جێی بابای داواکەر، چاکترە لە خێر پێکردنێك کە ئازاردانی بەدوادا بێت، وە خواش بێنیازو هێدیی و مەندە.

بەڵێ ئینسان تەنها جەستە نیە، تاکو بەس پێویستی بە ماددەو نان بێ، بەڵکو بەرلەوە ڕووح و عەقڵ و هەست و نەستەو، پێویستی بە ڕێزو حورمەت و کەسایەتیی و هەست نەڕووشاندنی هەیە، بێگومان ئەو کەسەش، کە ڕێزو حورمەتی کەسایەتی خۆی لە بەرانبەر نان و ئاوێکدا دادەنێ، زیانێکی زۆری کردوە، بۆیە خوای کاربەجێ و وردبین و دووربین، پارێزگاریی کردن لە ڕێزو حورمەتی نەداران لە

پێشتر دادەنێ لە تێرکردنی گەدەیانو داپۆشینی جەستەیانو بە دەوڵەمەندەکان دەفەرموێ: ئەگەر بەخشینەکەتان دەبێتە مایەی ئازاردانو هەست ڕووشاندنی نەداران، هەر لێیان بگەڕێنو مەیاندەنێو بەقسەی باشو ڕووی گەش، ڕێزو حورمەتیان بگرنو هەستونەستیان بپارێزن، بۆ ئێوەشو بۆ ئەوانیش چاکترە، چونکە بە پێچەوانەوە، هەردووکتان لەسەری قەرزدار دەبنەوە!

حەوت: باسکردنی پاش ملەش، هەر جۆرێکە لە ئازاردانو منەت لەسەر کردنو بەچاودادانەوە:

هەندێك کەس هەیە، کە بە ڕواڵەت خێرو چاکەیەك دەکات، بەڵام دوایی ئەوەندە لەملاولا بەڕاشکاویی (صراحة)، یان بە کینایەیەکی چاکتر لە ڕاشکاویی، باسی دەکات، کە بۆ بابای خێر پێکراو، چەند قات خراپتر بێ لەوەی هەربەرەو ڕوو شکاندبایەوەو بەچاوی دادابایەوە!

جا پێویستە بزانرێ، کە چەمك واتای (يَتۡبَعُهَآ أَذٗىۗ) وە (لَا تُبۡطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلۡمَنِّ وَٱلۡأَذَىٰ) زۆر فراوانەو هەموو جۆرەکانی ئازاردانو بەچاودادانەوەو منەتکردن دەگرنەوە، چ بەرەو ڕووبن، چ پاش ملە، خوای تۆڵەستێنیش فەرموویەتی: ﴿وَيۡلٞ لِّكُلِّ هُمَزَةٖ لُّمَزَةٍ ١﴾ الهمزة، واتە: سزای سەخت بۆ هەر پاشملە بەخراپە باسکەرێکی بەرەوڕوو تانەدەر.

پێغەمبەر ﷺ یش دەفەرموێ: ((**ثلاثة لا يكلمهم الله يوم القيامة، ولا ينظر إليهم، ولا يزكيهم، ولهم عذاب أليم، قال: فقرأها رسول الله ﷺ ثلاثة مرّات، قال أبوذر: خابوا و خسروا، من هم يا رسول الله؟ قال: المسبل، والمنّان، والمنفق سلعته بالحلف الكاذب**)) رواه مسلم عن أبي ذر ﵁، واتە: سێ کەس خوا لە ڕۆژی قیامەتدا نایاندوێنێو تەماشایان ناکاتو پاکیان ناکاتەوە، وە ئازارێکی بە ئێشیان

دەبێ، دەڵێ پێغەمبەری خوا ﷺ سێ جاران خوێندیەوە ئەبووذەڕ گوتی: ئەوانە کێن ئەی پێغەمبەری خوا پەشێمانو زیانبارن؟! فەرمووی: پۆشاك شۆڕکەرەوە (بەفیزو کەشخە)و منەتکەرو بەرێکەری کەلوپەلی فرۆشراوی بە سوێندی درۆ.

هەشت: ئاشکراکردنو پەنهان کردنی ماڵ بەخشین، بەپێی هەلو مەرج حوکمەکەیان دەگۆڕێ:

خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿إِن تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (٢٧١) البقرة﴾، واتە: ئەگەر خێرکردنەکانتان ئاشکرا بکەن ئەوە شتێکی زۆر باشە، وە ئەگەر پەنهانی بکەنو بیدەن بە هەژاران، ئەوە بەو جۆرە بۆتان باشترە، وە لە خراپەکانیشتان لێتان دەسڕێتەوە، وە خوا بەوەی دەیکەن شارەزایە.

جا دیارە پێشتریش لە باسی زەکاتدا باسمان کرد، کە مەسەلەی ئاشکرا کردنو پەنهانکردنی ماڵ بەخشینو هەڵبژاردنی لایەکیان شتێکی موتلەق نیە، بەڵکو هەرجارە لایەکیان چاکترەو دەبێ هەڵبژێررێن، وە هەر کام لە ماڵ بەخشینی فەرزو سوننەتیش لەم مەسەلەیەدا یەك حوکمیان هەیەو، بابای بەخشەر دەبێ سەرنج بدات، چۆن چۆنی بەرژەوەندیی بابای وەرگردابین دەبێو لە زیانو ئازار بەدوور دەبێ، دەبێ وابکات، هەڵبەتە هاوکات لەگەڵ ئەوەش، پێویستە وریای خۆیشی بێت، کە لە ڕووپامایی و هەر خەسڵەتێکی دیکەی پیسو بەد، پارێزراوو سەلامەت بێ.

نۆ: حیکمەت‌و سەلیقەو لێزانیی لە بەخشیندا زۆر پێویستە:

ئاشکرایە کە، هەر کارێك لەسەر بناغەی حیکمەت‌و لێزانیی ئەنجام نەدرێ، بێ‌سەروبەر دەردەچێ‌و هیچی باشی لێ سەوز نابێ، هەر بۆیەش خوای کاربەجێ لە ڕیزی ئەو ئایەتانەدا، کە باسی ماڵ وسامان بەخشین دەکات، باسی حیکمەتی کردوەو فەرموویەتی: ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾ البقرة﴾، واتە: خوا بە هەرکەسێك، کە حەز بکات لێزانیی پێ دەبەخشێ، وە بێگومان هەر کەسێك حیکمەتی پێدرابێ، ئەوە چاکەیەکی زۆری پێ دراوە، وە خاوەن عەقڵانیش نەبێ پەند وەرناگرن.

جا دیارە حیکمەت‌و سەلیقە لە بەخشیندا زۆر شت دەگرێتەوە، بەڵام دەرفەتی زۆر درێژەپێدانمان نیەو تەنیا وێنیەك دێنینەوە:

هیچ گومانێك لەوەدا نیە، کە دروستکردنی ماڵی خوا (مزگەوت) کارێکی یەکجار خێرەو چاکەیەکی بەرزو مەزنە، بەڵام ئایا دروستکردنی چەندان مزگەوتی وا، کە ڕەنگە مسوڵمان پەکیان لەسەریان نەکەوتبێ، لە وڵاتێکدا کە حوکمی ئیسلامی تێدا قاچاغ کراوەو، لەنێو گەلێکدا کە ڕەنگە دەیان‌و سەدان فەرزی کیفایەیان فەوتاندبێ، لەبەر بێ ئیمکانیەتی‌و دەست نەڕۆیشتوویی لە هەموو ڕوەکانی فیکریی‌و پەروەردەیی‌و سیاسی‌و ئابووری‌و کۆمەڵایەتی‌و جەنگی‌و تەکنۆلۆجی و...هتدەوە! ئایا مەرجە چاکترین جۆری ماڵ‌و سامان بەخشین بێ، وەك زۆربەی هەرەزۆری ئەگەر نەڵێم هەموو ئەوانەی مزگەوتان دروست دەکەن، گومان دەبەن؟!

ئایا لە کاتێکدا مسوڵمانانی وڵاتێك لە ئەنجامی گەڕانەوەیاندا بۆ ئیسلام لە هەموو بوارەکانی ژیاندا کیان‌و قەوارەیەکی شەرعیی پێکدێنن، مزگەوت دروست

کردنو گەلێك کاروچالاکی دیکەی لەو بابەتە، نابێتە کارێکی زۆر ئاسانو یەکێك لە ئەرکەکانی ئەو قەوارە شەرعییە؟!

وە لەلایەکی دیکەشەوە ئایا لە حاڵێکدا مسوڵمانان خاوەنی بوونو قەوارەی شەرعی خۆیان نەبن، ئەو تاغووتانەی کە خۆیان بە کوێخاو هەمەکارەی خەڵكو میللەت دەزانن، ڕێگا بە مزگەوتو ئەهلی مزگەوت دەدەن کە ڕۆڵی شەرعیی یانەو ڕەوای خۆیان بگێڕن؟!

بە کورتی: پێویستە مسوڵمانان لێزانو وەستا بن، لە خەرج کردنو بەخشینی ماڵو سامانەکانیانداو، لە هەر قۆناغو هەلومەرجێکدا چاك سەرنج بدەنو ڕامێنن، داخۆ چ شتێك لە پێشترەو ئەمیەتو بایەخ وکاریگەریی زیاتری هەیە، بۆ بەرەوپێش بردنی وەزعی مسوڵمانانو چاککردنی حاڵو باڵیان، لەوەدا ماڵو سامانەکانیان بەخت بکەن، نەك بە پاڵنەری چاولێکەریی، بکەونە پێش بڕکەی مزگەوت دروست کردن.

دە: چاو وردکردنەوە بۆ دۆزینەوەی شەخسی ئاتاج ترو شایستەتر:

پێغەمبەری کارزان ﷺ لەبارەوە فەرموویەتی: ((**ليس المسكين الذي يطوف على الناس، تردُّه اللقمة واللقمتان والتمرة والتمرتان، ولكن المسكين الذي لا يجد غِنىً يُغْنيه، ولا يُفْطَنُ له فَيُتَصدَّق عليه، ولا يقوم فيسأل الناس**)) متفق عليه عن أبي هريرة ، واتە: نەدار ئەو کەسە نیە، کە بۆ سواڵ بەسەر خەڵکەوە دەگەڕێو بە پاروویەكو دوو پاروو، وە بە خورمایەكو دوو خورما قەناعەت دەکات، بەڵکو نەداری شایستەی خێرپێکران ئەو کەسەیە، کە خۆی هێندەی نیە مەداری ساز بکات، وە لە سۆنگەی عیززەتو ئەدەبیشەوە هەستی پێ ناکرێ، تاکو خێری پێ بکرێ، خۆیشی هەڵناستێ داوا لە خەڵکی بکات.

بەڵێ ڕوحم فیدای پێغەمبەری خواو فەرمایشتە بەرزو پیرۆزەکانی بێت، هەر ئەو بەڕێزە ڕەندو ئاکار پەسەندو کارزان‌و لێزانە دەزانێ، کە ماڵ‌و سامان چۆن چۆنی‌و لە کوێ‌و بە کێ ببەخشرێ، چاکتر جێگا دەگرێ‌و خوای لێبوردەش وەری دەگرێت!

یازدە: جێ پێگرتن‌و کەلێن پێ پڕکردنەوە، نەك خەڵك زۆر پێ گرتنەوە:

یەکێ دیکە لەو ئەدەب‌و ڕەوشتە بەرزو گرنگانەی، کە پێویستە لە شێوازو چۆنیەتی ماڵ‌و سامان بەخشیندا ڕەچاوی بکرێ، ئەوەیە، کە هەرچی زیاترو چاکتر هەوڵ بدرێ ئەو خێرو ماڵ بەخشینە، جێگای شایستەی خۆی بگرێ‌و، بۆ بابای وەرگر کەلێن بگرێ، بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەست دەڵێم:

هەندێك کەس، چ لە ڕووی خراپ لە شەرع حاڵی بوون، یان لە ڕووی ڕیایی کردن‌و خۆ دەرخستنەوە، دێنێ ئەو ئەندازە پارەو ماڵەی دەیەوێ بیبەخشێ، بەسەر چەندان کەس‌و شوێندا پرژو بڵاوی دەکاتەوە، بەپرووچکە پرووچکە دەیدات بەم‌و بەو، هەتا سەرەنجام هیچ کام لەو خێر پێکراوو پارەو ماڵ وەرگرانە، سوودێکی وای لێوەرناگرن‌و، هەر بایی ئیشتیاکردنەوەو ئاو لە دەم هێنان دەکات!!

دیارە دواتر لە باسی چۆنیەتی زەکاتدان باسی دەکەین، کە پێویستە چەندە بدرێ بەو کەسانەی، کە شایستەی وەرگرتنی زەکاتن‌و لێرەدا دووبارەی ناکەینەوە.

دوازدە: چاوەڕوانی نەکردنی هیچ کرێ‌و پاداشتێك:

خوای پەروەردگار لە مەدحی کەسانێکدا، کە لە پێناوی ڕەزامەندیی خوادا ماڵ‌و سامانیان دەبەخشن، فەرموویەتی: ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ۝٨ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ۝٩﴾ الإنسان،

واتە: وە ئەو خواردنەی، کە خۆشیان دەوێ دەیدەن بە نەدارو هەتیوو دیل، دەڵێن بەس لەبەر ڕەزامەندیی خوا دەرخواردتان دەدەین‌و، هیچ پاداشت‌و سوپاسێکمان لێتان ناوێ؟

بەڵێ، نابێ بابای بەخشەر، هیچ جۆرە چاوەڕوانییەکی لە بەرانبەر ماڵ بەخشینەکەیدا هەبێ، چونکە ماڵ بەخشین وەك لە ڕابردوودا گوتمان، خواپەرستیی‌و طاعەتەو ئەمیش دروست نیە، بێجگە لە پاداشت‌و ڕەزامەندیی خوا هیچ شتێکی دیکەی تێدا ڕەچاو بکرێ.

هەربۆیەش زانایانمان گوتوویانە: وا باشە ئەگەر بابای پێبەخشراو دوعای خێری بۆ کرد، بەخشەریش دوعای خێری وەك خۆی بۆ بکاتەوە، بۆ ئەوەی هیچ لە پاداشتی خێرەکەی کەم نەبێتەوە[1].

سێزدە: بۆ وەرگریش وا چاکە مەگەر زۆر ناچار بێ ئەگەر نا داوا نەکات‌و خۆی بەڕووت‌و ڕەجاڵ پێشان نەدات:

چونکە خوای زاناو توانا مەدحی ئەو جۆرە کەسانەی کردوە، کە وێڕای ئاتاجیی‌و نەدارییشیان، عیززەتیان ڕێی نەداون خۆیان بێ ماڵ‌و شپرزە حاڵ پێشان بدەن، بەڵکو مەگەر کەسێك لە نزیکەوە پێیان ئاشنا بێ، ئەگەر نا بە پێچەوانەوە لێیان حاڵی دەبێ، وەك فەرموویەتی: ﴿لِلْفُقَرَآءِ ٱلَّذِينَ أُحْصِرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى ٱلْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ ٱلْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُم بِسِيمَٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾﴾ البقرة، واتە: ماڵ‌و

---

١) بڕوانە: (مغني المحتاج شرح المنهاج)، ج٣، ص١٢٣، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، د. وهبة الزحيلي، ج٣، ص٢٠٦٠.

سامانەکانتان با بۆ ئەو هەژارانە بێ، کە لە سۆنگەی جەنگو جیهادکردنەوە، لە ڕێی خوادا ڕێی دەرچوونیان نیەو، بۆیان نالوێ بەزەویدا بگەڕێن بۆ پەیداکردنی ڕۆزیی، بابای نەشارەزا بە دەوڵەمەندیان تێدەگات بەهۆی نەفس بەرزییانەوە، بەڵام تۆ بەسەرو سیمایان دەیانناسی، عادەتیان وایە بە مکووڕیی داوا لە خەڵك ناکەن، وە بێگومان هەرشتێك ببەخشن خوا پێی زانایە.

هەڵبەتە بێتەماعیو نەفس بەرزیی (عفّة)یش بۆ بابای هەژارو نەدار، هێندەی خاکیی بوونو خۆ بەکەمگرتن (تواضع) بۆ بابای دەوڵەمەندو هەبوو، جوانو شیرینەو، هەموو خێرو بێرو نازو نیعمەتێك لە خوا زانینیش، لە دڵو دەروونی هەر کام لە نەدارو هەبوودا، ئەو جۆرە هەڵوێستو ڕەفتارە شەرعیی پەسەندانە پەیدا بکات، وەك پێشتریش گوتمان.

چواردە: پێویستە بابای وەرگر، پێزانو بە ئەمەك بێت:

بێگومان هەموو سوپاسو ستایشێك، هەر شایستەی خوای پەروەردگارەو، پێویستە ئینسان هەموو چاکەو نێعمەتێكو خێرو بێرو خۆشییەك، بەس لە خوا بزانێو دڵنیابێ، کە بەبێ ویستو دەسەڵاتی خوا، هیچ خێرو شەڕێك ڕوو لە ئینسان ناکات، جا هەرچی شەڕو زیان خراپەیە، هۆکارەکەی خودی ئینسانە، بەڵام خێرو چاکەو بەرژەوەندیی بەس لە خواوەیە، وەك فەرموویەتی: ﴿مَّآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾ النساء﴾، بەڵام وێڕای ئەوەش، ئەمەكو وەفاو پێزانینی ئینسانەکان بەرانبەر بەیەکتر، ڕەوشتو ئەدەبێکی بەرزو پەسەندە، بەتایبەت بۆ بابای چاکە لەگەڵکراو لە بەرانبەر چاکەکاردا، پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((لا يشكر الله من لا يشكر الناس)) رواه أحمد عن الأشعث بن قيس بسند رواته ثقات، واتە: هەر کەسێك سوپاسی خەڵکی نەکات، سوپاسی خواش ناکات.

٧- سەرەنجامی ماڵ بەخشینی ڕیاكارانە:

خوێنەری مسوڵمانی خۆشەویست!

وەك پێشتریش باسمان كرد ماڵو سامان لە ڕێی خوادا خەرج كردنو بەخشین، جۆرێكە لە جۆرەكانی خواپەرستیی (عبادة) و، مەرجی سەرەكی هەرجۆرە خواپەرستییەكیش بۆ ئەوەی لەلای خوا جێی ئیعتیبار بێو وەربگیرێ، دووانن:

أ- بەپێی شەرعی خوابوون (الإتباع).

ب- تەنیا خوا پێ مەبەست بوون (الإخلاص).

جا لە سۆنگەی ئەوەوە كە سروشتی ماڵو سامان بەخشین وایە كە ئەگەر خاوەنەكەی مسوڵمانی تێرو تەواوو ئیمان دامەزراو هۆشیارو بێدار نەبێ، زۆر نزیكە تێیدا تووشی ڕووپامایی كردنو خۆپێ دەرخستنی ببێ، بەپێویستم زانی لەم خاڵی حەوتەمەدا سێ ئایەت لە سوورەتی (البقرة) بە كورتی بتوێژمەوە، كە خوای زاناو وردبینو پەنهان بین، بە هێنانەوەی چەند وێنەیەكی یەكجار سەرنج ڕاكێشو ڕاچەڵەكێنەر، سەرەنجامو ئاكامی هەركام لە ڕیاكارییو ئیخلاص لە بواری ماڵو سامان بەخشیندا، ڕوون دەكاتەوە:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُبۡطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلۡمَنِّ وَٱلۡأَذَىٰ كَٱلَّذِي يُنفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۖ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفۡوَانٍ عَلَيۡهِ تُرَابٞ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٞ فَتَرَكَهُۥ صَلۡدٗاۖ لَّا يَقۡدِرُونَ عَلَىٰ شَيۡءٖ مِّمَّا كَسَبُواْۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمُ ٱبۡتِغَآءَ مَرۡضَاتِ ٱللَّهِ وَتَثۡبِيتٗا مِّنۡ أَنفُسِهِمۡ كَمَثَلِ جَنَّةِۭ بِرَبۡوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٞ فَـَٔاتَتۡ أُكُلَهَا ضِعۡفَيۡنِ فَإِن لَّمۡ يُصِبۡهَا وَابِلٞ فَطَلّٞۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾ أَيَوَدُّ

أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُۥ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ لَهُۥ فِيهَا مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ وَأَصَابَهُ ٱلْكِبَرُ وَلَهُۥ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ فَأَصَابَهَآ إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَٱحْتَرَقَتْ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْـَٔايَـٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾ البقرة ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! ماڵ بەخشینەکانتان بەهۆی منەتکردنو ئازاردانی دڵی خێر پێکراوەوە هەڵمەوەشێننەوە، وەك کەسێك کە ماڵی خۆی بۆ ڕووپامایی خەڵکی خەرج دەکاتو بڕوای بە خواو ڕۆژی دوایی نیە، چونکە وێنەی ئەو کەسە وەك تاشە بەردێکی لووس وایە کە تەنکە گڵێکی بەسەرەوەیەو تۆوێکی تێدا چێنراوە جا بارانێکی دڵۆپە زلی بە خوڕزەم لێی بداتو بە ڕەقو سافی بێنێتەوە، وە ئەوانەی تۆویان لەسەری چاندوە ناتوانن هیچ بەرهەمێکی لێ وەدەست بێنن، وە خواش ڕێنوێنی کۆمەڵی کافران ناکات.

وە وێنەی ئەوانەش، کە ماڵو سامانەکانیان بۆ وەدەستهێنانی ڕەزامەندیی خواو بەهۆی دڵدامەزراوییانەوە دەبەخشن، وەك ئەوە وایە کە باخێك لەسەر بەرزاییەك بێو بارانێکی درشتو بە خوڕزەمی لێ بباریێ، جا بەرو میوەکەی چەندان بێتەوە، وە ئەگەر بارانی بە خوڕزەمیش نەیگرێتەوە، هەر ڕشێنەیەکی بەس بێ، وە خوا بەوەی کە دەیکەن بینایە.

ئایا یەکێکتان حەز دەکات کە باغێکی لە خورماو ترێی هەبێ کە جۆگەلە ئاوەکانی بەژێردا بڕۆن، وە لە هەموو جۆرە میوەیەکی تێیدا هەبێ، وە لە حاڵێکدا کە تووشی پیریی بووەو وەچەیەکی ساواو لاوازی هەیە، گێژەڵووکەیەك کە ئاگری تێدایە لێی بداتو بسووتێ؟! ئاوا خوا ئایەتەکانتان بۆ ڕوون دەکاتەوە بەڵکو بیربکەنەوە.

جا ئێستا با سەرنجی هەرکام لەم سێ وێنەیە بدەین کە خوای پەروەردگار بەمەبەستی حاڵی کردنمان لە سەرەنجامو ئاکامی ماڵو سامان بەخشینی ڕیاکارانەو ساختەچییانەو شەرعییانەو دڵسۆزانە بۆی هێناوینەوە.

وێنەی یەکەم:

تاتە بەردێکی لووسو ساف کە توێژاڵە گڵێکی بەسەرەوە هەیەو تۆوێکی تێدا چێنراوەو خاوەنی چاوەڕێیە بڕوێو بۆی بێتەبەرو بەرهەمی لێ هەڵبگرێ، بەڵام هەر هێندەی خۆشە هەتا بارانێکی درشتی بە خوڕزەمو لێزمەی لێ دەبارێو هێندەی دەڵێی یەكو دوو، دەبینی تاشە بەردی گۆڕین داشۆراوەو جگە لە بەردێکی ڕەقو تەقو لووس، نەك تۆو دانەوێڵە بگرە تۆزە خۆڵێکیشی بەسەرەوە نەماوە!!

دەجا ئەو کەسەش کە بە پاڵنەری ڕیابازییو سەرنج ڕاکێشانی خەڵکییەوە ماڵی خۆی خەرج دەکاتو بڕوای بە خواو بە ڕۆژی قیامەت نیە، وە سەربارەش منەت فیزو کەشخە بەسەر بابای خێرپێکراودا دەکاتو بە قسەو ڕەفتاری ناشایستەو دڵی ئازار دەدات، ئەو منەتو ئازاردانەی هەموو خێرو چاکەکانی دادەشۆرنو ئەو دەمامکە ساختەچییانەی سەرڕووی لادەچێو ماهیەتی ڕاستەقینەی دەردەکەوێو دیکۆرو ڕواڵەتە تەنكو کاتییەکەی نامێنێو دەمینێتەوە دڵو دەروونە بێئیمانو ویژدانو ڕەقو تەقە بێخێرەکەی، و، ئاوێ بێنەو دەستان بشۆ!

وێنەی دووەم:

باغێکی گەشو جوانو بە خوڕڕەم کە لە شوێنێکی بڵندو کەشو هەوایەکی سازگارو خۆشدا هەڵخراوە، چ بارانی درشتو بە خوڕزەمی لێ ببارێ، چ هەر ڕشێنەو تەنانەت، ئەگەر شەونمیش بیگرێتەوە بەشی دەکاتو دوو چەندانەی ئەوەی لێی چاوەڕوان دەکرێ، بەرومیوەی باش دەگرێو مایەی خۆشحاڵیو چاوپێ ڕوونبوونەوەی خاوەنەکەیەتی.

دەجا كەسێكیش كە بە پاڵنەری خوا لە خۆڕازی كردنو لەڕووی ئیمانو عەقیدەی پتەوو لە دڵدا دامەزراوەوە لە ماڵو سامانی خۆی دەبەخشێو، هەموو سنوورەكانی شەرعو ئەدەبو ڕەوشتە بەرزو جوانەكانیشی تێدا ڕەچاو دەكات، هەم لە دونیاو هەم لە دواڕۆژیشدا بەو بەخشینو خێرو چاكەیەی خۆی، وەك بابای خاوەن باغ دڵخۆش دەبێو لەبەری ڕەنجی خۆی بەهرەمەندو پێی بەختەوەر دەبێ.

وێنەی سێیەم:

كابرایەك كە گەیشتۆتە قۆناغی پیریو تەمەنی هەڵكشیوەو چۆتە ساڵەوەو پێستی تەنكو ئێسكی باریكو جەستەی بێهێزبووەو، دەستی لە خۆی شۆردوەو لەوە بێ هیوا بووە كە تینو تاقەتو هێزو وزەی جارانی بۆ بگەڕێتەوە، دەزانێ هێدی هێدی بەرەو چاڵی مەرگ هەنگاو دەنێ، وە كۆشێك ماڵو خێزانی وردو ساواو پیرۆچكەو سەلكەو پێچكەی هەیە كە پاش ئۆمێدی بەڕەحمەتی خوا، بۆ دابینكردنی ژیانو گوزەرانیان هیوای بەو باغەیەتی كە ساڵەهای ساڵە ڕەنجی كێشاوەو تەمەنی لاوێتیو تینو تاوی گەنجێتی خۆی تێدا بەكارهێناوەو سەرف كردوە، بەڵام بابای پیری كەنەفتو خاوەن كۆشێك ماڵو منداڵی وردو بێ پەڕو باڵ، هەر هێندە دەزانێ كە گەردەلوولێكی ئاگراوی لە باغەكەی دەداتو هیچی بەسەر هیچەوە ناهێڵێو دەیكاتە قەرەبرووت!!

دەجا كەسێكیش كە ماڵو سامانی خۆی بەڕواڵەت بۆ خواو لە پێناوی وەدەست هێنانی بەهەشتی نەبڕاوەو پاداشتی ڕەزامەندیی خوادا بەخشیوە، بەڵام لە ڕاستیدا وانەبووەو مەبەستی ڕووپامایی كردنو خۆپیاو باشكردنو خەڵك خەڵەتاندن بووە، هەر بۆیەش نەیتوانیوە ئەدەبو ڕەوشتە بەرزو جوانە شەرعییەكان لە ماڵو سامان خەرجكردنەكەیدا پەیڕەو بكات، بەڵكو گیرۆدەی چەندان خەسڵەتی بەدو پیسو ڕەفتاری نالەبار بووەو، خۆی لەسەر ماڵ بەخشینەكەی قەرزداریش كردۆتەوە، بەڵێ ئەو كەسەش لە قیامەتدا وەك بابای تەما بە ژیان نەماوی باغو باغات سووتاوی

ماڵو خێزان بەجێماو، دەست لە هەموو پچکان دەبڕێو، دەروونی لە پەشێمانی یان گڕ دەگرێو، فرمێسکی گریانو حەپەسانو دەستەوەستان دەسڕێ.

هەڵبەتە هەرکام لەو سێ وێنەیە زۆر زیاتر لەوەی کە نووسیمان توێژینەوەو بەر لەوەش ڕامانو وردبوونەوەو بیرکردنەوە هەڵدەگرن، بەتایبەتیش کە خوای پەروەردگار لە کۆتایی هەرسێك وێنەکاندا فەرموویەتی: ﴿...كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْآيَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾ البقرة﴾، وە لە شوێنی دیکەشدا فەرموویەتی کە هەموو کەس توانای تێگەیشتنو پەند وەرگرتنی لەو وێنە هێنانەوانەی خوای زانا نیەو، تەنیا زاناو دانایانن کە شایستەیی ئەوەیان هەبێ: ﴿وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾ العنكبوت﴾، بەڵام لێرەدا هەر ئەوەندەمان دەرفەت هەیە.

لە کۆتایی ئەم باسەشدا دەڵێم:

بێگومان پاش بەپێی شەرع بوون، هەوێنو هەناوی هەر خواپەرستییەكو کاکڵو جەوهەری هەر کردەوەیەکی باش، چ ماڵ بەخشین بێ چ هەر کارو چالاکی یەکی دیکەی شەرعیی، بریتیە لە خوا پێ مەبەست بوون (الإخلاص لله)!

بەڵێ خوێنەری خۆشەویست!

ماڵو سامان بەخشین بەبێ نیازو مەبەستی ساغو یەکلابوونەوەی خاوەنەکەی بۆ خوای پەروەردگارو بژارکردنو پاککردنەوەی دڵو دەروونی لە هەر جۆرە نیازو مەبەستو هاندەرو پاڵنەرێکی دیکە، وەك شیری بێ هەوێنو جەستەی بێ هەناوو دەنكو تۆوی بێ کاکڵو نێوەڕۆکە! شاعیرێکی فارسی زمانیش لەوبارەوە جوانی گوتوە:

عبادت به إخـلاص نيت نيكوست   وگرنه چ ايد زبـى مَغْـزِ پوســـت؟

أگر جز به حق ميـرود جــاده ات   در اتش نشـانند ســــجاده ات!

واتە: خواپەرستیی بە نیازو مەبەستی ساغەوە زۆر باشە، ئەگەرنا تـوێکڵی بـێ کاکڵ چی لـێ پەیدا دەبێ؟

ئەگەر ڕێگات بەرەو لای غەیری خوا بچێ، ئەوە بەرماڵەکەت لـێ فڕێ دەدەنـە ئاگری بەتینی دۆزەخەوە!

سا خوایە بە لوتفو کەرەمی خۆت دەرو دەروونمـان پـاكو سـاغ بکەیـەوە، دەر (ظاهر)مان لە ناشەرعیی‌و سەرپێـچییو، دەروون (بـاطن)یـشمان لـە نەخۆشـییو ڕیابازیی ئامیـن.

=

:

بەندی دووەم

چـەند تێبـینی یەکی گرنـگ
دەربـارەی زەکــاتدان

١- زەکاتدانو وەرگرتنیو دابەشکردنی.

٢- زەکاتو کۆسپو گیـروگرفتەکانی.

٣- زەکاتی ئاژەڵو بەروبوومی کشتوکاڵ ومیوەجات.

٤- چەند جۆرە زەکاتێك.

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویست!

بابەت (موضوع)ی زەکات بابەتێکی یەکجار بەرفراوانو بە لقو پۆپەو لە کتێبە فیقهییەکاندا وردەکاریی زۆری دەربارە کراوەو، بێگومان وا بەئاسانیی هەقی خۆی پێ نادرێو، هەموو شتێکی لەبارەوە باس ناکرێ، بەڵام بە پێویستم زانی کە لەم بەندەشدا چەند تێبینییەکی گرنگ بۆ زیاتر تیشك خستنە سەر ئەو بابەتە گرنگو ئەو سێیەمین پایەی ئیسلامەتییە، بخەمەڕوو، چونکە: (ئەوەی فریای هەموویشی نەکەوی، نابێ هەندێکیش فەرامۆش بکەی)، دیارە بەهۆی ئاماژەکردنیشەوە بۆ سەرچاوەکان، لە پەراوێزەکاندا ڕێی گەڕانەوە بۆ ئەو سەرچاوانەو چاکتر تێگەیشتنو بەرچاوڕوون بوونەوەش سێناتر دەبێ، وەك پێشتریش گوتمان.

وە سەرجەم ئەو تێبینییانەش، لەژێر چوار سەرباسدا دەنووسین:

یەکـــەم: زەکـات دان و وەرگرتنـی و دابەشکردنی

١- زەکاتـدان وەك هـەر خواپەرسـتییەکی دیکـە، نیـاز (نیـة)ی تێـدا بەمەرج گیراوە:

خـوای پـەروەردگار لـەوبارەوە فەرموویـەتی: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُواْ ٱلزَّكَوٰةَۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلۡقَيِّمَةِ ۝٥﴾ البينـة، واتـە: وە تـەنیا بـەوە فـەرمانیان پێکرابـوو، کـە خـوا بپەرسـتن و گەردنکەچیی خۆیانی بۆ ساغ بکەنەوەو، واز لە هەموو شتێکی دیکـە بهێـنن، وە نوێژێ بەرپابکەن و زەکات بدەن، هەر ئەوەشە دینداریی ڕاستەقینە.

پێغەمبەری خـواش ﷺ فەرموویـەتی: **((إنّمـا الأعمـال بالنيـات وإنّمـا لكـل امرىءٍ ما نوى))** متفق عليـه، جا هەرچـی (مالـك وشـافعي)یـن، دەڵـێن: دەبـێ لەکاتی زەکاتدانەکەدا ئەو نیازەی ئامادە بێت، بەڵام (أبـو حنيفـة) دەڵـێ: ئەگـەر لەکاتی جیاکردنەوەشی دابێ، هەر دەبێ، (أحمد)یش دەڵێ: ئەگەر ماوەیـەکی کـەم بەر لە دانی بێت دروستە، بەڵام نابێ ماوەیەکی زۆر بێ[1].

٢- دەرخستن و دەرنەخستنی زەکات لەکاتی بەخشینیدا:

بابای زەکاتدەر بۆی هەیە بەئاشکرا، یان بەپەنهانی زەکاتەکەی بدات، جا جـاری وا هەیە ئاشکراکردنی باشترە، ئەگـەر ببێتـە هـۆی ڕەواندنـەوەی تـەمی گومـان و تۆمەت، یـان ببێتـە مایـەی چـاولێکران و کرانـە سەرمەشـق(أسوة) بـۆ خـەڵکی

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٧٠.

دیکە[1]، جاری واش هەیە لەبەر دڵڕاگرتنی بابای زەکاتدەر، یان لەبەر خۆپاراستن تووشبوونی ڕووپامایی کردن، پەنهانکردنی چاکترە، وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿إِن تُبْدُواْ ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ...﴾ البقرة ٢٧١، واتە: ئەگەر زەکاتەکان یان خێرکردنەکان-تان ئاشکرا بکەن ئەو شتێکی زۆر باشە، بەڵام ئەگەر پەنهانیان بکەنو بیاندەن بە هەژاران، ئەوە بۆتان چاکترە.

شایانی باسیشە، کە بابای زەکاتدەر لەسەری بەمەرج دانەنراوە، کە لە کاتی زەکاتداندا، بە بابای زەکات وەرگر بڵێ: ئەمە زەکاتە![2] مەگەر هەڵو مەرجەکە وا داخواز بکات، بۆ وێنە: بابای زەکات وەرگر، ئەگەر نەزانێ زەکاتە، هەست بە منەت باریی بکاتو پێی وابێ خێرو پیاوەتیی لەگەڵ کراوە!

٣- زەکاتدان کەی فەرز دەبێ؟!

زۆربەی هەرەزۆری[3] زانایان ڕایان وایە، کە هەر لەوکاتەدا، کە زەکات لە ماڵدا پێویست دەبێ، فەرزە دەستبەجێ بدرێ، مەگەر پەرچێکی لەبەردەم دابێو، عوزرێکی شەرعیی هەبێ، لەوبارەشەوە چەند دەقێکی سوننەت هەن، بۆ وێنە:

((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ قال: ما خالطت الصدقة مالاً قط إلاّ أهلكته)) رواه البخاري في التأريخ، ورواه الشافعي، واتە: ماڵی زەکات هەرکاتێك تێکەڵاوی ماڵێك بووبێ حەتمەن لە نێوی بردوە.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٢٤.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٢، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٢، ص٨٨٢.
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٢٢، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٧٠.

٤- ئایا دروستە زەکاتدان پێش کاتی فەڕزبوونی بخرێ؟!

زۆربەی زانایان ڕایان وایە، کە بابای زەکاتدەر، ئەگەر ماڵەکەی- هەر جۆرێك بێ لەو شتانەی، کە ساڵ بەسەردا وەرسووڕانیان تێدا بە مەرج گیراوە- گەیشتە ئەندازەی (نصاب)، ئەوە دروستە بەر لە وەرسووڕانی ساڵ زەکاتەکەی بدات، هەندێکیشیان دەڵێن: دروست نیەو دەبێ ساڵێك تەواوبێ، ئەو جار زەکاتەکەی بدات(١)، دیارە ڕای جەماوەری زانایانیش بەهێزترە، چونکە (احمد وابوداود وابن ماجه والترمذي بأسناد حسن) لە (علي بن ابي طالب) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویانەتەوە، کە (عباس) خوا لێی ڕازی بێ داوای لە پێغەمبەر ﷺ کردوە، کە ڕێی بدات بەر لە هاتنی زەکاتدان زەکاتەکەی بدات، ئەویش مۆڵەتی داوە(٢).

٥- ئایا مەرجە زەکات هەر هەشت جۆرەکان بگرێتەوە؟!

زۆربەی زانایان بەمەرجیان نەزانیوە، بەڵام شافیعییەکان بە مەرجیان گرتوە، بە سەرنجدانی دەقەکانی سوننەتیش دەردەکەوێ، کە ڕای جەماوەری زانایان بەهێزترە، چونکە خوای کاربەجێ، بەس فەرموویەتی دەبێ زەکات بدرێتە ئەو هەشت جۆرە کەسانە، ئیدی نەیفەرمووە، کە حەتمەن دەبێ بە یەکسانیی بیاندرێتێو لەیەك کاتدا بە هەموویان بدرێ، وە لە ڕاستیدا هیچ دەقێك لەوبارەوە نیە، کە بۆ بەڵگە پێ هێنانەوە بشێ(٣)، چاکتر وایە سەرنج بدرێ، کێ پێویست تر بێو، چۆن بۆ بەرژەوەندیی ئیسلامو مسوڵمانان باشتر بێ، بەو پێیە هەڵسوکەوتی لەگەڵ بکرێ(٤).

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي...)، ج٢، ص٧٥٥-٧٥٦، بەڵام (ظاهیریی یەکانو مالیکییەکان) دەڵێن: دروست نیە.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٢٦، وە: (الفقه الاسلامي...)، ج٢، ص٧٦٥.

٣) بڕوانە: (فقه السنة).

٤) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٣٠٨-٣٠٩.

٦- ئەو ئەندازەیەی، کە دەدرێتە بابای زەکاتپێدراو دەبێ چەندبێ؟!

ئاشکرایە ئەگەر بابای زەکات پێدراو قەرزدار بێ، بە ئەندازەی درانەوەی قەرزەکەی‌و، ئەگەر ڕێبوار بێ، بایی ئەوە کە پێی بگاتەوە شوێنی خۆی‌و، ئەگەر کاربەدەستی کۆکردنەوەی زەکات بێ بە ئەندازەی کارو ڕەنجەکەی، زەکاتیان پێدەدرێ، بەڵام ئەگەر لە پێنج جۆرەکانی دیکە بێ ئەوە زۆربەی زانایان دەڵێن: پێویستە، یان بەلای کەمەوە دروستە، هێندەی بدرێتێ کە مەداری پێی سازبێت‌و لەکۆڵ ئاتاجیی ببێتەوە، بۆ وێنە: ئەگەر بازرگان بوو هێندەی بدرێتێ کە مامەڵەو بازرگانی پێ بکات، وە ئەگەر پیشە (حِرفَة)یەکی دەزانی هێندەی بدرێتێ کە پێداویستییەکانی ئەو ئیش‌و پیشەیەی پێ دابین بکات[1]، چونکە حیکمەت لە فەرزبوونی زەکات لە ماڵ‌و سامانی دەوڵەمەنداندا ئەوەیە کە چین‌و توێژە نەدارو موحتاجەکانی کۆمەڵگا لە بن باری نەداریی‌و ناگوزووریی بێنە دەرێ‌و قوتاریان ببێ، بەڵگەی ڕاستیی ڕای زۆربەی زانایانیش، زۆرن بۆ وێنە:

ئەو فەرموودەیەی کە (قبيصة بن مخارق الهلالي) گێڕاویەتەوەو پێغەمبەر ﷺ تێیدا فەرموویەتی: ((..**فحلت له المسألة حتى يصيب قواماً من عيش**..)) رواه أحمد ومسلم وابوداود والنسائي، واتە: جا- لەوسێ حاڵەتانەدا، کە لە فەرموودەکەدا باسکراون- داواکردنی ماڵ‌و سامان — زەکات بێ، یان غەیری زەکات-ی بۆ ڕەوا دەبێ، هەتا ژیان‌و گوزەرانی هەڵدەستێتەوەو پێویستی نامێنێ[2].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٨١.

٢) بگرە هەندێك لە زانایان دەڵێن: دروستە هێندەی زەکات بدرێتێ کە بەشی کیفایەتی هەموو تەمەنی بکات، بڕوانە: (المجموع) ج٦، ص١٨١.

هەندێکیش لە زانایان ڕایان وایە کە بە ئەندازەی (نصاب)[1]، یان بایی مەسرەفی ساڵێکی زیاتری نادرێتیٚ[2]، بەڵام وەك گوتمان ڕای زۆربەی زانایان کە (شافعییەکانو حەنبەلییەکان)یان لە نێودان، چاکترو بەڵگەدارترە.

هەر بۆیەش زانایانی ڕۆچووو لێکۆڵەرەوە ڕایان وایە کە زەکات بە بابایەکیش دەشیٚ کە ماڵو سامانی هێندە هەیە کە زەکاتی لیٚ بکەویٚ، بەڵام مەسرەفی زۆرەو بەشی ناکات[3]! واتە: لە لایەکەوە کە بایی زەکات لێکەوتن ماڵو سامانی هەیە بە دەوڵەمەند دادەنریٚو، لەو ڕووەشەوە کە کیفایەتی ژیانو گوزەرانی ناکات، بە نەدارو شایستەی زەکات وەرگرتن حسێب دەکریٚ[4]!

٧- کەسێك داوای زەکات بکاتو پێی نەشیٚ حوکمی چییە؟!

جاریٚ زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە هەرکەسێك لەو هەشت جۆرە کەسانە نەبوو کە خوای پەروەردگار دیاری کردوون، دروست نیە زەکاتی بدرێتیٚ، بەڵام ئەگەر بابای زەکاتدەر وایزانی پێی دەشیٚو دوایی بۆی دەرکەوت کە شایستە نیە، ئەوە لێرەدا ڕایان جیاوازە: زۆربەیان کە (مالك وشافعي وأبو يوسف وثوري وابن المنذر)یان لەنێودان دەڵێن: زەکاتەکەی بۆ وەبەر ناکەویٚو پێویستە دووبارەی بکاتەوە، هەندێکیشیان دەڵێن: بۆی بەردەکەویٚو داوای دووبارە زەکاتدانەوەی لیٚ ناکریٚ، جا هەرچی زۆربەن بەڵگە بە ڕواڵەتی ئایەتی زەکات دێننەوە، کە خوای کاربەجیٚ زەکاتی تایبەت کردوە بەو هەشت جۆرە کەسانەوەو دیارە ئەگەر بدریٚ بە

---

١) ئەمە ڕای (أبو حنيفة)یە، بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٢، ص٨٧٦، (فَيُعطى من الزكاة تمام كفايته ولا يكلف بيعه..) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٧٩.

٢) ئەمەش ڕای (مالیکی یەکان)ە، بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٢، ص٨٧٦.

٣) بڕوانە: (المجموع) ج٦، ص١٨٤، وە (الفقه الإسلامي..)، ج١، ص٥٢٣.

٤) (نووي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (اذا كان له عقار ينقص دخله عن كفايته فهو فقير أو مسكين)، بڕوانە (المجموع)، ج٦، ص١٨٤

غەیری ئەوان مانای وایە ئەو هەقەی کە خوا لەسەری پێویست کردوە، بە جێی نەگەیاندوە، بۆیە لەسەری لانەچووە، ئەوانی دیکەش بەڵگەیان چەند دەقێکی سوننەتە کە یەکێکیان ئەو فەرموودەیەیە، کە پێغەمبەر ﷺ لە کۆتاییەکەیدا فەرمووی: **((لك ما نويت يا يزيد، ولك ما اخذت يا معن))** رواه البخاري، کە پێشتر هێنامانەوە، هەروەها چەند دەقێکی دیکەی لەو بابەتە کە جەماوەری زانایان لەبارەیانەوە دەڵێن: ئەم فەرموودانە دەربارەی خێرکردنو ماڵ بەخشینی سوننەتن، نەك زەکات[1]!

منیش وای بۆ دەچم کە ئەگەر بابای زەکاتدەر کەمتەرخەمیی نەکردبێ لە ناسینی ئەو کەسانەدا کە زەکاتەکەیان دەداتێ، ئەوە پێویست بە دووبارەکردنەوە ناکات، ئەگەرنا پێویست دەکات، چونکە هەرکەسێك کەمتەرخەیی کرد، دەبێ تۆڵەو سزایەکەی ببینێ.

٨- ئایا کەسێك هێزو وزەی کاسبیی هەبێ، زەکاتی دەدرێتێ؟!

لەوبارەشەوە زانایان دوو ڕایان هەن، بەشێکیان[2] کە (شافعي وأحمد وإسحاق وأبو عُبَيده)یان لەنێودان، دەڵێن: پێی ناشێو پێویستە کاسبیی بکاتو بژێوی خۆیو ئەوانەی بەئەستۆیەوەن پەیدا بکات، ئەم فەرموودەیەش بە بەڵگە دێننەوە: **((لا تحل الصدقة لغني ولا لذي مِرّةٍ سوي))** رواه أبو داوود والترمذي وصححه، واتە: زەکات بۆ ئینسانی دەوڵەمەندو بۆ کەسێکی خاوەن هێزو لەش ساغ ڕەوا نیە.

بەشێکیشیان[3] کە حەنەفییەکانیان لە نێودان، دەڵێن: مادام بە ئەندازەی (نصاب)ی زەکاتی نەبێ، دروستە زەکاتی بدرێتێ، ئەم فەرموودەیەش بەڵگە

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٤٩-٥٥٠، هەروەها بڕوانە: (الفقه الاسلامي..)، ج٢.
٢) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٤٩، هەروەها بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٢.
٣) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٢٢-٥٢٣.

دێننەوە: (عن عبيدالله بن عدي الخيار قال أخبرني رجلان أنهما أتيا النبّي ﷺ في حجة الوداع وهو يقسم الصدقة فسألاه منها، فرفع فينا البصر وخفضه فرآنا جلدين، فقال: **((إن شئتما أعطيتكما، ولا حظ فيها لغني ولا لقوي مكتسب))** رواه أبو داوود والنسائي، واتە: ئەگەر حەز دەکەن دەتاندەمێ، بەڵام بەشی دەوڵەمەندو بابایەکی بەهێزی کاسبیی پێکەری تێدا نیە.

بەڵام من وای تێدەگەم، کە ئەم فەرموودەیەش، وەك ئەوەی پێشوو هەر بەڵگەیە لەسەر ئەوە، کە بابای بەهێزو تواناو ساغو سەلیم زەکاتی پێ ناشێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ بەڕاشکاویی فەرموویەتی: (لا حظ فيها...) کەواتە: ئەگەر بابای دەوڵەمەندو هێزدارو لەش ساغ زەکات وەربگرن، ئەوە هەقی غەیری خۆیانیان وەرگرتوەو پێیان ناڕەوایە.

ئەوەندە هەیە هەندێك لە زانایان ڕایان وایە، کە ئەگەر بابایەك سەر بە بنەماڵەو خێزانێك بێت، کە پێشتر هەبووبن‌و فێرە کاسبیی نەبێ، وەك حاڵەتێکی هەڵاوێرراو (حالة إستثنائية) دروستە،وەك هەژارونەدار دابنرێ‌و زەکاتی بدرێتێ[1].

٩- زەکات چۆن وەردەگیرێ‌و چۆن دابەش دەکرێ؟!

کاتی خۆی لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خوادا ﷺ بۆ خۆی نوێنەرەکانی خۆی دەناردن بۆ کۆکردنەوەی زەکات، پاشان بەسەر ئەو کەسانەدا دابەشی دەکرد، کە خوای کاربەجێ دیاری کردوون، هەروەها (أبوبكر وعمر)یش خوا لێیان ڕازی بێ هەروایان دەکرد، بێ‌ئەوەی ماڵی پەنهان‌و ئاشکرا[2] لە یەك جیابکەنەوە.

---

١) (نووي) گوتوویەتی: (سئل الغزالي عن القوي من أهل البيوتات الّذين لم تجر عادتهم بالتكسب بالبدن، هل له أخذ الزكاة من سهم الفقراء والمساكين؟ قال: نعم) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٨٠.

٢) مەبەست لە ماڵی پەنهان (باطن) پارەی نەغدینەو هەندێك جۆری ماڵی بازرگانییە، ماڵی ئاشکرا (ظاهر)یش ئاژەڵ‌و کشتوکاڵ‌و زۆربەی ماڵی بازرگانی یە.

وە کاتێك (عثمان) خوا لێی ڕازی بێ هات، ئەویش ماوەیەك هەر ئاوا ڕەفتاری کرد، بەڵام دوایی تەماشای کرد ماڵو سامانی پەنهان زۆر زۆر بووەو پشکنینو سۆراغ کردن بۆ کۆکردنەوەی دەبێتە مایەی سەغڵەتکردنی خەڵکی، بۆیە کۆکردنەوەو دابەشکردنی حەواڵەی خاوەنەکانی کرد[1].

پاشان زانایان لەسەر ئەوە ڕێککەوتوون کە زەکاتی ماڵی پەنهان، دروستە هەر خاوەنی خۆی دابەشی بکات[2]، بەڵکو (شافعییەکانو حەنبەلییەکان)، ڕایان وایە ماڵی ئاشکراش هەمان حوکمی پەنهانی هەیەو خاوەنی بۆی هەیە ئەویش سەروبەر بکات[3]، بەڵام (مالیكو حەنەفییەکان) دەڵێن: ئەگەر ماڵی ئاشکرا بوو دەبێ میریی (دیارە مەبەست حکوومەتی شەرعییە) سەرپەرشتی بکات[4]، وە ئەمە ڕای زۆربەی زانایانە[5].

بەڵام هەمووشیان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئەگەر پێشەوای دادگەر (إمام عادل) هەبوو، بەلای کەمەوە چاکتر وایە تەسلیمی کاربەدەستانی میریی بکرێ، تەنیا (حەنبەلییەکان) دەڵێن: چاکتر وایە خۆی جێبەجێی بکات، بەڵام ئەگەر تەسلیمی میرییشی بکات، هەر دروستە[6].

بەڵام لە ڕاستیدا بە سەرنجدانی دەقەکانی قورئانو سوننەتو سیرەو ژیانی پێغەمبەرو ﷺ خەلیفە سەر ڕاستەکانی بۆمان دەردەکەوێ کە ئەو ڕایە ڕاستترو بەهێزترە کە هەموو جۆرەکانی زەکات چ لە ڕووی کۆکردنەوەو، چ لە ڕووی دابەشکردنەوە، بە ئەرك‌و مافی دەسەڵاتی شەرعیی وڵات دەزانێ، چونکە بێگومان

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٢، ص٨٨٨.
٢) سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگ و لاپەڕە.
٣) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٤١.
٤) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.
٥) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته) د. وهبة الزحيلي، ج٢، ص٨٨٩.
٦) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٤١.

بەوجۆرە باشتر کۆدەکرێتـەوەو دادگەرانـەتر دابـەش دەکـرێو کـەلێنی باشتریـشی پێدەگیرێن، مەگەر دەستەڵاتی ناشـەرعیی حـوکمڕان بـێ کـە بێگومـان ئەوکاتـە دروست نیە زەکات تەسلیمی بکرێ، یان نادادگەرو ستەمکاربێ کـە ئـەو کاتـەش مەگەر ناچار بێ –وەك دوایی باسی دەکەین- ئەگەرنا بەلای کەمەوە ناپەسەندە.

ئەمەش چەند دەقێك بۆ ئیسپاتی ئەو ڕایە کـە دەبـێ زەکـات لـە کۆمـەڵگای ئیسلامییدا بەشێوەیەکی مەرکەزیی وەربگیرێو دابەش بکرێ:

* ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا ...﴾ (١٠٣) التوبة، کە ئاشـکرایە ڕووی دواندن (خطاب) لەگەڵ پێغەمبەری خوایە ﷺ.

* ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ (٦٠) التوبة، جا مادام بەشـێکی زەکـات بـۆ ئـەو کاربەدەستانە بێ کە کۆی دەکەنەوە، دیارە دەبێ لـە هەلومـەرجی ئاسـاییدا لەلایەن میـرییەوە کۆبکرێتەوە.

* ((والله لو منعوني عقالاً كانوا يؤدونـه إلى رسـول الله ﷺ لحاربتهم عليـه)) رواه الجماعة إلا ابن ماجه عن أبـي هريـرة، کـە ئەمـەش قـسەو هەڵوێـستی خەلیفەی یەکەمـە خـوا لێـی ڕازی بـێو ئـەوە دەگەیـەنێ کـە کۆکردنـەوەو دابەشکردنی زەکات، ئەرکی سەرشانی فەرمانڕەوای مسوڵمانانە.

بەڵام ئەوانەش کە دەڵێن: دروستە بابای خاوەن زەکات زەکاتەکەی ببەخشێ –بە تایبەت هی ماڵی پەنهان- بەڵگەیان بە دەستەوە هەیە، بۆ وێنە:

* ﴿وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ (٢٤) لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ (٢٥)﴾ المعارج، واتە: وە ئەوانەی، کە لە سامانیاندا مـافێکی دیـاریکراو هەیـە، بـۆ سـوالکەرو بێبەش – نەدار-.

دیارە ئەوەی کە دەشدرێتە سوالکەرو نەداری بەردەرگا، دەبێ ڕاستەوخۆو دەستبەجێ بێت.

* ((عن السائب ابن يزيد سمعت عثمان بن عفان يخطب على منبر رسول الله ﷺ يقول: هذا شهر زكاتكم، فمن عليه دين فليقض دينه، حتى تخلص أموالكم فتؤدوا منها الزكاة)) رواه البيهقي بأسناد صحيح، واتە: ئەمە مانگی زەکاتتانە، جا هەر کەسێك قەرزی لەسەرە با قەرزەکەی بداتەوە بۆ ئەوەی ماڵو سامانەکانتان بۆ ساغ بێتەوەو زەکاتەکەی لێ بدەن.

هەڵبەتە بنچینەی گشتی لە زەکاتداندا ئەوەیە کە لە پێشەوە گوتمان کە دەبێ مەرکەزیی بێ، بەڵام بۆ ماڵی پەنهان یان هەندێك حاڵەتی نائاسایی بە شێوەی تاکیی و سەربەخۆش بدرێ، هەر دروستە.

١٠- ئایا دروستە زەکات بدرێ بە حوکمڕانێکی ئیسلامیی ستەمکار؟!

بێگومان پەسەندو چاکتر ئەوەیە کە بابای زەکاتدەر لە حاڵێکی وادا بۆخۆی زەکاتەکەی بگەیەنێتە دەستی ئەو جۆرە کەسانەی کە شەرع دیاری کردون، بەڵام ئەگەر ناچارکرا، ئەوە زۆربەی زانایان دەڵێن: دروستەو بۆی وەبەر دەکەوێ، هەندێکیشیان دەڵێن: دروست نیەو بۆی وەبەر ناکەوێ، دیارە ڕای زۆربەش ڕاستو تەواوەو چەندان دەق (نص)ی ڕاست پشتگیریان دەکات[1]، بۆ وێنە:

* ((عن أنس رضي الله عنه، أن رجلاً قال لرسول الله ﷺ: إذا أديت الزكاة الى رسولك فقد برئت منها الى الله ورسوله؟! قال: نعم، إذا أديتها الى رسولي فقد برئت منها الى الله رسوله فلك أجرها وإثمها على مَنْ بدّلها)) رواه أحمد، واتە: پیاوێك بە پێغەمبەری خوای ﷺ گوت: ئایا ئەگەر زەکاتم تەسلیمی نێرراوی

---

١) بڕوانە: (نيل الأوطار) ج٤، ص٢١٩-٢٢١، وە بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٢، ص٦٧٦.

تۆ کرد، گەردنم لە هەقی خواو پێغەمبەرکەی ئازادبووە؟! فەرمووی: بەڵێ، ئەگەر تەسلیمی نێرراوەکەمت کرد، ئەوە بێگومان لەڕاست خواو پێغەمبەرەکەیەوە ئۆباڵی ئەو زەکاتەت لەسەر نەماوە، وە تۆ پاداشتەکەیت هەیەو، گوناحیشی لەسەر ئەو کەسەیە کە دەیگۆڕێو نایگەیەنێتە شوێنی خۆی.

* وە کاتێك پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا دەربارەی چۆنیەتی هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ حوکمڕانانی ستەمکارو نالەباردا، فەرمووی: ((**تؤدون الحق الذي عليكم وتسألون الله الذي لكم**)) متفق عليه، واتە: ئەو هەقەی لەسەرتانە جێبەجێی بکەنو، ئەوەی لەسەر ئەوانیش هەتانە لە خوای داوا بکەن.

ئەمە لە حاڵێکدا کە حوکمەکە ئیسلامیی بێت، بەڵام نارێکییو ستەمو هەڵەو پەڵەی تێدابێ، بەڵام ئەگەر حوکمەکە ناشەرعیی بوو، واتە: هەر لە ڕیشەوە بە پێی شەریعەتی خوا بنیات نەنرابوو، وەك حوکمی زۆربەی هەرەزۆری ئەو دەوڵەتۆکەو ڕژێمە نەفامییانەی کە ئەمڕۆ بەسەر مسوڵماناندا سەپێنراونو بەناوی ڕێچکەو بیردۆزە مرۆڤکردەکانی وەك: کاپیتالیزمو لیبراڵیزمو سۆسیالیزمو سیکۆلاریزمو ...هتد حوکمڕانی دەکەنو دژایەتی بەرنامەو شەریعەتی خوا دەکەن، ئەوە بێگومان بە هیچ جۆرێك[1] دروست نیە زەکاتیان بدرێتێو هەر کەسێکیش بیانداتێ سەرەڕای بۆ وەبەرنەکەوتنی زۆریش گوناحبارو تاوانبار دەبێ، چونکە لەلایەکەوە هەقی هەژارو نەدارانی داوە بەو کافرو ملهوڕانەو، لەلایەکی دیکەشەوە دەستباری بۆ گرتوونو لەسەر گوناحو دەستدرێژیی هاوکاری کردون، خوای تۆڵەستێنیش فەرموویەتی: ﴿...وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ ...﴾ المائدة ٢.

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١،ص٥٤٢-٥٤٣، کە ئەمیش لە (رشيد رضا) وە نەقڵی کردوە.

١١- ئـایـا بـابـای زەكاتدەر دروستە وەكیل بگرێ؟!

سەرجەم زانایان لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە دروستە بابای خاوەن زەكات (مُزَكِّي) یەكێك بكاتە وەكیلی خۆی بۆ زەكاتـدان، بـەڵام پێویـستە لـەكاتی جیاكردنـەوەی زەكاتەكە، یان تەسلیمكردنی بە وەكیلەكەی، یان درانی بە بابای زەكات وەرگـردا، نیاز (نیة)ی لە دڵدا هەبێ، وە بابای وەكیل مەگەر خاوەن زەكاتەكە پێـی گوتبـێ، هەركەسێكت حەزكرد بیدەیە، یان چۆنت پێ باشە وای لێبكە، ئەگەرنا بۆی نیە بۆ خۆی هەڵی بگرێ، یان لێی هەڵگرێ[1].

١٢- واباشـە زەكات بدرێ بەخەڵكی پارێزكارو چاكەكار:

دیارە زەكات بەهەر مسوڵمانێك دەشێ كـە لـەو جـۆرە كەسـانەبێ كـە خـوای دادگەر باسی كردوون، چاكەكاربێ یان خراپەكار، بەڵام چاكتر وایە بابای زەكاتـدەر زەكاتیماڵەكەی بگەیەنێتە دەستی خەڵكی صالحو پارێزكار، بگرە ئەگـەر بێـتو بزانرێ كە بابای خراپەكار ئەو زەكاتە بۆ تاوانو خراپە بەكاردێنێ، وەك دووربینیو رێگرتن لە خراپە (سد الذریعة) دروست نیە بیداتێ، مەگەر لە حاڵێكدا كە بزانـرێ بـەهۆی ئـەو ماڵـەوە بـەرەو خێـر دەگەڕێتـەوەو دەبێتـە مایـەی چـاكبوونی[2]، پێغەمبـەری خـواش ﷺ فەرموویـەتی: ((..**فـأطعموا طعـامكم الأتقیـاء وأولُـوا معروفكم المؤمنین**)) رواه أحمد بسند جیـد، واتە: .. جا خواردنی خۆتان دەرخـواردی پارێزكاران بدەنو، چاكەی خۆتان تەرخان بكەن بۆ بڕواداران.

---

١) بڕوانە: (الفقه الاسلامي وأدلته)، ج٢، ص٨٩٠-٨٩١، ط٣.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٣٣، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٤٣.

١٣- زەکات بە قوتابی زانیاری شەرعیی، کە توانای کاسبیی هەبێ دەشێ، بەڵام بەبابای سەرگەرمی خواپەرستیی مادام توانای کاسبیی هەبێ ناشێ:

(نووي) خوا لێی خۆش بێ لەوبارەوە گوتوویەتی: (قالوا: والمعتبر كسب يليق بِحالِه ومرؤته، وأما مالا يليق به فهو كالمعدوم، قالوا: ولو قَدَرَ على كسب يليق بحاله، الاّ أنه مشتغلٌ بتحصيل بعض العلوم الشرعية، بحيث لو أقبل على الكسب لا نقطع عن التحصيل، حلّت له الزكاة، لأن تحصيل العلم فرض كفاية... واما من أقبل على نوافل العبادات والكسب يمنعه منها، أو من استغراق الوقت بها فلا تحل له الزكاة بالأتفاق، لأن مصلحة عبادته قاصرة عليه بخلاف المشتغل بالعلم، قال أصحابنا: واذا لم يجد الكسوب من يستعمله حلت له الزكاة لأنه عاجز)[1]، واته: زانایان گوتویانە: ئەو کاسبیی کردنەی کە لەڕووی شەرعەوە بە کاسبی دادەنرێ ئەوەیە کە لەگەڵ پلەو پایەو کەسایەتییدا گونجاوبێ، ئەگەرنا ئەو جۆرەی کە لە کەسایەتیی وی ناوەشێتەوە، وەك نەبوو دادەنرێ، ئنجا گوتوویانە: ئەگەر دەستی گەیشتە کەسابەتێکی شایستەی خۆی، بەڵام لە سۆنگەی سەرقاڵبوونییەوە بە فێربوونی هەندێك لە زانیارییە شەرعییەکان نەیدەپەرژایە سەری، بە جۆرێك کە ئەگەر سەرگەرمی کاسبییەکەی ببوایە لە خوێندنەکەی دادەبڕا، ئەوە - بابای وا- زەکاتی پێ ڕەوایە، چونکە فێربوونی زانیاری فەرزی کیفایەیە،... بەڵام ئەو کەسەی کە خەریکی سوننەتەکانی خواپەرستیی دەبێ (و توانای کارو کاسبیشی هەیە) وە ئەگەر کاسبیی بکات نایپەرژێتە سەر ئەو جۆرە خواپەرستییە، یان نایپەرژێتە سەر هەمووی، ئەوە زەکاتی پێ ڕەوا نیە، بە یەکدەنگیی سەرجەم زانایان، لە سۆنگەی ئەوەوە کە قازانجی خواپەرستییەکەی لە خۆیدا کورت هەڵاتوە،

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٧٧-١٧٨.

بەپێچەوانەی بابای سەرگەرم بــە زانیارییــەوە، هاوەڵانـــمان (مەبەســتی زانایــانی شافیعی مەزەبە) گوتوویانە: وە ئەگەر بابای کاسبییکەر کەسی چنگ نەکەوت کــە ئیش‌و کارێکی پێبکات (واتە: کارو کاسبییەکی دەست نەکــەوت) ئــەوە، زەکــاتی پێدەشێ چونکە دەستەوستانە. وەك دەبینین لەم دەقەوە کە لە (نووي)یەوە نــەقڵمان کرد، چەند ڕاستییەکی گرنگ هەن:

١- هەر کەسێك لەبەر داواکردن‌و پەیداکردنی زانیاری شــەرعیی نەیپەڕژێتــە ســەر کاروکاسبیی، ئەوە بە نەدار دادەنرێ‌و هەرچەندە توانــای کاروکاســبیی هەیــە، بەڵام زەکاتی پێ دەشێ، چونکە خەریکی شتێکە، کە لەسەر مسوڵمانان فەڕزی کیفایەیەو ئەگەر هەندێکیان پێی هەڵنەستن تێکڕایان گوناحبارن، بەڵام ئــەوەی بەندە تێبینی لەسەر هەیە ئەوەیە، کە (نووي) زانیاری (علم)ی تایبەت کــردوە بە زانیارییە شەرعییەکان (العلوم الـشرعية)ەوە! کــە لــە ڕاســتییدا ئــەو بەنــد (قید)ە زیادەیەو هەر جۆرە زانیارییەك، کە ژیــانی مــسوڵمانان پــەکی لەســەر بکەوێ وەدەستهێنانی بە فەڕزی کیفایە دادەنرێ.

ئنجا ئاشکرایە کە ئەگەر زەکات بە قوتابی (طالب العلم) بشێ، چاکتــر بــە زانا (عالم) دەشێ، هەر بۆیەش زانایان گوتوویانە: (لو كـان لـه كُتُب علـمٍ وهـو عالم، جاز دَفْعُ سهم الفقراء إليه.. ولا تُباع كتُبه في الـدَّيْن)[١]، ئەگەر بابایەکی زانا کتێبی زانستی هەبوون (دیارە مەبەست ئەندازەیەکی زۆرە کە زەکاتیان لێ بکەوێ)، دروستە لە بەشی هەژاران زەکاتی بدرێتێ.. وە کتێبە شــەرعییەکانی نابێ بفرۆشرێن.

٢- بەڵام ئەگەر لەبەر سەرگەرم بوونی بــەزیادە خواپەرســتییەوە نەیپەرژایــە ســەر کارو کەسابەت، ئەوە زەکاتی پێ ڕەوا نیە، چونکە خەریکی شتێکە کــە بــەس خۆی لێی بەهرەمەندەو، مــادام وابــێ دروســت نیــە مــاڵی مــسوڵمانان بــەبێ

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٨٠.

بەرانبەر (مقابل) بدرێ بە کەسێك کە بۆ خۆی خۆی نەدار کردوەو، دەتوانێ وانەبێ کارو کاسبییەك بکات!

بەڵێ ئیسلام دەستی ئەهلی زانست دەگرێو دەستباریان بۆ دەگرێ، بەڵام بە پێچەوانەوە ڕێزی ئەو کەسانە ناگرێ کە بەهەر بیانوویەکەوە بێ تەنانەت زێدە خواپەرستییش! تەنبەڵیی‌و بێ کاریی هەڵدەبژێرن‌و چاو لە دەستی خەڵکی دەکەن!

٣- ئێمە پێشتر لە خاڵی (٨)دا ڕوونمان کردەوە کە کەسێك هێزو وزەی کاسبیی هەبێ، زەکاتی پێ ڕەوا نیە، بەڵام دیارە ئەم مەسەلەیە دوو شتی تێدا بە مەرج گیراون!

یەکەم: کارو کاسبیی دەست بکەوێ، ئەگەرنا توانای کاسبیی کردن بەبێ کارو ئیش وەگیرکەوتن، بە کەڵك نایەت‌و وەك مەلەوانی زانینی بێ ئاو وایە!

دووەم: دەبێ کارو کاسبییەکە شایستەی ئەو کەسە بێت‌و لەگەڵ کەسایەتیی‌و پلەو پایەی نێو کۆمەڵگایدا بگونجێ، چونکە هەموو جۆرە کاسبییەك لە هەموو کەس ناوەشێتەوە، جا دیارە لەمەشدا حیکمەت‌و وردبینیی‌و واقیع بینی بەرنامەی خوا زیاترو چاکتر ڕوون دەبێتەوە کە دەبینین لە دانانی یاساکانیدا تێکڕای لایەنەکان‌و سەرجەم هەل‌ومەرجەکان ڕەچاو دەکات.

١٤- ئایا دەگونجێ ماڵی زەکات بۆ بەرژەوەندییە گشتییەکان بەکاربهێنرێ؟!

هەرچەندە زۆربەی[١] هەرەزۆری زانایان وشەی: (فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ) لە ئایەتی زەکاتدا لەسەر جیهادو جەنگ کورت هەڵدەهێنن، بەڵام وەك کاتی خۆی ڕوونمان

١) بڕوانە: (الفقه السنة)، ج١، ص٥٤٠، وە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص١٩٥٨، ط٤.

کردەوە، کورت هەڵێنان (حصر)ی وشەی: (فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ) لەسەر جیهادو جەنگ‌و جەنگاوەران، هیچ بەڵگەیەکی وای لەسەر نیە شایستەی پشت پێبەستران بێت، بۆیە وەك پێشتر گوتوومانە: ڕاست ئەوەیە کە وشەی: (لە ڕێی خوادا) وەك چۆن خوای کاربەجێ بە موتڵەقیی فەرموویەتی، هەروا بهێڵرێتەوەو بەهیچ شتێکەوە تایبەت نەکرێ، هەرچەندە بێگومان جەنگ‌و جیهادو خزمەتی موجاهیدان‌و جەنگاوەرانی ڕێی خوا لە پێشەوەی ڕێی خوا (فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ)و ڕیزی یەکەمی بەرژەوەندییە گشتییەکاندایە، بەڵام بەبێ بەڵگەیەکی ڕوون‌و بێ چەندو چوون دروست نیە واتاو چەمکی گشتی ئایەتێکی قورئان سنوودار بکرێ‌و هەربۆیەش لە وەڵامی ئەو پرسیارەدا کە کردوومانەتە سەرباس بە ڕاشکاوی دەڵێین:

بەڵێ بەبێ هیچ دوو دڵییەك دروستەو دەگونجێ کە ماڵی کۆکراوەی زەکات لە پێناوی سەرجەم بەرژەوەندییە گشتییەکانی کۆمەڵگای مسوڵمان‌و دەوڵەتی ئیسلامیدا بەکاربهێنرێ، وەك:

لایەنی جیهادیی‌و سەربازیی بە هەموو بەشەکانییەوە، لایەنی زانستی، لایەنی تەندروستی، خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتییەکانی وەك چاککردنی ڕێ‌و بان‌و دروستکردنی پردو صوڵح‌و ئاشتی بەرپاکردن لە نێوان مسوڵماندا...هتد.

ئاشکراشە کە بە گوێرەی بەرژوەندیی ئیسلام‌و مسوڵمانان ڕیز (ترتیب) بۆ ئەو مەسەلانە دادەنرێ‌و، کامیان گرنگیی‌و ئەمیەت‌و (أولوية)ی هەبێ پێش دەخرێ.

دیارە پێشتریش باسمان کرد کە کەم‌وزیادیی کردن لە ڕێژەی پێدرانی ئەندازەی زەکات بەو هەشت جۆرانەی زەکاتیان پێدەدرێ، لە جوغزی دەسەڵاتی حوکمڕان‌و بازنەی سیاسی شەرعیی دایە.

دووەم: زەکات و کۆسپ و گیروگرفتەکانی

١- ئایا بە مردنیٚ زەکات لادەچیٚ؟!

زۆربەی زانایان کە (مالیکییەکان و شافیعییەکان و حەنبەلییەکان)یان لەنێودان، دەڵێن: کەسێك زەکاتی لەسەر پێویست بوو بیٚ و توانیبێتی بیدات، بەڵام کەمتەرخەمیی تێدا کردبیٚ و نەیدابیٚ و مردبیٚ، گوناحبارەو پێویستە- هەرچەندە وەصیەتیشی نەکردبیٚ- لە میراتەکەی بدریٚ، بەڵام (أبو حنیفة) دەڵێ مادام وەصیەتی نەکردبیٚ بە مردنی لەسەری لادەچیٚ[1]،بەڵام بێگومان ڕای زۆربە بەهێزترە، (نووي) لەوبارەوە قسەیەکی جوانی کردوە کە بەرپەرچی ڕای (أبو حنیفة)ی پیٚ دەداتەوە: (فمن وجبت علیه زکاة وتمکن من أدائها فمات قبل أدائها عصی ووجب إخراجها من ترکته عندنا بلا خلاف، و به قال جمهور العلماء، وقال أبوحنیفة: تسقط عنه الزکاة بالموت، وهو مذهب عجیب، فأنهم یقولون: الزکاة تجب علی التراخي وتسقط بالموت، وهذا طریق الی سقوطها..)[2]، واتە: جا هەر کەسێك زەکاتی لەسەر پێویست بوو بیٚ و توانیبیەتی بیدات و بەرلەوەی جیٚبەجێی بکات مردبیٚ، ئەوە گوناحبارەو پێویستە لە میراتەکەی بدریٚ، ئەوە لای ئێمە کێشەی تێدا نیە، وە زۆربەی زانایانیش ڕایان وایە، بەڵام (أبو حنیفة) گوتوویەتی: بە مردنیٚ زەکاتی لەسەر لادەچیٚ، وە ئەمە ڕایەکی سەیرە! چونکە ئەوان (واتە حەنەفییەکان) دەڵێن: زەکاتدان دەستبەجیٚ فەرز نیەو بە مردنێش لادەچیٚ، ئەمەش ڕێیەکە بۆ لەبەین چوونی زەکات...

---

١) بڕوانە: (الفقە الإسلامي)، ج٣، ص١٩٨٠-١٩٨١، ط٤، وە بڕوانە: (فقە السنة)، ج١، ص٤٦٩-٤٧٠.

٢) بڕوانە: (المجموع شرح المهذب)، ج٦، ص٢٢٢.

ئەم دوو دەقەی خوارەوەش بەڵگەی ڕای جەماوەری زانایانن:

* خوای پەروەردگار لە ئایەتی ژمارە (١٢)ی سوورەتی (النساء)دا پاش ئەوەی باسی چەند ئەندازە میراتێکی کردوە، فەرموویەتی: ﴿...مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصِينَ بِهَآ أَوۡ دَيۡنٖ...﴾، واتە: پاش جێبەجێکردنی وەصیەتێك کە کراوە یان -دانەوەی- قەرزێك..

ئنجا ئاشکراشە کە زەکاتیش قەرزی خواو خەڵکیشە، وە قەرزی خواش- وەك لە دەقی دووەمدا دەردەکەوێ- لە پێشترە بۆ درانەوەی لە قەرزی بەندەکان.

* ((عن ابن عباس رضي الله عنهما ان رجلاً جاء الى رسول الله ﷺ فقال: إن أمي ماتت وعليها صوم شهر، أفأقْضيه عنها؟! فقال: لو كان على أمك دين أكُنتَ قاضِيَهُ عنها؟! قال: نعم، قال: فدين الله أحق أن يقضى)) متفق عليه، واتە: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ و گوتی: دایکم مردوەو ڕۆژووی مانگێك قەرزدارە، ئایا بۆی بگێڕمەوە؟! فەرمووی: ئەگەر قەرزێکی لەسەر بووایە بۆیت نەدەدایەوە؟ گوتی: بەڵێ، فەرمووی: دەجا قەرزی خوا لەپێشترە بۆ دانەوە.

٢- دواخستنی زەکات نابێتە هۆی لاچوونی:

هەر کەسێك چەندان ساڵی بەسەردا تێپەڕبووبن و زەکاتی نەدابێ، با نەشی زانیبێ کە لەسەری فەرزە، پێویستە زەکاتی ئەو چەند ساڵە بدات، یان لێی بستێنرێ، چونکە قەرز کۆن دەبێ بەڵام نافەوتێ.

وە (ابن المنذر) گوتوویەتی: ئەگەر کۆمەڵێکی یاخی بوو، یان دەرچوو لە فەرمانبەریی پێشەوای مسوڵمانان، لە شوێنێکدا حوکمڕانییان کردو خەڵکەکەش بۆ ماوەی چەند ساڵێك زەکاتیان نەدا، پاشان پێشەوای مسوڵمانان ئەو شوێنەی

خستەوە ژێر ڕكێفی خۆی، ئەوە بە پێی قسەی (مالكو شافعيو أبوثور) دەبێ زەكاتی ئەو چەند ساڵەیان لێ بستێنێ[1].

٣- ڕاكردن لە زەكاتدانو فێڵو تەڵەكە تێداكردنی قەدەغەیە:

كەسێك بە ئەندازەی (نصاب) جۆرە ماڵێكی هەبێ كە زەكاتی لێدەدرێ، بەڵام بەر لە ساڵ سووڕانەوەی فێڵو پیلانێكی تێدا بكات كە بە خەیاڵی خۆی ببێتە هۆی زەكات لێ نەدرانی، وەك ئەوەی كە بیفرۆشێ، یان بیبەخشێ، یان هەندێكی لێ بفەوتێنێ كە ئەوەی دەمێنێ لە ئەندازەی (نصاب) كەمتربێ، یان ئەوەی بڵاوە[2] كۆبكرێتەوە تاكو زەكاتی كەمتری لێدەربكرێ، یان بەپێچەوانەوە، هی كۆبووەوە[3] پرژو بڵاو بكرێ بۆ هەمان مەبەست، ئەوە لە هەموو ئەو حاڵەتانەو هاووێنەكانیاندا بەڕای زۆربەی[4] زانایان كە (مالك وأوزاعي وأحمد وإسحاق وأبوعبيد)یان لەنێودان، زەكاتی تەواوی لێ وەردەگیرێ، بەمەرجێك ئەو فێڵو تەگبیرانە لە نزیك كۆتایی ساڵو زەكات وەرگیراندا كرابن، چونكە ئەگەر لەسەرەتای ساڵەوە ئەو جۆرە ڕەفتارانە بكرێن، مەزەنەی فێڵو فەرەجی لێ ناكرێ، بەڵام بەشێك لە زانایان كە (ابو حنيفەو شافعي)یان لەنێودان دەڵێن: زەكاتەكەی لەسەر لادەچێ بەڵام گوناحبار دەبێ[5].

---

١) بڕوانە: (الفقە السنة)، ج١، ص٥١٨.

٢) وەك ئەوە كە سێ كەس، یەكی چل (٤٠) سەر مەڕو بزنیان هەبێ، بێن كۆیان بكەنەوە بۆ ئەوەی بە هەموویان یەك سەر بدەن، نەك هەر كامیان سەرێك!

٣) وەك ئەوەی دوو كەسی هاوبەش (شريك) دوو سەدو یەك سەر مەڕو بزنیان هەبێو بێنن بەشەكانیان لەیەك جیابكەنەوە، تاكو یەكی یەك سەر بدەن، نەك بە هەردووكیان سێ سەر.

٤) بڕوانە: (فقە السنة)، ج١، ص٥١٩، وە بڕوانە: (الفقە الاسلامي وأدلتە) ج٣، ص١٩٧٨-١٩٣٩، ط٤.

٥) هەردووك سەرچاوەی پێشوو، هەمان بەرگ و لاپەڕە.

جا دیارە بەندە ڕای جەماوەری پێ بەهێزترەو چاکترە[1]، کە ئەم چەند بەڵگەیەیان بەدەستەوەن:

أ- بەسەرهاتی خاوەنانی باغەکە (أصحاب الجنّة) کە بڕیاریان دابوو بەرلەوەی هەژارو نەدارەکان لەکاتی دیاریکراودا بچنە لایانو داوایان لێ بکەن، ئەوان بەروبومەکەیان هەڵبگرنو تاکو نەدارە خاوەن هەقەکان بەسەر پەرێزی خاڵیدا بچن! خوای تۆڵەستێنو دادگەریش لە تۆڵەی ئەوەدا سزای دانو باغەکەی لێکردنە زەوییەکی پاککراوەی بێ بەرهەم، وەك فەرموویەتی: ﴿إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ القلم﴾.

ب- هەرکەسێك بیەوێ بەشی خاوەن بەشێك بفەوتێنێ کە مافی ڕەوای خۆی بێ، ڕێی نادرێ وەك ئەو کەسەی کە لە نەخۆشیی مەرگدا ژنەکەی تەڵاق دەدات بۆ ئەوەی لە میراتی بێبەش بکات، ژنەکەی تەڵاقی ناکەوێ.

ج- هەرکەسێك مەبەستێکی خراپو نا شەرعیی هەبێ، شەرع بە پێچەوانەی مەبەستەکەیەوە سزای دەدات، وەك ئەو کەسەی کە میرات لێگیراو (مُورِّث)ەکەی خۆی دەکوژێ، تاکو زوو میراتەکەی پێ ببڕێ، لە میراتەکەی بێبەش دەکرێ، وێڕای سزاو تۆڵەی شەرعیی خۆی[2].

---

١) وەك تێبینی دەکرێ، مەگەر چۆن دەنا هەمیشە ڕای جەماوەرو زۆربەی زانایان بەهێزترو پەسندترە، بەڵام ڕێش دەکەوێ یەکێك، یان هەندێك لە زانایان، لە جەماوەر زۆر باشتریان پێکابێ.

٢) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥١٩-٥٢٠.

٤- لەنێوچوونی زەکات دوای جیاکردنەوەی :

زانایان لەوبارەوە ڕایان جیاجیایەو زۆربەیان دەڵێن: هەرکەسێك زەکاتی ماڵی خۆی جیاکردەوە، بەڵام بەرلەوەی بیگەیەنێتە دەستی خاوەنانی شەرعیی خۆی فەوتا، ئەوە لەسەری فەرزە دووبارە زەکات جیابکاتەوەو بیگەیەنێتە شوێنی خۆی[1]، بەڵام (أبو حنيفة) ڕای وایە کە فەرزەکەی لەسەر شان لاچووە، مەگەر خۆی فەوتاندبی، ئەگەرنا لەسەری پێویست نیە دووبارەی بکاتەوە.

واش پێدەچێ ڕای ئەوانە بەهێزتربێ کە دەڵێن: لەسەری فەرزە دووبارە بیداتەوە، وە ئەوە پەسندکراوی (ابن حزم)ی ئەندەلووسیشە[2].

٥- لەنێوچوونی ماڵی زەکات لێکەوتوو پێش زەکات لێدرانی:

لەمیشدا زانایان ڕایان جیاوازە هەندێکیان، کە (أحمدو ابن حزم)[*]یان لەنێودان، دەڵێن: مادام زەکاتی لێ کەوتبێ هەرچۆنێکی فەوتابێ، کەمتەرخەمیی تێدا کردبێ، یان نا، ئەوە زەکات دانەکەی هەر لەسەر فەرزەو دەبێ بیدات، چونکە -بەڕای ئەوان- زەکات لە ئەستۆو ئۆباڵی خاوەن ماڵدایە نەك خودی ماڵو سامانەکە، بەڵام (أبو حنيفة) ڕای وایە کە مادام خەتای نەبووبێ زەکاتەکەی لاچووەو لەسەری پێویست نیە بیدات.

زۆربەشیان کە (شافعيو حسن بن صالح واسحاق وأبوثور وابن المنذر)یان لەنێودان، دەڵێن: ئەگەر ماڵەکە بەرلەوە فەوتابێ کە بتوانێ زەکاتی لێ دەربکات، زەکاتەکەی لاچووە، ئەگەرنا لانەچووەو دەبێ بیدات، (ابن قدامة)ش

---

١) بڕوانە: (المحلى شرح المجلى)، ج٥، ص١٨١-١٨٢.

٢) ئەوەش مەسەلەیەکە دوایی باسی دەکەین، بڕوانە: (المحلى)، ج٥، ص١٨١.

*) بەڵام (ابن حزم) دەڵێ بەمەرجێك دوای ئەوەبێ کە بۆی گونجابێ زەکاتەکەی بدات، بڕوانە: (المحلى)، ج٥، ص١٨١.

هەر ئەم ڕایەی پەسندکردوە[1].

٦- ئایا دەگونجێ قەرز بخرێتە بری زەکات؟!

واتە: کەسێك ماڵێکی هەبێ کە هەڵومەرجی زەکات لێدرانی ڕەخسابێ، بەڵام لە جیاتی زەکات لێدانی، قەرزێك کە لەسەر بابای وەرگر هەیەتی، بە ئەندازەی زەکاتەکەی لەسەری لابەرێ‌و بیخاتە بری!

زانایان لەوبارەوە دوو ڕایان هەن: زۆربەو جەماوەریان دەڵێن: نەخێر دروست نیەو بەوە زەکاتی لەسەر لاناچێ، چونکە مەرجی سەرەکی زەکاتدان، وەك پێشتر ڕوونمان کردەوە، تەسلیم کردنیەتی بەو کەسانەی کە پێیان ڕەوایە، بەڵام ئاشکرایە کە ماڵی قەرز شتێکی نادیارەو مسۆگەر نیە، دیسان وەك پێشتر باسمان کرد نیەتهێنان لەکاتی زەکاتداندا مەرجێکی بنەڕەتییەو لە قەرز خستنەبری زەکاتدا ئەویش هەر نایەتەدی، شایانی باسیشە کە ئەم ڕای یەکەمە بێجگە لە هەر چوار پێشەوا سەربەرزەکان ڕای هەرکام لە (سفیان الثوري) و(ابوعبید) و(زیدیة) و(إباضیة)شە[2].

هەندێکیشیان کە (ظاهریة) و(الشیعة الجعفریة) و هەندێك لە (تابعین) وەك (حسن البصري وعطاء)[3] دەڵێن: قەرز دەخرێتە بری زەکات‌و بابای زەکاتدەر بەوە کە بە ئەندازەی زەکاتەکەی قەرز لەسەر قەرزدارێکی زەکات پێ شیاو لادەبات، ئەو ئەندازە زەکاتەکەی لەسەر لادەچێ.

بەڵام بێگومان ڕای زۆربەو جەماوەر بەهێزترەو بەرژەوەندیی هەژارونەدارانیشی زیاتر تێدایە، چونکە وێڕای ئەوە، کە وەك باسمان کردو مەرجی سەرەکی زەکاتدان

١) بڕوانە: (فقه السنة) ج١، ص٥١٧.
٢) بڕوانە: (الفقه الاسلامي..) ج٣، ص١٩٨٣، ط٤.
٣) سەرچاوەی پێشوو، ج٣، ص١٩٨٢.

ئەوەیە کە تەسلیمی خاوەنی شەرعیی خۆی بکرێ[1]، ئەگەر ئەو جۆرە زەکاتدانەش ڕەوابێ سەردەکێشێ بۆ نەدرانی زەکاتی گەلێك کەس کە زەکاتی ماڵەکانیان دەخەنە جێگای ئەو قەرزو قۆڵانەی لە درانەوەو وەرگرتنەوەیان بێهیوا بوو ون!

ئنجا نەك هەر ئەوە بەڵکو زانایان لەسەر ئەوەش ڕێککەوتوون[2]، کە دروست نیە بابایەکی دەوڵەمەندی خاوەن قەرز بە قەرزدارە زەکات وەرگرەکەی خۆی بڵێ: ئەوە زەکاتەکەم پێدای بەمەرجێك دوایی لەجیاتی ئەو قەرزەی لەسەرتە بمدەیەوە، وە لە حاڵێکی وادا زەکاتەکەی لەسەر لاناچێ، بەڵام ئەگەر هەردووکیان- زەکاتدەرو زەکات وەرگر- نیازیان وابێ، بەڵام نەیکەنە مەرجو باسی نەکەن، ئەوە دروستە، چونکە لە حاڵەتی یەکەمدا بابای زەکات وەرگر نابێتە خاوەن (مالِك)و پڕۆسەی کردنە خاوەن (تملیك) نایەتەدی، بەڵام لە حاڵەتی دووەمدا دێتەدی.

٧- ئایا ئەو باج (ضریبة)ەی کە میریی وەریدەگرێ، وەبری زەکات دەکەوێ؟!

لە سۆنگەی ئەوەوە کە ڕۆژگاری زوو لە کۆمەڵگای ئیسلامییدا (باج) وەرگرتن نەبووە، زاناو شەرعزانانی ڕابردوو قسەیان لێ نەکردوە، بەڵام زانایانی هاوچەرخ دەڵێن: بە هیچ جۆرێك دروست نیە باج (ضریبة)ێك کە دەوڵەت بەزۆر لە هاووڵاتیانی دەستێنێ لەجیاتی زەکات حیساب بکرێ، چونکە: زەکات جۆرە خواپەرستییەکەو نیازو مەبەستی لەگەڵدایەو هەم ئەندازەکەی و هەم ئەوانەی کە

١) بۆیە زانایان دەڵێن: ئەگەر زەکات دەرێك قەرزی مردوویەك لە جیاتی زەکاتدان بداتەوە دروست نیە، بەڵام دروستە قەرزی زیندوویەك بە ئیزنی خۆی بداتەوە، چونکە لە حاڵەتی یەکەمدا (تملیك) نیەو لەهی دووەمدا هەیە! بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٣، ص١٩٨٦، ط٤.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٤، ص١٩٩، وە بڕوانە: (المغني...)، ج٢، ص٥١٦، وە بڕوانە: (فقة السنة)، ج١، ص٥٤٦.

دەیاندرێتیێو هەم ئەو شتانەی کە لێیان دەدرێ لەلایەن شەرعەوە دیاریکراون، بەڵام (باج) هیچ کام لەو سیفەتانەی تێدا نین[1].

٨- ئایا دروستە زەکاتدەر زەکاتەکەی لە بابای زەکات وەرگر بکڕێتەوە؟!

زۆربەی[2] هەرە زۆری زانایان بە ناپەسند (مکروە)یان زانیوە کە زەکاتدەر زەکاتەکەی لە بابای زەکات پێدراو بکڕێتەوە، هەندێکیشیان بە دروست (جائز)ی دەزانن، کە ئەمە ڕای (حسن وعكرمة وربيعة وأوزاعي)یەو (ابن حزم)یش هەڵیبژاردوە[3]، بەڵام بێگومان ڕای جەماوەر بەهێزترەو پەسندترە، چونکە ئەم دەقەیان بەدەستەوەیە:

* ((**عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما أن عمر ﷺ حمل على فرس في سبيل الله، فوجده يباع فأراد أن يبتاعه، فسأل رسول الله ﷺ عن ذلك؟ فقال: لاتبتعه، ولا تَعُدْ في صدقتك**))رواه الشيخان وابوداود والنسائي، واتە: عومەر خوا لێی ڕازی بێ ئەسپێکی بۆ جیهاد بەکەسێکدا، پاشان دیتی دەفرۆشرێ ئەویش ویستی بیکڕێتەوە، جا لەوبارەوە پرسیاری لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد؟ ئەویش فەرمووی: مەیکڕە، وە زەکاتی خۆت مەگێڕەوە لای خۆت.

بەڵام بێگومان ئەگەر قازانجو بەرژوەندی زەکات وەرگر لەوەدا بوو، ئەوە بە ڕای هەموویان دروستە، چونکە بە ناپەسند دانرانەکە هەر لەبەر بەرژەوەندی زەکات وەرگر بوو، جا ئەگەر هاتو قازانجی لەوەدا بوو حوکمەکەی دەگۆڕێ[4].

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، د.يوسف القرضاوي، ص٩٩٧-١٠٠٣، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٣، ص١٩٧٩.

٢) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٤٤.

٣) بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص٦٨، وە (فقه السنة)، ج١، ص٥٤٤.

٤) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٢، ص٥١٦.

سـێـیەم: زەکـاتی ئاژەڵ و بەرهەمی کشـتوکاڵ و میوەجات

١- جۆرەکـانی زەکــات مـادام یـەك ڕەگـەز (جـنس)بـن دەخرێنـەوە سەریـەك:

سەرجەم زانایان[١] لەسـەر ئـەوە یەکـدەنگن کـە جۆرەکـان (أنـواع)ی شـتێك هەرچەندە لە چـاکیی وخراپیـی‌و ڕەنـگ و...هتـددا جیـاوازبن، لـەکاتی زەکـات لێدەرکردندا پێکەوە کۆدەکرێنەوە، ئەم بنچینەیەش هـەم بـەروبوومی کـشتوکاڵ‌و میوەجات‌و، هەم ئاژەڵ‌و، هەم ماڵی بازرگانیش دەگرێتەوە، بەڵام بەمــەرجێك کـە ئەو جۆرە شتانە بکەونەوە جوغزی یەك ڕەگەز (جنس)ەوە، بۆ وێنە:

جۆرەکانی گەنم[٢] دەخرێنەوە سەریەك، بەڵام گەنم‌و جۆ، یان جۆو گەنمەشـامی، چونکە لە ڕەگەزدا لە یەك جیان ناخرێنەوە سەر یـەك، بـەڵکو هـەرکامێکیان بـە جیاو سەربەخۆ زەکاتی لێ دەدرێ‌و دەبێ لە هـەر کامیانـدا مەرجـەکانی زەکـات هاتبنەدی، ئەوجار لێی دەردەکرێ.

هەروەها جۆرەکانی حوشتر، وە جۆرەکانی مانگاو گامێش، وە جۆرەکانی مەڕو بزن، دەخرێنەوە پاڵ یەك بەڵام هیچ کامیان ناخرێتە گەڵ ئەوی دیکـەیان، چـونکە ڕەگـەزیان جیاجیایـە، ئەمــەش وەك (إبـن المنـذر) گوتوویـەتی: زانایـان لەسـەری یەکدەنگن[٣].

دیسان کەلوپەل وشمەکی بازرگانی لەگەڵ ئەو نرخ‌و پارەیەی کە لێیانەوە پەیدا

---

١) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٥٩.

٢) لـە دانەوێڵـەکان (حبـوب)دا زانایـان یەکـدەنگ نـین، بـەڵکو ئـەوەی سـەرەوە ڕای زۆربەیانـەو هەندێکیشیان دەڵێن: ڕەگەزە لەیەك جیاجیاکانیش دەخرێنـەوە سـەریەك، بڕوانـە: (المغـني)، ج٢، ص٥٦٠.

٣) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٥٩.

بووە، دەخرێنەوە سەریەك ئەوجار زەكاتیان لێدەردەكرێ، بەڵام (شافعي)[1] دەڵێ:

دەبێ شمەكو كەلوپەلەكە بە چ پارەیەك كڕابێ بخرێتەوە پاڵوی، نەك پارەیەكی دیكە كە دیارە مەبەستی زێڕو زیوی ئەو ڕۆژگارەیە كە دراوی ئەوكاتە بوو ون.

٢- بەچكەی ئاژەڵ كە بەر لە وەرسووڕانەوەی ساڵ پەیدا دەبێ بۆ زەكات لێدران، ڕەگەڵ دایكی دەخرێ، بەمەرجێك ئەو ئاژەڵانە بێجگە لە بەچكەكان، گەیشتبنە (نصاب):

زۆربەی هەرە زۆری زانایان ڕایان وایە كە هەر جۆرە ئاژەڵێك (حوشتر، مانگاو[2] گامێش، مەڕو[3] بزن) ژمارەی گەیشتبێتە ڕاددەی زەكات لێ دەركران، ئەگەر لە میانەی ساڵدا -واتە بەر لە تەوابوونی ساڵ- بەچكەیان لێپەیدا بوو لەكاتی زەكات لێدەركراندا ئەو بەچكانەشیان لەگەڵ حیساب دەكرێن، بەڵام بەچكەكان بەزەكات وەرناگیرێن، ئەمە ڕای هەر چوار مەزهەبەكانو زۆر لە زانایانی دیكەشە[4]، بەڵگەشیان ئەم دەقەیە:

* (عن سفیان بن عبدالله الثقفي أن عمر بن الخطاب قال: تَعُدُّ علیهم السخلة یحملها الراعي ولا تأخذها..) رواه مالك والشافعي، واتە: (ئەو كاریلەیەی كە شوان هەڵی دەگرێ لەسەریان حیساب بكە-بۆ وەرگرتنی زەكات- بەڵام ئەویان لێ وەرمەگرە)، هەروەها خاوەنی (المغني) دەڵی ئەم مەسەلەیە ئیجماعیشی لەسەرە[5].

---

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ و لاپەڕە.

٢) بڕوانە: (المحلی)، ج٥، ص١٨٣-١٩١.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٤) بڕوانە: (الفقه الأسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٩٤٠.

٥) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٥٩.

٣- وڵاخە بەرزەو ئێسترو کەر زەکاتیان لێ نادرێ:

زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە وڵاخە بەرزە (ئەسپو ماین)و ئێسترو کەر، ئەگەر کران بە ماڵی بازرگانی زەکاتیان لێ دەدرێ، وە جگە لە (أبو حنیفة)ش هەموویان یەکدەنگن مادام بازرگانییان پێ نەکرێ زەکاتیان لێ نادرێ، بەڵام (أبو حنیفة) ڕای وایە کە وڵاخە بەرزە ئەگەر ئەسپو ماین، یان هەر ماین بن، زەکاتیان لێ دەدرێ، جا خاوەنەکەیان دەتوانێ لەجیاتی هەر سەرێك دینارێك (مسقاڵێك زێڕ) بدات، یاخود بیانقەبڵێنێو لەباتی هەر دوو سەد درەم پێنج درەم بدات، وەك کەلوپەلی بازرگانی[1].

بەڵام بێگومان ڕای زۆربەی نزیك بە ئیجماعی زانایان بەهێزترەو چەند دەقێکیش بە بەڵگە دێننەوە، کە ئەمە یەکێکیانەو ڕاست ترینیشیانە:

* ((عن أبي هريرة ﷺ قال: قال رسول الله ﷺ ليس على المسلم صدقة في عَبْدِهِ ولا فرسه)) رواه الجماعة، واتە: مسوڵمان لە کۆیلەکەیو ئەسپەکەیدا زەکاتی لەسەر نیە.

٤- ئایا زەکات لە ئۆباڵی بابای زەکاتدەر دایە، یان لە خودی ئەو شتە دایە کە زەکاتی لێدەدرێ؟!

زانایان لەوبارەوە ڕایان جیاوازە حەنبەلییەکانو مالیکییەکان وە شافیعیو ئەحمەدیش لە یەکێك لە دوو قسەکانیاندا، ڕایان وایە کە زەکات لە خودی ئەو شتەدایە کە زەکاتەکەی لێ دەردەکرێ (الزكاة في العين) بەڵام شافیعیو ئەحمەد لە قسەی دووەمیاندا دەڵێن: زەکات لە ئۆباڵو گەردنی زەکاتدەر[2] دایە، (الزكاة في

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٠٣، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٩٢٨-١٩٢٩، ط٤.

٢) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٢، ص٤٩١-٤٩٢.

الذمة)، (ابن حزم)یش[1] زۆر جەختی لەسەر ئەم ڕای دووەمە کردوە، جیاوازی ئەو دوو ڕایەش بە وێنە هێنانەوەیەك ڕوون دەکەینەوە:

ئەگەر کەسێك بیست مسقاڵ زێڕی هەبێ‌و دوو ساڵی بەسەردا تێپەڕیووبێ‌و زەکاتی لێ نەدابێ، بە گوێرەی ڕای یەکەم تەنیا مسقاڵێکی زەکات دەکەوێتە سەر، چونکە ماڵەکەی پاش ئەوەی مسقاڵێکی لێ بە زەکات دەدرێ نۆزدە (١٩) مسقاڵی دەمێنێتەوە کە لە (نصاب) کەمتر دەبێتەوەو چی دیکەی لێ نادرێ، بەڵام بەگوێرەی ڕای دووەم، دوو مسقاڵی لە جیاتی هەردووك ساڵەکە لێ دەدرێ، چونکە لە ئەستۆی زەکاتدەر دایە وەك قەرزێك‌و دەبێ هەر بیدات.

واش پێ دەچێ ڕای یەکەم بەهێزتربێ‌و ئەوەش کە ڕای دووەم بە بەڵگەی دێننەوە-بە تایبەت (ابن حزم) کە چاك شیکردۆتەوە- کە ئەگەر زەکات لە خودی شتەکەدا بووایە نەدەبوو دروست بێ لە غەیری ئەو پارە نەغدینەیە، یان ئاژەڵە، یان دانەوێڵەیە زەکات بدرێ، وەڵامەکەی ئەوەیە کە لەبەر ئاسانکاریی مۆڵەتی دراوە، وەك گەلێك مۆڵەت (رخصة)ی دیکەی شەریعەت[2].

٥- ئایا دروستە لەجیاتی خودی زەکاتەکە، نرخ (قیمة)ەکەی بدرێ؟!

لەم مەسەلەیەشدا زانایان ڕایان جیاجیایە، هەرچی زۆربەو[3] جەماوەریانن، کە (مالك‌و شافعي وأحمد)یان لەنێودان‌و (ابن حزم)[4]یش زۆر سەختگیرانە پشتگیری کردوە، دەڵێن: دروست نیەو هەر شتێك دەبێ لە خودی خۆی زەکاتی لێ بدرێ،

١) بڕوانە: (المحلي)، ج٥، ص١٨١، وە (المغنى..)، ج٢، ص٥٣٧.
٢) بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٣، ص١٩٣٦-١٩٣٧، ط٤.
٣) بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٣، ص١٩٣٨-١٩٣٩، ط٤.
٤) بڕوانە: (المحلي شرح المحلي)، ج٦، ص٥ -٢٣، (مسألة: ٦٧٤).

بەڵام (أبو حنيفة) ڕای وایە کە بەبێ بەندو مەرج (بدون قيد وشرط) دروستە[1]، بەڵام وا پێدەچێ ڕاستترینو دادگەرانەترین ڕا ئەوەبێ کە ئەسڵ ئەوەیە هەر شتە لە خودی خۆی زەکاتی لێبدرێ، چونکە دەقەکانی قورئانو سوننەت کە باسی زەکاتدان لەو شتانە دەکەن کە زەکاتیان لێدەدرێ، وا دەگەینن، بۆ وێنە: پێغەمبەر ﷺ کە (معاذ)ی ڕەوانەی یەمەن کرد، پێی فەرموو: **((خذ الحب من الحب، والشاة من الغنم، والبعير من الإبل، والبقرة من البقر))** رواه أبوداود وإبن ماجە، بەڵام لەکاتی پێویستیو ناچارییدا وەك ئەو کەسەی کە لە زەکاتدانی حوشتراندا مەڕی دەکەوێتە سەرو مەڕیشی نین! یان لەکاتێکدا کە بەرژەوەندی بابای زەکات وەرگر لە وەرگرتنی پارەو نرخ دابێ، نەك خودی شتەکە، ئەوە لەو حاڵەتانەدا دروستە کە نرخو بەها لەجیاتی زەکات بدرێ، ئەم ڕایەش جگە لە (احمد)[2] لە قسەیەکیداو (شافعي)[3] لە چەند حاڵەتێکی تایبەتدا، هەرکام لە (ابن تيمية)[4]و (شوكاني)[5]یش هەڵیانبژاردوە، (ابن تيمية) لەوبارەوە گوتوویەتی: (ومعلوم أن مصلحة وجوب العين قد يعارضها أحياناً في القيمة من المصلحة الراجحة وفي العين من المشقة المنفية شرعاً)، واتە: وە ئاشکرایە کە جاری وا هەیە پێویستبوونی زەکات لە خودی شتدا لەگەڵ بەرژەوەندی چاکتر بەهۆی دانی نرخ (قيمە)ەوە، وە زەحمەتو گرفتاریی ناپەسند لە ڕووی شەرعەوە، لە سۆنگەی زەکاتدەرکردن لە خودی شتەکەدا، دژ دوەستنو تێك دەگیرێن.

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥١٨.

٢) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٥، ص٣٠.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٥، ص٣٨٦-٣٨٧، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٣، ص١٩٣٨، کە لەسەر زمانی شافیعییەکان ئەو حاڵەتانە لە پێنجاندا کورت هەڵدێنێ.

٤) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٥، ص٣١.

٥) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٢١٦-٢١٧.

(مەبەست ئەوەیە کە مادام جاری وا دانی نرخ لەبری خودی شتەکە بەرژەوەندیی چاکترو گەوەتری تێدایە، وە دانی خودی شتەکە دەبێتە مایەی زەحمەتو ناڕەحەتی، کەواتە لەو حاڵەتانەدا درانی نرخ لەجیاتی خود (دفع القیمة بدل العین) دروستە)[1] .

٦- لە زەکاتی ئاژەڵدا ئەو ئەندازەیەی کە دەکەوێتە نێوان دوو ئەندازەوە، کە زەکاتیان تێدا دیاری کراوە، زەکاتی لێ نادرێ، کە پێی دەگوترێ (وَقَصْ):

سەرجەم[2] زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە هەروەك چۆن هیچ کام لە جۆرەکانی ئاژەڵ هەتا ژمارەیان نەگاتە ئەندازەی (نصاب) زەکاتیان ناکەوێتە سەر، بەهەمان شێوەش ئەو ژمارەیەی، کە لە (نصاب) زیاد دەبێ، هەتا نەگاتە ئەو ئەندازەیەی، کە شەرع دیاری کردوە بۆ زەکات لێدران، زەکاتی لێ ناکەوێ.

بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەست دەڵێین:

أ- بێگومان حوشتر زەکاتیان لێ ناکەوێ هەتا ژمارەیان نەگاتە پێنج[3](٥) حوشتری کامڵ، جا ئەو کاتی یەکسەر مەڕێك لە زەکاتیان دەدرێ، پاشان کە گەیشتنە دە (١٠) سەر، مەڕێکی دیکەیان زەکات لێ دەدرێ، بەڵام ئەگەر هەر نۆ (٩) سەربن، بەس هەر یەك سەر مەڕەکەیە، ئەو چوار سەرەش پێیان دەگوترێ

١) بۆ ماڵی بازرگانی زۆربەی زانایان بە پێویست، یان بە دروستی دەزانن، کە لە نرخ زەکات بدرێ، بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦٢٥.

٢) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٩٤٢-١٩٤٣، ط٤، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٠١-٥٠٢.

٣) وەك لەو فەرموودەیەدا هاتوە کە (بخاري) لە (أنس)ەوە هێناویەتی، بڕوانە: الأدلة الرضية، ص١١٦.

(أوقاص)، كە كۆی (وقص)[1] و زانایـان تێكـڕا دەڵـێن: (عفـو)یـەو زەكاتیـان لـێنادرێ.

ئنجا زەكاتی حوشتران هەر لە پێنج سەران مەڕێك بەردەوام دەبێ هەتا دەبنە بیستو پێنج (٢٥) سەر، كە ئەوكاتە هـەتا دەگەنـە سـیو شـەش (٣٦) سـەر بەچكە حوشترێكی مێیەی یەك ساڵ تەواو كردووی پێ لـە دوو سـاڵ نـاو (بنت مخاض)یان لـێ دەدرێ[2]، كەواتە: لە حوشتری بیـستو شەشـەم (٢٦)ەوە هـەتا سیو پێـنج (٣٥) دیـسان زەكاتیـان لێ نـادرێ، چـونكە كەوتوونـە نێـوان دوو ئەندازەی فەڕزەكە كە (٢٥)و (٣٦)ن.

ب- بۆ زەكاتی ڕەشەوڵاخ (مانگاو گاو گامێشو كەڵ)یش دیارە هەتا نەگەنە سـی (٣٠) سەر زەكاتیان لێ ناكەوێو كە بوونە (٣٠) سەر گۆلكێكی نێر، یان مێی یەكـساڵ (تبیـع أو تبیعـة)یـان لێ دەردێو، كـە بوونـە چـل (٤٠) سـەر نێنگوونێك[3] (مسنة)ێكیان لێ دەدرێ، كەواتە لـە سـیو یەكـەم (٣١)ەوە تـا سیو نۆیەم (٣٩) (أوقاص)نو زەكاتیان لێ ناكەوێ.

ج- بۆ زەكاتی مەڕو بزنیش هەتا نەبنە چل (٤٠) سەر هیچیان لـێ ناكەوێو، كـە بوونە چل سەر سەرێكیان لـێ دەدرێ، پاشان هەتا نەبنـە سـەدو بیـستو یـەك (١٢١) سەر هیچی دیكەیان لێ ناكەوێ، بەڵام كە بوونـە (١٢١) دوو سـەریان لێ دەدرێن، پاشان، كە بوونە دوو سەدو یەك (٢٠١)، سێ سەرو، كە بوونە سێ سەدو یەك (٣٠١)یش، چوار سەرو ئنجا لە هەر سەد (١٠٠) سـەر سـەرێك[4]،

---

١) وشەی (وقص) لە ئەسڵی زماندا بەمانای ناتەواوی (نقص) و پەڕاگەندەیی (تفرق) هـاتوە، بڕوانـە: (المعجم الوسيط)، ص١٠٤٩.

٢) وەك (بخاري) لە (أنس)ی گێڕاوەتەوە، بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص١١٦.

٣) وەك (أصحاب السنن) لە (معاذ)یان گێڕاوەتەوە، بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص١٩١.

٤) بڕوانـە: (وەك (بخـاري) لـە (أنـس) و ئـەویش لـە (أبـوبكر الـصديق)ەوە خـوا لێیـان ڕازی بـێ گێڕاویانەتەوە، بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص١١٨.

کەوابێ: لە چلو یەکەمەوە هەتا سەدو بیست، کە هەشتا (٨٠) سەرە، بە (أوقاص) دادەنرێنو زەکاتیان لێ نادرێ، هەروەها لە (١٢٢)ەوە تا (٢٠٠)و، لە (٢٠٢)ەوە تا (٣٠٠)و، لە (٣٠٢)ەوە هەتا (٣٩٩) بەهەمان شێوە هەموویان بە (أوقاص) دادەنرێنو زەکاتیان تێدا نیە.

٧- دیاریکردنو ئەندازەگیری (نصاب)ی خورماو ترێ، بە گۆترەو مەزەننەدە دەبێ، نەك بەپێوان:

زۆربەو[١] جەماوەری زانایان ڕایان وایە، کە دیاریکردنی (نصاب)ی ئەندازەی زەکات وەرگیران لە خورماو ترێدا باشتر وایە-هەندێکیشیان[٢] دەڵێن: پێویستە-کە بەگۆترەو مەزەننە بێت لەکاتی پێگەیشتنیان دا، بەڵام لەلایەن بابایەکی پسپۆڕو شارەزای ئەمینداری[٣] دادگەرەوە بێت، بەڵام حەنەفییەکان[٤] ئەو قەبڵاندن (خَرْص)ە بە دروستو ڕەوا نازانن، ئەوەندە هەیە دەڵێن: ئەگەر بۆ ترساندنو ئاگادارکردنەوەی خاوەنیان بێ باشە!

بەڵام بێگومان ڕای جەماوەری زانایان بەهێزترە، چونکە چەند دەقێکیان بەدەستەوە هەن، حیکمەتی ئەو کارەش ئەوەیە، کە خورماو ترێ، پاش پێگەیشتنیان، خەڵك دەست دەکات بە لێخواردنیان، جا بۆ ئەوەی زیان بە مافی زەکات وەرگران نەگات، وا باشە هەر لە سەرەتاوە هەقو مافی ئەوان لەو باخو ڕەزانەدا[٥] دیاری بکرێ.

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٩١٠-١٩١٣، ط٤، وە (فقه السنة)، ج١، ص٤٩٣-٤٩٤.
٢) سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگو لاپەڕە، کە ئەمە ڕای (مالك)و (شافعي واحمد) بە سوننەتی دەزانن.
٣) بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، ج٣، ص١٩١١، ط٤.
٤) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٢٠٦-٢٠٧.
٥) بەڵام دانەوێڵەو میوەجاتی دیکە دروست نیە بقەبڵێنرێ، چونکە وەك ترێو خورما بەرچاو نیەو دیار نیە، بڕوانە: (المغني..)، ج٢، ص٥٧٢.

بەڵام پێویستە بابای قەبڵێنەر (خارص) ئەندازەی سێیەك، یان چواریەكی ئەو میوەو بەروبوومە حیساب نەكات، چونكە خاوەن باخو ڕەز، بۆ خۆیو خێزانیو میوانەكانیو ڕێبوارو ژیاندارانیش لێی دەخۆنو، ئەگەر لەكاتی قەبلاندندا هەمووی بقەبڵێنرێ، بابای خاوەن، دووچاری زیانو تەنگ پێ هەڵچنران دەبێ.

ئەمەش چەند دەقێك لەوبارەوە:

* ((**عن عتاب بن أسيد أن النبّي ﷺ يبعث على الناس من يخرص عليهم كرومهم وثمارعم**)) رواه الترمذي وابن ماجه.

* ((**عن سهل بن أبي حتمة قال: قال رسول الله ﷺ اذا خرصتم فخذوا ودعوا الثلث فان لم تدعوا الثلث فدعوا الربع**)) رواه الخمسة الا ابن ماجه.

* ((**عن عائشة قالت: كان رسول الله ﷺ يبعث عبدالله ابن رواحة فيخرص النخل حين يطيب قبل أن يؤكل منه، ثم يخبر يهود يأخذونه بذلك الخرص أو يدفعونه اليهم بذلك الخرص، لكي يُحْصي الزكاة قبل أن تؤكل الثمار وتفرق**)) رواه أحمد وأبوداود.

وەك لەم سێ دەقەدا دەبینین، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی كردوە بە مەزەنندەكردنو قەبلاندنی بەروبوومی خورماو ترێ، بەرلەوەی لێی بخورێو پرژوبڵاو بێتەوە بەملاولادا، بەڵام لەهەمان كاتیشدا فەرمانی كردوە، كە ئەندازەی سێ یەك، یان بەلای كەمەوە چوار یەك، لەو خەملاندنە ببوێرنو، نەیهێننە نێو حیسابەوە.

٨- حوکمی خواردنی خاوەن کشتوکاڵو میوە لە بەروبوومەکەی پێش زەکات لێدانی:

زانایان لەوبارەشەوە ڕایان جیاوازە، بەشێکیان کە (شافعي وأحمدو ليث)[١] یان لەنێودانو (ابن حزم)[٢] یش بە عەزمێکی جەزمەوە لەگەڵیانە: دەڵێن: دروستە لێی بخواتو دواییش لەسەری حیساب ناکرێ، بەڵام (مالكو أبو حنيفة) دەڵێن: بۆی نیەو ئەگەر لێشی خوارد لەکاتی زەکاتداندا لەسەری حیساب دەکرێ[٣]!

پێشم وایە کە ڕای یەکەم وێچووترو کردەوەیی ترو لەگەڵ ڕووحی گشتی شەرعدا گونجاوترە.

٩- چ کاتێ زەکاتدان لە بەروبوومی کشتوکاڵدا پێویست دەبێ؟!

بەڕای زۆربەو جەماوەری زانایان زەکات لەوکاتەوە لە دانەوێڵەدا فەرز دەبێ، کە پێگەیشتو لە میوەجاتیشدا لەوکاتەوە، کە دەگاتو بەکەڵکی خواردن دێت[٤].

بەڵام دانەوێڵە هەتا پاك نەکرێو میوەش هەتا ئیشك نەبێ، زەکاتیان لێ دەرناکرێ[٥].

هەرکاتێکیش خاوەنی دانەوێڵە پاش پێگەیشتنو خاوەنی میوەجات دوای گەیشتنی دانەوێڵەو میوەکانی خۆیانیان فرۆشت، ئەوە زەکاتەکانیان لە ئەستۆی خۆیان دایە، نەك لە ئەستۆی کڕیاردا[٦].

١) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٢، ص٥٧١-٥٧٢.
٢) بڕوانە: (المحلي شرح المجلي)، ج٥، ص١٧٨، مسألة: ٦٥٨.
٣) بڕوانە: (الفقه السنة)، ج١، ص٤٩٥.
٤) بڕوانە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص١٨٩٤-١٨٩٥، ط٤.
٥) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص١٩٠٩، وە: (المغني)، ج٢، ص٥٧٢.
٦) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٧٢، وە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص١٩٠٩، ط٤.

شایانی باسیشه كـه مەسرەفو كرێـی ڕەنێوهێنـانو پـاككردنو هـەڵگرتنی دانەوێڵەو میوەش هەر لەسەر خاوەنەكانیانەو نابێ لـه (نـصاب) كـەم بكرێتـەوە، چونكه بەروبوومی كشتوكاڵو میوەجاتیش وەك ئاژەڵ وایەو هـەروەك چـۆن كرێـی لەوەڕاندنو پارێزگـاریی لێكـردنو سەرپەرشـتیكردنی ئـاژەڵ لەسـەر خاوەنیـەتی، دانەوێڵەو میوەش بەهەمان شێوە[1].

١٠- له وەرگرتنی زەكاتدا پێویسته دادگەریی بكرێو بەرژەوەندیی و مافی هەركام له زەكات وەرگرو زەكاتدەر ڕەچاو بكرێن:

بەڵێ ئیسلام بەرنامـەی خـوای دادگـەرو كاربەجێیـەو لـه تێكـڕای دەسـتوورو یاسایەكانیدا دادگەریی موتڵەق هەیەو بەرژەوەندیی هەموو لایەك ڕەچاو دەكـات، له مەسەلەی زەكات وەرگرتنیشدا بەهـەمان شـێوە، نـه لەسـەر بابـای زەكاتـدەر پێویست دەكاتو نه له كاربەدەست (عامل)ی زەكات وەرگریش قبووڵ دەكات، كه چاكترین جۆری ماڵیان به زەكات دابنرێ، وە لەلایەكی دیكەشەوە دیـسان لێـشیان ڕازی نابێو قبووڵ ناكات، كه كامەی خراپو لاته، بەزەكات دابنرێ، بەڵكو دەڵێ: دەبێ میانڕەویی (اعتدال) ڕەچاوبكرێو[2] كارێك بكـرێ نـه شـیش بـسووتێ نـه كەبابیش نەبرژێ[3]!

دیاره لەوبارەشەوە دەقی قورئانو سوننەت زۆرن بۆ وێنه:

* ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَـٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن

---

١) بڕوانه: (فقه السنة)، ج١، ص٤٩٦-٥٠٢.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) پێم وایه ئەم پەندە تاوا ڕاسته، چونكه كاتێك شیشی كەباب دەسووتێ، كەباب بۆته ڕەژوو یان دووكەڵ!

﴿تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ البقرة﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە، لەو سامانە پاكو چاكەی، كە وەدەستتان هێناوەو لەوەی، كە لە زەوی بۆمان وەدەرناون ببەخشن، وە لەوەی، كە بە دوو خراپە تێیدا مەخەفتێن، لەوە دەبەخشن، مەگەر بە ناچاریی چاوی لێ بنووقێنن، ئەگەرنا ئامادەنین وەریبگرن، بشزانن، كە خوا دەوڵەمەندو ستایش كراوە.

* ((عن سهل بن حنيف عن أبيه قال: نهى رسول الله ﷺ عن لونين من التمر: الجعرور ولون الحبيق)) رواه أبوداود والنسائي وغيرهما، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دووجۆرە خورمای قەدەغە كردن، كە بۆ زەكات وەربگیرێن، كە (جوعڕوڕ)[١] و (لەونولحوبەیق)[٢]ن.

* ((عن عبدالله بن معاوية الغاضري أن النبّي ﷺ قال: ثلاث من فعلهن فقد طعم الإيمان: من عبدالله وحده، وأن لا اله الاّ هو، وأعطى الله زكاة ماله طيبة بها نفسه رافدة عليه كل عام، ولا يعطي الهرمة، ولا الدرنة، ولا المريضة، ولا الشرط ولا اللّئيمة، ولكن من وسط أموالكم، فان الله لم يسألكم خيره ولم يأمركم بشره)) رواه أبوداود والطبراني بأسناد جيد، واتە: سێ شت هەن هەركەسێك جێبەجێیان بكات، ئەوە تامی ئیمانی چێژتوە: كەسێك تەنیا خوا بپەرستێ، وە-بڕوای وابێ- كە بێجگە لەوی هیچ پەرستراو نین، وە بەدڵێكی خۆشەوە هەموو ساڵێك زەكاتی ماڵەكەی بە خوا دەبەخشێو، دڵو دەروونی دەبێتە هاندەری بۆ خێرو چاكە، نە ئاژەڵی پیرو، نە هی گەڕو، نە هی گچكەو خراپو، نە هی كەم شیر، ناكاتە زەكات، بەڵكو-دەبێ زەكات- لە نێوەندی ماڵەكانتان بدەن، چونكە بێگومان خوا، نە ئەوەی هەڵبژاردەیەتی لێی داواكردوونو، نە بە خراپترینیشی فەرمانی پێ كردوون.

---

١) (جعرور): جۆرە خورمایەكی ڕەقو وردە، بڕوانە: (المعجم الوسيط) و ((المنجد) وشەی (جَعَر).

٢) (لون الحبيق)یش بەهەمان شێوە كە بەكوردی (قەسپەڕەقە)یان پێ دەڵێن و زیاتر دەكرێنە تالیكی حوشتر، بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٢٠٧.

* ((...فأن هم أطاعوك لذلك فأعلمهم أن الله افترض عليهم صدقة تؤخذ من أغنياءهم فترد على فقرائهم فأن أطاعوك لذلك فأياك وكرائم أموالهم، واتَّقِ دعوة المظلوم فأنه ليس بينها وبين الله حجاب)) رواه الجماعة عن ابن عباس، ئەم فەرموودەیەمان پێشتر هێناوەو ئەوەی جێی مەبەستمانە لێرەدا ڕستەی: (فأياك وكرائم أموالهم)ە، واتە: تـوخنی ماڵـە هەڵبـژاردەو هـەرە چـاکەکەیان نەکەوی- کە بەزەکات لێیان وەربگری!

(شوكاني) لەوبارەوە گوتوویەتی: (لەم فەرموودەیەدا بەڵگەی ئـەوە هەیـە کـە دروست نیە کاربەدەست (عامـل)ی زەکـات وەرگـر، کامـەی هەڵبـژاردەو چـاکە وەریبگرێ، چونکە حکیمەتی زەکات دەستبار بۆگرتنی هەژارانە، بۆیە ئەو ڕەفتارە کارێکی گونجاو نیە، وە گوتەی: (اتقوا دعوة المظلوم) لە پاڕانـەوەی سـتەم لێکـراو خۆت بپارێزە، ئاگادارکردنەوەیە بۆ دەستگرتنەوە لە هەر جۆرە سـتەمێك، نهێنـی ئەوەش کە لەدوای ئەوەوە باسی کردوە کە ماڵی هەڵبژاردە وەرنەگرێ، ئاماژەیە بۆ ئەوە، کە وەرگرتنی ئەو جۆرە ماڵە بە زەکات، ستەمە..)[1].

پێویستە ئەوەش بگـوترێ کـە زانایـان لەسـەر ئـەوە یەکـدەنگن، کـە ئەگـەر ماڵەکە- جا هەر جۆرێك بێ- هەمووی باش بوو، دەبێ زەکاتەکەشی هەروابێ، وە ئەگەر هەمووشی خراپ بوو زەکاتەکەشی وەك خۆی بێ، وە ئەگـەر بـاش‌و خـراپ تێکەڵ بوو، دیسان زەکاتەکەشی هەروا، مەگەر بابای زەکاتـدەر بەخۆشـی خـۆی‌و ئیرادەی ئازادی خۆی زەکاتی ماڵەکەی لە جۆری چاك هەڵبژێرێ، ئەگەرنا ماڵەکەی چۆن بێ، زەکاتەکەشی بە پێی خۆی لێ دەردەکرێ[2].

---

١) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص١٧١.

٢) بڕوانە: (المحلي)، ج٥، ص١٨٤-١٨٧، مسألە: ٦٧١، وە بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٧٣-٥٧٤.

چوارەم: چەند جۆرە زەکاتێك

١- ئایا زەکات لە ماڵی قەرز دەدرێ؟!

ماڵی قەرز دوو حاڵەتی هەن:

یەکەم: قەرزەکە لەلای کەسێکە کە ئامادەیی و توانای دانەوەی هەیە جا چ لەکاتی دیاری کراوی خۆیدا، وە چ هەرکاتێك خاوەنەکەی داوای بکاتەوە، ئەم جۆرەیان زۆربەی زانایان[١] دەڵێن: پێویستە زەکاتی لێ بدرێ، جا هەرچی (شافعي)یە دەڵێ: پێویستە لەگەڵ تەواوبوون و وەرسووڕانەوەی ساڵدا زەکاتەکەی بدات[٢]، بەڵام ئەوانی دیکە دەڵێن: پاش وەرگرتنەوەی ماڵەکەی زەکاتی لێ دەردەکات، بەڵام دەربارەی ئەندازەی ماڵە وەرگیراوەکەو ئەندازەی زەکات لێدانەکە، چەند وردە جیاوازییەکیان هەن[٣].

دووەم: قەرزەکە لەلای کەسێکە کە یان هەردانی پێدا ناهێنێ، یان دانی پێدا دێنێ، بەڵام مکووڕە لەسەر نەدانەوەی، یان هەر تەنگدەستەو بۆی نادرێتەوە، ئەمیشیان زۆر لە زانایان دەڵێن: زەکاتی لەسەر نیە[٤]، بەڵام هەندێکیان[٥]

١) بڕوانە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص١٨٣٠-١٨٣٣، ط٤، وە بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦٣٨.
٢) بڕوانە: (المحلي)، ج٦، ص٦٧، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٧٤.
٣) بڕوانە: (المحلي)، ج٦، ص٦٦-٦٧، وە بڕوانە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص١٨٣٠-١٨٣٣، ط٤.
٤) بڕوانە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص١٨٣٣، وە (فقه السنة)، ج١، ص٤٧٤.
٥) دوای وەرگرتنەوەش (احمد) دەڵێ: زەکاتی هەموو ساڵەکانی لەسەرە، بڕوانە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص١٨٣٢-١٨٣٣. بەڵام (مالك واوزاعي و ليث) دەڵێن: زەکاتی ساڵێکی لێ دەدات، بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٧٥.

دەڵێن: زەکاتی هەر لەسەرە، ئەوەندە هەیە هەتا نەیەتەوە دەستی‌و وەرینەگرێتەوە لەسەری پێویست نابێ زەکاتی لێ بدات[1].

(ابن حزم)یش ڕای وایە کە قەرزەکە هەرجۆرێك بێ هەتا وەرینەگرێتەوە زەکاتی لەسەر نیە، ئنجا کە وەریگرتەوە پاش ساڵ بەسەردا سووڕانەوە زەکاتی ساڵێکی لێ دەردەکات، هەرچەندە چەندەها ساڵیش لەلای بابای قەرزدار مابێتەوە[2].

٢- ئایا بابای قەرزدار زەکاتدانی لەسەرە؟!

زۆربەی[3] هەرە زۆری زانایان ڕایان وایە کە بابای قەرزدار زەکاتی لەسەر نیە، بەڵام بە مەرجێك قەرزەکە هێندە بێ کە بە ئەندازەی ئەو ماڵە بێ کە زەکاتی لێ دەدات، یان هێندە بێ کە لە (نصاب)ی زەکات لێکەوتن دایشکێنی‌و بیهێنێتە خوارو جگە لەوەش کە زەکاتەکەی لێ دەدرێ- ئەگەر قەرزداری ڕێگر نەبوایە- ماڵێکی دیکەی نەبێ، کە بایی قەرز لێدانەوە، یان ڕاستکردنەوەو قەرەبووکردنەوە (نصاب)ەکە بکات[4].

جا حەنبەلییەکان[5] دەڵێن: قەرزدار نەبوون بەو شێوەیەی، کە ڕوون کرایەوە مەرجی زەکات لێدرانی هەموو جۆرەکانی ماڵ‌و سامانە بە ئاشکراو پەنهانەوە، بەڵام حەنەفییەکان[6] دەڵێن: مەرجی زەکات لێکەوتنی هەموو جۆرەکانە بێجگە

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢) بڕوانە: (المحلي)، ج٦، ص٦٦-٦٧، مسألة: ٦٩٦.

٣) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٦٣٥، کە گوتوویەتی: ئەمە ڕای: (ليث ومالك وثوري وأوزاعي وإسحاق وأبوثور وأصحاب الرأي- کە مەبەستی أبوحنيفة و هاوەڵانیەتی- واحمد)ە، وە بڕوانە (ص٦٣٦)ی هەمان بەرگ.

٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٥) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٨٠٦-١٨٠٧.

٦) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

لە بەروبوومی کشتوکاڵو میوە، وە مالکییەکانیش[1] دەڵێن: تەنیا مەرجی زەکات لێدرانی ماڵی نەغدینەیە.

هەندێکیش لە زانایان کە شافعییەکان[2]و (إبن حزم)[3]یان لە نێودان، دەڵێن بەهیچ رەنگێك قەرزداریی پەرچ نیە لە رێی زەکات لێکەوتنداو، ئەگەر ئەو قەرزەی کە لەسەریەتی لە سەرجەم ئەو ماڵو سامانەش زیاتر بێت کە زەکاتی لێ‌کەوتوە، دەبێ زەکاتەکەی هەر بدات!! پێم وایە بە ئاشکراش دیارە، کە ڕای جەماوەر بەهێزو پێزترو ماقووڵترە! ئاخر زەکات لەسەر بابای دەوڵەمەند فەرزە: (تؤخذ من أغنیائهم)و قەرزداریش مادام زەکاتی پێڕەوابێ: (..والغارمین) دیارە دەوڵەمەند نیە!

٣- زەکاتی مارەیی (زکاة الصداق):

زانایان دەربارەی زەکاتدان لە مارەیی (مهر، صداق) ئافرەت، ڕایان جیاوازە، هەرچی (أبو حنیفة)یە ڕای وایە کە مارەیی مەگەر ئافرەت وەریگرتبێ، ئەگەرنا زەکاتی تێدا نیە[4]، بەڵام حەنبەلییەکان ڕایان وایە کە مارەیی حوکمی قەرزی هەیە، کە لە خاڵی یەکەمدا باسمان کرد[5]، شافیعیو شافیعییەکانیش ڕایان وایە، کە مارەیی ئافرەت هەرچۆن بێ زەکاتی هەر لەسەرە، ئافرەتەکە گوازرابێتەوە یا نا، وە مارەییەکە وەرگیرابێ یان هەر قەرزبێو لە ئەستۆی مێردەکەی دابێ[6]، ئاشکراشە کە مەرجی زەکات لێکەوتنی مارەیی (مهر)یش وەك باقی ماڵی

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٥، ص٣٠٩.
٣) بڕوانە: (المحلی)، ج٦، ص٦٥-٦٦، مسألة: ٦٩٥.
٤) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٧٦.
٥) بڕوانە: (المغني والشرح الکبیر)، ج٢، ص٦٤٢-٦٤٣.
٦) بڕوانە: (المجموع)، ج٥، ص٢٠-٢١، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٧٧.

نەغدینەیە، یان هەرجۆرێکی دیکە بیّ‌و، چ شتێکیان تێدا بەمەرج گیرابیّ بۆ زەکات لێدران، ئەویش هەمان مەرجی تێدایە کە وەك پێشتر باسمان کرد بۆ بەروبوومی کشتوکاڵو میوەجات، گەیشتنە ئەندازەی (نصاب)ەو، بۆ جۆرەکانی دیکەش وێڕای (نصاب) ساڵ بەسەردا سووڕانەوەشە، بێجگە لە خەزنەو کانزایەکان، وەك پێشتر باسمان کرد کە زۆربەی زانایان ساڵ بەسەردا وەرسووڕانەوەیان بۆ بە مەرج نەگرتوون.

٤- زەکاتی کرێی خانووو بەرەی بەکرێدراو (زكاة الدور المؤجرة):

زاناو شەرعزانانمان خوا لێیان خۆش بیّ دوای ئەوەی لەسەر ئەوە یەکدەنگ بوون، کە بابای بەکرێدەر (مُؤَجِّر) زەکاتی ئەو کرێیەی لەسەر فەرزە کە لە بەکرێدانی خانووبەرەو هەر شتێکی دیکەدا وەریدەگریّ بە مەرجی گەیشتنە ئەندازەی (نصاب)، دەربارەی کاتو چۆنیەتی زەکاتدانەکە ڕایان جیاوازە:

(أبوحنیفةو مالك)[1] ڕایان وایە لە سۆنگەی ئەوەوە، کە بابای بەکرێدەر، هەتا ماوەی بەکرێدان (إجارة)ەکە تەواو نەبیّ، کرێیەکەی ناکەویّ، زەکاتی ئەو کرێیەشی لەسەر فەرز نابیّ، هەتا وەرینەگریّو ساڵی بەسەردا نەسووڕێتەوە.

بەڵام حەنبەلییەکان[2] ڕایان وایە، کە بابای بەکرێدەر هەر لەو دەمەوە، کە بەڵێننامە (عقد)ەکە ئیمزا دەکەن، دەبێتە خاوەنی کرێیەکە، جا ئەگەر زوو وەریگرت ئەوە زەکاتەکەی لیّ دەردەکات، ئەگەرنا حوکمی قەرزی دەبیّو هەرکاتێك وەریگرت، لە دەمی ئیمزاکردنی بەڵێننامە (عقد)ەکەوە حیسابی دەکات بۆ زەکات لێدان.

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٧٧.

٢) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٧٧.

شافیعییەکانیش[1] چەند بیروڕایەکیان لەو بارەوە هەن کە لە ڕای حەنبەلییەکانەوە نزیکن، ئنجا پێویستە ئەوەش بگوترێ کەوەك شەرعزانانی هاوچەرخمان خوا پاداشتیان بداتەوە، دەڵێن: لەم ڕۆژگارەدا سەرمایەکان ڕوویان پێ کراوەتە چەندان جۆرە بوار کە لەکاتی خۆیدا نەبوو ون، بۆ وێنە[2]:

أ- دروستکردنی بینایەی گەورە گەورە (العمارات والشقق) بۆ بەکرێدانو تێدا حەوانەوەی چەندان خێزانو ماڵ.

ب- هۆتێلەکان (الفنادق)، کە ڕێبوارەکان بۆ چەند شەوێك، یان چەند هەفتەیەك تێیاندا دەمێننەوەو ئیسڕاحەت دەکەن.

ج- کارگەو فابریقەی جۆراوجۆر بۆ بەرهەم هێنان کە بەکرێ دەدرێ.

د- هۆیەکانی گواستنەوەو هاتوچۆ، وەك: فڕۆکەو کەشتیو سەییارەو...هتد.

هـ- کێڵگەو مەزرەعەی تێدا بەخێوکردنی مەڕو مانگاو پەروەردەکردنی پەلەوەر.

جا بێگومان خودی ئەو شتانە، مادام بازرگانییان پێ نەکرێ زەکاتیان لێ نادرێ، بەڵام بە تەئکید دەبێ لە داهاتو بەرهەمەکانیان بدرێن، هەرچەندە کاتی خۆی ئەو جۆرە شتانە نەبوو ونو شەرعزانانی پێشوو لەبارەیانەوە نەدواون، وە ئەوەی باسیشیان کردوە لەبارەی ئەو شێوەو چۆنیەتییە سادەیانەوە بووە کە ئەوکاتە بوویانە، بۆ وێنە: کە گوتوویانە:

(لا زكاة في دور السكنى، وأثاث المنزل، وأدوات الحرفة، ودواب الركوب..)[3]، واتە: زەکات لە خانووبەری تێدا نیشتەجێبوونو، کەلوپەلی نێوماڵو، ئامڕازەکانی

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٠-٢١.

٢) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٩٤٧، ط٤.

٣) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته) د. وهبة الزحيلي، ج٣، ص١٩٤٧، الطبعة الرابعة.

پیشەو کارو، ولاخەکانی سواری، نادرێ، مەبەستیان ڕۆژگاری خۆیان بووە کە هەرکام لەو شتانە لەو کاتیدا شێوەیەکی سادەو ساکاریان هەبووەو لەگەڵ هی ئێستا ناچنە تەرازووەوەو زۆر جیاوازن.

دیارە هەر بۆیەش هەرکام لە: کۆنگرەی دووەمی زانایانی مسوڵمان (مؤتمر علماء المسلمين الثاني)و کۆنگرەی دووەمی توێژینەوە ئیسلامییەکان (مؤتمر البحوث الإسلامي الثاني)، کە لە ساڵی (١٣٨٥-١٩٦٥ز)دا بەستران، تێیاندا بڕیاردرا کە:

﴿هەموو ئەو ماڵو داراییە گەشەکردووانە (الأموال النامية)ی، کە هیچ دەقێکیان لەسەر نیەو هیچ ڕایەکی فیقهییان لەسەر نەگوتراوە -کە زەکاتیان لێ بدرێ- حوکمەکەیان ئاوایە: (زەکات لە خودی بینایە بەرهەمدارەکانو کارخانەکانو کەشتیو فڕۆکەکانو هاوێنەکانیاندا نیە، بەڵام لە بەرهەمە ساغکراوەکانیاندا هەیە، دوای ئەوەی مەرجی (نصاب)و ساڵ بەسەردا سووڕانەوەیان تێدا دێتەدی، دیارە ئەندازەی زەکاتەکەشیان بریتیە لە چل یەك (١/٤٠) پاش تەواوبوونی ساڵ، واتە: (٢,٥٪) لە سەدا دووو نیوی بەرهەمی ساغکراوەیان..، وەك زەکاتی بازرگانیو ماڵی نەغدینە، وە لەو شتانەدا کە چەند هاوبەش (شريك)ێك تێیاندا بەشدارن، نابێ تەماشای کۆی هەموو قازانجەکانی ئەو پڕۆژانە بکرێ، بەڵکو تەمەشای بەشی هەر بەشدارێك بەجیا دەکرێ. (واتە: ئەگەر بەشی هەر کامێکیان نەگەیشتبێتە ئەندازەی (نصاب)، زەکاتی لێ نادرێ)﴾[1].

---

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص١٩٤٧-١٩٤٨.

٥- زەکاتی زەوییەکی بەکرێگیراو (زكاة الأرض المستأجرة):

زانایان لەوبارەوە، کە ئایا ئەگەر کەسێك زەویەکی بەکرێ گرت، یان بەهەر شێوەیەکی دیکە وەریگرتو کشتوکاڵی تێدا کرد، زەکاتەکەی لەسەر خاوەنی زەویە یان لەسەر بابای جوتیار (زارِعْ)؟! ڕایان جیاجیایە، هەرچی (أبوحنیفة)[1]یە ڕای وایە، کە لەسەر خاوەن زەوی (مالك الأرض)یە، بەڵام زۆربەی هەرەزۆری زانایان، کە دوو هاوەڵەکەی (أبوحنیفة)- واتە: محمد بن الحسنو أبو یوسف-یشیان لەنێودان، دەڵێن: زەکاتەکەی لەسەر بابای بەکرێگر (مُسْتأجِرْ)ە[2]، بەڵگەشیان ئەوەیە، کە خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿...وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ...﴾ (١٤١) الأنعام﴾، کە بێگومان ڕاناو (ضمیر)ی سەر هەردووك وشەی: (حق)و (حصاد) بۆ کشتوکاڵەکە دەگەڕێنەوە، ئنجا بێگومان، ئەگەر زەوییەکە دانەچێنرابایەو کشتوکاڵی لێ نەکرابا، هیچی لەسەر پێویست نەدەبوو، کەواتە: زەکاتەکە پەیوەندی بە بەروبوومەکەوە هەیە، نەك زەویەکەو دەبێ خاوەنی بەروبوومیش بیدات، نەك خاوەن زەوی.

٦- زەکاتی زەوی خەڕاجیی (زكاة الأرض الخَرَاجِيَّة):

ئەو زەویو زارەی، کە دەکرێتە کشتوکاڵو باغو باغات، لە ڕوانگەی شەرعەوە دوو بەشە:

أ- زەوی دەییەکی (الأرض العُشْرية): کە سێ جۆرە: یان خاوەنەکەی بەخۆشی خۆی مسوڵمان بووە، یان بەهۆی جەنگەوە ئازادکراوەو بەسەر موجاهیدانـدا دابەش کراوە، یان مسوڵمانان بۆ خۆیان ژیاندوویانەتەوەو وەبەرهەمیان هێناوە.

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٩٢، وە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص١٩٠١.
٢) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٩٠١، ط٤، وە بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٧٤.

ب- زەوی خەڕاجیی: کە ئەمیش دیسان سێ جۆرە: یان لەئەنجامی جەنگ داگیرکراوەو بەسەر جەنگاوەراندا دابەش نەکراوە، بەڵکو بەدەست خەڵکەکەیەوە هێڵراوەتەوەو خەڕاجیان لەسەر دانراوە، یان لەگەڵ خەڵکەکەیدا وا صوڵح کراوە کە ئەو زەویە موڵکی مسوڵمانانە، بەڵام بەدەست خەڵکەکەوە دەبێ وەك ئەمانەتی دەوڵەتی ئیسلامیی‌و خەڕاج دەدەن، یان خەڵکەکەی لەترسان بەجێیان هێشتوە[1].

جا دەربارەی زەکاتی زەوی خەڕاجیی هەرکاتێك بوو بە موڵکی بابایەکی مسوڵمان، زانایان ڕایان جیاوازە:

زۆربەی هەرە زۆریان کە: (مالك وأوزاعي وشافعي وليث وابن المبارك واحمد وإسحاق وداود)یان لەنێودان، دەڵێن: زەوی خەڕاجیی وێڕای دەییەك (عشر) دەبێ خەڕاجیشی لێ بدرێ‌و هەردووکیان پێکەوە کۆدەبنەوە، (أبو حنيفة)و حەنەفییەکانیش دەڵێن: زەوی خەڕاجیی دەییەکی لەسەر نیەو تەنیا ئەو خەڕاجەی بۆی دیاریکراوە لێی دەدرێ[2].

بەڵام بێگومان ڕای جەماوەر بەهێزترەو ئەم بەڵگانەیان بەدەستەوە هەن، کە وەك (ابن حزم) گوتوویەتی: قسە بۆ هیچ کەس ناهێڵنەوە:

أ- ئایەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ... ﴿٢٦٧﴾ البقرة ﴾، کە بەگشتی زەوی باسکردوەو جیاوازیی نەخستۆتە نێوان خەڕاجی‌و دەییەکییەوە.

---

١) بۆ پێناسەی زەوی خەڕاجیی‌و عوشریی، سەرنجی: (فقه السنة)، ج١، ص٤٨٩، وە (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٩٠٣، بدە.

٢) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٢، ص٥٧٥، وە: (المحلّى)، ج٥، ص١٧٠، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٩٠.

ب- فەرموودەی: ((فيما سقت السماء العشر)) رواه البخاري، کە ئەمیش وەك ئایەتەکە حوکمێکی گشتییەو هیچ جۆرە کشتوکاڵێکی لێ هەڵنەوێرراوە.

ج- هەرکام لە دەیییەك (عشر[1])و (خەڕاج)[2] لە ڕووی ماهیەتو شوێنی پەیوەندی پێوەبەستن (محل التعليق)و هۆی فەڕزبوونو بەڵگەی فەڕزبوونو جێگای تێدا خەرج کرانیان لەیەکتر جیانو، هۆی فەڕزبوونو جێگای تێدا خەرجکرانیان لەیەکتر جیان؛ چونکە ماهییەتی دەیییەك زیاتر خواپەرستی دەگەیەنێ، بەڵام خەڕاج زیاتر سزا (عقوبة)ی تێدا دەخوێندرێتەوە، شوێنی پەیوەندی پێوەبەستنی دەیییەکیش بەروبوومو بەرهەمە، بەڵام هی خەڕاج خودی خاوەنی زەوییەو لە گەردەنی وی دایە، بەڵام هۆی پێویستبوونی خەڕاج ئەو زەوییەیە کە بە کەڵکی کشتوکاڵ دێ (الأرض الصالحة للزراعة)، ئیدی ئەگەر نەشکرێتە کشتوکاڵ هەردەبێ خەڕاجی لێ بدرێ، بەڵگەی فەڕزبوونی دەیییەکیش دەقی فەرموودەیە، بەڵام هی خەڕاج ئیجماعو ئیجتیهادە، شوێنی تێدا خەرجکرانی دەیییەکیش ئەو کەسانەن کە زەکاتیان پێ دەشێ، بەڵام هی خەڕاج جەنگاوەرانو بەرژەوندییە گشتییەکانن.

---

١) (عشر) کە دەیییەکە ناوە بۆ زەکاتی کشتوکاڵێك کە بە ئاوی باران، یان ڕووبار ئاو دەدرێ.

٢) (خەڕاج) ئەو باج (ضريبة)یە، کە دەخرێتە سەر زەوی خەڕاجیی و دوو جۆرە: أ-خەڕاجی دیاریکراو (خراج الوظيفة)، کە بریتیە لە دانرانی ئەندازەیەك ماڵ لەسەر ئەندازەیەك زەوی، جا ئەو زەوییە دابچێندرێ یان نا. ب-خەڕاجی بەشکردن (خراج المقاسمة)، کە دانرانی بەشێکی وەك نیوە، سێیەك، چواریەکە لە پارچە زەوییەکدا، کە دەکرێتە کشتوکاڵو بەرهەمی دەبێ، بڕوانە: (الفقه الإسلامي..)، أ.ج٣، ص١٩٠٤.

٧- زەکاتی ماڵی هاوبەش (زكاة المال المشترك):

ماڵی هاوبەش لە نێوان دوو بەشدار (شريك) یان زیاتردا، ئەگەر غەیری ئاژەڵ بوو، بەڕای زۆربەی زانایان زەکات لە هیچ یەکێکیان ناکەوێ هەتا هەر کامێکیان بە ئەندازەی (نصاب) ماڵی نەبێ.

بەڵام ئەگەر ئاژەڵ بوو، ئەوە حەنەفییەکان دیسان رایان وایە کە تێکەڵ کردنیان بەهەر جۆرێك بێ کارناکاتە سەر مەسەلەی زەکاتدان، چونکە دەڵێن: هەتا هەرکامیان بە ئەندازەی (نصاب)ی نەبێ، زەکاتی لەسەر پێویست نابێ، بەڵام شافعییەکانو حەنبەلییەکان ڕایان وایە کە تێکەڵکردنی ئاژەڵی چەند هاوبەشێك، چ بە شێوەی ئاوێتەیی (شيوع) بێ، چ بە شێوەی دراوسێیەتی (جوار)، کاردەکاتە سەر چۆنیەتی زەکات لێدانیان، چونکە ئەو ماڵانە وەك هی یەك کەسی لێدێو بەوجۆرە هەم لە فەڕزبوونی زەکاتداو، هەم لە کەمکردنەوەو زیادکردنی ڕێژەکەیدا کاریگەریی دەبێ، ئنجا مالیکییەکانیش هەمان ڕایان هەیە، بەڵام دەڵێن: مەرجە هەرکام لەو بەشدارانە بە ئەندازەی (نصاب) ئاژەڵیان هەبێ، ئنجا هەرکام لە مالیکییەکانو شافیعییەکانو حەنبەلییەکانیش دەڵێن: مەرجە کە (شوانو نێریو بەران (فحل)و لەوەڕگاو ئاغەڵی ئاژەڵەکانیش یەك بن، هەروەها شافیعییەکانو حەنبەلییەکان دەڵێن: دەبێ شوێنی ئاودرانو دۆشران (المشرب والحلب)یشیان یەك بێ، وە مالیکییەکان دەڵێن: دەبێ خاوەنەکانیان نیازو مەبەستی تێکەڵیو هاوبەشایەتییان پێکەوە هەبێ[١].

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٩٠١-١٩٠٦، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٤٨٩-٤٩٢.

٨- زەکـاتی ماڵی وەدەستهێنراو (زكاة المال المستفاد):

مەبەست لە ماڵی وەدەستهێنراو ئەو ماڵو سـامانەیە، کـە خاوەنەکـەی لـە میانەی (خلال)ی ساڵێدا پێش سووڕانەوەی ساڵ، بەهـەر شـێوەیەکی شـەرعیی دێتە دەستی.

ئنجا ئەو ماڵە، کە دێتە دەستی، ئەگەر لـەو جـۆرە بـوو، کـە سـاڵ بەسـەردا وەرسووڕانەوەی تێدا بەمەرج گیرابوو بۆ زەکات لێـدرانو، هـیچ مـاڵی دیکەیـشی نەبوو، وە گەیشتبووە (نصاب)، یان هەر لـە ڕەگـەز (جـنس)ی ئـەو ماڵـە مـاڵی دیکەی هەبوو، کـە لـە ئەنـدازەی (نـصاب) کـەمتر بـوو، وە بـەهۆی ئـەو ماڵـە وەدەستهێنراوەوە دەگەیشتە (نصاب)، ئەوە هـەرکات سـاڵی بەسـەردا سـووڕایەوە زەکاتی لێ دەردەکرێ[١].

بەڵام ئەگەر هاتو ماڵی دیکەی بە ئەندازەی زەکات لێکەوتن (نصاب) هەبوو، ئەوە لە سێ حاڵان بەدەر نیە:

أ- کە ماڵە وەدەست هێنراوەکە لە ئەنجامی گەشەکردنی ئەو ماڵە ئەسڵییە پەیـدا بووبێ، وەك قازانجی بازرگانیو بەچکەی ئاژەڵ، ئەوە هەرکات ماڵە ئەسـڵییەکە ساڵی بەسەردا سووڕایەوەو زەکاتی لێدرا، ئەمیش لێی دەدرێ، ئەمەش تێکڕای زانایان لەسەری ڕێککەوتوون[٢].

ب- کە ماڵە وەدەستهێنراوەکە هـەر لـە ڕەگـەزی مـاڵی ئەسـڵییە بـە (نـصاب) گەیشتووەکە بێ، بەڵام لەوەوە پەیدا نەبووبێ، بەڵکو لە ڕێیـەکی دیکـەی وەك: کڕین، میـرات، بەخشران...هتدەوە هاتبێتە دەسـتی، ئەمـەیان زانایـان تێیـدا جیاوازن: (أبو حنيفة) ڕای وایە، کە وەك ماڵی بازرگـانیو بەچـکەو بەرهـەمی

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥١٤.

٢) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥١٤.

ئاژەڵ مامەڵەی لەگەڵ دەکرێ، واتە: دەخرێتە پاڵ ماڵە ئەسڵییەکەو پاش ساڵ وەرسووڕان لەگەڵ وی زەکاتی لێ دەدرێ، (شافعي‌و أحمد)یش ڕایان وایە کە لە (نصاب)دا شوێن ماڵە ئەسڵییەکە دەکەوێ، بەڵام هەتا ساڵی بەسەردا تێنەپەڕێ زەکاتەکەی لێ نادرێ، بۆ وێنە: ئەگەر یەکێك سی (٣٠) مسقاڵ زێڕی هەبوو -یان بارتەقای ئەوە پارەی قاقەزی بانکی- پاشان لە میانەی ساڵدا دە (١٠) مسقاڵی دیکەی هاتە دەست، ئەوە لە کۆتایی ساڵدا هی سی (٣٠) مسقاڵەکەو پاشان کە دە (١٠)یەکەی دیکەش ساڵی تێپەڕی هی ئەویش دەردەکات، (مالك)یش لە ئاژەڵدا ڕای وەك ڕای (أبو حنيفە) وایە، بەڵام لە ماڵی نەغدینەدا ڕای وەك ڕای (شافعي وأحمد) وایە، واتە: دەڵێ: دەبێ ئەگەر ماڵە وەدەست هاتووەکە ئاژەڵ بوو، بخرێتە پاڵ ئاژەڵە زەکات لێکەوتووەکانی دیکە بۆ زەکات لێدران لە کۆتایی ساڵدا، بەڵام ئەگەر ماڵی نەغدینە بوو، دەبێ ساڵی بەسەردا بسووڕێتەوە، ئەوجار زەکاتەکەی لێ دەربکات.

ج- کە ماڵە وەدەستهاتووەکە لەگەڵ ماڵە زەکات لێکەوتووەکە یەك ڕەگەز نەبن، ئەوە بەپێی ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان، نە لە (نصاب)و، نە لە ساڵ بەسەردا سووڕانەوەشدا ناخرێتە پاڵی، بەڵکو ئەگەر خۆی گەیشتبووە ڕاددەی زەکات لێکەوتن (نصاب)، ئەوە چاوەڕێ دەکات هەتا ساڵی بەسەردا دەسووڕێتەوە، ئەوجار زەکاتی لێ دەردەکات، ئەگەرنا هیچی ناکەوێتە سەر[1].

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٥١٥.

٩- زەكاتی پشـكەكان‌و چەكەكان (زكاة الأسهم والسَّندات):

لە ئەنجامی بەرەو پێشچوون‌و گەشەكردنی پیـشەسازی‌و بازرگـانی لـە دنیـادا، جۆرە دەستمایەو سەرمایەیەكی نوێ هاتۆتە كایەوە بەناوی پـشك (سـهم)و چـەكە (سند)، كە بریتین لە دوو جۆرە قاقەز كـە نرخـی داراییـان هەیـەو لـە بـازاڕێكی تایبەتدا، كە پێی دەگوترێ: بازاڕی قاقەزە داراییـەكان (بورصـات الأوراق المالیـة) مامـەڵەو بازرگانییان پێدەكرێ، جا بەپەسەندی دەزانم بەرلەوەی چـۆنیەتی زەكـات لێدانیان بخەینەڕوو، پێناسەیەكی كورتیان بكەین:

أ- بەشـەكان (الأسـهم) بریتیـــن لەچـەند مـافێكی وەك یـەكی بەشـداربووان لـە شەریكەیەكدا كە تێیدا بەشـدارن‌و بەهـەموویان سـەرمایەكەی پێكـدێنن، جـا هەركام لەوبەش (سهم)انە نرخیان یەكسانەو لە بازاڕدا وەك هەر پـارەو دراوێـك مامەڵەو بازرگانی یان پێ دەكرێ، جا ئەو بـەش (سـهم)انـە سـێ جـۆرە نـرخ (قیمة)یان هەیە:

یەكەم:- نرخێك كە لەسەر ئەو چەكەیە دەنووسـرێ كـە بـەناوی شـەریكەكەوە دەردەچێ‌و بە هەموویان سەرمایەی شەریكەكە پێكـدێنن، ئەمـەیان نرخـی ناویی (القیمة الأسـمیة)ی پێدەگوترێ.

دووەم:- نرخی بازرگانیی (القیمة التجاریة)، كە ئەمیش نرخـی بەشـەكانە لـە بۆرصەو بازاڕداو بەپێی حاڵ‌و باڵی بـازاڕو ناوبـانگی شـەریكەكە دەگـۆڕێ‌و بەرزیی‌و نزمیی بەسەردا دێ.

سێیەم:- نرخی ڕاستەقینە (القیمة الحقیقیة)، كە بریتیە لەو نرخە داراییەی هەر بەشێك هەیەتی لـە كـاتی تەصـفیەی حیـسابی شـەریكەكەو دابەشـكردنی دەستمایەو دەستكەوتی بەسەر ژمارەی بەشەكاندا.

ب- بەڵام چەكەكان (سندات، صكوك)، كە كۆی چەك (سند، صـك)ە، بریتیـە لـە پارچە قاقەزێكی ڕەسمیی‌و خاوەن نرخ، كە لەلایـەن بـانق، یـان شـەریكە، یـان

دەوڵەتەوە لە بەرانبەر ئەندازەیەك پارەی قەرزدا دەدرێ بە هەڵگرەکەی لە کاتێکی دیاریکراودا لەئاقار سوود (ربح)ێکی دیاریکراودا.

جیاوازی بنەڕەتیی نێوان پشكو چەك (سهم وسند)یش ئەوەیە، کە پشك تەعبیر لە بەشێك دەکات لە شەریکەیەکدا، واتە خاوەنەکەی بەشدارو خاوەن بەشە، بەڵام چەك تەعبیر لە قەرزێك دەکات، کە خاوەنەکەی لەسەر شەریکەیەك، یان بانقێك، یان دەوڵەت هەیەتی، واتە خاوەنەکەی قەرزدەرو خاوەن قەرزە، جا بەو پێیە خاوەن پشك تەنیا کاتێك دەستکەوتی دەبێو قازانج دەکات، کە شەریکەکە قازانج بکات، بەڵام لە زیانیشیدا بەشدارە، کەچی بابای خاوەن چەك لە هەموو حاڵاندا قازانجو دەستکەوتێکی نەگۆڕ (ثابت)ی هەیە، ئەو لایەنەی قەرزەکەی لەلایە قازانج بکات، یان زیان.

ئاشکراشە کە زانایانو شەرعزانانی ڕابردوومان، دەربارەی ئەم جۆرە شتانە هیچیان نەگوتوە، چونکە لە ڕۆژگاری ئەواندا نەبوو ون، بۆیە دەبێ لەوبارەوە لە کتێبو سەرچاوە فیقهییەکانی ڕابردوماندا نەگەڕێینو، گوێ بۆ زاناو شارەزایانی هاوچەرخمان بگرین.

زاناو شەرعزانانی هاوچەرخ، دوای ئەوەی لەسەر ئەوە یەکدەنگ بوو ون، کە هەرکام لە پشکەکانو چەکەکان -هەرچەندە مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو بانقەدا، کە سوود دەدەن بە خاوەن پارە، حەرامەو، ئەو قازانج سوودەش، کە وەریدەگرن حەرامە، بەڵام -زەکات لێ دەرکردنیان فەرزە، مادام گەیشتبنە ئەندازەی زەکات لێکەوتن، بەس لەسەر چۆنیەتیو ئەندازەی زەکاتەکە ڕایان جیایە.

دەربارەی چەکەکان[1] جیاوازیی شارەزایانی هاوچەرخ هەر لەو ڕووەوەیە، کە جیاوازییان هەبوو دەربارەی زەکات لێدانی ماڵی قەرز، کە پێشتر باسمان کردو

---

١) ئاشکرایە کە زەکات لە نەسڵی سەرمایە حەڵاڵو بە چەکەکراوەکە دەدرێ، نەك لە سوودە حەرامەکە، چونکە ماڵی حەرام زەکاتی لێ دەرناکرێ، وەك دواتر باسی دەکەینو ڕوونی دەکەینەوە.

ڕوونـمان کردەوە، کە زۆریـەی هـەرەزۆری زانایـان ڕایـان وایـە قـەرزێك ئومێـدی وەرگێـڕانەوەی بە ئاسانی – لێبکرێ، دەبێ زەکاتی لێبدرێ.

بەڵام جیاوازییان لەبارەی پشکەکان (أسهم)ەوە، زیاتر لەو ڕووەوەیـە، کـە ئـەو شەریکانەی پشکەکانیان تێدان، یـان پیـشەسازی (صـناعی)یـن، یـان بازرگـانی (تجاري)ین، یان لە هەردووکیان تێکەڵن، جا بەشێکیان جیـاوازیی دەخەنـە نێـوان شـەریکە پیـشەسازیەکانو بازرگانییەکانـەوەو دەڵـێن: دوای هـەڵاوردنی نرخـی کەلوپەلو ژێرخانی کارگەو شەریکە پیشەسازییەکە، چـل یـەك (١/٤٠)ی زەکـات لـێ دەدرێ، بـەڵام کارگـەو شـەریکە بازرگانیـەکان، وەك مـاڵی بازرگـانی دەقەبڵێنرێنو زەکاتیان لـێ دەردەکرێ، هەندێکیش لە زانایـان دەڵـێن: جیـاوازیی ناخرێتە نێـوان ئـەو دوو جـۆرە کارگـەو شـەریکانەوەو، هەرکەسـە بـە ئەنـدازەی بەشەکان (أسهم)ی خۆی زەکات دەدات، هەندێکیشیان ڕایان وایە کە هەموو جۆرە کارگەو کارخانەکان بـە ڕێـژەی دەیـەك (١/١٠)ە وەك کـشتوکاڵ زەکاتیـان لـێ دەردەکرێ، بـەڵام ئـەم ڕایـەی دوایـی بـێهێزە، چـونکە ئـەو کارگـەو کارخانـەو شـەریکانە، زیـاتر وەك مـاڵی بازرگـانی دەچـن و، لـە زەویو زاری کـشتوکاڵەوە دوورترن، دیارە ئێمـە لێـرەدا لـەم ئەندازەیـە زیـاتر دەرفـەتی وەدواکـەوتنی ئـەم بابەتـەمان نیـە، ئەگـەرنا لـقو پـۆپو لایـەنی زۆری هـەن کـە پێویـستییان بـە توێژرانەوەو شیکرانەوە هەیە، بۆیە سەرنجی خوێنەرانی بەڕێز بۆ ئەوە ڕادەکێشم کە بە بەرچاوڕوونی زیـاترو چـاکتر دەربـارەی چۆنیەتی زەکـات لێـدانی پـشکەکانو چـەکەکان، تەماشـای ئـەو کتێـبو سەرچـاوانە بکـەن، کـە زانـاو شـەعزانانی هاوچەرخمان –خوا پاداشتیان بداتەوە- لەو ڕووەوە نووسیویانن[1].

---

١) بڕوانـە: (فقـه الزكـاة) د. يوسـف القرضـاوي، ج١، ص٥٢١-٥٣٣، وە بڕوانـە: (الفقـه الإسـلامي وأدلتـه) د. وهبـة الزحليـل، ج٣، ص١٨٣٥-١٨٥٤، وە بـۆ پێناسـەی (الأسـهم والـسندات) بـە تایبەت: بڕوانە: (المعاملات الحديثة وأحكامها) عبدالرحمن عيسى.

١٠- زەكاتی پارەی پێدراو بۆ مامەڵەپێكردن (المضاربة أو القراض):

(مضاربة)، یان (قراض) ئەو جۆرە مامەڵەیە كە بابایەكی خاوەن ماڵو سامان ئەندازەیەك ماڵ دەدات بە كەسێك تاكو مامەڵەو بازرگانی پێبكاتو، قازانجیش لە نێو خۆیاندا بەش دەكەن بەوجۆرەی كە لەسەری پێكدێن، وەك نیوە بەنیوە، یان سێیەك بۆ مامەڵەپێكەرو دووسێیەك بۆ خاوەن ماڵ، یان بەهەر شێوەیەكی دیكە كە رێك دەكەون، دیارە زیان (خسارة)یش تەنیا دەكەوێتە ئەستۆی خاوەن ماڵو بابای مامەڵپێكەریش رەنجو ماندووبوونەكەی لەكیس دەچێ[1].

شایانی باسە ئەم جۆرە مامەڵەیە، سەرجەم زاناو پێشەوایان لەسەر رەوابوونی یەك دەنگنو، لەسەر ئەوەش كە زەكات لەسەر هەردووك لا -خاوەن سامانو مامەڵەپێكەر مادام مەرجەكانی زەكات لێكەوتنیان تێدا هاتبنە دی-، فەرزە دیسان یەكدەنگن، بەڵام دەربارەی چۆنیەتی زەكاتدانەكە رایان جیاوازە.

حەنەفییەكان رایان وایە كە هەركام لە خاوەن ماڵو مامەڵەكەر (معامل) پێویستە هەموو ساڵێ زەكاتی خۆیان بدەنو چاوەرێ نەكەن تا كاتی كۆتایی هاتنی مامەڵەكەیانو ساغكردنەوە (تصفية)، بەڵام حەنبەلییەكان دەڵێن: خاوەن پێویستە هەموو ساڵێ زەكات بدات، بەڵام مامەڵەپێكەر هەتا بەشی خۆی وەرنەگرێو ساڵێشی بەسەردا وەرنەسوورێ زەكات نادات، چونكە خاوەنێتییەكەی خاوەنێتییەكی تەواو نیە.

شافیعییەكانیش رایان وایە كە هەردووكیان زەكات دەدەن، بەڵام بۆ مامەڵەپێكەر:

یەكەم: ساڵی بەشەكەی لەوكاتەوە دەست پێدەكات كە قازانج دەردەكەوێ، دووەم: هەتا كاتی حیساب ساغكردنەوە لەسەری پێویست نابێ زەكاتەكەی دەربكات.

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٥، ص٣٩٢٤.

مالکییەکانیش دەربارەی خاوەن ماڵ دوو ڕایان هەن، بەهێزتریان ئەوەیە کە تا ساغکردنەوەی حیساب، زەکات دەر ناکات، بەڵام ئەو کاتە هی هەموو ساڵەکان دەردەکات، مامەڵەپێکەریش پاش ساغکردنەوەو جیابوونەوە زەکاتی ساڵێك دەردەکات، چونکە تا ئەوکاتە نابێتە خاوەن (مالك)ی ڕاستەقینەی ماڵەکەی[1] .

١١- زەکاتی ماڵی وەقفکراوو دەوڵەت و دام‌ودەزگا خێرخوازییەکان[2]:

تێکڕای زانایان ڕایان وایە کە ئەو شتانەی ماڵی گشتی مسوڵمانانن‌و لەژێر چاودێری دەوڵەت دان، زەکاتیان لێ نادرێ، چونکە خاوەنێکی دیاریکراویان نیەو هەموو مسوڵمانان تێیاندا بەشدارن‌و یەکێك لە مەرجەکانی زەکات لێکەوتنی هەر ماڵ‌و سامانێکیش ئەوەیە کە خاوەنێکی دیاریکراوی هەبێ‌و خاوەنێتی تەواوی بەسەریدا هەبێ.

جا دیارە ماڵی وەقفکراویش هەردەچێتە ئەو خانەیەو زەکاتی لێ نادرێ، بەڵام بە مەرجێك بە گشتی لەسەر جۆرێك لە مسوڵمانان، یان چەند جۆرێکیان وەقف کرابێ، وەك هەژاران، جەنگاوەران (مجاهدین)، هەتیوان، مزگەوت، قوتابخانە...هتد، ئەگەرنا ئەگەر لەسەر کەسێکی تایبەت، یان خێزانێك، یان کۆمەڵێکی دیاریکراوو ژمێرراو وەقف کرابێ، ئەوە ڕای زۆربە وایە کە فەرزە زەکاتی لێ بدرێ، تەنانەت هەندێك لە زانایان ڕایان وایە کە ماڵی وەقفکراو گشتی بێ، یان تایبەت، زەکاتی هەر لێ دەدرێ، بەڵام بێگومان وەك (ابن رشد) گوتوویەتی[3]؛ هیچ مانای نیە زەکات لەسەر ئەو نەدارانە فەرز بکرێ کە زەوی‌و

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٨٧٨-١٨٧٩، وە بڕوانە: (كيف تؤدي زكاة أموالك؟)، د. علي محي الدين قرداغي، ص٤٨.
٢) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص١٣١-١٣٢، وە بڕوانە: (كيف تؤدي زكاة أموالك؟)، ص٧٤.
٣) بڕوانە: (بداية المجتهد ونهاية المقتصد)، ج١، ص٢٥٤.

ئەو جۆرە شتانەیان لەسەر وەقف کراون، چونکە هەم خاوەنییەتیەکەی ناتەواوەو هەم ئەو ماڵە لەسەر کۆمەڵێکی دیاریکراو وەقفکراوە کە زەکاتیان پێ دەشێ نەك لێ وەربگیرێ.

١٢- زەکاتی مووچەو کرێی مانگانەی کارمەندان (رواتب وأُجور الموظفين)و دەستکەوتی خاوەن پیشە ئازادەکان:

زاناو شەرعزانانی[١] هاوچەرخ لەبارەی زەکات لێدانو لێنەدانی مووچەو مەعاشی مانگانەی کارمەندانو دەستکەوتی خاوەن پیشە ئازادەکان (اصحاب المهن الحرة)وە، کە هەتا کۆتایی ساڵ نامێنێو هێندە خڕ نابێتەوە کە بگاتە ڕاددەی زەکات لێکەوتن (نصاب)، دوو ڕایان هەن، هەندێکیان دەڵێن: زەکاتی لێ ناکەوێ، بەڵام زۆربەیان دەڵێن: زەکاتی لێ دەکەوێ، بەڵام بەمەرجێك ئەو ماڵە ئەگەر هەمووی لە کۆتایی ساڵدا خڕبێتەوە سەریەك بێجگە لە دابینکردنی پێداویستییە سەرەکییەکان (الحاجات الأصلية)ی ژیانو گوزەرانی خۆیو ئەوانەی مەسرەفیان لەسەری پێویستە، بگاتە ئەندازەی زەکات لێکەوتن (نصاب)، بەڵگەشیان ئەوەیە کە ئەوجۆرە کەسانە چ کارمەند (موظف)بن چ خاوەنی پیشەیەکی ئازاد بن، وەك ئەندازیارو پزیشكو بەرگدرووو...هتد، دوو جۆرن: جۆرێکیان دەستبڵاو نیەو بەس ئەندازەی پێویست خەرج دەکاتو سەرەنجام بۆ کۆتایی ساڵ لە میانەی ساڵدا پارەی باشی دێتە دەست، بەڵام جۆرەکەی دیکەیان دەستبڵاوانە بەڕاستو چەپدا خەرج دەکاتو هیچی لێ ناهێڵێتەوە بۆ کۆتایی ساڵ، ئنجا لە ڕاستیدا ئەو جۆرە ماڵو سامانە ئەگەر کتومتیش وەك ماڵی وەدەستهێنراو (المال المستفاد) نەبێ، زۆری لێدەچێ کە لە بڕگەی هەشتەمدا باسمان کرد پێم وایە، وەك (د. یوسف

---

١) هەرچەندە زانایانی پێشووش وەك دوایی ئاماژەی پێدەکەین، کەمو زۆر قسەیان لەوبارەوە کردوە، بەڵام پێشتر ژیانو گوزەرانو حاڵەتی ئەو جۆرە کەسانە وەك ئێستا نەبووە، بۆیە وەك پێویست مەسەلەکە نەتوێژراوەتەوە.

القرضاوي)یش گوتوویەتی: (شێخ محمد الغزالي) خوا لێی خۆش بێ، یەکەمین کەس بووە لە زانایانی هاوچەرخ، کە باسی ئەو مەسەلەیەی کردووەو پێشنیاری کردوە، کە زەکات لەو جۆرە کەسانە وەربگیرێو گوتوویەتی: پێویستە هەرکەسێك هێندەی دەستکەوت هەبێ کە- بێجگە لە دابینکردنی ژیانو گوزەران- بگاتە ئەو ئەندازەیەی، کە بارتەقای بەرهەمو دەستکەوتی بابای جوتیار (فلاح)ی زەکاتدەر بێ، زەکات بدات[1].

هەڵبەتە ڕایەکەشی زۆر ڕەوایە، چونکە ماقووڵ نیە بابایەکی جوتیار، کە پێنج وەسق[2] دانەوێڵەی هەیە، یان خاوەن حوشتر، کە پێنج حوشتری هەن، یان مەڕدارو ماخۆبزنێك، کە (٤٠) سەر مەڕ، یان بزنیان هەیە، یان چێڵدارێك، کە (٣٠) سەر مانگای هەیە، زەکات بدەن، بەڵام مووچەخۆرێك، یان خاوەن پیشەیەکی ئازاد، کە چەند قاتی ئەوانی دێتە دەستو زۆر لەوانیش خۆشگوزەرانەتر دەژیت، هەر لەبەرئەوەی پارەکەی پرژوبڵاو کردوەو نەیهێشتوە بگاتە کۆتایی ساڵ، زەکات نەدات!!

ئنجا وەك پێشتر گوتمان ئەو جۆرە ماڵە-مووچەو دەستکەوتی پیشەی ئازاد- زۆر وەك ئەو جۆرە ماڵە دەچێ، ئەگەر کتومتیش وەك وی نەبێ، کە شەرعزانانی پێشوومان بە ماڵی وەدەستهێنراو (المال المستفاد) ناویان بردوە، ئەویش هەرچەندە هاوەڵانو شوێنکەوتووان (الأصحاب والتابعون) لە بارەی زەکات لێدانو لێنەدانی پێش ساڵ بەسەردا سووڕانەوەی، ڕایان جیاوازە، بەڵام ڕای ئەوانە بەهێزترو

---

١) بڕوانە: (الاسلام وأوضاعنا الإقتصادية)، ص١٦٦-١٦٨، ط٥، وە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٥١٠ -٥١٢.

٢) پێنج وەسق بە پێی ڕای (د. وهبة الزحيلي) دەکاتە (٦٥٣) کیلۆگرام و، بە پێی ڕای (د. یوسف القرضاوي)یش بەهەمان شێوەو، (د. علی قرداغي)یش (٦٤٧) کیلۆگرامی داناوە، بڕوانە: (الفقه الاسلامي..)، ج١، ص١٤٤، وە (فقه الزكاة)، ج١، ص٣٧٣، وە: (كيف تؤدي زكاة أموالك؟) ص٤١.

دووربینانەترە کە دەڵێن: دەبێ زەکاتی لــێ بـدرێو، ئەوانــەی ڕای ناوبراویــشیان هەڵبژاردوە، لە هاوەڵان خـوا لێیــان ڕازی بــێ هــەرکام لــە (ابــن عبــاس)و (ابــن مسعود)و (معاوية بن أبـي سفيان) و، لە شـوێنکەوتووان خـوا لێیــان خــۆش بــێ هەرکام لە (عمر بن عبدالعزيزو حسن البصری وزهري)و لەزانایانی دیکــەش، وەك (محمــد البــاقر)و (جعفــر الــصادق)و (الناصــر)، وە (داود الظــاهري) و(ابــن حــزم الأندلسي)یش لە زانایانی (ظاهري) مەزەب[1].

ئەمەش چەند دەقێك، کە لە (ابن عباس وابن مسعود وعمر بن عبـدالعزيز)ەوە هاتوون:

١- هەر کام لە (أبو عبيد)و (ابن أبي شيبة) لە (ابن عباس)یان گێڕاوەتــەوە، کــە لــە بــارەی کەســێکەوە پرســیاری لێکــراوە، کــە مــاڵێکی دەســت دەکــەوێ گوتوویەتی: (يُزكيِّه يوم يستفيده)[2].

٢- هەروەها (أبو عبيد) لە (هبيـرة بـن يـريم)ەوە هێناویــەتی: (کــان عبــدالله بــن مسعود يعطينا العطاء من زُبُـلٍ في الزبل[3] الصِّغار ثم يأخذ منه الزكاة)[4].

٣- وە (مالك)[5] لە (إبن شهاب)ی گێڕاوەتەوە کە گوتوویەتی: (أول من أخذ مــن الأعطية الزكاة معاوية أبن أبي سفيان).

٤- وە (أبو عبيد)[6] دەربارەی (عمر بن عبدالعزيز) گوتوویەتی: (کـان إذا أعطـی الرجل عمالته أخذ منه الزكاة، وإذا رد المظالم أخـذ منهـا الزكـاة، وكـان يأخـذ

١) بڕوانە: (المحلی)، ج٦، ص٥٢، مسألة (٦٨٥) وە (فقه الزكاة)، ج١، ص٤٩٩.
٢) بڕوانە: (المحلی)، ج٦، ص٥٢.
٣) (زبل) کۆی (زبيل)ە کە بە کوردی (زەنبیل)ی پێ دەڵێن.
٤) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٥٠٠.
٥) بڕوانە: (الموطأ)، ص٢٠٧.
٦) بڕوانە: (الأموال)، ص٤٣٢، وە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٥٠٢.

الزكاة من الأعطية إذا خرجت لأصحابها)[1]، مەبەستیش لە (عمالة) ئەو کرێیەیە کە کابرا لەبەرانبەر کارێکدا ئەنجامی داوە وەریدەگرێ، وەك مووچەی کارمەندو کرێکارەکانی ئەم ڕۆژگارە، (مظالم)یش بەو ماڵو سامانەیان گوتوە کە دەسەڵاتدارە ستەمکارەکان بە ناهەق دەستیان بەسەردا گرتوونو زەوتیان کردوونو خاوەنەکانیان لێیان بێ هیوا بوون ونو بە ماڵی فەوتاوو لەدەستچوو (المال الضائع والضمار[2])یان حیساب کردوونو، دیارە هەرکاتێك خەلیفەو فەرمانڕەوایەکی پارێزکارو دادگەری وەك (عمر بن عبدالعزيز) بۆی گێڕابنەوە بە دەستکەوتێکی تازەیان داناوە، (أعطيات)یش بەو پاداشتو کرێو مووچە بەردەوامەیان گوتووە کە لە (بيت المال)ی مسوڵمانان دراوە بە سەربازو جەنگاوەرانی سوپای ئیسلامو هەرکەسێك وەك وان بووبێ[3].

١٣- زەکاتی کارگەو کارخانەو پڕۆژە هاوبەشەکان (الشركات)[4]:

کارگەو کارخانەو هاوبەشەکان دوو جۆرن:

<u>جۆری یەکەم</u>: کە چەند کەسێکی دیاریکراو تێیدا بەشدارنو بۆ خۆیان هەڵی دەسووڕێنن، ئەوە چۆنیەتی زەکات لێدانی بەو شێوەیە دەبێ، کە هەر کام لەو بەشدارانە زەکاتی بەشی خۆی دەردەکات دوای ئەوەی، کە لە کۆتایی ساڵدا کارخانەکە دەنرخێننو، ئەو شتانە کە ژێرخانو کەلوپەلە بنەڕەتییەکانی

١) بێگومان ئەو ڕەفتارەی (عمر بن عبدالعزيز) ڕەحمەتی خوا لێ بێ کە لەلای زۆر لە زانایان بە پێنجەمین خەلیفەی ڕاشد ناسراوە قورسایی و ئیتیعبارێکی زۆری هەیەو هیچ کەسیش ناتوانێ گومانی خراپی پێ بەرێ.
٢) (ضمار) بە ماڵی بزربووو نادیارو دەست لێ شۆراو دەگوترێ، بڕوانە:(المعجم الوسيط)، ص٥٤٣.
٣) ئەو پێناسانەم لە (فقه الزكاة)، ج١، ص٥٠٢-٥٠٣، وەرگرتوون.
٤) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٥، ص٣٨٧٥-٣٩٢٢، وە بڕوانە: (كيف تؤدي زكاة أموالك؟)، ص٥٢-٥٣.

پێکدێنن لە حیساب جیایان دەکەنـەوە، هـەروەها ئـەو قـەرزو قۆڵانـەی، کـە کارخانەکە پێیان قەرزدارە، دیارە ئەنـدازەی زەکاتەکـەش، وەك هـی زەکـاتی بازرگانییە، کە چل یەك (١/٤٠)، واتە (٢,٥٪)، یان (٢٥/١٠٠٠).

جۆری دووەم: کە کارخانەکە بـەپێی سیـستەمی پـشکان (أسـهم) بنیـات نرابـێ‌و بەڕێوەببرێ، ئەمیش دوو حاڵەتی هەن:

أ- کـە کارخانەکـە خـۆی زەکـات بـدات لـە جیـاتی هـەموو خـاوەن پـشك (سهم)ەکان، دیارە ئەمیش لە کاتێکدا دەبێ، کە هەموو خـاوەن پـشکەکان لەسەر ئەوە ڕێککەوتبن‌و ئیدارەی کارخانەکەیان کردبێتە وەکیل.

ب- بەڵام ئەگـەر وانـەبوو، ئـەوە هـەر خـاوەن پـشکە زەکـاتی بەشـی خـۆی دەردەکات بەو شێوەیەی کە پێشتر لە بڕگەی نۆیەم (٩)دا باسـمان کرد.

١٤- زەکـاتی خـشـڵ (زكـاة الحُـليِّ):

زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە ئەگەر (خشڵ) لە ئەندازەی زەکات لێکـەوتن (نصاب) کەمتر بێ، ئەوە زەکاتی لێ ناکەوێ، بەڵام ئەگەر زیاتربێ، ئـەوە زانایـان ڕایان جیاوازەو بە مەبەستی سـێنایی کردنـی خـستنەڕووی باسـی خـشڵ لەچـەند حاڵێکدا دەینووسیـن:

١- خشڵی غەیری زێڕو زیو بەڕای زۆربەی هەرە زۆری زانایان زەکـاتی لێ نـادرێ، مەگەر بابای دەوڵەمەند بۆ خۆ دزینەوە لە زەکات ئەو جۆرە خـشڵەی کڕیبـێ، بێگومان ئەوکاتە وەك ماڵی بازرگانی دادەنرێ‌و زەکاتی لێ دەکەوێ، بۆ وێنـە: (گەوهەر)و (مراوری)و (ئەڵماس)و (پلاتین)[1].

---

١) بڕوانـە: (الفقـە الاسـلامي)، ج٥، ص٣٨٧٥-٣٩٢٢، وە بڕوانـە: (كيـف تـؤدي زكـاة أمولـك؟)، ص٥٢-٥٣.

٢- خشڵی زێڕو زیوی ئافرەتانیش، ئەگەر بۆ پەزمەندەکردنو هەڵگرتن بێ نەك بۆ خۆ پێ ڕازاندنەوەو بەکارهێنان، ئەوە دیسان زەکاتی لێ دەکەوێ، چونکە حوکمی پارەی نەغدینەی دەبێ[1].

٣- هەروەها خشڵی ئافرەتان ئەگەر بەکاریشی بهێنن، بەڵام زیادەڕۆیی زۆری تێداکردبێو زۆر لە سنووری عورفو عادەتی ئەو خەڵكو کاتو شوێنە دەرچووبێ، دیسان ڕای بەهێزتر ئەوەیە کە زەکاتی لێ دەدرێ[2].

٤- بەڵام ئەگەر خشڵەکە هی ئافرەتان بێو، بۆ بەکارهێنان بێو لە سنووری عورفو باوی خەڵکی دەرنەچووبێ، یان خشڵەکە هی پیاوان بێ لەو جۆرانەی کە بۆیان ڕەوا (مباح)ن، وەك ئاڵقەو ئەنگوستیلەی زیوو زێڕ کفتو زیو کفت کردنی چەك و.. هتد، ئەوە زەکاتی لێ نادرێ[3]، بەڵام ئەگەر لەو جۆرانەبێ کە بەکارهێنانی ڕەوا نەبێ، وەك قاپو قاچاغو کەلوپەلی زێڕو زیو، ئەوە وێڕای گوناحباربوونیشیان، زەکاتیشیان دەکەوێتەسەر[4].

٥- هەندێك لە زانایانیش دەڵێن: (خشڵ)یش وەك پارەی نەغدینە وایەو، بە موتڵەقی زەکاتی لێ دەکەوێو دەبێ هەموو ساڵێك زەکاتی لێ بدرێ[5].

٦- هەندێکیشیان دەڵێن: بە موتڵەقی (خشڵ) زەکاتی لێ ناکەوێ[6].

---

١) (نووي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (ولو اتخذ حُلياً ولم يقصد به استعمالاً، بل قصد كنزه واقتناءه فالمذهب الصحيح المشهور الذي قطع به المصنف والجمهور وجوب الزكاة فيه) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣١.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٤، کە گوتوویەتی: (كل حلي أبيح للنساء فأنّما يباح اذا لم يكن فيه سرف ظاهر).

٣) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٥، ص١٤.

٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٥) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٨٦.

٦) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٧- هەندێکیشیان دەڵێن: خاوەن خشڵ لە تەمەنیدا یەکجار لەسەری فەرزە زەکاتی لێ دەربکات[١].

٨- دیارە زەکاتی (خشڵ)یش وەك پارەی نەغدینە بریتییە لە(١/٤٠)، یان (٢,٥%).

ئنجا هەرچەندە هەم ئەوانە، کە دەڵێن (خشڵ) زەکاتی لێ نادرێ، کە زۆربەی زانایانن‌و[٢]، هەم ئەوانەش، کە ڕایان وایە زەکاتی لێ دەدرێ، چەند دەقێکی سوننەت بە بەڵگە دێننەوە؛ بەڵام بەچاك سەرنجدان‌و لێوردبوونەوەی سەرجەم دەقەکان دەردەکەوێ، کە ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان بەهێزترە، بەڵام بەو بەند (قید)انەوە کە خستماننەڕوو، جا ئەوە بۆ دڵنیایی زیاتریش ئاماژەیەك بەو دەقانە دەکەین‌و هاوکاتیش بەڵگەی هەردووك لایان دەخەینەڕوو:

أ- بەڵگەو دەقەکانی ئەوانە کە دەڵێن: خشڵ زەکاتی لێدەدرێ:

١- ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ التوبة﴾[٣].

٢- (في الرقة ربع العشر)، (وليس فيما دون خمس أواق صدقة)[٤].

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢ (ابن تيمية) گوتوویەتی: (مالك و ليث و شافعي و احمد وابوعبيد) دەڵێن لێی نادرێ‌و (ابوحنيفة ثوري اوزاعي)یش دەڵێن لێی دەدرێ، بڕوانە: (مجموعة الفتاوي) ج٢٥ص١٤، وە بڕوانە: (المجموع) ج٦، ص٣٨-٣٩.

٣) پێشتر مانامان کردووە.

٤) پێشتر ئەم فەرموودانەمان (تخريج)و مانا کردوون.

٣- ((مامن صاحب ذهب ولافضة لا يؤدي منها حقها الاّ اذا كان يوم القيامة صُفِّحت له صفائح من نار، فأُحمي عليها في نار جهنَّم..)) رواه البخاري ومسلم عن ابي هريرة[١].

٤- ((عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده، أن امراة أتت رسول الله ﷺ ومعها إبنة لها وفي يد إبنتها مسكتان غليظتان من ذهب: فقال لها: أتعطين زكاة هذا؟ قالت: لا، قال: أَيَسُرُّكِ أنْ يسورك الله بهما يوم القيامة سوارين من نار؟ قال: فخلعتهما فألْقَتْهُما الى النبّي ﷺ وقالت: هما لله وسوله))[٢] رواه ابوداود، والترمذي بنحوه وقال: لم يصح في هذا الباب عن النبّي ﷺ شيء.

٥- ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: دَخَلْتُ على رسول الله ﷺ فرأى في يدي فَتَخاتٍ من ورق، فقال: ما هذا يا عائشة؟! فقالت: صنعتهن أتزين لك يارسول الله، قال: أتؤدين زكاتهن؟ قالت: لا، أو ماشاء الله، قال: هو حسبك من النار))[٣] رواه أبو داود والدار قطني والحاكم والبيهقي.

---

١) واتە: هیچ خاوەن زێڕو زیوێك نیە كە هەقیان لێ دەرناكات، مەگەر ڕۆژی قیامەت لەوحی ئاگرینی بۆ دروست دەكرێن‌و لە ئاگری دۆزەخدا پێیان داغ دەكرێت.

٢) واتە: ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ كچێكی خۆی لەگەڵ بوو، كە دووبازنی زل‌و ئەستووری زێڕی لەدەست دابوون، پێی فەرموو: زەكاتی ئەمە دەدەی؟ گوتی: نەء، فەرمووی: حەز دەكەی خوا لە ڕۆژی قیامەتدا دوو بازنی ئاگرت لەدەست بكات؟ دەڵێ: یەكسەر لە دەستی داپرنی‌و بۆ پێغەمبەری ﷺ هەڵدان‌و گوتی: با بۆ خواو پێغەمبەرەكەی بن.

٣) واتە: پێغەمبەر ﷺ چەند ئەنگوستیلەیەكی گەورەی زیوی لە پەنجەكانی دەستی عائیشەدا بینیوەو ئنجا، كە لێی پرسیوەو ئەویش گوتوویەتی بۆ تۆ خۆمیان پێ دەڕازێنمەوە، فەرموویەتی: زەكاتیان لێ دەردەكەی؟ گوتوویەتی: نەء، یان مەگەر خوا بیەوێ، ئەویش فەرموویەتی: ئەوەندەت بۆ ئاگری دۆزەخ بەسە.

٦- ((عن أم سلمة قالت: كنت ألبس أوضاحاً من ذهب، فقلت: يا رسول الله، أكنز هو؟! قال: ما بلغ أن تؤدي زكاته فزكي، فليس بكنز))[(١)] رواه أبو داود وغيره.

ب- بەڵگەو دەقەكانی ئەوانە، كە دەڵێن: خشڵ زەكاتی لێ نادرێ:

١- ئەسڵ ئۆباڵ خاڵی بوونە لە ئەركی شەرعیی (الأصل براءة الذمة من التكليف الشرعي) هەتا بەڵگەیەكی شەرعی ڕاستو ڕەوان دەبێ.

٢- زەكات لەماڵو سامانێكدا فەرز دەبێ، كە لە گەشەكردن (نمو)دا بێ، یان دانرابێ بۆ گەشەكردن، دەجا بێگومان خشڵ، كە بەكاردەهێنرێو بەخۆوە دەخرێ، لەوە چۆتە دەرێ، كە مامەڵەو بازرگانی پێ بكرێو گەشە بكاتو زیاد بكات، وەك چۆن ئاژەڵیش- بۆ وێنە: حوشترو كەڵو گامێشو گاو مانگا -ئەگەر كاری پێكرا، وەك بارلێنانو هەڵهێنجانو زەوی پێكێلان، زەكاتی لێ نادرێ، وەك پێشتر باسمان كردوە.

٣- هەر بۆیەش لە ژمارەیەك لە هاوەڵانەوە خوا لێیان ڕازی بێ گێڕراوەتەوە، كە گوتوویانە: خشڵ زەكاتی لێ دەرناكرێ، هەروەك چەند دەقێك لە پێغەمبەری خوا ﷺ گێڕراونەوە لەوبارەوە، بۆ وێنە:

* پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((يا معشر النساء تصدقن ولو من حليكن)) رواه البخاري.

(إبن العربي) گوتوویەتی: (ڕواڵەتی ئەم فەرموودەیە ئەوە دەگەیەنێ، كە زەكات لە خشڵدا نیە، چونكە بە ئافرەتانی فەرمووە: (ئەگەر لە

---

١) واتە: خڕخاڵ -یان جۆرە خشڵێك-ی زێڕم دەبەر كرد، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەوە بە پەزمەندە (خزن)كردن دادەنرێ؟ فەرمووی: هەر ماڵێك بگاتە ڕاددەی زەكات لێدران و زەكاتی لێدرا، بە پەزمەندەكردن دانانرێ.

خشڵەکانیشتان بووە خێر بکەن) جا بێگومان، ئەگەر زەکاتی تێدا فەرزبووایە وێنەی پێنەدەهێنایەوە بۆ ماڵ بەخشینی سوننەت)[1].

* هەروەها فەرموویەتی: (ليس في الحلي زكاة) رواه البيهقي، واتە: لە خشڵدا زەکات نیە.

* وە (مالك) لە (قاسم بن محمد بن أبي بكر الصديق) گێڕاویەتەوە، کە گوتوویەتی: عائیشەی هاوسەری پێغەمبەر ﷺ سەرپەرشتی کچەکانی برایەکی دەکرد، کە هەتیو بوون‌و لە باوەشیدا بوون، خشڵی لەبەر دەکردن‌و زەکاتیشی لێ نەدەدا[2].

* دیسان (مالك) لە (نافع)ی گێڕاوەتەوە، کە (عبدالله بن عمر) خوا لێیان رازی بێ خشڵی زێڕی وە کچەکانی‌و کەنیزەکانی دەخست‌و پاشان زەکاتی لە خشڵەکەیان نەدەدا[3].

* هەروەها (إبن أبي شيبة) و(أبو عبيد) هەمان مەسەلەیان لە (جابر بن عبدالله)و (أسماء بنت أبي بكر) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاوەتەوە[4].

(أبو الوليد الباجي) لە (شرح الموطأ)دا گوتوویەتی:[5] (ئەمە -زەکات لە خشڵ دەرنەکردن- ڕایەکی ئاشکرای نێو هاوەڵان بووەو، زاناترین کەسیش لەوبارەوە عائیشەیە خوا لێی ڕازی بێ، چونکە هاوسەری پێغەمبەر ﷺ بووەو کاروباری پێغەمبەری لێ پەنهان نەبووە، هەروەها (عبدالله بن عمر)،

---

١) بڕوانە: (شرح الترمذي) ج٣، ص١٣٠-١٣١، وە بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٩٢.
٢) بڕوانە: (الموطأ)، ص٢١٠.
٣) بڕوانە: (الموطأ)، ص٢١٠.
٤) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٩٠، کە لە (المصنف) لأبن أبي شيبة، ج٤، ص٢٨، وە (الأموال)، لأبي شيبة، ص٤٤٣، وەریگرتوون.
٥) بڕوانە: (المنتقى شرح الموطأ)، ج٢، ص١٠٧.

كە (حفصة)ی خوشكی هاوسەری پێغەمبەر ﷺ بووەو خشڵەكەی لە پێغەمبەر ﷺ پەنهان نەبووەو، ئەویش حوكمەكەی لێ شێرراوە نەبووە).

* وە لە (حسن البصري)یەوە هاتوە، كە گوتوویەتی: (نەمانزانیوە هیچ كام لە خەلیفەكان گوتبیان خشڵ زەكاتی لێ دەدرێ)[1].

ئەو دەقانەش كە ئەوانە بە بەڵگەیان هێناونەوە، كە زەكات لە خشڵ دەدرێ، بە بەڵگە ناشێن، چونكە:

١- جارێ بۆ ئایەتی: ﴿... وَٱلَّذِينَ يَكۡنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلۡفِضَّةَ ... ﴿٣٤﴾ التوبة﴾ وە ئەوە كە پێیان وابووە (خشڵ) دەچێتە خانەی (كنز)ەوە، هەڵەیە، چونكە ئایەتەكە مەبەستی پێ پارەو دراوێكە، كە بگونجێ سەرف بكرێو مامەڵەی پێ بكرێ، بەبەڵگەی ئەوە كە فەرموویەتی: ﴿وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾، جا دیارە ئەو سیفەتەش بۆ پارە دەشێ نەك بۆ خشڵێك كە بۆ خۆڕازاندنەوە بەكاردێ.

٢- هەروەها لە فەرموودەی: (في الرقة ربع العشر) و (ما من صاحب ذهب ولافضة..)یش، كە هەردووكیان ڕاست (صحيح)ن، بەئاشكرا تێیاندا دەبینرێ كە مەبەست پێیان دینارو درەمو (ماڵی نەغدینە)یەو هیچ پەیوەندیان بە (خشڵ)ەوە نیە.

٣- سێ دەقەكەی دیكەش، زانایان مشتومڕی زۆریان لەبارەی زنجیرەی گێڕەرەوە (سلسلة الرواة)كانیان كردووە، هەیانە وەك (ترمذي) ڕەدی كردوونەوەو لەوبارەوە گوتوویەتی: (لا يصح في هذا الباب شيء)[2]، وە (ابن

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٩١، كە لە (المصنف)، ج٤، ص٢٨، وەریگرتوە.

٢) بڕوانە: (صحيح الترمذي بشرح أبن العربي)، ج٣، ص١٣١.

حزم)، کە ڕاشی وایە (خشڵ) زەکاتی لێ دەدرێ، لەبارەی ئەو دەقانەوە گوتوویەتی: (واحتج من رأى إيجاب الزكاة في الحلي بآثار واهية لا وجه للأشتغال بها)[1]، واتە: وە ئەوانەی، کە پێیان وایە زەکاتدان لە (خشڵ)دا فەرزە، چەند دەقێکی بێهێزیان بە بەڵگە هێناوەتەوە، کە شایانی خۆپێوە خەریك کردن نین[2].

ئنجا زانایان –ئەگەر گریمان ئەو دەقانە ڕاست (صحیح)یش بن- بەچەند شێوەیەك تەئویلیان کردوون:

یەك: هەندێکیان گوتوویانە: کاتێك زەکات لە خشڵدا هەبووە، کە بەکارهێنانی خشڵ حەرام بووە، بەڵام کە حەڵاڵ کراوە زەکاتی تێدا نەماوە، (بیهقي) گوتوویەتی: زۆر لە هاوەڵانمان ڕایان وابووە، پاشان چەند دەقێکیان هێناوە، کە حەرامیی خشڵ دەگەیەنن، پاشان چەند دەقێکی دیکەی هێناوە کە موباح بوونی دەگەیەنن بۆ ئافرەتانو، گوتوویەتی: ئەو یەکدەنگی (إجماع)یەی کە لەسەر موباحبوونی خشڵ پەیدا بووە بەڵگەیە لەسەر نەسخ کرانەوەی حەرامییەتیەکەی بۆ ئافرەتان بە تایبەت[3].

---

١) بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص٤٨، مسألة (٦٤٨) لە ص٤٥-٥٢.

٢) بۆ هەڵسەنگاندنی ئەو دەقانە بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٩٩-٣٠٣.

٣) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٣٠٣-٣٠٤، شایانی باسە ئەو یەکدەنگییەی زانایان لەسەر موباحێتی خشڵ بۆ ئافرەتان، جگە لە (بیهقي)، کە لە (سنن)، ج٤، ص١٤٢دا هێناویەتی، (ابن حجر)یش لە (فتح الباري)، ج١، ص٥٠٢ هێناویەتی، کەواتە ئەوەی زانای فەرموودەناس (ناصرالدين الألباني) لە کتێبی (آداب الزفاف)، ص٢٢٢، ط٢ دا گوتوویەتی، کە بەکارهێنانی زێڕ بۆ ئافرەتانیش وەك پیاوان حەرامە، مەگەر ئەوەی وردو پارچە پارچەکراو (الذهب المقطع) بێ! ڕایەکی بێهێزو ڕیزپەڕیشە، چونکە زانایانی ئیسلام بە درێژایی مێژوو لەسەر زەکات لێدرانو لێنەدرانی خشڵی ئافرەتان مشتومڕیان بووە، وە لە هەموو وڵاتانو گۆشەو کەناری جیهانی ئیسلامیش ئافرەتانی موسڵمان خشڵی زێڕیان هەر بەکارهێناوەو زاناو شەرعزانان هیچیان نەگوتوە، بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٣٠٤.

دوو: هەندێکیشیان گوتوویانە: پێغەمبەر ﷺ بۆ خێزانو بنەماڵەی خۆی زیاتر سەختگیریی کردوەو هەوڵی داوەو زیاتر بەلای ژیانی سادەو زبردا پەلکێشیان بکاتو، ئەو حوکمە -کە بەکارهێنانی خشڵ حەرامە مەگەر زەکاتی لێ بدرێ- تایبەت بەوانە، هەربۆیەش ئەوان بۆ خەڵکی بەگشتی فەتوایان بەوە نەداوە.

سێ: هەندێك لە زانایانیش گوتوویانە: پێغەمبەر ﷺ بۆیە زەکاتی لەوجۆرە خشڵانەدا فەرز کردوە، چونکە بینیویەتی ئیسراف‌و زێدەڕۆیی‌یان تێدا کراوە، دیارە هەرکام لە وشەی: (مسکتان غليظتان) و(فتخات)یش پشتگیری ئەو تەئویلە دەکەن.

چوار: هەندێکیشیان زەکاتی (خشڵ)یان وا لێکداوەتەوە کە بریتیە لە بە ئەمانەت، وە خەڵکی دانی بۆ کاتی زەماوەندو بۆنەکان (مناسبات)، (بيهقي) ئەو جۆرە مانا لێدانەوەی بۆ زەکاتی خشڵ لە (إبن عمر وإبن المسيب) گێڕاوەتەوە، وە (إبن أبي شيبة وأبو عبيد)یش لە (سعيد بن المسيب والحسن البصري وقتادة وشعبي) گێڕاویانەتەوە، کە گووتوویانە: (زكاة الحلي إعارته)، واتە: زەکاتی خشڵ ئەوەیە، کە بە ئەمانەت وەخەڵکی بدات[1].

١٥- بەروبوومی دەریا:

بەروبوومو بەرهەمێك کە لە دەریا دەردەهێنرێ، چ ژیاندار بێ وەك ماسی‌و هەر جۆرە ژیانداریکی دیکە کە گۆشتی بخورێ، وەچ بێ‌ژیان وەك گەوهەروو مرواری (اللؤلؤ والمرجان)و عەنبەر -کە جۆرە بۆنێکی زۆر خۆشە- دوای ئەوەی زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگ بوو ون، کە ئەگەر کران بە کەلوپەل وشمەکی بازرگانی

١) بۆ نووسینی باسی: (زەکاتی خشڵ) سوودێکی زۆرم لە (فقه الزكاة)، ج١، ص٢٨٢-٣١١، وەرگرتوە.

زەکاتیان تێدا فەرز دەبێ، وەك هەرماڵێکی دیکەی بازرگانی، لەوەدا کە ئەگەر بابای دەرهێنەرو وەدەستهێنەر نەیکردنە ماڵی بازرگانی، ڕایان جیاوازە؛ زۆربەیان، کە (أبو حنيفة ومالك وشافعي وأحمد)یشیان لەنێودا هەن دەڵێن: زەکاتیان لێ ناکەوێ[1]، (ابن حزم) لەوبارەوە گوتوویەتی[2]: (مسألة: (٧٠٣) وليس في شيء مما أصيب من العنبر والجواهر والياقوت والزمرد بحرية وبرية شيء أصلاً، وهو كله لمن وجده)، واتە: وە لە هیچ کام لە عەنبەر[3] و گەوهەر یاقووت و[4] زومورڕود[5]، کە وەدەستدەهێنرێن، چ دەریایی بن، چ هی ئیشکانی، هیچ هەقێکیان تێدا نیەو، هەمووی بۆ ئەو کەسەیە، کە پەیدای دەکات.

بەڵام پێم وایە ئەگەر زانایانی پێشینمان ئەو هەموو بەرهەمو بەروبوومەیان بینیبایە، کە لەم ڕۆژگارەدا لە دەریاکان دەردەهێنرێ، بەخوراوو نەخوراوەوە، بەتەئکید ڕاوبۆچوونێکی دیکەیان لەوبارەوە دەبوو، هەڵبەتە لە هەرکام لە ((عمر بن الخطاب) و(إبن عباس)یشەوە خوا لێیان ڕازی بێ گێڕراوەتەوە، کە گوتوویانە: بەروبوومی نەخوراوی دەریا، وەك خشڵو عەنبەر، پێنج یەك (١/٥)ی زەکات تێدایە[6].

---

١) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٥، ص١٥، وە: (الفقه الإسلامي..)، ج٢، ص٧٧٥-٧٨٤، ط٣.
٢) بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص٧٧.
٣) عەنبەر: ماددەیەکی ڕەقەو تامو بۆنی نیە هەتا نەهاڕێ، یان نەسووتێنرێ، بروانە: (المعجم الوسيط)، ص٦٣٠.
٤) یاقووت: بەردێکی بەنرخە لە دوای ئەڵماس پتەوترین کانزایە، بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص١٠٦٥.
٥) زومورڕود: بەردێکی بەنرخە ڕەنگەکەی سەوزەو ڕوونە، بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو، ص٤٠٠.
٦) بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص٧٧

وەهەمان ڕاوبۆچوون (أبو عبيد) لـە (حسن البـصري وإبـن شـهاب الزهـري) و (عبدالرزاق وابن أبي شيبة)ش لە (عمر بن عبدالعزيز)یان گێڕاوەتـەوە، وە ئـەوەی ڕای (أبو يوسف)ە ڕیوایەتێکیشە لە (أحمد)ەوە، خوا لە هەموویان خۆش بێ[1].

هەرچەندە بۆ ڕێژەی زەکاتەکە هەق وایە بەئەندازەی کەمیی و زیادیی مەسرەف و تێچوون و ڕەنج و ماندووبوون بگۆڕێ، وەك هـەرکام لـە (مالـك وشافعي) ڕایـەکی لەوجۆرەیان دەربارەی کانزا (معدن)وە بەگشتی لێوە نەقڵ کراوە[2].

جا هەرچەندە ئەوەی لە پێشەوە گـوترا هـەموو بەرهـەم و بـەروبوومی دەریـای گرتەوە –هەرچەندە هەندێکیان بەهەندێك جۆرەوە تایبەتیان کردبوو- بـە ماسـی و جۆرە گۆشتەکانی دیکەشەوە کە زۆر زۆرن، بەڵام دەربارەی ماسـی و گۆشـتیش بـە تایبەت زانایان هەندێك شتیان گوتوە، بۆ وێنە:

(أبو عبيد) لە (يونس بن عبيد)ی گێڕاوەتەوە کە عومەری کوڕی عەبدولعەزیز بۆ والییەکەی خۆی، کە لە (عومان) بووە نووسیویەتی: (أن لا يأخـذ مـن الـسمك شيئاً حتى يبلغ مائتي درهم، فإذا بلغ مائتي درهم فخذ منه الزكـاة)[3]، واتە: کە هیچ زەکات لە ماسی وەرنەگرێ هەتا دەگاتـە بـایی دووسـەد درەمـی زیـو –کـە ڕاددەی زەکات لێکەوتن (نصاب)ی پـارەی نەغدینەیـە-، جـا هـەرکات گەیـشتە دووسەد درەم، زەکاتی لـێ وەربگرە.

هەروەها هەمان مەسەلە لە (أحمد)یش گێڕراوەتەوە[4].

(شیعەی ئیمامی)یش دەڵێن پێنج یەك (١/٥)ی تێدایە، چـونکە ئـەوان پێیـان وایە حوکمی دەستکەوتی جەنگی (غنيمة)ی هەیە[1].

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٤٥٤.

٢) سەرچاوەی پێشوو، ج١، ص٤٥٥.

٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٤٥٥-٤٥٦.

٤) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٢، ص٦٢٠.

١٦- زەکاتی بەروبوومی چەند زیندەوەرو ژیانداریێك:

یـــەك: هەنگ (مێشەنگوین)ە، کە بەرهەمەکەی تەنیا هەنگوین (عسل)ە:

زانایان لەبارەی هەنگوینــەوە کــە ئایــا زەکــاتی لـــێدەدرێ، یــان نــا؟! ڕایــان جیاجیایە، هەرچی (أوزاعــي)و حەنەفییــەکانو حەنبەلییــەکانن، دەڵــێن: زەکــاتی لــێدەدرێ، بەڵام (أبو حنیفــة) ئــەوەی بەمــەرج گرتــوە، کــە هەنگەکــە لــە زەوی خەراجیی دانەبووبێ، وە (أبو حنیفة) ڕای وایە هەنگوینەکە کەم بێ، یان زۆر بــێ، دەبێ زەکاتی هەر لــێبدرێ، بەڵام حەنبەلییەکان دەڵێن: دەبــێ بگاتــە (نــصاب)و ئەویش بریتیە لە دە (١٠) فەڕەق (عشرة أفـراق)[٢]، کــە دەکاتــە (١٦٠) (رطـل) یان (١٠٠) کیلۆ گرام، چونکە هەر (فرق)ێك (١٦) (رطل) یان (١٠) کیلۆیە[٣].

(مالك)و شافعي)یش ڕایان وایە کە زەکاتی لـــێ نــادرێ، هــەروەها (ابــن ابــي لیلی)و (الحسن بن ابي صالح)و (ابن المنذر)یش هەمان ڕایان هەیە[٤].

أ- بەڵگەی ئەوانە کە دەڵێن زەکات لە هەنگوین دەدرێ:

١- **((عن عمر بن شعیب عن أبیه عن جده عن النبّي ﷺ أنه أخذ من العسل العـشر))** رواه ابــن ماجــە، واتــە: پێغەمبــەر ﷺ دەییــەکی (زەکــات) لــە هەنگوین وەرگرتوە.

---

١) بڕوانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، ص١٨٧.

٢) بڕوانە: (مجموعـة الفتـاوى)، ج٢٥، ص١٦، وە (الفقـه الإسـلامي..)، ج٣، ص١٨٨٨، ط٤، بـەڵام (أبن تیمیە) گوتوویەتی: (احمد)یش ڕای لەگەڵ ئەوانەدایە کە زەکاتی لێ نادرێ، بەڵام لە (المغني)، ج٢، ص٥٧٧-٥٧٩، گوتوویەتی: مەزەبی (أحمـد) ئەوەیە کە بە ڕێژەی دەییەك (١/١٠) زەکات لە هەنگوین دەدرێ مادام گەییێتە (نصاب)، کە دە (فرق)ە.

٣) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج١، ص١٤٣، ط٤.

٤) بڕوانە: (مجموعة الفتاوي)، ج٢٥، ص١٦.

٢- **((عن سليمان بن موسى أن أبا سيارة المتعي قال: قلت يا رسول الله إن لي نحلاً، قال: فأعْطِ العشور، قلت يارسول الله إحْمِ لي جبلها، قال: فحمى لي جبلها))** رواه احمد وابن ماجه، واتە: (ابو سيارة) دەڵێ: گوتم پێغەمبەری خوا ﷺ من هەنگم هەن، فەرمووی: دەجا دەیيەکیان لێبدە (واتە زەکات) گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا دەجا چیاو کێوەکانم بۆ پاوان بکە! گوتی: ئەویش ئەو چیاو کێوانە-ی کە هەنگەکەمی لێیە- بۆی پاوان کردم.

٣- **((عن سعد بن أبي ذباب أن النبّي ﷺ استعمله على قومه وأنّه قال لهم: أدوا العشر في العسل، وأنّه أتى به عمر فقبضه فباعه ثم جعله في صدقات المسلمين))** رواه البيهقي، واتە: (سعد بن أبي ذباب) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ کردوويەتە برا گەورە بەسەر گەلەکەیەوەو پێشی گوتوون: دەيیەکی هەنگوین زەکات بدەن، ئنجا ئەویش ئەو دەيیەکەی هێناوە بۆ لای عومەر- خوا لێی ڕازی بێ-و ئەویش وەریگرتووەو فرۆشتوويەتی، پاشان خستوويەتەگەڵ زەکاتەکەکانی مسوڵمانان.

٤- **((عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله عليه الصلاة والسلام قال: في العسل في كل عشرة أزقاق زق))** رواه الترمذي، واتە: زەکاتی هەنگوین هەر لە دە پێستە (کوندە) پێستەیەکە.

<u>ب- بەڵگەی ئەوانە کە دەڵێن هەنگوین زەکاتی لێ نادرێ:</u>

١- دەڵێن: دەربارەی زەکاتی هەنگوین هیچ دەقێکی ڕاست (صحيح) نيەو زانايانيش لەسەری يەکدەنگ نين[1].

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٤٢٥، کە ئەوە قسەی (ابن المنذر)ە.

٢- دەڵێن: شێوەی (شیـر) دەکات، شیـریش بە یەکـدەنگیی زانایـان زەکـاتی لـێ نادرێ.

بەڵام وا پێدەچێ ڕای یەکەم بەهێزتربێ، چونکە دەقەکان ئەگەر قسەش لەسەر زنجیرەی ڕاوییەکانیان کرابێ، بەڵام بەهەموویان یەکتر بەهێز دەکەن، لە ڕووی قیاسیشەوە مادام هەنگوین لە شیلەی گوڵو کلۆوکی دارو درەختو ڕووەك دروست دەبێو، هەڵیش دەگیرێو پاشەکەوت دەکرێ، جێی خۆیەتی وەك بەروبوومی کشتوکاڵ حیسابی بۆ بکرێ[1]، ئەوەش کە دەگوترێ: ماددەیەکی شلی وەك شیرەو شیریش زەکاتی لـێ نادرێ، (إبن قدامـة) بەوە وەڵامی داوەتەوە: کە شیـر زەکـات لە ئەسڵەکەی کە ئاژەڵە دەدرێ، بەڵام هەنگوین ئەسڵەکەی زەکاتی لێ نادرێ[2].

دەربارەی ئەندازەی زەکات لێکەوتن (نصاب)ی هەنگوینیش، پێشتر گوتـمان کە (أحمد) ڕای وایە دە (فرق)ەکە دەیکرد (١٠٠) کیلۆگرام، هەندێکی دیکەشیان —وەك أبو یوسفو محمد بن الحسن[3]- ڕایان وایە کە (نصاب)ی هەنگوین بریتیە لە پێنج وەسق، کە وەك پێشتر گوتمان دەکاتە (٦٥٣) کیلۆگرام، بەڕای جەماوەری زانایان، بەڵگەشیان ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((لیس فیما دون خمسة أوسق صدقة)) رواه أحمد والبيهقي بسند جيد عن أبي هريرة. بەڵام بێگومان ئەو پێنج وەسقە بۆ دانەوێڵەیە، جا ئەگەر ئەم ڕایەمان هەڵبژارد بۆ دیاریکردنی (نصاب)ی هەنگوین —کە وەك (د. يوسف القرضاوي) گوتوویەتی واش پێدەچێ ئەم ڕایە چاکتر بێ- ئەوە دەبێ بڵێین: هەر کاتێك کەسێك هێندەی هەنگوین هەبوو کە بایی (٦٥٣) کیلۆگرام لە بژێوی ئەو شوێنە بکات، چ برنج بێ، چ گەنم، چ مێوژ...هتد، ئەوە زەکاتی لێ دەکەوێ.

---

١) سەرچاوەی پێشوو، ج١، ص٤٢٤.
٢) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٢، ص٥٧٧.
٣) بڕوانە: (المغني)، ج٢، ص٥٧٧-٥٧٨.

دوو: بەروبوومی کرمی ئاوریشم‌و شیری مانگای دابەستراوو مریشك‌و پەلەوەری بۆ هێلکەو گۆشت بەخێوکراو:

ئاشکرایە کە ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی بەڕێزی خوا لێیان ڕازی بێ مانگاو گامێشی بۆ شیر دابەستراوو کرمی ئاوریشم دروستکەرو کێڵگەی مریشك (دواجن)و پەلەوەر، نەبوو ون، بۆیە لەوبارەوە هیچیان نەفەرمووەو هیچ حوکمێکیان نەداوە.

بەڵام کە دەبینین زاناو شەرعزانانی پێشوومان زەکاتیان لە شیری مانگاو مەرو بزن‌و حوشتردا دیاری نەکردوە، کەچی زۆریان لە هەنگوینی هەنگدا بەپێویستیان زانیوە، هەرچەندە هەردووکیشیان -واتە شیرو هەنگوین- دوو ماددەی شلن کە لە ژیانلەبەر پەیدا دەبن، لەمەوە دەگەینە ئەو ئەنجامە، کە هەر شتێك زەکات لە ئەسڵەکەی بدرێ لە بەروبووم‌و بەرهەمەکەی ناکەوێ، دیارە زەوی کشتوکاڵ‌و خانووبەرەی کرێ‌و هۆیەکانی گواستنەوەو هاتوچۆ، وەك سەییارەو کەشتی‌و شەمەندەفەرو فڕۆکە...هتدیش -هەروان، بەڵام هەرشتێك زەکات لە ئەسڵەکەی نەدرێ، لە بەروبووم‌و بەرهەمەکەیدا پێویست دەبێ کە هەرکام لە هەنگ‌و کرمی ئاوریشم (دودة القز)و ئاژەڵی دابەستراوو مریشك‌و پەلەوەری بەخێوکراو لەوجۆرەن، چونکە زەکات لە خودی خۆیان دەرناکرێ، بەڵام لە بەرهەمەکانیان دەردەکرێ[1]، (نصاب)ی زەکات لێکەوتنیشیان، ئەگەر وەك (نصاب)ی بەروبوومی کشتوکاڵ بێ، ڕەنگە ڕاستتر بێت، واتە هەرکاتێك بەرهەمەکەیان گەیشتە ڕاددەیەك کە بارتەقا (مقابل)ی پێنج وەسق دانەوێڵە بێت، زەکاتیان لێ بدرێ بە ڕێژەی دەییەك (العشر)، بەڵام پاش لێداشکاندنی ئەو کرێ‌و مەسرەفەی کە لێیان کراوەو لەو بەرهەم‌و بەروبوومە چووە، واتە پێویستە پاش داشکاندنی کرێ‌و مەسرەفەکەیان لە (نصاب) کەمتر نەبن.

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٤٣٠-٤٣١، ط٣، د. يوسف القرضاوي.

ئنجا پێویستە ئەوەش بگوترێ کە هەرکام لە بەروبوومی دەریاو بەرهەمی ئەو زیندەوەرو ژیانلەبەرانەی باسمان کردن، هەرچۆن بێ لە زەکات هەر قوتار نابن، چونکە جارێ، ئەگەر بکرێنە شمەكو کەلوپەلی بازرگانی (عروض التجارة) ئەوە بە یەکدەنگی (إجماع)ی زانایان پێویستە وەك هەر کەلوپەلێکی دیکەی بازرگانی زەکاتیان لێ بدرێ، بەڵام ئەگەر نەکرێنە کەلوپەلی بازرگانی، ئەوە لە دوو حاڵان بەولاوە نیە: یان سەرەنجام دەبنە پارەی نەغدینە کە زەکاتی لێ دەدرێ –ئەگەر مەرجەکانی تێدا بێنەدی- یان دەکرێنە کەلوپەلی ماڵ -دیارە ئەم قسەیە بەروبوومی هەنگو ئاژەڵو بەروبومی پەلەوەری دابەستراوو بەخێوکراو ناگرێتەوە-، ئنجا ئەگەر کرانە کەلوپەلی نێوماڵیش بۆ وێنە خشڵو جلو بەرگو کەلوپەلەکە بەکارهێنانی حەڵاڵ بێو لە سنووری عورفو عادەت بەولاوەبوو، وە بۆ ڕاکردن لە زەکات بوو، ئەوە لە هەموو ئەو حاڵانەدا پێویستە زەکاتیان هەر لێ وەربگیرێ.

١٧- ماڵی حەڕام زەکاتی لێ نادرێ:

زانایان تێکڕا لەسەر ئەوە ڕێککەوتوون، کە ماڵی حەڕام زەکاتی لێ ناکەوێ، چونکە ئەو کەسەی ماڵو سامانێکی حەڕامی دێتە دەست لە ڕووی شەرعییەوە نابێتە خاوەنیو بەهی وی دانانرێ، تاکو بەهۆی ئەو ماڵەوە بە دەوڵەمەند دابنرێو زەکاتی لەسەر پێویست بکرێ، (قرطبي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (وإنّما لا يقبل الله الصدقة بالحرام لأنه غير مملوك للمتصدق، وهو ممنوع من التصرف فيه والمتصدق به متصرف فيه، فلو قبل منه لزم أن يكون الشيء مأموراً منهياً من وجه واحد وهو محال)[1]، واتە: لە سۆنگەی ئەوەوە خوا ماڵ بەخشینی حەڕام وەرناگرێ، چونکە ماڵی حەڕام موڵکی بابای بەخشەر نیە، بەڵکو ئەو بۆی نیە دەستکاریی بکات، ئاشکراشە کە خێر پێکەرو بەخشەریش دەستکاریی کردوە! جا ئەگەر لێی قبووڵ

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٢٦.

کرابایە مانای وایە یەك شت لەیەك کاتداو لەیەك ڕووەوە هەم فەرمان پێکراو دەبووو هەم قەدەغەکراو، بێگومان ئەوەش مەحاڵە.

ئەمەش چەند دەقێکی قورئانو سوننەت لەوبارەوە:

١- خوای دادگەر[١] فەرموویەتی: ﴿.. إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾﴾ المائدة، واتە: بێگومان خوا بەخشین -و هەر کارێك دیکەی چاك- تەنیا لە پارێزکاران وەردەگرێ، ئنجا ئاشکراشە کە کەسێكماڵو سامانی حەرامو پیس پەیدا بکاتو کەڵەکە بکات، بە پارێزکار (متقي) دانانرێو خواش لە پارێزکاران نەبێ وەرناگرێ.

٢- پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی:[٢] **((من تصدق بعدل تمرة من كسب طيب ولا يصعد إلى الله إلا الطيب، فإن الله تعالى يتقبلها بيمينه، ثم يربيها لصاحبها كما يربي أحدكم فلوه حتى تكون مثل الجبل))** رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة ﷺ، واتە: هەرکەسێك هێندەی دەنکە خورمایەك لە ماڵێکی حەڵاڵ ببەخشێ، وەکاری چاكو پاکیش نەبێ بۆلای خوا بەرز نابێتەوە، ئەوە بێگومان خوای بەرز بە ڕاستەی وەریدەگرێ، پاشان بۆ خاوەنەکەی هەراشی دەکات، وەك چۆن یەکێکتان جوانووەکەی[٣] بەخێو دەکات، هەتا هێندەی چیایەکی لێدێ[٤].

---

١) دیارە ئەو قسەیە هی کوڕە صاڵحەکەی ئادەمە، کە مێژوونووسان دەڵێن: ناوی (هابیل) بووە، بەڵام بەو ئیعتبارە، کە خوا فەرموویەتی پەسەندیشی کردوە بە فەرمایشتی وی دادەنرێ.

٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٢٦.

٣) (فلو) بەچکەی ئەسپو ماینە، کە بە کوردی (جوانوو)ی پێ دەڵێن، وە عارەب (مهر)یشی پێدەڵێن.

٤) بۆ توێژینەوەو شەرحی ئەم فەرموودەیە بڕوانە: (فتح الباري) ج٤ ص٢٦، ٢٧، وە بڕوانە: (شرح صحيح البخاري) ج٤ ص٢٧٩٦، ٢٧٩٧.

٣- هەروەها فەرموویەتی: ((أيها الناس! إن الله طيب لا يقبل إلا طيبا..)) متفق عليه عن أبي هريرة، واتە: ئەی خەڵکینە! بێگومان خوا پاكو چاكەو -كردەوەی- پاكو چاكیش نەبێ وەرناگرێ..

٤- دیسان فەرموویەتی: ((لا يقبل الله صدقة من غلول ولا صلاة بغير طهور)) رواه أبو داود وقال الحافظ ابن حجر إسناده صحيح[1]، واتە: خوا ماڵ بەخشینێك كە لە غەنیمەتی دزراو بێ، وە نوێژێك بەبێ دەستنوێژی كرابێ، وەریاننا گرێ.

خوێنەری بەڕێز!

سەرنج بدە چۆن پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ نوێژی بە جەستەی پیسو بێنوێژەوەی لەگەڵ ماڵ بەخشین لە ماڵی دزراو لە دەستكەوتی جەنگ (غنيمة)دای پێكەوە خستوونە تەرازووەوە! كەواتە: وەك چۆن نوێژی بێ دەستنوێژ وەك دیواری بێبناغە هەر لە سەرەتاوە بنیات نانرێو دانامەزرێ، خێرو چاكەو ماڵ بەخشینی ماڵو سامانی حەڕامو دزراویش وایەو هەر لە ڕێوەو لە بناغەوە بەكەڵك نایەت، جا چ ماڵ بەخشینی فەرزبێ كە زەكاتە، چ سوننەت بێ[2].

بەم باسەش كۆتایی بە بەندی دووەم دێنینو دەچینە سەر بەندی سێیەم لە باسی ماڵ بەخشین كە بریتیە لە: (بەراوردێك لە نێوان زەكاتو باج دا).

---

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٢٥.

٢) لە كۆتایی بڕگەی یازدەیەمی خاڵی پێنجەمی (ماڵ بەخشینی سوننەت) لە بەندی یەكەمیشدا تیشكمان خستۆتە سەر ئەم باسە.

بەندی سێیەم

بەراوردێك لە نێوان زەكات و باج دا

www.alibapir.com

:

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

راگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

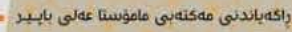
کەناڵی
راگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net
عربي - کوردی - English

ماهیەتی زەکاتو باجو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان.

١- بنەمای مەبدەئیی زەکاتو باج.

٢- زەکاتو باج لەچی دەدرێن؟!

٣- پرانسیپەکانی دادگەریی لەنێوان زەکاتو باج دا.

٤- بۆچی لە زەکاتداندا شێوازی ڕێژەیی هەڵبژێرراوە، نەك هەڵکشین؟!

٥- دەستەبەرکەرەکانی زەکاتو باج.

٦- ئایا وێڕای زەکات دروستە باجیش دابنرێ؟!

٧- ئایا باجەکان (ضرائب) دەبنە جێدار (بدیل)ی زکات؟!

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری بەڕێــز!

خوا پشتیوان بێ لەم بەندەدا هەوڵ دەدەین لە هەشت خاڵاندا تیشك بخەینە سەر هەرکام لە زەکاتو باج (ضـريبة) بەهۆی پێکەوە بـەراوردکردنیانو ڕوونکردنـەوەی خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان.

ئاشکراشە کە بەهۆی ئەم بەندەوە وێڕای زیـاترو چاکتـــر بەرچـاو ڕۆشــن بـوون لەبارەی زەکاتەوە، زانیارییەکی باشیشمان چەنگ دەکەوێ دەربارەی باج (ضـريبة)، کە لە ڕۆژگاری ئێستاماندا یەکێکـە لـە بنـەما گـەورەو گرنگـەکانی سیـستەمی ئابووری هەر دەوڵەتێك.

هەروەها تیشکیش دەخەینە سەر مەسەلەی گومرگ[1] (الجمرگ)، کە جۆرێکـە لە جۆرەکانی باجو ڕوونی دەکەینەوە کە لـە چ حاڵەتێکـدا ڕەوایـەو کـەنگێش بـە حەڕامو پیس دادەنرێ!

شـایانی باسیـشە، کـە بـۆ نووسـینی ئـەم باسـە کـە لـەم بەنـدەی سـێیەمدا دەیخەمەڕوو، پشتم بە کتێبی (فقه الزكـاة)ی[2] بەڕێز: دکتـۆر (يوسـف القرضـاوي) بەستوە، کە بەڕاستی کتێبەکەی چاکتـرینو فراوانتـرین سەرچاوەی هاوچـەرخە بـۆ توێژینەوەی زەکات، خوا پاداشتی بداتەوە.

دیارە ئێمە زۆر بە پوختییو گوشراویی بەئەندازەیەکیش دەستکارییەوە، ئەوەی سەرچاوەی ناوبراو لەوبارەوە گوتوویەتی، دەینووسیـن، بۆ ئەوەی لەگـەڵ سروشـتو قەبارەی ئەم کتێبەماندا بگونجێ.

---

١) هەرچەندە هەر لە دوو توێی باجدا باسی گومرگمان کردوەو، بەتایبەت باسمان نەکردوە لەبەرئـەوەی گومرگ هەر جۆرێکە لە جۆرەکانی باج و ناوێکە لە ناوەکانی.

٢) بڕوانە: ج٢، ص٩٩٧-١١١٩.

ئەو هەشت خاڵانەش کە ئێمە زەکاتو باجیان تێدا لەگەڵ یەك بەراورد دەکەین ئەمانەن:

١- ماهیەتی زەکاتو باجو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان.

٢- بنەمای مەبدەئیی زەکاتو باج.

٣- زەکاتو باج لە چی دەدرێن؟!

٤- پرانسیپەکانی دادگەریی لە نێوان زکاتو باج دا.

٥- بۆچی لە زەکاتداندا شێوازی ڕێژەیی هەڵبژێرراوە نەك هەڵکشین؟!

٦- دەستبەرکەرەکانی زەکاتو باج.

٧- ئایا وێڕای زەکات دروستە باجیش دابنرێ؟!

٨- ئایا باجەکان (ضرائب) دەبنە جێدار (بدیل)ی زەکات؟!

هیواداریشم ئەم باسەش وێڕای تیشك خستنە سەر باجو باج وەرگرتن گۆشەیەکی دیکەش لە دەریای دەوڵەمەندو پڕ گەوهەری زەکاتو ماڵ بەخشینمان پێ بناسێنێو چەپکێکی دیکەشمان لە حیکمەتو نهێنی یە گەورەو گرنگەکانی ئەو پایەو دروشمە مەزنەی ئیسلام بخاتە دەست.

١- ماهیەتی زەكاتو باجو خاڵە هاوبەشو جیاوازەكانیان:-

خوا پشتیوان بێ لە سێ بڕگاندا چییەت ((ماهیة))ی زەكاتو باج ڕوون دەكەینەوە:

یەكەم: پێناسە:

زەكات: وەك شەرعزانان پێناسەیان كردوە، مافێكی دیاریكراوە، كە خوا لە ماڵو سامانی مسوڵماناندا فەرزی كردوە بۆ ئەو كەسانەی، كە خوای دادگەر لە ئایەتی زەكاتدا ناوی بردوون، وەك سوپاسگوزارییەك بۆ چاكەی خواو پەرستنو بەندایەتی بۆ كردنیو، پاككردنەوەی تاكو كۆمەڵو گەشەپێدانیان.

باج (ضريبة): یش وەك زانایانی دارایی ناس پێناسەیان كردوە، ئەركێكی پێویستی سەرشانی بابای خاوەن ماڵو سامانە، كە بیداتە دەوڵەتو، ئەویش لە دابینكردنی مووچەو خەرجییە گشتییەكانو هێنانەدی ئامانجە ئابووریو كۆمەڵایەتیو سیاسییەكاندا، كە ئەركی سەرشانی هەر دەوڵەتێكن بەكاری دێنێ.

دووەم: خاڵە هاوبەشەكانی نێوان زەكاتو باج:

أ- هەردووكیان پێویستنو بەشێوەیەكی ئیلزامی وەردەگیرێن.

ب- هەردووكیان تەسلیمی لایەنێكی ڕەسمیی دەكرێن.

ج- هیچ كامیان بەرانبەر (مقابل)ێكی تایبەتییان نیەو، نابێ خاوەنەكەی چاوەڕێی هیچ مافو ئیمتیازێك لە كۆمەڵگاو دەوڵەت بكات.

سێیەم: خاڵە جیاوازەكانی نێوانیان:

یەك: لە ناو (إسم)دا:

وشەی زەكات وەك كاتی خۆی ڕوونمان كردەوە، پاكییو چاكییو نەشونماو گەشەكردن دەگەیەنێ، بەڵام (ضريبة)، كە لە كوردیدا بە (باج) تەفسیر كراوە،

مانای زۆرو سەپاندنو لـێ ستاندن دەگەیەنێ، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی:
﴿... وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ ... ﴿٦١﴾ البقرة﴾.

دوو: لە ماهیەتو جەوهەردا:

وەك پێشتـر گوتمان زەكات خواپەرستییەكە خـوا لەسـەر ئینـسانی مـسولمانی فەرز كردوە، وەك سوپاسگوزاریی چاكەی خواو پاداشتی بەرزی لە بەرانبەردا هەیـە لە دوارۆژدا، بۆیە نیازو مەبەست (نیـة) یەكێكە لە مەرجەكانی جێبـەجێ كرانـی، بەڵام باج تەنیا ئەركێكی مەدەنیی ڕووتەو هیچ مانایەكی دینداریی‌و خواپەرسـتیی نەگرتۆتە نێوخۆی.

سێ: لە دیاریكردنی ئەندازەی لێدرانو ئەندازەی درانـدا:

ئەمیش یەكی دیكەیە لە جیاوازییە گرنگەكانی نێـوان زەكـاتو بـاج، چـونكە زەكات لەلایەن خوای كاربەجێوە دیاری كراوە كە لە هەر جـۆرە ماڵێـك لـە چـەند بـدرێو چـەندیش بـدرێ! بـەڵام بـاج پەیوەسـتە بەبۆچـوونو ڕای ئـەو لایەنـە دەسەڵاتدارەوە كە وەریدەگرێ، بەڵكو هـەر ئەسـڵی وەرگـرتنو وەرنەگرتنەكەیـشی بەدەست حوكمڕانو كاربەدەستانە.

چوار: لەڕووی بەردەوامییو كاتیی بوونەوە:

بێگومان زەكات پێویـستییەكی شـەرعیی چەسـپاوو نـەگۆڕەو هـەتا ئیـسلامو مسولمانان مـابن هـەر بەردەوامـە، بـەڵام بـاج وانیـەو وەك پێـشتریش گوتـمان پەیوەستە بە بیـروڕاو بڕیاری حوكمڕانانەوە.

پێنج: لە ڕووی چۆنیەتی خەرج كردنەوە:

لەو ڕووەشەوە زەكات خوای پەروەردگار بۆ خۆی دیاری كردوە كەچی لێ بكرێو بەكێو كێ بدرێ، بەڵام باج دەوڵەتو كاربەدەستان بە پێی بۆچوونی خۆیـانو لـەو بوارانەدا كە بە پێویستی دەزانن بەكاردەهێنرێ.

کەواتە بودجە (میزانیة)ی زەکات دەبێ سەربەخۆ بێتو تێکەڵ بە خەزێنەی دەوڵەت نەکرێو بەو شوێنانە بگەیەنرێ کە شەرع دیاری کردوون.

شەش: لە بواری پەیوەندیدا بە حوکمڕانەوە:

لەو بارەشەوە دیسان زەکاتو باج لەیەك جیان، چونکە باجدان ئەرکێکی دەوڵەتە لەسەر تاكو دەبێ جێبەجێی بکات، بەڵام زەکات بەرلەوەی مافی کۆمەڵگا بێت، ئەركو فەرزێکی خواییە لەسەر شانی مسوڵمانو دەبێ وەك جۆرە خواپەرستییەك ئەنجامی بدات.

حەوت: لە ڕووی ئامانجەوە:

ئامانجی زەکاتدان چەند شتێکی زۆر بەرزو مەزنن، کە ئێمە لە بەندی چوارەمدا بەدرێژی باسیان دەکەینو خوای کاربەجێش لەم ئایاتەدا ئاماژەی بە هەندێکیان کردوە: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾﴾ التوبة.

هەشت: لەڕووی بنەمای مەبدەئییەوە:

ئەمیش یەکێکی دیکەیە لە جیاوازییە بنەڕەتییەکانی زەکاتو باج، بەڵام لەبەر زێدە گرنگی لە خاڵێکی سەربەخۆدا، کە خاڵی دووەمە دەیتوێژینەوەو لێرەدا بەس ئەوەندە دەڵێین: کە ئەگەر باج تەنیا ئەرکێکی مەدەنییە، زەکات هەم ئایینیو هەم مەدەنییشە!

٢- بنـەمـای مەبـدەئی زەکـاتو بـاج:-

یەکەم: باج:- لێکۆڵـەرەوان دەربـارەی بناغـەی یاسـایی (الأسـاس القـانونی) بـۆ پێویستکردنی باجەکان (ضرائب) لەسەر خەڵکی بە گشتی دوو ڕایان هەن:

یەك: لەسەر بنچینەی بەڵێنی کۆمەڵایـەتی (العقـد الأجتمـاعي) کـە بـیردۆزی سیاسی (جان جاك ڕۆسۆ)یـەو فەیلەسـووفەکانی سـەدەی هەژدەهـەم ڕایـان وابووە کە بناغەی مەبدەئیی دانرانی باجەکان ئەو پەیوەندییە بەڵێنییەیە کە لەنێوان دەوڵەتو هاووڵاتییەکانیدا هەیەو، گوتوویانە: بۆیە تاك بـاج دەدات بە دەوڵەت، چونکە لەو دامودەزگاو خزمەتگوزارییانە بەهرەمەند دەبێ، کـە دەوڵەت فەراهەمیان دێنێ.

دوو: بەڵام پاش چەند ڕەخنەگیرانێك لـە بـیردۆزەی نـاوبراو، کـە بـە بـیردۆزەی بەڵێنداریتی (النظرية التعاقدية) ناسراوە، بیردۆزەیەکی دیکە سەری هەڵـدا، کـە بریتیـە لـە بـیردۆزەی باڵادەسـتێتی دەوڵـەت (نظریـة سـیادة الدولـة)و نێوەڕۆکەکەی ئەوەیـە، کـە مـادام ئـەرکی سـەرەکی دەوڵـەت دابینکردنـی بەرژەوەندییە گشتییەکانی کۆمەڵگایـەو ئـەمیش بـەبێ هاوکـاری هـەموو لایەك مسۆگەر نابێ، بۆیە پێویستە تاکەکانی کۆمەڵگا هـەرکامێکیان لـە ئاست خۆیەوەو بە گوێرەی توانای هاوکاری دارایی بکات.

دووەم: زەکات:- بەڵام بۆ زەکات ئەوە بە سەرنجدانی دەقـەکانی قورئـانو سـوننەت بەلای کەمەوە دەتوانین ئەم بنەمایە بە بناغەی پێویستبوونی دابنێیـن:

یەك: ئینسان بەندەی خوایەو خوای بدیهێنەرو پـەروەردگاریش هـەقی خۆیـەتی هەر ئەرکێك بخاتە سەرشانی بەنـدەکانی بـۆ تاقیکردنـەوەیان، چـونکە خـوا ئینسـانی بەهەوەنتەو بێحیکمەت نەخولقانـدوە، وەك فەرموویەتـی:

﴿ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ...﴾ (٢) الملك.

جا زەکاتیش یەکێکە لەو ئەرکانەی کە خوای دادگەرو کاربەجێ خستوویەتە سەرشانی بەندەکانی، کەواتە: بەر لە هەر شتێك زەکات دان هەروەها ماڵ بەخشین بە شێوەیەکی گشتی، ئەرك‌و فەرمانێکی خواییە لەسەرشانی ئینسان، وەك نوێژو ڕۆژووو حەج‌و جیهادو باقی ئەرك‌و پێویستییەکانی دیکەی دینداریی‌و مسوڵمانەتیی.

دوو: بنەمایەکی دیکەی فەرزبوونی زەکات لەسەر ئینسانی مسوڵمانان ئەوەیە، کە لە ڕوانگەی ئیسلامەوە ئینسان جێنشینی[1] خوای پەروەردگارەو ئەو ماڵ‌و سامانەش، کە لەدەستیدایە سپاردە (أمانة)یەکی خواییەو پێویستیە بەپێی مۆڵەتی بەرنامەی خواو لە سنووری شەرعدا ڕەفتاری لەگەڵ بکات، وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَأَنفِقُواْ مِمَّا جَعَلَكُم مُّسۡتَخۡلَفِينَ فِيهِۖ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَأَنفَقُواْ لَهُمۡ أَجۡرٞ كَبِيرٞ ﴿٧﴾ ﴾ الحديد، واتە: بڕوا بە خواو پێغەمبەرەکەی بێنن‌و لەو ماڵ‌و سامانە ببەخشن کە ئێوەی تێدا گێڕاوە بە جێنشین، چونکە ئەوانەتان کە بڕواتان هێناوەو دەبەخشن پاداشتێکی گەورەیان هەیە.

بەڵێ تەنیا خوای بەخشەر خاوەن (مالك)ی ڕاستەقینەو سەربەخۆی هەموو شتێکەو، هیچ کەسێك بۆی نیە لافی خاوەندارێتی موتلەق لێ بدات بەسەر هیچ شتێکداو، ئەو ئەندازەیەش، کە شەرع لەسەر ئینسانی سامانداری فەرزکردوە ببەخشێ، بە بڕیاری شەرع هی بابای بەخشەر نیە، بەڵکو هەقی ئەوانەیە کە خوا دیاری کردوون‌و، بابای بەخشەر تەنیا بە ئەمیندارێکی ئەو ماڵ‌و سامانە دادەنرێ، کە بیگەیەنێتە دەستی خاوەنەکانی خۆی.

---

١) لە کتێبی (مسوڵمانی کامڵ) بەشی دووەم، بەرگی یەکەم (خوا پەرستیی مسوڵمان) لاپەڕە (٤٢)دا مەسەلەی خەلیفەی خوا بوونی ئینسانمان جوان توێژیوەتەوە، لەوێ سەرنجی بدە، تێبینی: ئێستا کتێبی ناوبراو لەگەڵ بەرگەکانی (ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی)دا ئاوێتە کراوە.

سێ: یەکی دیکە لە بنەماکانی پێویست بوونی زەکات ومالّ بەخشین بە گشتی، ئەوەیە، کە لە ئیسلامدا هەرکام لە تاكو کۆمەڵگا بەرانبەر بە یەکتر بەرپرسیارنو، پێویستە هاوکاریی یەکدی بکەنو دەستبار بۆ یەکتر بگرن.

هەربۆیەش لە چەندان دەقی قورئانی بەڕێزدا ئاماژە بەوە کراوە، کە مالّو سامانێك، کە بەدەست دەولّەمەندەکانەوەیە، هی هەموو کۆمەڵگایەو پێویستە هەموویان لە بەرانبەریدا هەست بە بەرپرسیاریی بکەنو پارێزگاریی لێ بکەن، بۆ وێنە: ﴿ وَلَا تُؤْتُوا۟ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ ٱلَّتِى جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ قِيَـٰمًا ...﴿٥﴾ النساء﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! مالّو سامانەکانتان کە هۆکاری ڕاوەستانتانن تەسلیمی نەفامەکانتان مەکەن ..

بەلّێ مالّو سامانێك، کە لە دەستی سامانداران دایە، بەهی هەموو کۆمەڵگا دادەنرێو، پێویستە هەقو مافیو توێژە کەمدەستو نەدارەکانی کۆمەڵگای لێ دەربکات.

چوار: چوارەمین بنەمای مەبدەئیی زەکاتو مالّ بەخشینی فەرزیش لە ئیسلامدا ئەوەیە، کە سەرجەم ئەندامانی کۆمەڵگای ئیسلامیی بە براو خوشکی یەکتر دادەنرێن، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ...﴿١٠﴾ الحجرات﴾.

ئاشکراشە، کە برایەتی (أُخوة) لە ئیسلامدا کۆمەڵێکی زۆر ئەركو بەرپرسێتی جۆراوجۆر دەخاتە سەرشانی مسولّمانان، کە لە دەقەکانی قورئانو سوننەت بە ڕوونی باسکراون، بۆ وێنە:

* ((المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه)) متفق عليه، واتە: مسولّمان برای مسولّمانە، نەستەمی لێ دەکاتو نەپشتی بەردەدات لەکاتی تەنگانەدا.

* **((ما آمن بي من بات شبعان وجاره جائع الى جنبه وهو يعلم))** رواه الطبراني والبزار عن أنس باسناد وحسن ورواه الحاكم عن عائشة، واتە: ئەو کەسەی بە تێریی شەوگار بەسەر دەبات‌و دراوسێیەکەشی لە تەنیشتییەوە برسییەو پێشی دەزانێ، بڕوای بەمن نەهێناوە.
* **((المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً))** رواه البخاري وسلم عن أبي موسى الأشعري، واتە: بڕوادار بۆ بڕوادار وەك دیوار وایە هەندێکی هەندێکی دیکەی ڕادەگرێ.

کەواتە: ئەگەر بنەمای مەبدەئیی باج تەنیا شتێکی سیاسی‌و مەدەنییە هەربۆیەش بەدرێژایی مێژوو خەڵکی پەنای بردۆتە بەر دەیان فرت‌و فێڵ بۆ خۆ دەربازکردن لێی! بنەمای زەکات‌و ماڵ بەخشینی فەرز لە ئیسلامدا ئەو چوار بنچینە گەورەو گرنگ‌و ڕیشەدارەن کە خستماننەڕوو، هەربۆیەش مسوڵمانان لەکاتی زەکاتدان‌و ماڵ‌و سامان بەخشینیاندا، چونکە دەزانن، کە یەکێك لە ئەرکەکانی بەندایەتی بەجێ‌دێنن، کە پایەیەکە لە پێنج پایە گەورەکانی ئیسلام، هەست بە ئاسوودەیی‌و بەختەوەریی زۆریش دەکەن‌و، نەك هەر فرت‌وفێڵ ناکەن بۆ خۆ بواردن لە زەکاتدان‌و ماڵ بەخشین! بەڵکو زۆریش بە پەرۆشەوە بەدوای ئەو کەسانەدا دەگەڕێن، کە پێویستە ئەو زەکات‌و ماڵەیان تەسلیم بکەن، کە خوای دادگەرو بەخشەر لەسەری فەرز کردوون.

٣- زەکـاتو بـاج لەچی دەدرێـن؟!

زانایانی دارایی ناس (علماء المالية) ڕوونیان کردۆتەوە کە باج لـە چـوار جـۆرە ماڵو سامان دەدرێ:

أ- سەرمایە (رأس المال).

ب- دەستکەوتو بەرهەم (الدخل والإيراد).

ج- سەرانە (الضريبة الشخصية).

د- باجی کەلوپەلی بەکارهێنراو (ضريبة الإستهلاك).

بەڵام بۆ زەکات وەك پێشتـر ڕوونـــمان کردۆتــەوە، تــەنیا لــە دووجـۆرە مــاڵو سامان دەدرێ کە بریتین لە:

أ) سەرمایە، یان دەستمایە.

ب) بەرهەمو دەستکەوتێك، کە دێتە دەست ئینسان.

دیارە دەشتوانین سەرفتــرە (زكاة الفطر)یش بەو باجە بچوێنینو وەك ســەرانەیەك دابنێین، کە سیستەمی باج (نظام الـضريبة) لەسەر تێکڕای تاکـەکانی کۆمــەڵگای پێویست دەکات، بە گەورەو گچکەو دەوڵەمەندو هەژارەوە.

حیکمەتی پێویست نەکرانی زەکـاتیش لــەو شــتانەدا، کــە ئینــسان بــۆ خــۆی بەکاریان دێنێو پێیان ئاتاجــە، ئەوەیــە، کــە زەکــات لــە ئەســڵدا لەســەر بابــای دەوڵەمەندو ساماندار پێویستە: (تؤخذ من أغنيائهم) دەجا ئاشکراشە دەوڵەمەنــد کەسێکە، کە ماڵو سامانی لەخۆیو ئەوانەی بەئەســتۆیەوەن زیــادی هــەبێ، هــەر بۆیەش ئیسلام چەند مەرجێکی داناون بۆ زەکات لــێ کەوتن، کە یەکێکیان ئەوەیە ئەو مــاڵو ســامانەی زەکــاتی لێ دەدرێ گەیــشتبێتە ڕاددەی زەکــات لـــێکەوتن

(النصاب) وەیەكێكی دیكەشیان بەڕای زۆربەی زانایان ئەوەیە كە ئەوماڵو سامانە لە مەسرەفو دابینكردنی پێداویستییە بنەڕەتییەكانی بابای خاوەن سامانو ئەوانە مەسرەفیان لەسەری پێویستە زیاد بێ، وە نابێ بابای خاوەن ماڵ بۆ دانەوەی قەرزو قۆڵێك، كە لە سەریەتی پێویستی بەو ماڵە بێت كە وەك زەكات دەیدات، ئەگەرنا دیسان بەڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان لەسەری پێویست نابێ، چونكە بابای قەرزدار خۆی زەكاتی پێدەشێو یەكێكە لەو هەشت جۆرانەی، كە پێویستە بە ماڵو سامانی زەكات هاوكاری یان بكرێ: ﴿إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ ...وَٱلۡغَٰرِمِينَ ...(٦٠) التوبة﴾.

ئنجا شایانی باسیشە كە ئەو چوار مەرجانەی زانایانی دارایی ناس بۆ باج وەرگرتن بەمەرجیان گرتوون، ئیسلام لە پێویست كردنو وەرگرتنی زەكاتدا بەزیادەوەش ڕەچاوی كردوون، كە ئەمانەن:

یەك: نابێ ئەو باجە بە ئەندازەیەك بێ، كە ڕێژەیەكی زۆر لەو ماڵو سامانەی باج لێستێنراوە داببڕێو پشتی بابای باجدەر قورس بكات، ئاشكراشە كە ڕێژەی چل یەك (١/٤٠) بۆ ماڵی نەغدینەو بازرگانیو ئاژەڵو، دەییەك (١/١٠)و بیستیەك (١/٢٠) بۆ بەروبوومی كشتوكاڵ، ئەندازەیەكی كەمەو زۆر نیە، كەواتە: ئەو مەرجە لە زەكاتدا ڕەچاوكراوە.

دوو: نابێ باج (ضريبة)ەكە تەنیا لە شتێك وەربگیرێ، بەڵكو پێویستە چەند جۆرێك بێتو لە سەرجەم جۆرەكانی ماڵو سامان وەربگیرێ، ئاشكراشە كە زەكاتی ئیسلامی بەو شێوەیەیەو لە سەرجەم جۆرەكانی ماڵو سامان وەردەگیرێ.

سێ: پێویستە كەسانێك، كە لە ئەندازەیەكی دیاریكراو كەمتر ماڵو سامانیان هەیە باجیان لێ نەستێنرێ، وەك پێشتریش گوتمان زەكات ئەم مەرجەشی تێدا

ڕەچاوکراوە، بەهۆی دیاریکردنی (نـصاب)ەوە بـۆ هـەموو ئـەو جـۆرە مـاڵو سامانانەی، کە زەکاتدانیان تێدا فەرز کراوە.

چوار: پێویستە کرێو مەسرەفو قەرزو قۆڵەیەك، کە هاتۆتە سەر ماڵو سـامانێك کە باجی لـێدەدرێ، لە کاتی باج لێدراندا حیساب بکرێن، ڕوونیشە کە زەکات وەك پێشتریش ئاماژەمان پێکرد ئەو شتانەی هەمووی تێدا ڕەچاوکراونو، بـەر لە زەکات لێدرانی هەر مـاڵو سـامانێك ئـەم جـۆرە هـەقو حیـسابانەی لـێ جیادەکرێنەوەو لێی دەردەکرێن.

٤- پرانسیپەکانی دادگەریی لە نێوان زەکات و باج دا:-

لە سۆنگەی ئەوەوە کە باج (ضريبة) بەزۆر وەردەگیرێ‌و لەسەر دڵی بابای باجدەر قورسەو، گەلێك لە زانایانی ئابووری ناس جەختیان لەسەر ئەوە کردوە، کە دەبێ کۆمەڵێك بنچینەو پرانسیپ لە وەرگرتنی باجدا ڕەچاو بکرێن، ناودارترین کەسیش کە لەوبارەوە توێژینەوەو پشکنینی زۆری ئەنجام داوە (ئادەم سمیث)ە، کە فەیلەسووفێکی ئابووری ناسی ئینگلیزەو لە سەدەی هەژدەیەمدا سەری هەڵداوەو کتێبێکی لەبارەی ئابووری (إقتصاد)یەوە هەیە بەناوی: سامانی نەتەوەکان (ثروة الأمم).

جا زانایانی ئابووری ناس بە گشتی‌و بە تایبەت (ئادم سمیث) بەمەبەستی ڕەچاوکردنی دادگەریی (عدالة) لە وەرگرتنی باجدا، لەسەر ئەم چوار بنەماو بنچینەیە پێکهاتوون:

یەك: دادگەریی، کە بە یەکەمین پرانسیپ (مبدأ) دادەنرێ‌و (ئادەم سمیث) ئاوا پێناسەی کردوە: (پێویستە سەرجەم هاووڵاتیان لە دابینکردنی مەسرەف‌و خەرجییەکانی دەوڵەتدا بەشداربن، بەڵام هەرکەسە بەگوێرەی تواناو دەست ڕۆیشتنی‌و بەڕێژەی ئەو بەرهەم‌و دەستکەوتەی، کە لە سایەی ئەو قەوارەو سیستەمەدا پەیدای دەکات).

دوو: دڵنیایی (اليقين)، کە لێرەدا مەبەستیان پێی ئەوەیە، کە (ئەو باجەی بابای ساماندار دەیدات ڕوون‌و بێ‌چەندو چوون‌و بێ‌و هیچ تەم‌ومژ (غموض)ی بەسەرەوە نەبێ، چ لە ڕووی ئەندازەکەیەوەو چ لە ڕووی کات‌و شێوەی درانی یەوە، بەشێوەیەك کە بابای باجدەر لەسەرەتاوە دڵنیاو بەرچاو ڕوون بێ).

سێ: سێیەمین مەبدەئی باجدانیش بریتیە لە گونجاندن (الملائمة)، کە پوختەی مەبەست لەم بنچینەیەش بریتیە لە: (چاودێریی کردن‌و ئاگالێبوون‌و نەرم‌ونیان

بوون لەگەڵ باجدەرەکاندا تاکو بتوانن. باجەکانیان بەدڵ ئاسوودەیی یەوە بدەن‌و سکاڵاو بێزاریی دەرنەبڕن‌و باری شانیان زۆر قورس نەکرێ).

چوار: دەست پێوەگرتن(*) (إقتصاد)یش چوارەمین پڕانسیپی وەرگرتنی باجە، کە مەبەستیان پێی: (دەست پێوەگرتن‌و زیادەڕۆیی (إسراف) نەکردنی ئەو لایەن‌و دەستەڵاتەیە، کە باجەکان وەردەگرێ لە خەرج‌و مەسرەف کێشانی وەرگرتن‌و کۆکرنەوەی باجەکاندا، وەك مووچەی کارمەندان‌و پێداویستییەکانی ئیدارەو مشوورگێڕانی ئەوکاروبارە جیاجیایانەی کە پەیوەستن بەباجەوە).

جا ئێستا سەرنج بدەین داخۆ چۆن ئیسلام زۆر بەچاکیی‌و بە زیادەوەش پتر لە هەزار (١٠٠٠) ساڵ بەر لە پەیدابوونی ئادەم سمیث‌و ئابووری ناسەکانی دیکە هەموو ئەو پڕانسیپە گرنگانەی لە مەسەلەی زەکاتدا ڕەچاوکردوون:

یەکەم: جارێ بۆ دادگەریی، کە یەکەمین‌و گرنگترین مەبدەئی ڕەفتارو هەڵسوکەوتە لە ڕوانگەی ئیسلامەوە، چ لە بواری زەکات‌و باج‌و، چ هەر بوارێکی دیکەشدا، ئیسلام بە دانانی ئەم یاساو ڕێڕوونییانەی خوارەوە بە چاکترین شێوە دادگەریی لەبواری زەکات وەرگرتندا دەستە بەرو مسۆگەر کردوە:

أ- یەکسانی لە لەسەر پێویستکرانی زەکاتدا، چونکە زەکات لەسەر هەر مسوڵمانێکی دەوڵەمەند فەرزکراوە، کە بە ئەندازەی زەکات لێکەوتن (نصاب) ماڵ‌و سامانێکی هەبێ، چ پیاو بێ، چ ئافرەت، چ عاقڵ بێ، چ شێت، چ باڵغ بێ، چ منداڵ، چ دەسەڵاتدار بێ، چ بێ دەستەڵات...هتد، چونکە خوا فەرمووییەتی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا ...﴾ (١٠٣) التوبة، بەگشتی فەرموویەتی‌و هەڵاواردن (إستثناء)ی تێدا نیە.

---

*) هەرچەندە وشەی: (إقتصاد) ئێستا بۆتە زاراوەیەکی تایبەت بۆ هەموو ئەو بابەت‌و مەسەلانەی پەیوەستن بە ماڵ‌و سامان‌و داراییەوە، کە بە کوردی (ئابووری) بۆ دانراوە، بەڵام ئەسڵی مانایەکەی لە زمانی عەرەبیدا میانڕەوی‌و دەست پێوەگرتنە لە صەرف کرندا.

ب- زەکات وەرنەگرتن لە ماڵو سامانێکی کەم، واتە ماڵێك کە نەگەیشتبێتە ڕادەی زەکات لێدران، چونکە وەك پێشتریش ڕوونمان کردۆتەوە زەکات لە دەوڵەمەندان وەردەگیرێ، خوای کاربەجێش فەرموویەتی: ﴿...وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ ٱلۡعَفۡوَۗ ...﴿٢١٩﴾ البقرة﴾، کە وەك لە (ابن عباس)ەوە خوا لێیان ڕازی بێ هاتوە لە تەفسیری (العفو)دا گوتوویەتی:[1] (الفضل عن الغنى) واتە: لەبەر دەوڵەمەندیی لە خاوەنەکەی زیاد بێ.

ج- دووبارەکردنەوەی زەکات، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (لا ثِنيَ في الصدقة) رواه أبو عبيد وابن أبي شيبة، (أبو عبيد) لە مانای (الثني)دا گوتوویەتی:[2] ئەویە کە لە ساڵێدا دوو جار زەکات وەرنەگیرێ: (أن لا تأخذ صدقة من عام مرتين).

د- ڕێژەی زەکاتەکەی بەپێی ڕەنجو ماندووبوون دەگۆڕێ، بۆ وێنە: بەروبوومی کشتوکاڵ، ئەگەر بەبێ ئامێر (بدون آلة) ئاودێر بکرێ، دەییەك (١/١٠)ی زەکات لێ دەکەوێ، ئەگەرنا تەنیا بیست یەك (١/٢٠)ی لێ دەکەوێ، هەروەها خەزنەی سەردەمی نەفامێتیو کانزایەکان (المعادن)، چونکە ڕەنجو ماندووبوونی کەمتریان دەوێ، زەکاتەکەیان پێنج یەك (١/٥)ە!

هـ- لەبەرچاوگرتنی هەلومەرجی تایبەتی بابای زەکاتدەر، وەك لێدەرکردنی قەرزوقۆڵو ئەندازەیەك کە پێداویستییە بنەڕەتی‌یەکانی گوزەرانو ژیانی پێ دابین دەکرێو، زەکات نەدان لە پێداویستیو ئەو کەلوپەلانەی کە بۆ کاروباری خۆی پێویستنی، بۆ وێنە: وەسیلەی سواریو هاتوچۆو خانوو بەرەو جلو بەرگو ئامرازی جەنگو...هتد. وە زەکاتدان لە بەرهەمو دەستکەوتو

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٠٤٠.
٢) بڕوانە: (الأهوال)، ص٣٧٥.

هەڵاواردنی ئەسڵی شتە بەرهەم هێنەرەکان، کە لە شوێنی خۆی بەڕوونیی باسکراوە.

و- دادگەریی لە جێبەجێ کردندا (العدالة في التطبيق)، ئاشکرایە کە هەر مەبدەئێك هەرچەندە یەکجار بەرزو چاك بێ، ئەگەر لەکاتی جێبەجێکراندا خەڵکی شایستەو ئەهلی خۆی جێبەجێی نەکات بەهیچ ناچێ، هەر بۆیەش ئیسلام زۆر گرنگیی و بایەخی بەو مەسەلەیە داوە چەندان دەق لەوبارەوە هەن کە ڕێپروونیی و ئامۆژگاریی و ئاراستەن بۆ کاربەدەستانی کۆکردنەوەو سەرەوبەرەکردنی زەکات، بۆ وێنە: **((العامل على الصدقة بالحق كالغازي في سبيل الله))** رواه أحمد وأصحاب السنن إلا النسائي وحسنه الترمذي وصححه الحاكم ووافقه الذهبي، واتە: ئەو کاربەدەستە کە بە شێوەیەکی هەق و ڕاست سەرپەرشتی زەکات دەکات، وەك جەنگاوەری ڕێی خوا وایە.

(أبو يوسف)یش لە مانایەکیدا کە بۆ (هارون الرشيد)ی نووسیوە لەوبارەوە لە درێژەی چەند قسەیەکیدا گوتوویەتی: (..وقد بلغني أن عمال الخراج يبعثون رجالاً من قبلهم في الصدقات فيظلمون ويعسفون ويأتون مالا يحل ولايسع، وإنما ينبغي أن يتخذ للصدقة أهل العفاف والصلاح). بڕوانە: الخراج لأبي يوسف، ص٨٠.

دووەم: دەربارەی مەبدەئی دووەمی هێنانەدی دادگەریی (العدالة)یش لە بواری زەکات و باج وەرگرتندا، کە بریتیە لە دڵنیایی (يقين)و بەرچاوڕوونی بابای زەکاتدەر، ئەوە بەجوانترین و درەوشاوەترین شێوەی لە فەرزی زەکاتدا دیارە، کە خوای دادوەر لە قورئانی خۆیدا پێویستی کردوەو دیاری کردوە، کە لەکێ وەردەگیرێ و لە چی وەردەگیرێ و بە کێ و کێ دەدرێ؟! وە پێغەمبەری خواش ﷺ ئەندازەکانی زەکات لێکەوتن (مقادير الأنصبة)ی هەموو ئەو شتانەی زەکاتیان لێ دەدرێ و ڕێژە (نسبة)ی زەکاتەکانیانی دیاری کردوە، زاناو

پێشەوانیانیشمان جوان جوان تیشکیان خستۆتە سەر هەموو لایەنەکانیو لەسەر هەموو لایەنو مەسەلە بنەڕەتییو سەرەکییەکانی یەکدەنگ بوونو لەسەر لایەن جوزئییو وردە بابەتەکانی ڕاجیایی (إختلاف)یان هەیە، کە ئەو ڕاجیاییەش بۆتە مایەی فراوانبوونو بەهێزبوونی ئەو پایەو کۆڵەکەو گەورەو گرنگەی ئیسلامەتیی.

سێیەم: پرانسیپی سێیەمیش کە (گونجاندن)ە، دەتوانین لە چەندان مەسەلەدا بەدی بکەین:

أ- چەند فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە هەن، کە پێویستە بابای زەکات وەرگر (عامل) لەکاتی زەکات وەرگرتندا ساماندارەکان ناڕەحەت نەکاتو لەسەر جێگاو ڕێگای خۆیان لێیان وەربگرێ، نەك بیانهێنێ بۆ شوێنێکی دیکە، بۆ وێنە: ((**تؤخذ صدقات المسلمين على مياههم**)) رواه أحمد عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما، هەروەها فەرموویەتی: ((**لا جلب ولا جنب ولا تؤخذ صدقاتهم إلا في ديارهم**)) رواه أبو داود عن عبدالله بن عمر، واتە: نابێ —زەکاتدەرەکان- پەلکێش بکرێنو نابێ دووربخرێنەوەو دەبێ تەنیا لەسەر جێگاو ڕێگای خۆیان زەکاتەکانیان لێ وەربگیرێن.

ب- نابێ ماڵی هەڵبژاردەو چاکترینیان بە زەکات لێ وەربگیرێ، وەك لە چەندان فەرموودەدا هاتوە بۆ وێنە لەو فەرموودەیەدا کە پێغەمبەر ﷺ لەکاتی ناردنی (معاذ)دا بۆ یەمەن پێی فەرموو: ((**إياك وكرائم أموالهم**)) رواه البخاري.

ج- دەبێ لە کاتی قرساندن (قەبلاندن)ی بەروبوومی میوەجاتو کشتوکاڵدا ڕەچاوی بەرژەوەندیی خاوەنی میوەجاتو کشتوکاڵ بکرێو لەسەریان سووك بکرێ، لەوبارەشەوە چەندان دەقی سوننەت هەن، بۆ وێنە: ((**إذا خَرَصْتُمْ فخذوا**

ودعوا الثلث، فإن لم تدعوا الثلث فدعوا الربع)) وراه أبو داود والنسائي والترمذي.

د- دروسته، كه زەكاتدەران له هەندێك حاڵەتی نائاساییداو لەبەر بەرژەوەندیی ساماندارەكان، لەكاتی دیاریكراوی خۆی دوابخرێ، وەك چۆن (عمر بن الخطاب) خوا لێیی ڕازی بێ له ساڵی برسیەتی (عام المجاعة)دا ئاوا ڕەفتاری كرد.

چوارەم: چوارەمین بنەماو مەبدەئیش بۆ هێنانەدی دادگەریی، كه بریتیه له دەست پێوەگرتن:

ئیسلام نەك هەر بۆ زەكاتو وەرگرتنو دابەشكردنی، بەڵكو هەر بەگشتی زیادەڕۆییو دەست بڵاوی قەدەغه كردوەو، دیاره زەكاتیش، كه وەك پێشتر گوتمان بەهەقو مافی شەرعیی ئەو جۆره كەسانه دادەنرێ، كه خوای پەروەردگارو دادگەر دیاری كردوونو له هەر كەسێكی دیكه حەڕامه، بێگومان خۆ لێپاراستنو دەست تێدا پێوەگرتنی پێویستترو له پێشتریشه، هەربۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر سەختگیریی لەسەر كۆكەرەوانی زەكات (جباة الزكاة) كردوەو، تەنانەت وەرگرتنی دیاری (هدية)یشی لێ قەدەغەكردوون، وەك لەو فەرموودە ناودارەدا دەبینرێ، كه به فەرموودەی (إبن اللّتبية) ناسراوه (بخاري ومسلم وأبو داود) له (أبي حميد الساعدي) گێڕاویانەتەوه[1] .

---

١) بڕوانه: (فقه الزكاة)، ج٢، ص٥٩٢.

٥- بۆچی لە زەکاتداندا شێوازی ڕێژەیی هەڵبژێرراوە نەك هەڵکشین؟!

ئەم خاڵی پێنجەمە لە دوو بڕگەدا دەخەینەڕوو:

یەك: پێناسەی ڕێژەییو هەڵکشین (النسبية والتصاعدية).

دوو: حیکمەتی هەڵبژێررانی شێوازی ڕێژەیی بۆ زەکات.

یەك: پێناسەی ڕێژەییو هەڵکشێن:

ئابووری ناسانو پسۆڕانی دارایی، باجی ڕێژەیی (الضريبة النسبية)یان بەوە پێناسە کردوە کە بریتیە لەو باجە کە بە چەسپاوییو نەگۆڕیی بمێنێتەوە هەرچەندە ئەو ماڵو سامانەی باجەکەی خراوەتە سەر گۆڕانی بەسەردا بێتو زیاد بکات، بۆ وێنە: دەییەك (١٠/١) باج بخرێتە سەر سامانێك، کە بریتیە لە ئەندازەی سەد هەزار (١٠٠,٠٠٠) دینارو لە هەموو حاڵاندا هەروەك خۆی بمێنێتەوە.

بەڵام باجی هەڵکشین (الضريبة التصاعدية) بریتیە لەوەی، کە بە پێی زیادبوونی ئەمو ماڵو سامانەی باجەکەی خراوەتە سەر باجەکەشی زیاد بکرێو هەڵبکشێ، بۆ وێنە:

باجێك بە ئەندازەی بیست یەك (٢٠/١) بخرێتە سەر سامانێك کە پەنجا هەزار (٥٠,٠٠٠) دینارەو، کاتێك بوو بە سەد هەزار دینار، پەنجا هەزارەکەی دووەم باجەکەی بکرێتە پازدەیەك (١٥/١)و، هی پەنجا هەزاری سێیەمیش بکرێتە دەییەك (١٠/١)و...هتد.

دوو: حیکمەتی هەڵبژێررانی شێوازی ڕێژەیی بۆ زەکات!

ئاشکرایە کە ئیسلام شێوازی ڕێژەیی بۆ زەکاتدان دیاری کردوە، چونکە کەسێك کە بەئەندازەی زەکات لێکەوتن (نصاب) جۆرێك لە جۆرەکانی سامانی هەبوو، ئەو ڕێژەیەی کە بۆ ئەو جۆرە سامانە دانراوە، بۆ وێنە: چل یەك (١/٤٠) یان، دەییەك (١/١٠)، یان بیست یەك (١/٢٠)، یـان پێـنج یـەك (١/٥)، ئـەوە ئـەو ڕێژەیـە بەنەگۆڕیی‌و چەسپاویی دەمێنێتەوە بائەو جۆرە سـامانە زۆررزۆریش زیاد بکات.

تەنیا جۆرە سامانێك، کە بەڕواڵەت لەو بوارەدا جیـاواز دێـتە بەرچـاو بـەڵام بەباری بەراوەژووو پێچەوانەی هەڵکشین (صعود)دا کـە داکـشین (نـزول)ە، مـەڕو بزنە، کە لە هەر چل (٤٠) سەر سەرێکەو کە بوونە سـەدو بیـستو یـەك (١٢١) سەر دوو سەرو، کە بوونە دوو سەدویەك (٢٠١) سەر، سێ سەر، هەتا دەبنە سـێ سەد (٣٠٠)و پاشان لەهەر سەد سەر، سەرێك!

بەڵام لە ڕاستیدا وانیە، چونکە چل سەری یەکەم پێویستە چل سەر مەڕو بزنـی تەواو تەمەن بن، بەڵام بۆ ژمارەکانی دوایی کارو بەرخەکانیشیان، ئەگـەر تـازەش لەدایك بووبن دەخرێنە سەریانو لەگەڵیان حیساب دەکرێن‌و ئاشکراشە، کـە هـەتا ژمارەیـان هەڵکـشێ ڕێـژەی کارگـەلو بەرخگـەل زیـاد دەبێـت، بۆیـە ڕێـژەی زەکاتەکەشیان کـەم کراوەتـەوەو بەتەئکیـد دادگـەریی تـەواویش هـەر لەوەدایـەو بەپێچەوانەوە ئاژەڵدارەکان دووچاری بارگرانی دەبن.

جا ئێستا با سەرنج بدەین داخۆ حیکمەت‌و هۆی هەڵبژاردنی شـێوازی ڕێـژەیی چییە؟! دەتوانین لەم چەند وردە خاڵەدا وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە:

أ- زەکات جۆرە خواپەرستییەك‌و فەڕزێکی ئایینییەو خـوای کاربـەجێ بـۆ تـاك‌و کۆمەڵی دیاری کردوەو هـەتا ئینـسان بـێ دەبـێ بـمێنێ‌و گـۆڕانی بەسەردا نەیەت، وەك چۆن نوێژو ڕۆژوو، کە دوو ئەرکی مەعنەوییـن گۆڕانیـان بەسەردا نایەت، زەکاتیش ئەرکێکی ماددییەو بەهەمان شێوەیە.

ب- زەكات بە لەبەرچاوگرتنی ئەو لایەنو شوێنانەی، كە تێیاندا صەرف دەكرێو پێیان دەدرێ، كە یان توێژە نەدارو پەككەوتەكانی كۆمەڵگا، یـان دابینكردنـی بەرژەوەندییـە گـشتییەكاننی، ئـەو ئامانجـە گرنگانـەی، كـە باجـەكان بـۆ هێنانەدییان لەسەر خەڵكی پێویست دەكرێن بەچاكترین شێوە دابینیان دەكەن.

ج- كەواتە: زەكات هەرچەندە ڕێژەییـە، بـەڵام لـە سـۆنگەی ئـەوەوە، كـە خـوای كاربەجێ چۆنیەتی دابەشـكردنی دیـاریكردوەو وەك بـاج نیـە، كـە دەوڵـەتو دەستەڵاتی سیاسیو وڵات بـۆی هـەبێ دەسـتكاریی (تـدخل)ی تێـدا بكـات، ئامانجــە لەبەرچاوگیــراوەكانی بــاجی هەڵكــشیو (الـضريبة التـصاعدية) دێنێتەدی، كە بریتیە لە كەمكردنـەوەی جیـاوازی نێـوان چیـــنو توێـژەكانی كۆمەڵگاو هاوسەنگیی (توازن) دروست كردن لەنێوانیاندا.

د- هەروەها زۆر لەو ئامانجانەی كە لایـەنگرانی باجـە هەڵكـشیوەكان (الـضرائب التـصاعدية) هەوڵو تەقەللایان بۆ دەدەن، ئیـسلام لـە ڕێـی چـەند یاسـایەكی شەرعییەوە زەمینەسـازی دابـین كردنیـانی كـردوە، وەك: مـیراتو ڕاسـپاردن (وصية)، وە قەدەغەكردنی سوود (الربـا)و فێـڵ (الغـش)و هێـشتنەوەی شـت بەمەبەستی گرانبوونی نرخ (الإحتكـار)، وەدەسـت بەسـەرداگرتن (مـصادرة)ی ماڵو سامانی وەدەستهێنراو لە ڕێی ناشەرعییەوە...هتد، كە بێگومـان ئـەم یاسایانە دەبنە هۆی وردو خاشكردنی سەرمایەكان (تفتيت الثـروات)و، لەیـەك نزیكخستنەوەی ئاستەكانی ژیانو گـوزەرانی خـەڵكو بـەرپاكردنی دادگـەریی، چونكە بێگومان پرژوبڵاوبوونەوەی ماڵو سامان بەنێو تاكـەكانی كۆمـەڵگاداو خڕنەبوونەوەو كەڵەكەنەبوونی لەدەست خەڵكێكی كەمدا، كـە كاكڵـەی ڕژێمـی سەرمایەدارێتی (الرأسمالية)یە، یەكێكـە لـە مەبەسـتە بـەرزە شـەرعییەكان (المقاصـد الشرعية العاليـة)، وەك خوای دادگەرو پەنهابیـــــن فەرموویـەتی: ﴿...كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ ...﴿٧﴾ الحشر﴾.

ه- ئەسڵی بیرۆکەی هەڵکشینی باج (تصاعد الضريبة)ش لە لایەن زاناو پسپۆڕانی دارایی‌و ئابووری ناسانەوە چەندان ڕەخنەی ئاراستە کراون، وەك:

یەکەم: دیاری کردنی ڕێژەو ئەندازەی هەڵکشینەکە هیچ بناغەیەکی زانستی‌و عەقڵی تەواو چەسپاویی نیەو بەگوێرەی بۆچوون‌و سەلیقەدانەرانی دەگۆڕێ! دیارە ئەمەش دەروازەی ستەم‌و بێدادیی‌و بێویژدانی ئاوەڵادەکات‌و هەرکاتێك لەگەڵ دەستەڵاتێکی ستەمکارو تەماعکاردا ڕووبەڕووبوونەوە پشتیان لەژێر باری باجدا دەشکێ.

دووەم: هەڵکشینی بەردەوام (التصاعد المستمر) لەڕووی حیسابییەوە سەری بە ئەنجامێکی سەیرو نەگونجاو دەکات! چونکە:

ئەگەر کەسێك هەزار (١٠٠٠) دیناری هەبێ‌و لەسەدا یەك (١٪)ی باج لەسەر بێت، کە دەکاتە دە (١٠) دیناری، بە پێی یاسای هەڵکشینی باج، ئەگەر دوای پەیدابوونی هەر هەزار (١٠٠٠) دیناری دیکە باجەکەی دوو چەندان بێتەوەو. وە هەروەها ئەوە کاتێك هەزارەی ژمارە سەدو یەك (١٠١)ی دێتە دەست، واتە: سەرمایەکەی دەبێتە (١٠١,٠٠٠) دینار، دەبێ هەزار دیناری ژمارە سەدو یەکەم هەموو بکاتەوە باجی خۆی- واتە باجی ئەو هەزار دینارە-و دە (١٠) دیناریشی بۆ قەرز بکات!!

سێیەم: شێوازی هەڵکشینی باج سەردەکێشێ بۆ تواندنەوەو نەهێشتنی چینە ساماندارەکان‌و تواندنەوەی سەرمایەکانیان‌و یەکسان کردنی خەڵك‌و جەماوەر لە هەژاریی‌و نەدارییدا!

چوارەم: هەروەها سەردەکێشێ بۆ ئەوە کە هیچ کەس نەتوانێ ئەندازەیەك پارە پەزمەندەو پاشەکەوت بکات‌و بێگومان لە ئاکامی ئەوەشدا بەرهەمهێنان‌و جم‌وجۆڵ‌و چالاکی ئابووری بەرەو ئیفلیجی دەچێت‌و پەکی دەکەوێت.

٦- دەستەبەرکەرەکانی زەکاتو باج (ضمانات الزكاة والضريبة)

بێگومانماڵو سامان لەلای ئینسان خۆشەویستەو لە دڵیدا شیرینە، وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ مِنَ ٱلنِّسَآءِ وَٱلْبَنِينَ وَٱلْقَنَٰطِيرِ ٱلْمُقَنطَرَةِ مِنَ ٱلذَّهَبِ وَٱلْفِضَّةِ ...﴿١٤﴾ آل عمران ﴾، واته: خۆشویستنی ئارەزووەکان بۆ خەڵکی ڕازێنراوەتەوە لە ئافرەتانو کوڕانو ماڵی پەزمەندەکراو لە زێڕو زیو..

هەربۆیەش لە دێرزەمانەوە خەڵکی هەوڵی خۆدزینەوەیان داوە لە باجدان، بەڵام بێجگە لە خۆشویستنی ماڵو سامان چەند شتێکی دیکەش دەوریان هەیە لەو مەسەلەیەدا، وەك: بڕوانەبوون بە دادگەرانەبوونی باج (ضریبة)ەکە، وە متمانە نەبوون بەوە کە ئەو باجانە لە بەرژەوەندیی گشتیدا بەکاردەهێنرێن، وە ئاگاداربوون لەوەی کە کەسانێکی دیکە خۆیان لە باجدان دەدزنەوە..

ئاشکراشە هەتا باجەکە قورستر بێتو قەناعەتی ئەوانەی لەسەریان پێویست کراوە بە دادگەرانە بوونی، یان بە چاك صەرفکردنی کەمتر بێت ڕێژەی ئەو ڕاکردنو خۆدزینەوەیە زیاتر دەبێت.

ئنجا ڕاکردنو خۆدزینەوەش لە باجدان زیانی جۆراو جۆری هەن، وەك:

زیان پێگەیاندنی خەزێنەی دەوڵەت، وە زیان گەیاندن بەو کەسانەی کە باج دەدەن، چونکە دەوڵەت ناچار دەبێت بۆ پڕکردنەوی کەلێنی خەزێنەکەی باجەکان قورستر بکات، یان باجی دیکە دابنێ، وە زیان گەیاندن بە کۆمەڵگا، کە بە هۆی کەلێن تێکەوتنی خەزێنەی دەوڵەتەوە لەگەلێك داموو دەزگاو پڕۆژەی خزمەتگوزاری بێبەش دەبن، وە سەرباری ئەو زیانانەش زەرەرو زیانی ئەخلاقیی بەهۆی بڵاوبوونەوەی فێڵو فەرەجو دزیو ناپاکیو باوەڕو متمانە بە یەکتر نەمانی ئەندامانی کۆمەڵگاو ...هتد.

جا ئێستا باسەرنج بدەین، داخۆ ئەو هۆکارانەی دەبنە مایەی دەستەبەرکردنی هەرکام لە باج و زەکات چین و چۆنن؟!

أ- دەستەبەرکەرەکانی باج:

یەك: هەق پێدان و ڕێگاپێدانی مشوورگێڕانی کاروباری دارایی، کە چاودێریی ماڵ و سامانی هاوولاتیان بکەن، بۆ ئەوەی نەتوانن فێڵ و فەرەج بکەن.

دوو: پابەند (ملزم)کردنی بابای خاوەن سامان، کە بەڕێك و ڕوونی دان بهێنێ بە ئەندازەی ماڵ و سامانەکەیدا، وە لە یاسای هەندێك لە دەوڵەتاندا بابای ساماندار سوێندیش دەدرێ، پاشان ئەگەر دەرکەوت سوێندەکەی بەدرۆ خواردوە سزای تایبەت بە سوێندخواردنی درۆی بەسەردا دەسەپێنرێ.

سێ: خەڵاتکردنی ئەو کەسانەی، کە بە بەڵگە ئیسپاتی دەکەن، کە فلانە سامانداره لە دانپێداهێنان (إقرار)ەکەیدا ڕاستی نەکردوەو ماڵ و سامانەکەی پەنهان کردوە.

چوار: گێڕانەوەی باج لە سەرچاوەی ماڵ و سامانەوە، وەك گێڕانەوەی باجێك، کە لە کارمەندان (موظفین) دەستێنرێ بەرلەوەی بگاتە دەستیان.

پێنج: سەپاندنی سزا دارایی و تاوان (جنائی)ی یەکان بەسەر ئەو کەسانەدا، کە خۆیان لە باج دان دەدزنەوەو فرت و فێڵ دەکەن.

شەش: مافی ئیمتیاز پێدانی خەزێنەی دەوڵەت لە وەرگرتنەوەی قەرزی باج، بەسەر باقی خاوەن قەرزەکانی دیکەدا.

ئەمانە سەرجەم ئەو چارەسەرو ڕێیانەن، کە پسپۆڕانی دارایی و ئیداریی هاوچەرخ بۆ ڕێگا لێگرتن و چارەکردنی دیاردەی خۆدزینەوە لە باج دان دیارییان کردوون، بەڵام زۆرجاران شارەزایانی بواری ماڵ و دارایی دانیان پێداهێناوە، کە لە ئاقار دیاردەی ناوبراودا دەستەپاچەن! بەتایبەت بۆ چەند جۆرە ماڵ و سامانێك، کە

خاوەنەکانیان دەتوانن هەمووی، یان هەندێکی بشارنەوەو نەهێڵن بکەوێتە بەرچاوی ڕواڵەت بینی یاسا (قانون)! ئەمجار بابزانین دەستەبەرکەرەکان (ضمانات)ی زەکاتی ئیسلامی چین‌و چۆنن؟!

ب- دەستەبەرکەرەکانی زەکات:

ئەو هۆکارانەی کە زەکات دران لەلایەن بابای مسوڵمانی ساماندارەوە دەستەبەر دەکەن بە گشتی دوو جۆرن:

یەکەم: دەستەبەرکەرە مەعنەویی‌و ڕەوشتییەکان:

یەک: وەك لە باسەکانی ڕابردوودا چەندان جار دوپاتمان کردەوە، کە زەکات‌و ماڵ‌و سامان بەخشین لەڕێی خوادا جۆرێکە لە جۆرەکانی خواپەرستیی، چونکە زەکات یەکێکە لە پێنج پایە گەورەو گرنگەکانی ئیسلامەتی‌و خوای بێ وێنەو کاربەجێ کردوویەتی بە هاوشانی نوێژ! ﴿فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّوا۟ سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾ التوبة﴾، کەواتە بابای زەکاتدەرو ماڵ‌و سامان لە ڕێی خوادا بەخشەر، دەزانی‌و دڵنیایە، کە هەڵسوکەوت (تعامل) لەگەڵ خوای پەروەردگارو پەنهان بین دەکات، پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: **((أن الرجل ليتصدق بالصدقة من الكسب الطيب- ولا يقبل الله الا طيبا – فيتلقاها الرحمن تبارك وتعالى بيده، فيربيها كما يربي أحدكم فلوه..))** رواه البزاز عن عائشة رضي الله عنها ورجاله ثقات، واتە: کابرا جاری وایە خێرێك دەکات بە ماڵێکی حەڵاڵ- وەخواش تەنیا شتی حەڵاڵ وەردەگرێ- جا خوای بە بەزەیی‌و بەخشندەی خاوەن پایەو بەرزی بەدەستی خۆی وەریدەگرێ‌و زیادی دەکات‌و پەروەردەی دەکات، وەك چۆن یەکێکتان جوانووەکەی بەخێو دەکات..

دوو: هەروەها بابای بەخشەر دەزانێ، کە خوای پەروەردگار چاودێرو ئاگادارەو ئاشکراو پەنهان دەبینێ، وەك فەرموویەتی: ﴿ يَعْلَمُ خَآئِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي ٱلصُّدُورُ ﴿١٩﴾ غافر﴾، واتە: خوا- جل جلالە- ناپاکییەك، کە بە سیلەی چاودەکرێو ئەوەی، کە سینەکان پەنهانی دەکەن دەیزانێ، جا ئاشکرایە، کە بابایەك بڕواو قەناعەتی وابێت نەك لەبەر خەڵكو لەترسی یاساو سزای دنیا، بەڵکو لەبەرخواو لەترسو بیمی دواڕۆژ، نەك بەدەست بگرە بەزمانو بەدڵیش ناتوانێ خیانەتو ناپاکیی بکات.

سێ: بابای مسوڵمان مەبەست (غایة)ی ژیانی دنیای بەخششو پاداشتو ڕەزامەندیی خوایە لەدوا ڕۆژداو، دنیاو ژیانی دنیا تەنیا وەك وەسیلەی وەدەستهێنانی ئەو ئاواتە بەرزو پیرۆزە سەیر دەکات، ئەگەرنا بەشتێکی یەکجار کەمو گچکەو نابووتی دادەنێ، وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی:

﴿ قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَٰلٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾ التوبة﴾.

چوار: وە بابای مسوڵمانو دیندار دڵنیاو مسۆگەرە، کە بەو زەکاتدانو ماڵو سامان بەخشینەی هەم خۆی پاكو چاك (تزکیة) دەبێت: ﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا ...﴿١٠٣﴾ التوبة﴾، وە هەم ماڵو سامانەکەیشی پاك دەبێتەوەو گەشەو زیاد دەکات: ﴿... وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾ سبأ﴾، واتە: وەهەر شتێك ببەخشن خوا کەلێنی پڕدەکاتەوە، وە ئەو چاکترین ڕۆزیی دەرە.

پێنج: دیسان بابای مسوڵمان ئەو ئەندازەیەی، کە وەك زەکات دەیدات، بە مافی ئەوانەی دەزانێ، کە خوا دیاری کردوونو لە خۆی بە حەرام دەزانێ، چونکە خوا ئەو ئەندازەیەی بۆ ئەو کەسو شوێنانە دیاری کردوە کە باسی کردوونو، فەرمووشیەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا ...﴿٥٨﴾ النساء﴾، واتە: خوا فەرمانتان پێ دەکات، کە سپاردەکان بگێڕنەوە بۆ خاوەنەکانیان..

لە ڕاستیدا مسوڵمانان بەگشتی یەکجار هەستیار (حساس)ن، کە دینارێکی زەکات ڕەگەڵماڵو سامانەکانیان بکەوێ، چونکە دڵنیان، کە ئەو دینارەماڵێکی حەرامە لێیانو، دەبێ بەزووترین کات خۆیانی لێ قوتار بکەنو، تەسلیمی خاوەنی شەرعیی خۆی بکەن.

دووەم: دەستەبەرکەرە ئیداریی‌و یاساییەکان:

ئیسلام وەك چۆن لە ڕێساو یاساکانیدا حیسابی تەنیا بۆ ڕواڵەتی ئینسان نەکردوەو دیوی پەنهانو دەروونو ویژدانیشی لەبەرچاو گرتوە، بەهەمان شێوەش بەتەمای هاندەرو پاڵنەرە دەروونییەکان، وازی لە ئینسان نەهێناوەو حیسابی بۆ سزاو پاداشتو لێپرسینەوە دنیاییەکانیش کردوە.

جا دەستەبەرکەرەکانی زەکاتدان بە شێوەیەکی شەرعییانەی ڕێكو پێك لە ڕووی ئیداریی‌و یاساییەوە، لە چەند شتێکدا خۆیان دەنوێنن، کە ئەمانە گرنگترینیانن:

یەك: فەرمان کردن بە هاوکاریکردنی کاربەدەستانی کۆکەرەوەی زەکات:

پێغەمبەری خوا ﷺ لە چەندان فەرمایشتیدا فەرمانی کردوە، کە بابای خاوەن سامان هاوکاری کاربەدەستانی زەکات بکاتو، هیچ شتێکیان لێ نەشارێتەوە، تەنانەت ئەگەر کاربەدەستەکان زیدەڕۆیی‌و ستەمیش بکەن، بۆ وێنە:

* **((سيأتيكم ركب مبغضون فأذا أتوكم فرحبوا بهم، وخلوا بينهم وبين ما يبتغون فأن عدلوا فلأنفسهم وان ظلموا فعليها، فان تمام زكاتكم رضاهم، وليدعوا لكم))** رواه ابوداود، واته: -ئەی ساماندارەکان!-کۆمەڵێك دێنە لاتان ڕەزایان قورسە، جا هەرکاتێك هاتنە لاتان بەخێریان بێنن، وە ئەوەی، کە لێتان دەخوازن- لەماڵی زەکات- تەسلیمیان بکەن، جا ئەگەر دادگەرییان کرد ئەوە بۆ خۆشیان قازانجە، بەڵام ئەگەر ستەمیان کرد، ئەوە بۆ خۆیان خراپە، ڕەزامەندی ئەوانیش لەوەدایە، کە زەکاتەکانتان بە تەواوی بدەنێ، ئنجا با ئەوانیش دووعای خێرتان بۆ بکەن.
* **((عن جرير بن عبدالله ﷺ قال جاء ناس من الاعراب الى رسول الله ﷺ فقالوا، إن ناسا من المصدقين يأتوننا فيظلموننا، فقال ﷺ: أرضوا مصدقيكم قالوا: وإن ظلمونا ؟! قال: أرضوا مصدقيكم..))** رواه ابوداود واللفظ له وأخرجه مسلم والنسائي، واته: خەڵكێك لە عارەبە خێڵەکییەکان هاتنە لای پێغەمبەری خوا ﷺو گوتیان: کەسانێك لە زەکات وەرگرەکان دێنە لامانو ستەممان لێ دەکەن، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوانەی زەکاتتان لێ وەردەگرن ڕازییان بکەن، گوتیان: ئەگەر ستەمیشمان لێ بکەن؟ فەرمووی: زەکات لێ وەرگرەکانتان ڕازی بکەن.

دوو: قەدەغەکردنی فرتو فێڵ بۆ خۆ دەربازکردن لە زەکاتدان:

ئیسلام هەر جۆرە فێڵو تەڵەکەیەکی قەدەغە کردوە، کە بەمەبەستی خۆدزینەوە لە زەکات بکرێ، وەك چۆن بەگشتی هەرجۆرە فێڵو پیلانێکی قەدەغەکردوە، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((من غش فليس منا))** رواه البخاري، واتە: هەر کەسێك فێڵ بکات لە ئێمە نیە. وە (بخاري) ئەم فەرموودەیەی کردۆتە بەڵگەی قەدەغەبوونی فێڵو تەڵەکە بۆ زەکات نەدان:

* ((لا يفرق بين مجتمع ولا يجمع بين متفرق خشية الصدقة)) رواه البخاري عن أنس رضي الله عنه، واتە: نابێ ئاژەڵی کۆ بڵاوبکرێن، یان هی بڵاو کۆبکرێنەوە لە ترسی زەکاتدان.

وە (أبو يوسف) لە کتێبی (الخراج)دا گوتوویەتی: (لا يحل لرجل يؤمن بالله واليوم الآخر منع الصدقة، ولا إخراجها من ملكه إلى ملك جماعة غيره ليفرقها بذلك فتبطل الصدقة عنها، بأن يصير لكل واحد منهم من الأبل والبقر والغنم مالا تجب فيه الصدقة، ولا يحتال في إبطال الصدقة بوجه ولا سبب)، واتە: هەر پیاوێك بڕوای بەخواو بە ڕۆژی دوایی هەبێ بۆی نیە زەکات نەدات، وە بۆی نیە بە مەبەستی بڵاوکردنەوەو زەکات لێنەکەوتنی لە خاوەنێتی خۆی بیبباتەدەرو بە کەسانێکی دیکەی ببەخشێ، بەجۆرێك کە هەر کامێکیان هەر هێندە حوشترو مانگاو مەڕو بزنی هەبن، کە زەکاتیان لێ نەکەوێ، وەنابێ بە هیچ ڕەنگێك‌و بە هیچ هۆیەك فێڵ بکات بۆ زەکات نەدان.

جا هەرچەندە کەمێك لە زانایان وەك (إبن الجوزي) فێڵ کردنی بە ڕواڵەت شەرعییان، بەدروست زانیوە، بۆ وێنە: کابرایەك بەرلەوەی کاتی زەکاتدان بێت ماڵ‌و سامانەکەی بەژنەکەی ببەخشێ، پاشان ژنەکەیشی پێی ببەخشێتەوە!!

بەڵام زۆربەی هەرزۆری نزیك بەیەکدەنگیی زانایان، بەو جۆرە فرت‌و فێڵانە زەکاتی لەسەر لاناچێ‌و هەر فەرزە بیدات، (إبن القيم الجوزية)ش لە کتێبی[1]: (إغاثة اللهفان)و لە کتێبی[2]: (إعلام الموقعين عن رب العالمين)دا زۆر چاك بەرپەرچی ئەو جۆرە بۆچوونانەی داوەتەوە.

پێشم وایە جگە لەو فەرمایشتەی، کە (بخاري) لە (أنس بن مالك)ەوە هێناویەتی، فەرموودەی: ((إنّما الأعمال بالنيات وإنّما لكل أمرئ ما نوى)) متفق عليه، چاکترین بەڵگەی ڕوون‌و بێ چەندوچوونی حەرامی هەرجۆرە فرت‌و فێڵێکە.

---

١) بڕوانە: ج١، ص٣٦٨-٤٦٩، ط دار الحديثة، تحقيق وتعليق: مجدي فتحي السيد.

٢) بڕوانە: ج٣.

سێ: سزاو جەزرەبەدانی بابای زەکات نەدەرو ماڵو زەکات لێ ئەستاندنی:

زانایان پاش یەکدەنگ بوونیان لەسەر ئەوە، کە زەکات لێ وەرگرتنی ساماندارەکان فەرزەو لەسەر کۆمەڵگاو دەسەڵاتی شەرعیی مسوڵمانان پێویستە بەتۆبزیی لێیان بستێنێ، هەرکاتێك بەخۆشی نەهاتنە ژێرباری شەرعو ملیان نەدا.

لەوبارەوە کە ئایا پێویستە چۆن چۆنی سزا بدرێنو تەمبێ بکرێنو جگە لە زەکاتەکەیان ماڵو سامانی دیکەیان لێ بستێنرێ یان نا؟! ڕایان جیاوازە، بەڵام ڕای زۆربەیان کە چەند دەقێکی قورئانو سوننەتیش بەبەڵگە دێننەوە بەهێزترە، کە بریتیە لە: ((لێ ئەستاندنی ئەو ئەندازە زەکاتەی کە لەسەریان فەرزبووە، وە سزادانیشیان بە لێ زەوت کردنو دەست بەسەرداگرتنی ئەندازەیەك لە ماڵو سامانەکانیان، بەپێی بۆچوون (إجتهاد)ی دەسەڵاتی شەرعییو کاربەدەستانی مسوڵمانان)).

ئەو دەقانەش، کە بە بەڵگەیان دێننەوە لەوبارەوە ئەمانە گرنگترینیانن:

* ﴿... فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّوا۟ سَبِيلَهُمْ ...﴾ ﴿٥﴾ التوبة، کەواتە: چەمکی پێچەوانەی (مفهوم المخالفة)یەکەی: ئەگەر نوێژیان بەرپانەکردو زەکاتیان نەدا، تۆبەکەیان ئیعتیباری پێناکرێو نابێ وازیشیان لێ بهێنرێ!.

* (أبوبكر الصديق)یش خوا لێی ڕازی بێ لە کاتی جەنگەکانی هەڵگەڕانەوە (حروب الردة)داو لە وەڵامی کەسانێکدا، کە ڕەخنەیان هەبوو لە جەنگ کردنی لەگەڵ زەکات نەدەراندا، گوتی: (والله لو منعوني عقالا كانوا يؤدونه إلى رسول الله ﷺ لحاربتهم عليه) رواه الجماعة إلاّ إبن ماجه عن أبي هريرة ﷺ.

* هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ دەربارەی زەکات نەدەران فەرموویەتی: ((..ومن منعها فإنا آخذوها وشطر إبله عَزْمة من عزمات ربّنا تبارك وتعالى..)) رواه أحمد وأبو داود والنسائي، واته: ..وەهەر کەسێك نەیدات ئەوە ئێمە لێی دەستێنین‌و نیوەی حوشترەکانیشی لێ زەوت دەکەین، بڕیارێکە لە بڕیارەکانی پەروەردگارمان..

ئنجا وەك زانایان گوتوویانە[1]: سزای دارایی (العقوبة المالية) بەچەندان بەڵگە سەلمێنراوە، کە شتێکی ڕەوایە، یەکێکە لەو مەسەلانەش، کە دەکەوێتە جوغزی سیاسەتی شەرعییەوەو چۆنیەتی‌و ئەندازەکەی پەیوەستە بە بۆچوون‌و ئیجتیهادی کاربەدەستانی دەوڵەتەوە، کەواتە: ئەوەی کە لەو فەرموودەیەی پێشودا هاتوە: (فإنا آخذوها وشطر إبله) مەبەست پێی دیاریکردنی ئەندازەی سزای دارایی نیە بۆ بابای زەکات نەدەر، بەڵکو مەبەست پێی ئەسڵی ڕەوابوون‌و شەرعیی بوونیەتی.

لە ئەنجامی ئەم بڕە توێژینەوەیەشدا بۆمان دەرکەوت، کە خوای کاربەجێ‌و پەنهان بین بۆ ئەوەی مسوڵمانان کەمتەرخەمی لە زەکاتداندا نەکەن‌و وەك پێویست جێبەجێی بکەن، کۆمەڵێك هۆکارو دەستەبەرکەری وای بۆ داناون کە جێبەجێ کردن‌و بەجێی خۆی گەیاندنی زەکات مسۆگەر دەکەن، بەپێچەوانەی باجەوە کە وەك پێشتر باسمان کرد دزیی‌و فزیی‌و پاشقولگرتن‌و ژێربەژێریی زۆری تێدا دەکرێ، لەگەڵ ئەو هەموو دەستەبەرکەرو هۆکارانەدا کە بۆی دانراون!

---

١) (ابن القيم الجوزية) لە کتێبی: (الطرق الحكمية في السياسة الشرعية)، ص٢٤٥-٢٤٩، چەندان بەڵگەو وێنەی جۆراوجۆری لە ژیانی پێغەمبەرو ﷺ چوار جێنشینەکانیدا بۆ ئیسپاتی شەرعیی بوونی سزاو تۆڵەی دارایی هێناونەوە، وە گوتوویەتی: (وهذه قضايا صحيحة ومعروفة وليس بسهل دعوى نسخها، من قال: إن العقوبات المالية منسوخة وأطلق ذلك فقد غلط على مذاهب الأئمة نقلاً وأستدلالاً..)، هەروەها (ابن تيمية) لە چەند شوێنێکی (مجموع الفتاوى) کەیدا روونی کردۆتەوە، کە تەمبێ کردن (التعزير) بە سزا ماڵییەکان ڕەوایە (والتعزير بالعقوبات المالية مشروع) بڕوانە: ج٢٠، ص٢١٠-٢١١، وە ج٢٨، ص٦٤-٦٧، وە ج٢٩، ص١٦٤.

٧- ئایا وێڕای زەكات دروستە باجیش دابنرێ؟!

ئایا دەستەڵات‌و دەوڵەتی ئیسلامیی كە كاروباری مسوڵمانان هەڵدەسووڕێنێ وێڕای وەرگرتنی زەكات، كە خوای پەروەردگارو پێغەمبەری سەروەری ﷺ رایان گەیاندوە، كە لەسەر مسوڵمانانی ساماندار پێویستە بیدەن، بۆی هەیە چەند جۆرە باجێكیش وەربگرێ بۆ دابینكردنی كۆمەڵێك بەرژەوەندیی گشتی كۆمەڵگاو ئیدارەو هەڵسووڕاندنی كاروبارەكانی حوكم‌و وڵات؟!

بۆ وەڵامدانەوەیەكی تێرو تەسەلی پرسیاری سەرەوە، پێویستە سێ كورتە باس لە سێ بڕگەی سەربەخۆدا بخەینەڕوو:

یەك: چەند بەڵگەیەك لەسەر دروست (جائز) بوونی وەرگرتنی باج.

دوو: ئەو مەرجانەی، كە ڕەچاوكردنیان پێویستە بۆ وەرگرتنی باج.

سێ: بەڵگەكانی ئەوانە، كە باج بەڕەوا نازانن‌و بەرپەرچدانەوەیان.

یەك: چەند بەڵگەیەك لەسەر دروست (جائز) بوونی وەرگرتنی باجەكان.

أ- پێویست بوونی هاوكاریی‌و مشوورخۆریی كۆمەڵایەتی (التضامن الأجتماعي):

پێشتر -لە خاڵی دووەمی بەندی یەكەمدا لە ژێر ناونیشانی (ماڵ بەخشینی فەرز)دا- ڕوونمان كردۆتەوەو بە چەندان بەڵگەش سەلماندوومانە، كە جگە لە زەكات، لە چەندان حاڵەتدا لەسەر ئینسانی مسوڵمان‌و كۆمەڵی مسوڵمان پێویست دەبێ كە لە ماڵ‌و سامانی خۆیان صەرف بكەن‌و ببەخشن، جا لێرەدا بە پێویستی نازانم ئەوەی لەوێ گوتراوە دووبارەی بكەینەوەو خوێنەری بەڕێز حەواڵەی ئەوێ دەكەمەوە.

ب- ئەو کەس‌و شوێنانەی زەکاتیان تێدا خەرج دەکرێ کەمن‌و ئاتاجی‌و پێداویستیەکانی کۆمەڵگاو دەوڵەت زۆر زۆرن:

وەك پێشتر ڕوون کرایەوە زەکات یەکێکە لە خواپەرستییە مەزنەکانی ئیسلام‌و چۆنیەتی کۆکردنەوەو دابەشکردن‌و خەرج کردنیشی لەلایەن شەرعەوە دیاریکراوەو هیچ کەسێکیش بۆی نیە دەستکاریی بکات، بەلاّم بەرژەوەندییەکانی کۆمەڵگاو پێداویستییەکانی زۆرو زەوەندن، ئنجا ئەگەر وشەی: (في سبيل الله) وەك پێشتر روونمان کردەوەو بەڵگەشمان لەسەر هێناوە، -وەك زۆربەی زانایان گوتوویانە- بەس جیهادو جەنگ‌و جەنگاوەران نەگرێتەوەو بەرژەوەندییە گشتی‌و بالاّیەکانی کۆمەڵگاش بگرێتەوە، ئەوە دیسان زۆجاران زەکات زۆر لەوە کەمترە، کە بتوانێ هەموو ئەو کارو بەرژەوەندیانە پێکبێنێ، کە گەلێك جاران کۆمەڵگاو دەوڵەت پەکیان لەسەریان دەکەوێ، لە هەموو بوارەکانی جەنگیی‌و ئاوەدانیی‌و کشتوکاڵ‌و پیشەسازیی‌و زانستیی‌و کۆمەلاّیەتییدا.

ئنجا ئەگەر یەکێك بپرسێ: کە ئایا کاتی خۆی دەوڵەت‌و کۆمەڵگا پارەو مەسرەفی ئەو جۆرە شتانەی لە چ سەرچاوەو ڕێیەکەوە دابین کردوە؟! لە وەلاّمدا دەڵێین: کاتی خۆی ئەو ماڵ‌و سامانە زۆرانەی کە مسوڵمانان بەهۆی جەنگەوە -کە غەنیمەت‌و دەستکەوت (الغنيمة)ی پێ دەڵێن- و چ بەبێ جەنگ‌و کوشتار- کە ماڵی هاتووەوە (مال الفيء)ی پێ دەگوترێ -دەستیان دەکەوت، ئەو کارانەیان پێ ئەنجام دەداو بەرژەوەندییە گەورەو گرنگەکانی کۆمەڵگاو دەوڵەتیان پێ دابین دەکردن.

ئاشکراشە، کە یاسای: (مالا يتم الواجب إلا به فهو واجب) (هەر شتێك فەرزێك پەکی لەسەری بکەوێ ئەو یش فەرز دەبێ)، دەگونجێ بکرێتە بناغەی باج وەرگرتن بۆ هێنانەدی هەموو ئەو ئامانجە شەرعییانەی، کە کۆمەڵگاو دەوڵەتی ئیسلامیی پێیان ئاتاجن.

ج- چەند بنچینەیەکی شەرعیی گشتی (قواعد شرعیة کلیة):

جگە لە بنچینەی شەرعیی ناوبراو: (مالا یتم الواجب إلا بە فهو واجب) زانایانی شەرعزان لە ئەنجامی سەرنجدانو تێوەڕامانی دەقەکانی قورئانو سوننەتدا چەندان[1] بنچینەی شەرعییان هەڵێنجاون، کە دەبنە مایەی بەرچاوڕوونیی مسوڵمانانو باشتر بەهرە وەرگرتنیان لە قورئانو سوننەتو بەهەڵەدانەچوون لە فام کردنو وەرگرتنی حوکمە شەرعییەکاندا، لێیان بۆ وێنە هەندێك لەو بنچینانەی، کە پەیوەستن بەو بابەتەی ئێمەوە:

* (درء المفسدة مقدم علی جلب المصلحة) لابردنی زیان پێش وەدەستهێنانی بەرژەوەندیی دەخرێ.

* (یُتحَمل الضرر الخاص لدفع ضرر عام) چاوپۆشی لە زیانی تایبەت دەکرێ لە پێناوی نەهێشتنی زیانی گشتیدا.

* (تفویت أدنی المصلحتین تحصیلاً لأعلاهما) بەرژەوەندیی گچکە بە قوربانی هی گەورە دەکرێ.

جا بێگومان ئەم بنچینانەو هاوێنەکانیان، نەك تەنیا بەڵگەی ڕەوا (موباح)بوونی دانانی باجەکانن بۆ دورخستنەوەی زیانو مەترسییەکانو هێنانەدی بەرژەوەندییە گەورەو گرنگەکانی ئوممەتو دەوڵەتی ئیسلامیی، بگرە بەڵگەی پێویست کردنیشیانن‌و، بەتایبەت لەم ڕۆژگارەدا کیانو دەوڵەت بەبێ ئەوە بەڕێوەچوونی زەحمەتە، ئەگەر مەحاڵیش نەبێ.

---

١) بۆ وێنە سەرنجی: (الأشباه والنظائر)ی (إبن نجیم) و نەوەی (سیوطي) و (أصول التشریع)ی (خضري بگ)بدە.

د- جیهادکردن بەماڵو سامان:

خوای پەروەردگارو باڵادەست لە چەندان دەقی قورئانێدا فەرمانی بە مسوڵمانان کردوە، کە بە ماڵو سامانیان لە ڕێی خوادا جیهاد بکەن، وێڕای سەرو گیانیان:

* ﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّٰدِقُونَ ﴿١٥﴾ الحجرات﴾.

* ﴿تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ الصف﴾.

* ﴿وَأَنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ ۛ وَأَحْسِنُوٓا۟ ۛ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾ البقرة﴾.

ئاشکراشە، کە جەنگو جیهاد لە بەرانبەر دوژمنانو ناحەزانداو پارێزگاریی لێکردنی پیرۆزییەکانی ئیسلامو حورمەتەکانی ئوممەتو سنوورەکانی دەوڵەت وێڕای چەكو جبەخانەو جەنگاوەران، پێویستی بەزۆر شتی دیکەش هەیەو، مسوڵمانان کاتێك دەتوانن بەرەنگاریی فێڵو پیلانو نەخشەی ئیبلیسانەی کافرو مونافیقانو هێرشو پەلامارەکانیان بکەنو بەچۆکیان دابێننو بیانگەوزێنن، کە لە هەموو بوارەکانی ئابووریيو پیشەسازییو زانستی و...هتددا بەهێزو پێز بنو، بێگومان ئەمەش بەبێ هاوکاریی جیددیی مسوڵمانان بەگشتیو بەتایبەت پارەدارەکانیان ناکرێ.

هەربۆیەش زانایانی[1] ئیسلام بەڕەوایان زانیوە، کە کاربەدەستو مشوورگێڕانی مسوڵمانان بەزۆر ماڵو دارایی لە مسوڵمانانی هەبوو وەربگرن لەو حاڵەتانەدا.

ه- ڕەنج لە بەرانبەری گەنجو ئێش لە بەرانبەری نۆشدا:

بێگومان ئەو ماڵو داراییەی، کە بەهۆی باجەکان (ضرائب)ەوە کۆدەبێتەوەو دەڕژێتە خەزێنەی دەوڵەتەوە، هەر لە پێناوی بەرژەوەندییە گشتییەکانی کۆمەڵگادا خەرج دەکرێو هەموو لایەك لێی بەهرەمەند دەبن، بۆ وێنە: بەرگرییکردن لە وڵاتو، چەسپاندنی هێمنیو ئاسایشو، فێرکردنو پەروەردەکردنو، ئاوەدانیو بەرەو پێش بردنی ژیانو گوزەرانی خەڵكو، تەندروستیی گشتیو، ڕێگاو بانو هۆیەکانی هاتوچۆو گواستنەوەو...هتد، کەواتە هەموو ئەوانەی، کە ئەوجۆرە خزمەتگوزارییانەیان پێشکەش دەکرێن، مادام دەوڵەت سەربەخۆو بەبێ هاوکاریی ئەوان لە توانایدا نەبێ پێویستە بەپێی توانایان هاوکاریی بکەن، چونکە خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿...وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ...﴾ (٢) المائدة، وە بەدەردی پێشینان گوتوویانە: (ئەوە ڕۆنی خۆیان هەر لەسەری خۆیان دەدرێتەوە)، عارەبیش گوتوویانە: (الغُنْمُ بالغُرْمِ).

دوو: ئەو مەرجانەی کە ڕەچاوکردنیان پێویستە بۆ وەرگرتنی باج:-

أ- پێویستییو ئاتاجیی ڕاستەقینە هەبێو چارەی دیکەش نەبێ:-

دیارە ئەسڵ پاراستنی ماڵو سامانی خەڵكو پارێزگاریی لێکردنی خاوەنێتی یانو ئەرك نەخستنە سەر شانیانە، مەگەر بە بەڵگەیەکی شەرعیی ڕوونو بێ چەندو چوون، بۆیە یەکەمین مەرجی دروست (جائز)بوونی باج وەرگرتن لە خەڵکی

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة) ج٢، ص١١٠٢، کە لە (إبن تيمية) و لە (الجويني) خاوەنی کتێبی: (غياث الأمم)ەوە هێناویەتی.

ئەوەیە، کە دەوڵەتو کۆمەڵگا، ئاتاجیی‌و پێویستیی ڕاستەقینەیان هەبێ، وە بێجگە لە باج وەرگرتن هیچ چارەی دیکەشیان لەبەردەمدا نەبێ!

شایانی باسیشە، کە زاناو پێشەوایانیشمان سەخت گیرییان لەم مەرجەدا کردوە، نەوەك دەسەڵاتدارەکان بۆ زیادەڕۆیی تێرکردنی ئارەزووەکانیان، باری شانی خەڵکی بە باجەکان قورس بکەن!

لە مێژووی ئیسلامییدا، زۆر هەڵوێستی مەردانەو بوێرانەی زانایان لە بەرانبەر حوکمڕاناندا، لەوبارەوە بە خەتی پڕشنگدار تۆمارکراون، بۆ وێنە:

یەکەم:(١) کاتێك سوڵتانی میصر (سیف الدین: قطز) ویستی لەشکر ئامادە بکات بۆ جەنگی تەتەرەکان، زاناو شەرعزانانو قسەڕۆیشتوانی وڵاتی بانگ کردنو ڕاوێژی پێکردنو، پێشنیاری کرد، کە ماڵو سامان لە خەڵکی وەربگیرێو بۆ پڕچەککردنو خۆئامادەکردن بەکاربهێنرێ، لەوبارەوە قسەو باسکراو هەموو لایەك چاوەڕێی قسەو بڕیاری: (سلطن العلماء: العز بن عبدالسلام) بوون، (ابن عبد السلام)یش بە (قُطُز)ی گوت: (هەر کاتێك دوژمن بەسەر وڵاتی مسوڵمانانی داداو داگیری کرد، لەسەر تێکڕای خەڵکی فەرزە، کە لەگەڵی بجەنگن، ئنجا بە مەرجێك هیچ لە خەزێنە (بیت المال)دا نەمابێو، هەرچی جلو بەرگو کەلوپەلی زێڕ کفتکراوو گرانبەهاتان هەیە فرۆشتبتانو، هەرکام لە سەربازەکان تەنیا وڵاخو چەکەکەیان هەبێو، لەگەڵ خەڵکیدا یەکسان بن، ئەوە بۆتان هەیە بە ئەندازەی ئەوە، کە جیهادەکەتان پێویستیەتی لە میللەت وەربگرن، بەڵام پارە لە خەڵکی وەرگرتن لە حاڵێکدا، کە پارەو سامانو کەلوپەلی گرانبەها لە دەستی جەنگاوەران (واتە دەوڵەتو کاربەدەستانی)دا مابێ، ئەوە نابێو دروست نیە).

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٠٨٠، کە لە (النجوم الزاهرة)، ج٧، ص٧٢-٧٣، وەریگرتوە.

دووەم: هەروەها هەڵوێستێکی کتومتو بەوشێوەیەش لەنێوان پێشەوا (نووي)و (الظاهر بیبرس)ی دەستەڵاداری شامیشدا دووبارە بۆتەوە، کە سەرەنجام (الظاهر) ئەو پێشەوا ناودارە پارێزکارو فیداکارە دەردەکات، ئەویش دیمەشق بەجێ دەهێڵێو پاشان هەرچەندە لەسەر داواو تکای زانایانی دیکە (الظاهر) پەشێمان دەبێتەوەو داوای لێدەکات کە بگەڕێتەوە، بەڵام (نووي) ڕازی نابێو دەڵێ: هەتا ظاهیر لەوێ دابێ ناچمەوە نێوی! وە ظاهریش پاش مانگێک دەمرێو جا لە نامەیەکیدا، کە بۆ سوڵتان ظاهیری نووسیوەو ئامۆژگاری کردوە، گوتوویەتی:

(ولا يحل أن يؤخذ من الرعية شيء، مادام في بيت المال شيء من نقد أو متاع أو أرض أو ضياع تباع أو غير ذلك، وهؤلاء علماء المسلمين في بلاد السلطان –أعز الله أنصاره- متفقون على هذا)[1]، واتە: وەڕەوا نیە هیچ شتێك لە ماڵو سامانی میللەت وەربگیرێ، هەتا شتێك لە دراو، یان کەلوپەل، یان زەویو زارێك، کە بفرۆشرێو هەر شتێکی دیکەش لە خەزێنەدا مابێ، وە ئەوانەش زانایانی مسوڵمانانان لە وڵاتی سوڵتاندا –خوا پشتیوانەکانی سەربخات- هەموویان لەسەر ئەوە یەکدەنگن.

ب- باجەکان بە شێوەیەکی ڕاستو دادگەرانە دابنرێن:

مەرجی دووەمی وەرگرتنی باجەکان (أخذ الضرائب)، ئەوەیە کە دەبێ بە شێوەیەکی ڕەواو دادگەرانە دانرابن، ئاشکراشە کە لێرەدا مەبەستمان یەکسانی (المساواة) نیە، کە بێگومان یەکسانکردنی داراو نەدارو هەبووو هەژار، ستەمەو دادگەریی نیە! بەڵکو دادگەریی ئەوەیە، کە هەرکەسە بە ئەندازەی توانـاو دەست ڕۆیشتنی خۆی باجی بخرێتە سەر ئەستۆ.

---

١) بڕوانە: (فقە الزكاة)، ج٢، ص١٠٨٠- ١٠٨١، کە لە: (ترجمة الأمام نووي)ی الحافظ السخاوي وەریگرتوە.

ئنجا مەرجیش نیە، کە جیاوازی باجەکان تەنیا لەو ڕووەوەو بێ کە باسکرا، بەڵکو جاری وا هەیە لەبەر هێنانەدی بەرژەوەندییەکی ئابوورییە، وەك (أبو عبيد) لە (إبن عمر) وە خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە[1]: (كان عمر يأخذ من النبط: من الزيت والحنطة نصف العشر لكي يكثر الحمل إلى المدينة، ويأخذ من القطنية العشر)، واتە: عومەر (خوا لێی رازی بێ) لە نەبەطی یەکان[2] لە زەیتو گەنمو بیست یەك (١/٢٠)ی وەردەگرت (وەك باج) بۆئەوەی باری زۆر ـی زەیتو گەنم- بۆ شاری مەدینە بێنن، وە دەییەك (١/١٠)ی لە لۆکەفرۆشەکان وەردەگرت.

هەروەها (أنس بن مالك) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە عومەر خوا لێی رازی بێ، وەك یاسایەك دایبنابوو کە: (أن يؤخذ من تجار أهل الحرب العشر، ومن تجار أهل الذمة نصف العشر، ومن تجار المسلمين ربع العشر)[3]، واتە: بازرگانەکانی ئەهلی جەنگ دەییەکیان لێ وەربگیرێو، بازرگانەکانی هاوپەیمان بیست یەكو، بازرگانەکانی مسوڵمانانیش چل یەك.

ج- دەبێ باجەکان لە بەرژەوەندی‌یەکانی میللەتدا صەرف بکرێن:

بەڵێ تەنیا ئەوەندە بەس نیە، کە باجەکان بەهەق وەربگیرێنو بەدادگەرییش وەرگێرانەکە جێبەجێ بکرێ، بەڵکو پێویستە پاش کۆکرانەوەش بەپێی یاساکانی شەرعو لە پێناوی دابینکردنی بەرژەوەندییە گشتییەکانی کۆمەڵگاو دەوڵەتدا بەکاربهێنرێ، نەك لە پێناوی هەواو ئارەزووی حوکمڕانو کاربەدەستاندا.

بابۆ چاکتر ڕوونبوونەوەی مەبەست سەرنجی ئەم گفتوگۆیەی عومەری کوڕی خەتتابو یەکێك لە مسوڵمانان بدەین:

---

١) بڕوانە: (الاحوال)، لأبي عبيد، ص٥٣٣.

٢) نەبەطییەکان (نبط، أنباط) گەلێکن، وە بە بازرگانانو جوتیارانیش دەگوترێ، بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٨٩٨.

٣) هەمان سەرچاوەو لاپەڕە.

(عن سفيان بن أبي العوجاء قال: قال عمر بن الخطاب: والله ماأدري أخليفة أنا أم ملك؟! فأن كنت ملكا فهذا أمر عظيم، قال قائل: يا أمير المؤمنين إن بينهما فرقاً، قال: ماهو؟ قال: الخليفة لا يأخذ إلا حقاً ولايصنعه إلا في حق، فأنت بحمدالله كذلك، والملك يعسف، فيأخذ من هذا ويعطي هذا، فسكت عمر)[1]، واتە: عومەری کوڕی خەتتاب گوتی: بە خوانازانم ئایا من خەلیفەم یان پادشام؟ ئەگەر پادشا بم ئەوە شتێکی گەورەیە! قسەکەرێك گوتی: ئەی فەرمانڕەوای بڕواداران جیاوازییەکیان هەیە، گوتی: چییە؟ گوتی: خەلیفە بە هەق نەبێ (سامان) وەرناگرێو لە شوێنی هەقیشدا نەبێ داینانێ، جا ستایش بۆ خوا کە تۆ ئاوای، بەڵام پادشا ستەم دەکاتو (هەر لە خۆوەو بەبێ هەق) لەم وەردەگرێو بەم دەبەخشێ! جا عومەر (خوا لێی ڕازی بێ) بێدەنگ بوو.

د- پەسندکردنی مشوورخۆرانو ئەنجوومەنی ڕاوێژ:

چوارەمین مەرجی ڕەوابوونی باج وەرگرتن لە ئیسلامدا ئەوەیە، کە خەلیفە، یان سەرۆك، یان پێشەوای دەوڵەت، چ جای کاربەدەستانی خوارووی وەك سەرپەرشتی ویلایەتەکان، بۆی نیە بە تەنیاو بەبێ ڕاوێژ پێکردنو پاشان پەسندکردنو ڕا لەسەربوونی مشوورخۆران (اهل الحل والعقد)و ئەنجوومەنی ڕاوێژ، بە تایبەت پسپۆڕانی ئەو بوارە، هەر لە خۆوەو سەربەخۆ باجەکان دابنێ، چونکە وەك پێشتریش گوتمانماڵو سامانی ئینسانەکان پێویستە وەك خوێنو کەرامەتو ئابڕوویان پارێزراو بێتو هیچ کەس بۆی نیە بەبێ بەڵگەو پاساوی شەرعیی دەستی بۆ درێژ بکات.

ئنجا بە حوکمی ئەوە، کە ڕاوێژکردن (الشورى) یەکێکە لە بنەما هەرە گەورەو گرنگەکانی بەڕێوەچوونی کاروباری کۆمەڵگاو دەوڵەتی ئیسلامیی، وەك خوای

---

١) بڕوانە: (فقه الزكاة) ج٢، ص١٠٨٤، کە لە (طبقات ابن سعد) ج٣، ص٣٠٦-٣٠٧ وەریگرتوە.

کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ... ﴿٣٨﴾ الشورى﴾، وە دانانی باجەکانیش لەسەر هاووڵاتیان بە مسوڵمانو نامسوڵمانانەوە کارێکی یەکجار گەورەو گرنگە، ئەوە بێگومان بەبێ ڕا لەسەر بوونو پەسندکردنی مشوورخۆران دروست نیە دابنرێ، چونکە ئەو کاتە بە دەستتێوەردان (تدخل)ی ماڵو سامانی خەڵکی دادەنرێ لەلایەن شەخسی حوکمڕانەوەو، ئەو جۆرە ڕەفتارەش هیچ دەقێکی شەرعیی پشتگیریی ناکات، بەڵام بە پێچەوانەوە چەندان بەڵگەی شەرعی ڕوونو بێ چەندوچوون لەسەر ئەوە هەن، کە نابێ بەناهەق ماڵو سامانی هیچ کەس بخورێو زیانی پێ بگەیەندرێ، بۆ وێنە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَن تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ وَلَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ النساء﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! ماڵو سامانتان لەنێو خۆتاندا بەناهەق مەخۆن، مەگەر بازرگانییەکی ڕەزامەندیی لەسەردراوی نێوانتان بێ، وە خۆتان مەکوژن بێگومان خوا بە بەزەییە لەگەڵتان.

بەڵگەی ئەوەش، کە ئەگەر بە ڕاوێژو پەسندکردنی مشوورخۆرانو ئەهلی ڕاوێژ بێت دروستە باج وەرگرتن دابنرێ -جگە لە بەڵگەکانی پێشوو- ئەوەیە، کە خوای دادگەرو کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ... ﴿٣٨﴾ الشورى﴾ با کاروباریان بە ڕاوێژ بێ، جا بێگومان باج وەرگرتن (أخذ الضريبة)یش یەکێکە لە کاروبارەکانیان، کەواتە مادام بەڕاوێژ پەسندی بکەنو پێیان چاك بێ دروستو ڕەوایە.

ڕوونکردنەوەیەك دەربارەی ڕاوێژ (شوری):

زانایان پاش یەکدەنگ بوونیان لەسەر پەسندیی‌و چاکی ڕاوێژ، لە دوو ڕووەوە لەبارەی ڕاوێژەوە کەوتوونەتە ڕاجیایی (اختلاف)یەوە:

یەکەم: ئایا ڕاوێژکردنی فەرمانڕەوا (حاکم) بە ئەنجوومەنی ڕاوێژ فەرزە، یان سوننەتە؟!

دووەم: ئایا ڕای زۆربەی ئەنجوومەن‌و ڕاوێژ پێکراوان بۆ فەرمانڕەوا پابەنکەر (مُلْزِم)ەیان بەس ئاگادارکەر (مُعْلِم)ە؟!

جا هەرچەندە ئێرە جێی توێژینەوەی باسی ڕاوێژ نیە، بەڵام هەر بەکورتی سەرو تیشك دەخەینە سەر هەرکام لەم دوو پرسیارە:

یەکەم: جارێ بۆ پرسیاری یەکەمیان، ئەگەر گونجاوو ڕەوابێ بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ پرسیاری، کە ئایا ڕاوێژکردنی لەسەر پێویست بووە، یان تەنیا سوننەت بووە؟! بکرێ، -کە بۆ ئەویش بەڵگەی فەرزبوونی بەهێزترە[1]- ئەوە بێگومان دروست نیە بۆ غەیری وی ئەو پرسیارە هەر بکرێ، دوای ئەوەی خوای کاربەجێ بەڕاشکاویی فەرموویەتی: دەبێ کاروباری مسوڵمانان بەڕاوێژ بێت، وەدوای ئەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ هیچ مەسەلەو ڕووداوێکی ڕاوێژ هەڵگری نەهاتۆتە پێش، کە ڕاوێژی نەکردبێ، وەك لە سیرەو ژیانیدا بە ڕوون‌و درەوشاوەیی دیارە.

دووەم: بۆ پرسیاری دووەمیشیان دەڵێین:

١- ئەگەر ئەنجامی ڕاوێژکردن بریتی نەبێ لە پابەندبوونی فەرمانڕەوای ڕاوێژکەر بەڕای زۆربە، یان سەرجەم ڕاوێژپێکراوەکانییەوە، ئەو ڕاوێژکردنە جەوهەرو

---

١) چونکە خوای زاناو دادگەر فەرمانی پێ کردوە، کە ڕاوێژ بە هاوەڵانی بکات: (.. وشاورهم في الأمر..) آل عمران:١٥٩، جا بێگومان وەك زانایانی (اصول الفقه) گوتوویانە: فەرمان (أمر) بۆ پێویست بوون (وجوب)ە، مەگەر بەڵگەیەك هەبێ لەسەر مەبەست نەبوونی پێویست بوون.

نێوەڕۆکی خۆی لەدەست دەداتو کۆڕی ڕاوێژو ئەنجوومەنی ڕاوێژ پێکراوان بەبەلاش سەری خۆیان دەهێشێنن!!

ئاخر چ مانای هەیە پاش چەند سەعات مشتومڕو ڕاوێژو هەڵسەنگاندنی کۆڕو ئەنجوومەنی مشوورخۆرانو تەگبیرکەران، بابای فەرمانڕەواو جڵەو بەدەست هەر لەسەر قسەو ڕای خۆی بێتو، بتوانێ هەرچی گوتراوە، ئەگەر بە بەڵگەش ئیسپات کرابێ، هەمووی بەدیواری دابدات!!

ئنجا (ابن کثیر)[1] یش لە تەفسیرەکەی خۆی هێناویەتی، کە (ابن مردویە) لە (علي بن أبي طالب)ەوە خوا لێی ڕازی بێ هێناویەتی کە گوتوویەتی: ((سئل رسول الله ﷺ عن (العزم) في الآية الكريمة: ﴿... فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ...﴾ ﴿١٥٩﴾ آل عمران، فقال: مشاورة أهل الرأي ثم اتباعهم))، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەی (العزم)ەوە کە لە ئایەتی بەڕێز: (فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ) دایە پرسیاری لێکرا؟ فەرمووی: عەزم لێرەدا بریتییە لە ڕاوێژکردن بە خاوەن عەقڵان پاشان شوێنکەوتنیان.

٢- پێغەمبەری خوا ﷺ لە هەر کاروبارێکی گرنگدا، کە وەحیو پەیامی خوای بۆ نەهاتبێ، پرسو ڕاوێژی بە هاوەڵە بەڕێزەکانی خوا لێیان ڕازی بێ کردوەو پاشان بە پێی ئەنجامی پرسوڕا وەرگرتنو ڕاوێژەکەش ڕەفتاری کردوەو گەلێك جار لە بیروڕای شەخسی خۆیشی هاتۆتە خوارو چۆتە سەر ڕای زۆربە، کە دەشڵێم گەلێك جار مەبەستم ئەوە نیە، کە جاری واش هەبووبێ گوێی بەڕای زۆربە نەدابێ، بەڵکو تەنانەت یەك جاریش نەبووە، کە پابەند نەبووبێ بەڕای

---

١) بڕوانە: (تفسير ابن كثير)، ج١، ص، تفسير آية: ١٥٩ من (آل عمران).

زۆربەوە، بەڵام مەبەستمان لەگەڵێك جار ئەوەیە، كە هەندێك جار ڕاوێژكردنەكە دەربارەی مەسەلەیەك بووە، كە پێویستی بەڕاو بۆچوونی خەڵكی پسپۆڕ (أهل الاختصاص) هەبووە، نەك تێكڕای خەڵكەكە، تاكو سەرەنجام زۆریی‌و كەمیی لایەنگرانی ڕایەكان دەوری هەبێ!

ئەو ڕووداوو مەسەلانەش، كە پێغەمبەر ﷺ ڕاوێژی تێدا كردوون‌و پابەندیش بووە بە ئەنجامی ڕاوێژكردنەكەیەوە زۆر زۆرن، بۆ وێنە[1]:

* ڕاوێژكردنی لە جەنگی بەدردا بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ سوپای هاوبەش بۆ خوا دانەرانی قوڕەیش، وە بڕیاردانی بەرەنگابوونەوە پاش ڕا لێبوون‌و پەسەندكردنی لەلایەن كۆچكەران (مهاجرين)و پشتیوانان (أنصار)ەوە.

* ڕاوێژكردنی بە (الحباب بن المنذر)و جێبەجێكردنی نەخشەو ڕایەكەی وی.

* ڕاوێژكردنی بۆ لەشار چوونەدەر، یان نەچوونەدەر، لە جەنگی ئوحوددا، پاشان پابەندبون بەڕای زۆربەو، دابەزین لە ڕاوبۆچوونی خۆی.

* ڕاوێژكردنی دەربارەی ڕێككەوتن لەسەر سێیەكی بەروبووی مەدینە لە جەنگی ئەحزابداو، پاشان واز لێهێنانی ئەو ڕایە لەبەر ڕا لێنەبوونی: (سعد بن عبادة)و (سعد بن معاذ).

* ڕاوێژكردنی لە سوڵحی حودەیبییەدا، كە هەڵكوتێتە سەر ماڵ‌و خێزانی كافرەكان‌و، پاشان وازلێهێنانی ئەو ڕایە لەسەر قسەی (أبوبكر) خوا لێی ڕازی بێ.

---

١) سەرچاوەی پێشوو، ج١، ص٤٢٠.

سێ: بەڵگەکانی ئەوانە، کە باج وەرگرتن بەڕەوا نازانن و بەرپەرچدانەوەیان :-

هەرچەندە پاش بڕگەی یەکەم و دووەم، ڕەنگە پێویست نەکات هیچ قسەی دیکە لەسەر باج وەرگرتن بکرێ بۆ ئیسپاتی ڕەوایی و دروستبوونی، بەڵام بۆ زێدە دڵنیایی و بەرچاوڕوونی، ئەوە لەم بڕگەی سێیەمەشدا سەرنجێکی قسەو بیروڕای ئەو کەسانە دەدەین، کە پێیان وایە باج وەرگرتن دروست نیەو بەرپەرچی ئەو شتانەش دەدینەوە، کە لەوبارەوە بە بەڵگەیان دێننەوە، کە سەرجەم قسەو بەڵگەکانیان لەم سێیانەدا خۆیان دەنوێنن:

أ- بێجگە لە زەکات هیچ هەقێکی دیکە لەسەر ماڵ و سامان نیە، (لا حق في المال سوى الزكاة): ئەمە قسەو بیروڕایەکی باوی نێو هەندێك لە شەرعزانان (فقهاء)ەوە، ئەگەر ئەم قسەیەش ئیسپات بێ، باج وەرگرتن لە بناغەوە هەڵدەوەشێتەوە.

ب- ڕێزگرتن لە خاوەنداریێتی کەسیی (إحترام الملكية الشخصية): شتێکی ئاشکراو ڕوونە، کە ئیسلام بەڕاشکاویی دانی بەوەدا هێناوە، کە هەموو کەسێك خاوەنی شتی خۆی بێت، وە هەروەك چۆن کوشتنی هەر ئینسانێك و خوێن ڕشتنی قەدەغەیە، ماڵ و سامان لێ فەوتاندن و لێ ئەستاندنیشی بەهەمان شێوە حەڕامەو پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو کەسەی بە شەهید داناوە کە لەسەر بەرگریی لێکردنی ماڵ و سامانی دەکوژرێ: **((من قتل دون ماله فهو شهيد))** رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن.

ج- هاتنی چەندان فەرموودە لەبارەی زەم کردنی وەرگرتنی باج و گومرگەوە: کە ئەمانەن:

* **((إن صاحب المكس في النّار))** رواه احمد والطبراني عن رويفع بن ثابت رضي الله عنه.

* ((لايدخل الجنّة صاحب مكس)) رواه ابوداود وابن خزيمة في صحيحه والحاكم وصححه عن عقبة بن عامر رضي الله عنه.

* بەسەرهاتی ئەو ژنەی، کە بە (الغامدية) ناسراوە، کە زینای کردووەو پاشان دانی پێداهێناوە دوایی پێغەمبەر ﷺ پاش ئەوەی منداڵەکەی بووەو لە شیری برِیوەتەوە، فەرمانی کردوە، کە بەردباران (رجم) بکرێ، ئنجا لەبارەیەوە فەرموویەتی: ((لقد تابت توبة لو تابها صاحب مكس لغفر له)) رواه مسلم، واتە: ئەو ژنە بەجۆرێك گەڕاوەتەوە لای خوا، کە ئەگەر خاوەن (مكس)[1]ێکیش ئاوا گەڕابایەوە لێی دەبووردرا.

* ((إن الله يدنو من خلقه فيغفر لمن يستغفر إلا لبغي بفرجها أو عشار)) رواه احمد والطبراني في الكبير والاوسط عن عثمان بن أبي العاص رضي الله عنه، واتە: خوا لە بەندەکانی نیزیك دەبێتەوەو هەر کەسێك داوای لێبووردنی لێ بکات لێی دەبووریَ، مەگەر ئافرەتێك کە بەداوێنی زینا بکات، یان باجو گومرگ وەرگرێك[2].

* ((يا معشر العرب إحمدوا الله الذي رفع عنكم العشور)) رواه أحمد وابوعلى والبزار، عن سعيد بن زيد رضي الله عنه، واتە: ئەی گەلی عارەب ستایشی ئەو خوایە بکەن کە دەییەکی لەسەر هەڵگرتن.

* ((إنّما العشور على اليهود والنصارى وليس على المسلمين عشور)) رواه أحمد وابوداود، واتە: بێگومان دەییەك لەسەر جوولەکەو نەصرانییەکانەو مسوڵمانان دەییەکیان لەسەر نیە.

---

١) دوایی پێناسەی (مكس) دەکەین.

٢) دوایی چاکتر مانای (عشار)، ڕوون دەکەینەوە.

ئێستاش با دەست بکەین بە هەڵسەنگاندنی هەرکام لەو سێ بەڵگەیەو لە مەحەکیان بدەین، داخۆ چەندو چۆن دەردەچن!

أ- جارێ بۆ یەکەمیان مادام لە خاڵی دووەمی (ماڵ بەخشینی فەرز) بەندی یەکەمدا ڕوونمان کردۆتەوەو سەلماندووشمانە، کە ماڵ بەخشینی فەرز، بەس لە زەکاتدا کورت هەڵنەهاتوەو، هەقی نێو ماڵو سامان تەنیا زەکات نیە. خوێنەری بەڕێز حەواڵەی ئەوێ دەکەینو لێرەدا دوبارەی ناکەینەوە.

ب- دەربارەی بەڵگەی دووەمیشیان هەر بە کورتی دەڵێین:

بەڵێ بێگومان لە کۆمەڵگای مسوڵمانو لە ژێر سایەو سێبەری دەوڵەتی ئیسلامییدا، تێکڕای هاووڵاتیان، بە مسوڵمانو نامسوڵمانەوە، پێویستە ماڵو سامانیشیان وەك خوێنو ئابڕوو کەرامەتیان پارێزراو بێتو، بەبێ بەڵگەو هەقی شەرعیی، هیچ کەس دەستیان بۆ نەبات، بەڵام بێگومان ڕێز لێگرتنی موڵكو ماڵی تاکەکانی کۆمەڵگاش، لەگەڵ هەبوونی هەقو مافی گشتی کۆمەڵگاو دەوڵەت لەو موڵكو ماڵو سامانەدا، دژ نینو تێك ناگیرێن، چونکە بێگومان هیچ تاك (فرد)ێك بەبێ هاوکاریی دەستەبار بۆ گرتنی ڕاستەوخۆو ناڕاستەوخۆی کۆمەڵگاو دەوڵەت، کاروکاسبیی بۆ ناکرێو هیچی بۆ بە هیچ ناکرێ!

بۆیە دادگەریی ئەوەیە عەقڵو فیترەت داخواز دەکەن -وێڕای بەڵگە شەرعییەکان- کە هەروەك چۆن کۆمەڵگاو دەوڵەتو دەستو دەوریان لە پەیداکردنی ئەو ماڵو سامانەدا هەبووە، پشكو بەشیشیان لە صەرفکردنیدا هەبێ.

کەواتە:

<u>یەکەم:</u> هەر کات لە نێو کۆمەڵگای ئیسلامییدا کەسانێك هەبوون، کە بە هۆی زەکاتەوە پێداویستییەکانیان دابین نەدەکرانو، زەکات بەشی ئەوەی نەدەکرد.

دووەم: وەهەر کاتێك دەوڵەتو قەوارەی ئیسلامیی بۆ هێنانەدی بەرژەوەندییەکی ئابووری، یان عەسکەریی، یان زانستی، یان کۆمەڵایەتی پەکی لەسەر ماڵو سامان کەوت.

سێیەم: وەك هەرکاتێك ڕاگەیاندنو گەیاندنی پەیامو بەرنامەی خوا بە هەر جێیەك لە گۆشەو کەنارەکانی دنیا، یان لابردنو ڕیشەکێشکردنی هەر خراپەو ناشەرعییەكو چەسپاندنی هەر چاکەو پێویستییەکی شەرعیی پەکی لەسەر ماڵو سامان کەوت.

ئەوە لە هەموو ئەم حاڵانەدا مادام خەزێنە (بيت المال) تێیدا نەبوو، یان توانای نەبوو، نەك هەر دروستە ماڵو سامان لە خەڵکی بەگشتیو ساماندارانی بەتایبەت وەربگیرێ، بگرە فەرزیشە، چونکە هەموو ئەو شتانە جێبەجێکرانیان فەرزەو هەرشتێکیش فەرزێك پەکی لەسەری بکەوێ ئەویش فەرزو پێویست دەبێ، وەك چەندان جار ڕوونمان کردۆتەوەو باسمان کردوە.

ج- وە دەربارەی سێیەمیشیان دەڵێین:

یەکەم: زۆربەی ئەو دەقانەی کە لەوبارەوە گێڕراونەوەو پاڵدراونە لای پێغەمبەر ﷺ، یان ڕاستیی (صحة) یان سەلمێنراو نیەو قسە لەسەر (سند)ەکانیان هەیە[1]، یان ئەگەر هەیان بێ ڕاستیش بێت -وەك فەرموودەکەی (مسلم)- ئەوە دەق (نص) نیە لەسەر حەرامبوونی باجو گومرك، چونکە باسی (مكس)و (عشور) دەکەنو ئەمانیش، وەك تۆزێکی دیکە دەیخەینەڕوو نە

١) بۆ چۆنیەتی ئەو ئیشکالو تێبینیانەی کە لەسەر ئەو دەقانە هەن، بڕوانە کتێبی: (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٠٩٠-١٠٩٢، کە دەقی فەرموودەکانی لە (متن)دا هێناوەو لە پەراوێزیشدا لەبەر تیشکی سەرچاوەکانی سوننەتو قسەی پسپۆڕاندا هەڵیسەنگاندوونو لە مەحەکی داونو دەریخستوە کە کەم وایە لە ڕەخنەو تێبینی سەلامەت دەربچن.

لە ڕووی زمانەوانییو نە لە ڕوانگەی شەرعەوە چەمكو واتایەكی تایبەتو دیاریكراویان نیەو بۆ چەند ماناو مەبەستێك بەكارهاتوون.

دووەم: وشەی مەكس (المكس)، كە وەك پسپۆڕانی زمان گوتوویانە[1]: لە ئەسڵی زماندا بەمانای كەمو كوڕیی (النقص)و كەمكردنەوەی نرخی شت لە كڕینو فرۆشتندا (إنتقاص الثمن في البياعة) دێت، لە زاراوی بەكارهێنانی شەرعو شەرعزانانیش (فقهاء)دا دوو چەمكو واتای هەن[2]:

١- ئەو باجو گومرگانەی كە لە سەردەمی هاتنو سەرهەڵدانی ئیسلامدا لە دنیادا باوبوونو پادشاو دەستەڵادارە ستەمكارەكان بەناهەق لە خەڵكیان دەستاندنو لەژێر باری گرانی باجو سەرانەو سۆغرەو بێگاردا پشتیان پێ دەچەماندن، هیچی لە پێناوی قازانجو خێرو بەرژەوەندی خەڵكو كۆمەڵگادا بەكارنەدەهێنراو، تەنیاو تەنیا لەڕێی تێركردنی هەواو ئارەزووەكانی ئەو پادشاو دەستەڵاتدارانەو دەستو پێوەندەكانیاندا خەرج دەكراو، لە هەشتی مشتی بەخەڵكو میللەت نەدەگەیشت!!

٢- واتایەكی دیكەی وشەی ناوبراو لە زاراوەی شەرعدا: بە ڕەفتاری ئەو كاربەدەستو زەكات وەرگرانە دەگوترێ كە لەكاتی وەرگرتنی زەكاتدا ستەم لە خاوەن سامانەكان دەكەنو زیاد لەوەی كە لەسەریانە لێیان وەردەگرن، یان لەوەی كە بەناوی زەكات بۆ هەژارانو نەدارانو زەكات پێشیاوانی دیكە كۆی دەكەنەوە، دزییو خیانەت دەكەن.

كەواتە: وشەی (مكس)، كە كۆیەكەی (مكوس)و ئەوەی كە دەیكات (ماكس)ی پێ دەگوترێو كۆیەكەی (مُكاّس)ە، لە ئەسڵی زماندا بە مانای

---

١) بڕوانە: (لسان العرب) مادة: م ك س، وە بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٨٨١.

٢) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٠٩٤-١٠٩٥.

کەموکوڕیی‌و کەم کردن‌و لـێ داشـکاندن (الـنقص والإنتقـاص)دێـت‌و، لـە زاراوەی شەرعزاناندا بریتیە لە لـێ‌کەمکردنەوەی مـاڵ‌و سـامانی خـەڵکی‌و وەرگرتنی ئەندازەیەك لێیان بە ناهەق‌و لە ڕووی ستەم‌و زۆرەوە، جا چ هەر لە ئەسڵدا ناشەرعیی‌و ناڕەوا بێت، وە چ لە ئەسڵدا شـەرعیی‌و ڕەوا بێـت -وەك زەکات- بەڵام لە ئەندازەی شەرعیی‌و هـەق زیـاتر وەربگیـرێ یـان دزیـی‌و خیانەتی تێدا بکرێ.

سێیەم: وشەی (عُشر)یش کـە لـە ئەسـڵی زمانـدا بـەمانای دەیيـەك (١/١٠) دێ[1]، لە زاراوەی شەرعزاناندا بریتیە لە وەرگرتنی دەیيـەك لـە بازرگانـانی ئەهلی کوفر، کە لەگەڵ موسڵماناندا لە حاڵەتی جەنگ دان، هەروەها ناویشە بۆ ئەو دەیيەکەی کە وەك (خراج)، لەو زەوی‌و زارانە وەردەگیـرێ، کە سوپای ئیـسلام بـە زەبـری هێـزو چـەك ئـازادی کـردوون‌و هـەر بەدەسـت خـەڵك‌و خاوەنەکانیانەوە هێڵراونەوە[2].

دیارە ئەو دەقانەش، کە تێیاندا باسـی لابردنـی (عـشور) کـراوە، یـان زەمـی (عاشر)، -کە (عُشْر) وەرگرەو کۆیەکەی (عُشّار)ە -کـراوە، لەگـەڵ ئـەو چـەمك‌و واتایەدا، کە گوتـمان پـڕ بەپێـست‌و گونجـاوو تـەبان، جـا بـۆ ئـەوەی لـەوبارەوە بەرچاومان ڕوونتـر بێت، با ئەم چەند قسەیەی زانایەکی نـاودارو پـسپۆڕی بـواری تابووری لە زانایانی پێشیـن (سـلف) بخوازینـەوە، پـاش ئـەوەی ئـەو فـەرموودەو دەقانەی هێناومانەوە کە لەبارەی (عُشر)ەوە هاتوون، گوتوویەتی[3]:

(وجوه هذه الأحاديث التي ذكرنا فيها العاشر وكراهة المكس والتغليظ فيـه: أنـه قد كان له أصل في الجاهلية. يفعله ملوك العرب والعجم جميعاً، فكانـت سـنتهم أن

١) بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٦٠٢.

٢) بڕوانە سەرچاوەی پێشوو هەمان لاپەڕە، وە (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٩٠٧-١٩٠٨.

٣) بڕوانە: (الأموال) لأبي عبيد، ص٧٠٧-٧٠٨، وە (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٩٠٦-١٩٠٧.

يأخذوا من التجار عشر أموالهم إذا مروا بها عليهم.. يبين ذلك ما ذكرناه من كتب النبّي ﷺ لمن كتب من أهل الأمصار: (أنهم لا يُحْشَرون ولا يُعَشَّرون) فعلمنا بهذا: أنه قد كان من سنة الجاهلية، مع أحاديث فيه كثيرة، فأبطل الله ذلك برسوله وبالإسلام، وجاءت فريضة الزكاة بربع العشر، من كل مائتي درهم خمسة، فمن أخذها منهم على فرضها فليس بعاشر لأنه لم يأخذ العشر، إنما أخذ ربعه.. وهو مفسر في الحديث... (ليس على المسلمين عشور إنّما العشور على اليهود والنصارى) وكذلك الحديث الذي ذكرناه مرفوعاً، حين ذكر العاشر، فقال: (الذي يأخذ الصدقة بغير حقها) وكذلك وجه حديث ابن عمر، حين سئل: (هل علمت عمر أخذ العشر من المسلمين؟! قال: لا لم أعلمه).. وكذلك حديث زياد بن حدير، حين قال: ((ما كنا نُعَشِّر مسلماً ولا معاهداً)) إنّما أراد: أنا كنا نأخذ من المسلمين ربع العشر ومن أهل الذمة نصف العشر)، واتە: وە ماناو مەبەستی ئەم فەرموودانەی، کە تێیاندا باسی دەییەك وەرگرو ناپەسەندی (مکس)و هەڕەشە لێکردنی کراوە: ئەوەیە، کە لە سەردەمی نەفامێتیدا ڕیشەیەکی هەبووەو سەرجەم پادشایەکانی عارەبو عەجەم کردوویانەو، ڕەفتاریان وابووە، کە دەییەکیان لەو بازرگانانە وەرگرتوە، کە ماڵو سامانەکانیان بەلایاندا تێدەپەڕاند.. ئەو نامانەی کە باسمان کردن پێغەمبەر ﷺ بۆ خەڵکی شارەکانی نووسیون، کە تێیاندا نووسراوە: (نابێ خڕبکرێنەوەو نابێ دەییەکیان لێ بستێنرێ) ئەوەی گوتمان ڕوون دەکەنەوە.

جا لەمەوە دەزانین کە ئەو دەییەك وەرگرتنە عادەتی سەردەمی نەفامێتی بووە، وە لەوبارەوە فەرموودەی زۆرو زەوەند هەن، جا خوا بەهۆی پێغەمبەرەکەیو بە هۆی ئیسلامەوە ئەو نەرێتەی هەڵوەشاندۆتەوە، وە فەرزی زەکاتی بە چل یەك (١/٤٠)ی ماڵو سامانی دیاری کردوە، لە هەر دووسەد درەم پێنج درەم، جا کەسێك ئەو ئەندازەیەیان بەپێی ئەو فەرزو بەو ناوەوە لێوەربگرێ، ئەوە بە (عاشر) دانانرێ، چونکە دەییەکی وەرنەگرتوە بەڵکو چوارییەکی دەییەکی وەرگرتوە.. ئەویش لەو فەرموودەیەدا ڕوون کراوەتەوە -کە دەفەرموێ:- (دەییەك

لەسەر مسوڵمانان نیە بەڵکو لەسەر جووو دیانەکانە)، هەروەها ئەو فەرموودەیەی کە بە بەرزکراوەیی (بۆ لای پێغەمبەر ﷺ) هێناومانەوە کە باسی (عاشر)ی کردوەو فەرموویەتی: (ئەو کەسەیە کە بەناهەق زەکات وەردەگرێ)، دیسان واتای قسەکەی (إبن عمر)، کە لێی پرسراوە: (ئایا زانیوتە کە عومەر دەییەکی لە مسوڵمانان وەرگرتبێ؟! گوتی: نەء نەمزانیوە)، هەروەها قسەکەی (زیاد بن حدیر)، کە گوتوویەتی: (ئێمە لە هیچ مسوڵمانێكو لە هیچ هاوپەیمانێك دەییەکمان نەدەستاند)، ئەوە مەبەستی ئەوە بووە: کە ئێمە چل ییەك (١/٤٠)مان لە مسوڵمانان وەردەگرتو، بیست یەك (١/٢٠) لە خاوەن کتێبانی)ی هاوپەیمان.

کەواتە: مەبەست لە جووو دیانەکان (الیهود والنصاری)، کە لە فەرموودەکەدا هاتوون، گشتی نیە بەڵکو تایبەتی (خاص)یەو مەبەست پێی ئەوانەیانن کە لەگەڵ ئەهلی ئیسلامدا لە حاڵەتی جەنگ دابوونو (أهل الحرب) بوو ون، وەك ئەم دەقە دەیگەیەنێ کە (أبو عبید) هێناویەتی: (*)(روی أبو عبدالرّحمن عن معقل قال: سألت زیاد بن حدیر: من كنتم تُعَشِّرون؟ قالَ ما كنا نعشر مسلماً ولا معاهداً، قلت: فمن كنتم تعشرون؟ قال: تجار الحرب كما كانوا يُعَشِّروننا إذا أتيناهم)(١).

شایانی باسیشە کە هەندێکی دیکە لە زانایان ڕایان وایە کە مەبەست لە وشەی (عشور) لەو دەقانەی سوننەتدا -کە مشتومڕو ئیشکالی زۆریش لەسەر (سند)ەکانیان هەیە(٢) -سەرانە (جزیة)یە، هەر بۆیەش لە هەندێك لە ڕیوایەتەکانیدا لەلای (أبو داود) ئاوا هاتوە: (لیس علی المسلمین خراج)، چونکە سەرانە (جزیة) پێی دەگوترا: (خراج الرؤوس)(٣).

---

*) (أبو عبید) خاوەنی کتێبی ناوداری (الأموال)ە.

١) بڕوانە: ((الأموال)، ص٧٠٧-٧٠٨، وە (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٠٩٧.

٢) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٠٩٢، وە ص١٠٩٦.

٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص١٠٩٨.

(ترمذي) لە کتێبی (سنن)ی خۆیدا لەوبارەوە گوتوویەتی:[1] (وقـول النبـي ﷺ (ليس على المسلميـن عشور) إنّما يعني به جـزية الرقبـة...)، واتە: وە فـەرموودەی پێغەمبەر ﷺ ((مسوڵمانان (عشور)یان لەسەر نیە)) مەبەست پێی سەرانەیە..

پوختەی قسان: ئەو دەقانەی کە لەبارەی (مکس)و (عشور)ەوە هـاتوون وێـڕای ئەوەی کە بێنەو بەرەی زۆر لەسەر ئەسڵی فەرموودە بوونو ڕاست (صحیح) بوونیان هەیـە، وەك ڕوونـــمان کـردەوە، بـەهیچ شـێوەیەکیش ناگونجـێ بکرێنـە بەڵگـەی حەڕامێتی باجو گومرگ بە موتڵەقیی، چونکە هەرکام لەم دوو وشەیە بۆ مانایـەك زیاتر بەکارهێنراونو، بەپێی سیاقی فەرموودەکانو هەڵومەرجو بـارودۆخی کـاتی گوترانیشیان یەکێك لەو چەمكو واتایانە زیاتر خۆی فەرز دەکات، کە بریتیە لە:

یەکەم: بۆ (مکس) وەرگرتنی ماڵو سامان بەزۆرو ستەمو بەناهەق.

دووەم: بۆ (عشور) وەرگرتنـی بـاجی دەبییـەك لـە ڕۆژگـاری نەفامێتیـدا، یـان وەرگرتنی دەبییەك، یان سەرانە لە جووو دیانەکان.

دەجا بێگومانیش هیچ لە کام لە زانایان ڕاجیایی (إختلاف)یان لەوەدا نیە، کـە هیچ کام لە (مکس)و (عشور) بەو چەمكو واتایـەی گوتـــمان حـەڕامو نـاڕەوانو دروست نیە، کە یەکەمیان لە هیچ کەسو دووەمیشیان لە مسوڵمانان وەربگیـرێن.

بەڵام باجو گومرگو (مکسو عشور) زۆر لێك جیاوازن، هەر بۆیـەش سـەرجەم زانایانو شەرعزانان لەسەر حەڕامیی قەدەغەی (مکوس وعشور) یەکدەنگن، بەڵام بۆ وەرگرتنی باج (ضريبة)، کە بێگومان گومرگیش[2] جۆرێکە لە جۆرەکانی بـاج، زۆربەی هەرەزۆری زاناو شەرعزانان کە زۆرێك لە زانایـانی چـوار مەزهەبەکانیـشیان لەنێودان، بە ڕەواو بگرە جـاری وا هەیـە بـە فەرزیـشی دەزانـن، وەك لـە بڕگـەی چوارەمدا ڕوونی دەکەینەوە.

---

١) بڕوانە: (سنن الترمذي)، ج٢، ص٣٩٩، كتاب الزكاة، (باب: ماجاء ليس على المسلميـن جزية).

٢) بەڵی وشەی باج (ضـريبة) گشتییە، بەڵام (گومرگ) تایبەتە بە باجی ماڵی بازرگانییەوە بەتایبەت لەکاتی هێنانو بردنو لە ڕێگاو باندا.

چوارەم: بیـروڕای زاناو شەرعزانان لەبارەی ڕەوایی وەرگرتنی باج‌و گومرگەوە:

هەرچەندە هەر مەسەلەیەك بە بەڵگە شەرعیی‌و عەقڵییەكان، یان بە یەكێكیان ئیسپات بوو، پەكی لەسەر ئەوە نەكەوتوە كە زاناو پێشەوایانی پێشوو قسەیان لەبارەوە كردبێ، چونكە بێگومان ئەوان بەگوێرەی پێداویستییەكانی ڕۆژگاری خۆیان قسەیان كردوەو هەوڵی هەڵهێنجانی حوكم‌و یاسا شەرعییەكانیان داوە لە قورئان‌و سوننەتدا! پاشان شتێكی ئاشكراشە كە قورئان‌و سوننەت بۆ تێكڕای مرۆڤایەتی هاتوون بەدرێژایی زەمان‌و بە پانایی زەمین، وە تێگەیشتنیشیان لەسەر هیچ وەچە (جیل)و توێژ (شریحة)ێكی ئۆممەتی ئیسلام تاپۆ نەكراوە.

ئەو قسەیەش كە دەڵێ پێویستە لەبەر ڕۆشنایی تێگەیشتنی پێشینی چاكماندا لە ئیسلام حاڵی بین: (يجب فهم الإسلام على ضوء فهم سلفنا الصالح)، ئەگەر هەروا بە موتڵەقیی بگوترێ جێگای تێبینییەكی گەورەیە، چونكە ئەو جۆرە بیركردنەوەیە دەبێتە مایەی تەسك‌و گچكە كردنەوەی ئیسلام‌و سنووردار (محدود) كردنی قورئان‌و سوننەتی فراوان‌و موتڵەق‌و، قاڵب بەستووكردنیان بە قاڵبی بیروهۆش‌و دیدی كۆمەڵە مسوڵمانێك، كە هەرچەندە بەرزو بلیمەت بن، سەرەنجام هەر ئینسانن‌و ناتوانن هەموو ڕاستییەكان (حقائق)ی قورئان‌و سوننەت لەخۆیاندا جێ بكەنەوەو بحەجمێنن!!

ئێستاش دوای خستنەڕووی ئەو ڕاستییە گەورەو گرنگەی كە هەرچەندە لە هەندێك بیروهۆشاندا جێی نابێتەوە، بەڵام تەرازووی پارێزران لە گەلێك بیروبۆچوونی هەڵەو كوشندەیە، با سەرنجێكی قسەو بیروڕای هەندێك لە زانایانی پێشینمان بدەین لەبارەی باج وەرگرتنەوە.

١- لە فیقهی حەنەفییـەکاندا:

لە کتێبی: (رد المحتار على الدر المختار، شرح تنوير الأبصار)دا هاتوە:[1]

((قوله: (وتصح الكفالة بها) أي بالنائبة سواء كانت بحق ككري النهر المشترك للعامة وأجرة الحارس للمحلة المسمى بديار المصر الخفير، وما وظف للأمام ليجهز به الجيوش، وفداء الأسارى بأن احتاج إلى ذلك ولم يكن في بيت المال شيء.. أو كانت بغير حق كجبايات زماننا فإنها في المطالبة كالديون بل فوقها..))، واتـە: ئـەو قسەیەی کە دەڵێ: (وە دروستە ببێتە کەفیلی) یانی کەفالەتی بـاج بکـات، جـا چ بەشـێوەیەکی هـەق بێـت، وەك: لێـدانی جۆگەیـەکی گـشتی هاوبـەش، وەکرێـی ئیشکگچی گەڕەك، کە لە ولاتی میصر (خەفەر)ی پێ دەڵێن، وە ئەوەی بۆ حوکمڕان تەرخان دەکرێ‌و لەسەر خەڵکی دادەنرێ بۆ ئەوەی لەشکرو سوپای پێ‌سازو تـەییار بکرێت، وە بۆ کڕینەوەی دیلان لە کاتێکدا کـە ئەنجامـدانی ئـەم کارانـە پێویـست بێت‌و هیچیش لە خەزێنەدا نەبێت، وە چ بـە شـێوەیەکی ناهـەق بێـت، وەك بـاج وەرگرتنەکانی ڕۆژگاری ئێمە، ئەوە ئەو جۆرە ماڵ‌و سـامانە لـە داواکردنـدا، وەك قەرزەکان‌و بگرە لە پێشتـریشن.

(وقال أبو جعفر البلخي: ما يضربه السلطان على الرعية مصلحة لهم يصير دَيْناً واجباً وحقاً مستحقاً كالخراج... حتى أجرة الحراسين لحفظ الطريق واللصوص.. وهذا يُعْرَف ولا يُعَرِّفُ خوف الفتنة..)، واتـە: (أبـو جعفـر البلخـي) گوتوویـەتی: ئەوەی حوکمڕان لەسەر خەڵکی پێویست دەکات‌و دەیکاتە بـاج بـۆ بەرژەوەنـدیی، دەبێتە قەرزێکی پێویست‌و مافێکی ڕەوا وەك خەڕاج.. تەنانەت کرێـی پاسـەوانان بۆ پاراستنی ڕێ‌وبان لە دزان.. بەڵام ئەم حوکمە تەنیا دەبێ بزانێ‌و بڵاونەکرێتـەوە لەبەر ئەنجامی خراپەو شووم..[2].

١) ج٣، ص ٢٥٣، چاپی: (دار إحياء التراث العربي).

٢) مەبەستی ئەوەیە، کە ئەگەر بڵاوبێتەوە کە ئەو باج وەرگرتنە ڕەوایە، ڕەنگـە کاربەدەسـتان بـاری شانی خەڵکی بە جۆرەکانی باجی بەناهەق قورس بکەن، بۆیە پەسەند وایە بەس زانایان بیزانن!!

٢- لە فیقهی مالکی یەکاندا:

(الشيخ المالقي) لەوبارەو گوتوویەتی[١]: (توظيف الخراج على المسلمين من المصالح المرسلة ولا شك عندنا في جوازه، وظهور مصلحته في بلاد الأندلس في زماننا لكثرة الحاجة، لما يأخذ العدو من المسلمين سوى ما يحتاج اليه الناس وضعف بيت المال عنه، فهذا يقطع بجوازه الآن في الأندلس، وإنما النظر في المقدار المحتاج إليه من ذلك وذلك موكل إلى الإمام)، واتە: دانانی باج لەسەر مسوڵمانان لە جۆری بەرژەوەندییە ڕەهایەکان (المصالح المرسلة)ەو لەلای ئێمە گومان لە ڕەوابوونییدا نیە، وە بۆیەش لەم ڕۆژگارەماندا سوودو کەڵکی لە وڵاتی ئەندەلوس (إسپانیا)دا چاکتر دەرکەوتوە، چونکە ئاتاجیی زۆرە، لە سۆنگەی ئەوەوە کە دوژمن بەردەوام لە وڵاتی مسوڵمانان زەوت دەکات، وێڕای ئەوەی کە خەڵکی ئاتاجن‌و خەزێنەش توانای نیە، ئەم هۆیانە ڕەوابوونی (باج) لە ئێستای ئەندەلووسدا مسۆگەر دەکەن، ئەوەندە هەیە دەبێ سەرنج بدرێتە ئەندازەی پێویست بوو لەوبارەوەو ئەوەش بۆ حوکمڕان دەگەڕێتەوە[٢]. هەروەها (الشاطبي) لەوبارەوە گوتوویەتی[٣]:

(إذا قدّرنا إماما مطاعاً مفتقراً إلى تكثير الجنود لسد حاجة الثغور وحماية الملك المتسع الأقطار وخلا بيت المال وارتفعت حاجة الجند إلى مال يكفيهم، فللإمام إذا كان عدلاً أن يوظف على الأغنياء ما يراه كافياً لهم في الحال، إلى أن يظهر مال في بيت المال، ثم إليه[٤] النظر في توظيف ذلك على الغلات والثمار وغير ذلك.. وإنّما لم ينقل مثل هذا عن الأولين لاتساع بيت المال في زمانهم بخلاف زماننا، فإنه

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص١١٠١-١١٠٢، کە لە (تهذيب الفروق والقواعد السنية) وەریگرتوەو ئەمیش لەسەر پەراوێزی کتێبی: (الفروق)ی قرافي، ج١، ص١٤١، چاپ کراوە.

٢) بەڵکو پێویستە کۆڕی ڕاوێژ بڕیاری لەسەر بدەن، وەك باسمان کردوە.

٣) بڕوانە: (الاعتصام)، ج٢، ص١٠٤، وە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٠٧٦-١٠٧٧.

٤) وەك پێشتر گوتمان ئەو جۆرە بڕیارانە تەنیا لە توانای کۆڕی ڕاوێژ (مجلس الشورى)دان، بەڵام ئەو زانا بەڕێزانەمان زیاتر واقیعی خۆیانیان لەبەرچاو گرتوە.

لو لم يفعل الإمام ذلك بطلت شوكة الإمام، وصارت ديارنا عرضة لإستيلاء الكفار، وإنما نظام ذلك كله شوكة الإمام، فالذين يفرون من الدواهي لو تنقطع عنهم الشوكة، لحقهم من الأضرار ما يستحقرون بالإضافة إليها أموالهم كُلَّها فضلاً عن اليسير منها، فإذا عورض هذا الضرر العظيم بالضرر اللاحق بهم، بِأَخْذِ البعض من أموالهم، فلا يُتَمارى في ترجيح الثاني على الأول)، واتە: ئێمە ئەگەر گریمان پێشەوایەكی قسەڕۆیشتوومان هەبێ، كە پێویستی بە زۆركردنی سەربازان هەبێ بۆ پارێزگاریی لە سنوورەكانی وڵاتو پاراستنی دەوڵەتی فراوان، وە خەزێنەش هیچی تێدا نەبێو، سەربازەكانیش زۆر پێویستییان بەماڵو سامان هەبێ، ئەوە ئەگەر بێتو حوكمڕان دادگەر بێت بۆی هەیە هێندە باج بخاتە سەر سامانداره‌كان كە بەشی ئێستای سەربازەكان بكات، هەتا سامان لە خەزێنەدا پەیدا دەبێت، پاشان بۆ دانانی ئەندازەی باجەكان لەسەر دانەوێڵەو میوەو غەیری ئەوانیش ئیمام خۆی مافی هەیە.. ئنجا بۆیەش ئەوە (واتە باج وەرگرتن)، لە پێشووەكانەوە نەقڵ نەكراوە، چونكە خەزێنە لە ڕۆژگاری واندا زۆری تێدا بووەو فراوان بووە بەپێچەوانەی ڕۆژگاری ئێمەوە، چونكە ئەگەر ئێستا حوكمڕان باج وەرنەگرێ سامو دەستەڵاتی نامێنێ، وە وڵاتمان دەكەوێتە ژێر ڕكێفی كافرانەوە، چونكە دەستەڵاتو هێزی حوكمڕان دەستەبەری هەموو ئەو شتانەیە، جا ئەو كەسانەی كە لە چنگ باجەكان ڕادەكەن، ئەگەر دەستەڵاتو سێبەری حكومڕانیان بەسەرەوە نەمێنێ، تووشی زیانو مەترسی ئەوتۆ دەبن، كە نەك هەندێك بگرە سەرجەم ماڵو سامانی خۆیشیان لە بەرانبەریدا زۆر بەكەم دەزانن، جا ئەگەر ئەم زیانە مەزنو بێڕەزایە بەراورد بكرێ بەو زیانەی كە بە هۆی باج لێ وەرگیرانیانەوە تووشیان دەبێ، گومان نامێنێ لە هەڵبژاردنی دووەم بەسەر یەكەمدا.

٣- لە فیقهی شـافیعییـەکاندا:

(أبو حامد الغزالي) لە کتێبی: (المستصفى)دا لەوبارەوە گوتوویەتی[١]:

(وإذا خلت الأيدي من الأموال ولم يكن من مال المصالح مايفي بخراجات العسكر، وخيف من ذلك دخول العدو بلاد الإسلام، أو ثوران الفتنة من قبل أهل الشر، جاز للإمام أن يوظِّفَ على الأغنياء مقدار كفاية الجند، لأننا نعلم أنه إذا تعارض شران أو ضرران، قصد الشرع دفع أشد الضررين وأعظم الشرين، وما يؤديه كل واحد منهم قليل بالإضافة إلى ما يخاطر به من نفسه وماله، لو خلت خطة الإسلام من ذي شوكة يحفظ نظام الأمور ويقطع مادة الشرور)، واتـە: وە ئەگـەر هاتو ماڵو سامان بەدەست (دەوڵەت)ەوە نەماو، ماڵو سامانی تەرخان کـراو بـۆ بەرژەوەندییە گشتیەکانیش هێندە نەبوو کە بەشی مووچەی سوپا بکات، وە بەهۆی ئەوە بیمو ترسی ئەوە هەبوو کە دوژمن بێتە خاکی ئیسلامەوە، یان ئـاژاوەو هـەرا لەلایەن خراپەکارانەوە سەرهەڵبدات، ئەوە بۆ حوکمڕان هەیە کە بـایی پێداویـستی سەربازەکان لەسەر دەوڵەمەندەکان باج دابنێ، چونکە ئێمە دەزانین، کە ئەگـەر دوو خراپـە، یـان دوو زیـان دژ وەسـتانو تـێکگیران، شـەرع دەیـەوێ خراپترینـی دوو زیانەکانو گەورەترینی دوو خراپەکان لاببات!

ئنجا ئەوەش، کە هەرکامێکیان (لە دەوڵەمەندەکان) دەیدات، لەچاو ئەو زیانو خراپـەی کـە سـەرو مـاڵی گـیرۆدەی دەبێـت لـە حاڵێکـدا، کـە وڵاتـی ئیـسلام حوکمڕانێکی تێدا نەمینێ کە کاروبارەکان ڕێکبخاتو خراپەو خراپـەکاریی بنبـڕ بکات، شتێکی زۆرکەمە.

١) بڕوانە: ج١، ص٣٠٣، وە (فقه الزكاة)، ج٢، ص١٠٧٦.

٤- لە فیقهی حەنبەلییەکاندا:

(إبن تيمية)ش لەوبارەوە گوتوویەتی[١]:

(..فإن هذه الكُلَفَ التي أخذت منهم بسبب نفوسهم وأموالهم هيٍ بمنزلة غيرها بالنسبة اليهم، وإنما يختلف حالها بالنسبة إلى الأخذ، فقد يكون آخذاً بحق وقد يكون آخذا بباطل...)، واتە: جا ئەو باجانەی کە بەهۆی خۆیانەوە (وەك سەرانە)، یان بەهۆی ماڵو سامانەکانیانەوە لێیان وەردەگیرێن، ئەوە بۆ ئەوان وەك هەقە شەرعییەکانی دیکە وایە، بەڵام بۆ وەرگرەکان حوکمەکەیان جیاوازە، دەبینی بەهەق وەریدەگرێو جاری واش هەیە بەناهەق وەری دەگرێ..

پاشان گوتوویەتی[٢]: (وحينئذ فهؤلاء المشتركون ليس لبعضهم أن يفعل ما به من ظلم غيره، بل إما أن يؤدي قسطه فيكون عادلاً، وإما أن يؤدي زائداً على قسطه فيعين شركاءه فيما أخذ منهم فيكون محسناً..)، واتە: جا لەوحاڵەدا ئەو هاوبەشانە (لە باجداندا) هەندێکیان بۆیان نیە شتی وا بکەن کە ببێتە مایەی ستەم بۆ ئەوانی دیکە، بەڵکو یان دەبێ بەشی خۆی بدات، کە ببێتە دادگەر، یان زیادەش لە بەشی خۆی بداتو هاوکاریی هاوبەشەکانی بکات لەوەدا کە لێیان وەرگیراوەو ببێتە چاکەکار[٣].

١) بڕوانە: (مطالب أولي النهى)، ج٣، ص٥٦٩-٥٧٠، وە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص١١٠٤-١١٠٥.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٣) هەروەها (إبن تيمية) لە چەند شوێنێکی (مجموع الفتاوى)کەیدا ئاماژەی بەو مەسەلەیەدا کردوە بڕوانە: ج٢٨، ص١٥٥و١٥٨.

ڕوونکـردنەوەیەکی پێویسـت:

وشـەی بـاج (ضـريبة)، کـە کۆیەکـەی (ضـرائب)ە وشـەیەکی تازەیـەو زانـاو پێشەوایانی پێشوومان بەکاریان نەهێناوە، بەڵکو لەجیاتی ئەو وشەی: (نائبة)، کە کۆیەکەی (نوائب)ەو لە ئەسڵدا بەمانای بەڵاو کارەساتە، پاشان ماڵو سامانێك کە بۆ چارەسەری ئەو بەڵاو گرفتارییانەی دادەنـرێ بـەوناوەوە نـاونراوە[1]، وە وشـەی: (وظيفة) کە کۆیەکەی (وظائف)ەو لە ئەسـڵی زمانـدا بەئـەرکو کـار دەگـوترێو، پاشان بۆ ئەو باجو هاوکارییە داراییانە کراوەتە ناو، کە لەلایـەن دەوڵەتـەوە بـۆ ساماندارەکان دانراوە[2]، وە وشەی: (كُلفَةَ)، کـە کۆیەکـەی (كُلفَ)ەو لـە ئەسـڵدا بەمانای ڕەنجو زەحمەتەو پاشان کراوەتەوە ناو بۆ ئەو باجو سـامانە وەرگیـراوانەی کە دەوڵەت پێویستی کردوون[3]، بەکارهێنراون، بەڵام گرنگ نیوەڕۆكو مەبەسـتەو هەرکام لەو وشانەش (نوائب، وظائف، كلف، ضرائب) یەك نێـوەڕۆكو مەبەسـتیان هەیە کە بریتیە لە: (دانرانی ئەندازەیەك ماڵو سامانو پێویـست کردنـی لەلایـەن دەوڵەتو حوکمڕانەوە لەسەر دەوڵەمەنـدو سـامانداره‌کان بەتایبـەتیو هاووڵاتیـان بەگـشتی، بـۆ پڕکردنـەوەی کـەلێنو بۆشـاییو خەزێنـەو جێبـەجێکردنی چـەند پێداویستیو بەرژەوەندییەکی کۆمەڵگاو دەوڵەت).

لە کۆتاییدا: ئێستاش لە کۆتایی ئـەم بـڕە توێژینەوەیـەدا کـە دەربـارەی بـاج وەرگرتن کردمان، پێم وایە وەڵامی پرسیاری: (ئایا وێڕای زەکات دروسـتە بـاجیش دابنرێ؟! زۆر ڕوونو ئاشکرا بوو کە:

---

١) بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٩٦١.

٢) هەمان سەرچاوە، ص١٠٤٢.

٣) هەمان سەرچاوە، ص٧٩٥.

بەڵێ دروستو ڕەوایە بەڵام بەم شێوەیەو بەو مەرجانەی کە زانایان خستوویاننە ڕوو، کەواتە: هەم ئەوانەی کە بە موتڵەقیی بە دروستو ڕەوای دەزانن بەهەڵەداچوونو دووچاری تێپەڕاندنو بەزایەدان (إفراط وتفريط) بوونو هەق پێکان (إصابة) لە نێوەندی هەردووك لای سەرکردنو کورت هێنان دایە.

ئنجا وەك پێشتر گوتمان گومرگیش جۆرێکە لە جۆرەکانی باجو هەرچی لەبارەی باج وەرگرتنەو گوتوومانە بێگومان گومرگیش دەگرێتەوە، کەواتە: ئەوانەش کە بە موتڵەقیی گومرگ وەرگرتن بە ناڕەوا، یان بەڕەوا دەزانن، هەمان حوکمی پێشوویان هەیەو ئەو جۆرە قسەکردنو فەتوادانە موتڵەقانە بەڵگەو نیشانەی سەرکێڵییو حاڵی نەبوونو وردنەبوونەوەن، خوا بە لوتفی خۆی لەو جۆرە نەخۆشیانە بمانپارێزێ.

٨- ئـایـا باجـەكان (ضرائب) دەبنـە جێدار (بدیل)ی زەكـات؟!

زاناو شەرعزانانی كۆنو هاوچەرخ لەوبارەوە كە ئایا باجەكان (ضـرائب) وەبـری زەكات دەكەون، یان نا؟ ڕایان جیـاوازەو زۆربـەی هـەرەزۆری نزیـك بەیەكـدەنگیی ڕایان وایە كە باج دان هەرچەندە زۆر بێت وەبری زەكات ناكـەوێت، هەندێكیـشیان ڕایان وایە كە دەگونجێ باجـەكان لـەجیاتی زەكـات حیـساب بكـرێن! هـەركام لـە (نووي)[1] و(ابن تیمیة)[2] لە زانایانی پێشیـنو ((الشیخ أبو زهـرة)[3] لە زانایانی هاوچەرخ ڕاوبۆچوونی لەوشێوەیان هەیە، بەڵام بێگومـان ڕای زۆربەی زانایان ڕاستەو ناگونجێ باجەكان وەبری زەكات بخرێن، چونكە:

زەكات بە زەكاتی شەرعیی دانانرێ، هـەتا هـەركام لـەم سـێ مەرجـەی تێـدا نەیەنەدی:

یەك: نیازو مەبەستی تایبـەتی نێـو دڵ، كـە بەندایـەتی بـۆ خـواكردنو لـێ نزیكبوونەوەو پەرستنیەتی بەهۆی فەرمانبەریی بۆ كردنییەوە.

دوو: دانی ئەو ئەندازە تایبەتیو دیاری كراوەی كە شەرع بۆ هـەركام لـە جـۆرو ڕەگەزەكانی ماڵو سامان دیاری كردوە، وەك: دەیـیەك (عشر)و، بیست یەك (نصف العشر)و، چل یەك (ربع العشر).

سێ: سپاردنو تەسلیم كردنو گەیاندنی ئەو ئەندازەیە بـە یـەكێك لـەو هەشـت كەسو شوێنانەی كە خوای دادگەر دیاری كردوون.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٥، ص٤٥٣ .

٢) بڕوانە: (الفواكه العدیدة في المسائل المفیدة)، ج١، ص١٥٤، أحمد بن محمد المنقور، بەڵام لە: (مجموع الفتاوى)، ج٢٥، ص٥٥دا، گوتوویەتی: (ما یأخذه ولاة الأمور بغیـر إسم الزكـاة لا یعتـد بـە مـن الزكاة).

٣) بڕوانە: (تنظیم الأسلام للمجتمع)، ص١٦٥.

دەجا شتێکی زۆر ڕوونو ئاشکراشە، کە هیچ کام لەم سێ مەرجە لە باجداندا نایەنە دی، جارێ بۆ یەکەمیان کە نیەت هێنانە، ئەوە ناگونجێ ئەنجام بدرێ، چونکە ئەوەی کە خوا وەك یەکێك لە پێنج پایەو دروشمەکانی ئیسلام فەرزی کردوەو بە یەکێك لە دوو خواپەرستییە مەزنەکانی ئیسلام داناوەو کردوویەتی بە نیشانەو جیاوازی نێوان مسوڵمانو نامسوڵمان، زەکاتە نەك باج، ئنجا ناشکرێ لەکاتی باجداندا کە ئینسانەکان دیاری دەکەن، نیەتی زەکاتێك بهێنرێ کە خوا فەرزی کردوە.

دووەمیشیان دیسان نایەتە دی، چونکە ئەندازەو شێوەو چۆنیەتی وەرگرتنی باجەکان وەك پێشتر گوتمان لە هی زەکات جیاوازە.

سێیەمیشیان بەهەمان شێوەو ئەگەر گریمان هەندێك لە باجەکانیش بۆ بەشێك لە هەشت کەسو شوێنەکانی زەکات خەرج بکرێن، وەك هەژارو نەدارو پەککەوتەکان، ئەوە لەلایەکەوە بەو شێوەیەو چۆنیەتییە نیە، کە شەرع دیاری کردوەو شەرعزانان ڕوونیان کردۆتەوە، وە لەلایەکی دیکەشەوە باقی کەسو شوێنەکانی دیکەی زەکات پێ شیاو هەر دەمێنن!

(ابن حجر الهيثمي)، کە یەکێکە لە زانایانی شافیعی مەزهەبو خاوەنی کتێبی: (تحفة المحتاج)ە لەوبارەوە گوتوویەتی[1]: (واعلم ان بعض فسقة التجار يظن ان ما يُؤْخَذُ مِنهُ المكس يحسب عنه اذا نوى به الزكاة، وهذا ظن باطل لامستند له في مذهب الشافعي، لان الامام لم ينصب الماكسين لقبض الزكاة ممن تجب عليه دون غيره، وإنّما نصبهم لأخذ عشور أي مال وجدوه، قَلَّ او كثر، وجب فيه الزكاة أم لا، وزَعْمُ أنه إنّما أمر بأخْذ ذلك ليصرفه على الجند في مصالح المسلمين، لايفيد فيما نحن فيه، لأنّا لو سَلَّمنا ان ذلك سائغ بشرطه – وهو أن لايكون في بيت المال شيء واضطر الإمام الى الأخذ من مال الأغنياء – لكان أخْذُه غير

١) بڕوانە: (الزواجر عن اقتراف الكبائر)، ج١، ص١٤٩.

مُسْقِطٍ للزكاة أيضًا، لانه لَم يأْخُذْهُ باسـمها...)، واتـە: وەبزانـە کـە هەنـدێك لـە بازرگانە لارێیەکان پێی وایە کە ئەوەی بەناوی باجەوە[1] لێی وەردەگیرێ، ئەگـەر نیەتی زەکاتی لـێ بهێنێ بۆی بەردەکەوێ! بـەڵام ئـەوە بۆچـوونێکی پووچـەو لـە مەزەبی شافیعییدا پاڵپشتی نیە، چـونکە حـوکمڕان کـە بـاج وەرگرەکـان دیـاری دەکات، بۆ وەرگرتنی زەکات داینـەناون تـاکو ئـەوەی زەکـاتی لـێکەتووە، لێـی وەربگرن جیا لە خەڵکی دیکە! بەڵکو بۆ ئەوە تەرخانی کـردوون، کـە هـەر مـاڵو سامانێك لێیان هەڵکەوت باجی لـێ بستێنن، جا زۆر بێت یـان کـەم، وە زەکـاتی لـێکەوتبێ، یان نا، ئنجا ئەو گومانەش کە دەڵێ لە سـۆنگەی ئـەوەوە حـوکمڕان فـەرمانی بـە وەرگرتنـی کـردوە کـە لەبـەر بەرژەوەنـدی مـسوڵمانان بەسـەر سەربازەکانیدا ببەشێتەوەو بۆیان خەرج بکات، هیچ لەو مەسەلەیەی ئێمە ناگۆڕێ، چونکە ئەگەر بشسەلمێنیـن، کە ئەو باج وەرگرتنـە بـە مەرجەکانییـەوە ڕەوایـە — ئەویش ئەوەیە[2]، کە خەزێنە هیچی تێدا نەبێو حوکمڕان ناچار بێت لـە سـامانی دەوڵەمەندان وەربگرێ — ئەوە دیسان ئەو باج وەرگرتنە زەکـات لانابـاتو وەبـری ناکەوێ، چونکە ئەو باجەی بەناوی زەکاتەوە وەرنەگرتوە.

هەروەها (ابن العابدين)یش کـە یەکێکـە لـە زانـا زەبـر دەسـتەکانی مـەزەبی حەنەفیو خاوەنی کتێبی: (رد المحتـار علـى الـدر المختـار)ە، کـە بـە (حاشـية ابـن العابدين) ناسراوە، هەمان ڕای هێناوەو پەسەندی کردوەو پاڵی داوەتە لای: (الإمام السرخسي)، کە بە (شمس الأئمة) ناسراوەو گوتوویەتی[3]:

---

١) لێرەدا وشەی (مکس) و (عشور) بە مانای باجی ڕەوا بەکارهاتوون، نەك حەرام و ناڕەوا.

٢) بەڵکو جگە لەم مەرجە ئەوەش بەمەرج گیراوە کە لەسەر بنچینەی ڕاوێژ دانرابێو ئەندازەیـەکی ماقووڵ بێو بەدادگەرانە وەربگیرێو بە دادگەرانەو لەپێناو بەرژەوەندیی گشتیدا بەکاربهێنرێ.

٣) بڕوانە: ج٣، ص٢٢٤-٢٢٥.

(... فعلم أيضا انه لايحسب من الزكاة عندنا، لأنه ليس هو العاشر الذي ينصبه الامام على الطريق ليأخذ الصدقات من المارين... ولذا قال في (البزازية): (اذا نوى ان يكون المكس زكاة فالصحيح انه لايقع عن الزكاة كذا قال الإمام السرخسي)).

هەروەها (الشيخ عليش)[1]، کە یەکێکە لە موفتییەکانی مەزەبی مالیکی، هەمان ڕای هەیەو، هەرکام لە: (السيد رشيد رضا)[2] و(الشيخ شلتوت)[3] و(د. يوسف القرضاوي)[4]یش لە زانایانی هاوچەرخمان هەمان ڕایان هەیە، وە پێشم وایە هەرکەسێك قوڵە شارەزاییەکی دەربارەی قورئانو سوننەتو شەرع هەبێ هەمان ڕای دەبێ...

دەربارەی ڕایەکەی (نووي)یش ڕاستەوخۆ لەبارەی زەکاتەوە نیە، بەڵکو لەبارەی خەڕاج (خراج)ەوەیە، کە ئایا باج لە جیاتی دادەنرێ، یان نا؟!

(ابن تيمية)ش ڕای دیکەی پێچەوانەی ئەوەی گوتیشمان لێیەوە نەقڵ کراوە[5]، هەرچۆنیش بێت ڕای ڕاستو دروستو بێگرێو گۆڵ هەر ڕای جەماوەرو زۆربەی موتڵەقی زانایانەو ئەوەش کە هەندێك لە زانایانی هاوچەرخ گوتوویانە: کە ئەوەی لێرەدا زیانبار دەبێ تەنیا مسوڵمانانی دیندارو پابەندن بە شەرعەوە، چونکە خەڵکی دیکە زەکات نادات و تەنیا باجەکان دەدات! بەڵام مسوڵمانانی زەکاتدەر هەم باجەکانو هەم زەکاتیش دەدەن، هەرچەندە ڕاستو واقعییە، بەڵام نابێتە پاساوو بیانووی ئەنجام نەدانی یەکێك لە پێنج پایەو کۆڵەکە گەورەو گرنگەکانی

١) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص١١١٥-١١١٩.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٥) بڕوانە: (مجموع الفتاوى)، ج٢٥، ص٥٥، کە تۆزێك لەمەوبەر دەقەکەیمان هێنا.

ئیسلامەتیی و دروشم ونیشانەیەكی بەرزو بەرچاوی دینداریی مسوڵمانەتیی ئینسانی مسوڵمان.

ئنجا لە ڕاستیدا فەتواو مۆڵەتدان بە خەڵكی مسوڵمان كە باجەكان بخەنە بری زەكات، سەردەكێشێ بۆ نەهێشتنو لابردنی فەرزی زەكاتو مراندنیو دڵنیاشم كە هیچ كەسێكی بڕوادار ڕێ بەخۆی نادات قسەی وا بكاتو بڕیاری وابدات.

هەڵبەتە پێویستیشە بە هەموو لایەك لەبیری ئەوەدا بین كە چۆن چۆنی حوكمو سیستەمی ئیسلامیی بگێڕینەوە واقیعی ژیانو گوزەرانی كۆمەڵگاكەمان، بۆ ئەوەی زەكاتدان چی دیكە وەك چاكەو خێرو پیاوەتییەك نەبێ كە هەر كەسێك كەیفی لێبوو بیداتو ئەو كەسەش كە عەقڵی نەیبڕێ پشت گوێی بخات!!

بەڵام باجەكان، كە ڕەنگە گەلێك جار ستەمو بێدادیی لە دانانیاندا هەبێ، هیچ كەس بۆی نەبێ سەرپێچی لە دانیاندا بكات! ئاخر چۆن دەبێ جێبەجێكردنی فەرمانی خوا لەنێو میللەتێكی مسوڵماندا مسوڵمانانی تێدا سەرپشك بكرێن، بەڵام بەجێهێنانی فەرمانی بەندەكانی خوا، مسوڵمانانی پێوە پابەند بكرێن؟! ئایا ئەم جۆرە بیركردنەوەو ڕەفتارە بیركردنەوەو ڕەفتارێكی هاوبەش بۆ خوا دانەرانە نیە؟! كە خوای بەرزو مەزن لەبارەیانەوە فەرموویەتی: ﴿... فَقَالُواْ هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعۡمِهِمۡ وَهَٰذَا لِشُرَكَآئِنَاۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمۡ فَلَا يَصِلُ إِلَى ٱللَّهِۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَآئِهِمۡۗ سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ الأنعام﴾، واتە: (...هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان -گوتیان: ئەمە بەشی خوایە بەگومانی خۆیان، وە ئەمە بەشی هاوبەشەكانمانە -لە پەرستنی خوادا-، جا ئەوەی بەشی پەرستراوەكانیانە ناگاتە خوا، بەڵام بەشی خوا بۆ پەرستراوەكانیان دەچێ! چ حوكمو بڕیارێكی خراپ دەدەن!).

بەڵێ خوێنـــەری بەڕێز!

بەڕاستی حوکمو بڕیارێکی بێجێو ناماقووڵە، کە خوای بەرزو مەزنو بێهاوەڵ، بهێنرێتە ڕیزی دروستکراوەکانیشیەوە، چ جای نزمتـریش بکرێتەوە!!

بەڕاستی ئەو جۆرە دابەشکردنە، دابەشکردنێکی ستەمکارانەو نادادگەرانەیـە، وەك خوای بێوێنەو دادگەر دەربارەی ئەو موشریکانەی، کە خۆیان بـە پەیـدابوونی کچان زۆر قـەڵس دەبـوونو، بـە کـوڕ نـەبێ ڕازی نـەدەبوون، کەچـی دەیـانگوت: فریـشتەکان کـچی خـوان! فەرموویـەتی: ﴿أَفَرَءَيْتُمُ ٱللَّٰتَ وَٱلْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلْأُخْرَىٰٓ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰٓ ﴿٢٢﴾ النجم﴾.

جا خوایە بە کـەرەمی خـۆت لـەوە بـمانپارێزی، کـە لـە هـیچ شـتێکدا لـە موشریکەکان بچین، چ جای لە تایبەتـمەندیتـرین خەسـڵەتیاندا، وە هیدایەتـمان بدەی، کە بە هەموو جۆرو شێوەکانی پەرستـن، جگە لـە تـۆ هـیچ کـەسو هـیچ شتێك، چاوترووکاندنێکیش نەپەرستیـن.

لێرەشدا کۆتایی بەم بەندەی سێیەمە دێنیـنو، دەچـینە سـەر بەنـدی چـوارەمو کۆتایی.

کە بریتیە لە: (بەرهەمو شوێنەوارەکانی ماڵ بەخشین لە ژیانو گوزەرانی تـاكو کۆمەڵدا).

بەندی چوارەم

بەرهەم و شوێنەوارەکانی ماڵ بەخشین لە ژیان و گوزەرانی تاک و کۆمەڵدا

www.alibapir.com

:

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
عەلی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir
عەلی باپیر/AliBapir

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری سەنگیـن!

خوای کاربەجێ هیچ شتێکی لەسەر بەندەکانی پێویـست نـەکردوە، کـە خێـرو قازانجی دنیاو دوارۆژو تاكو کۆمـەڵو گیانو جەستەیانی تێدا نەبێ، وەك چۆن هـەر شتێکی لـێ قەدەغە کردبێ، لەبەر زەرەرو زیـانو شـوێنەوارە شـوومەکانیەتی لـە هەموو بوارەکانی ژیانو گوزەرانی تاكو کۆمـەڵایەتییاندا.

جا بێگومـان ماڵو سامان بەخشینیش –بە فەرزو سوننەتیەوە- کـە دروشـمو نیشانەیەکی هەرە گەورەو گرنگی خواپەرستیو بەندایەتی کردنە بۆ خوا، پڕپڕە لـە حیکمەتو سوودو بەرژەوەندیی هەمەجۆر، بۆ تاكو کۆمـەڵی مسوڵمان.

جـا پـشتیوان بـەخوا ئێمـە لـە بەنـدی چـوارەمدا لـە دوو خاڵانـدا سـوودو بەرهەمەکانی ماڵ بەخشین دەخەینەڕوو، لە خـاڵی یەکەمـدا بەرهـەمو شـوێنەوارە چاكو پەسەندەکانی ماڵو سامان بەخشین لە ژیانی تاکدا دەخەینەڕوو، کە ئەمیش کراوەتە دوو بڕگە، لە بڕگەی یەکەمدا سوودو کەڵکەکانی ماڵ بەخشین بۆ بەخـشەر (منفق) خراونەڕوو، وە لە بڕگەی دووەمیشدا خێروبێرەکانی ماڵ بەخشین بۆ وەرگـر (آخذ) ڕوون کراونەوە.

خاڵی دووەمیش تەرخان کراوە بۆ توێژینـەوەو ڕوونکردنـەوەی بەرهەمـە چـاكو پەسەندو شوێنەوارە بەرزو پیرۆزەکانی مـاڵو سـامان بەخـشین لـەژیانو گـوزەرانی کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵماندا.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کە ئەو بەرهەمو سوودو کەڵکانە هەرچەندە هی مـاڵو سامان بەخشینن بەگشتی، بەڵام بەزۆری هی ماڵو سامان بەخـشینی فـەڕزن، کـە بێگومان زەکات کاکڵو جەوهەرو بڕبـڕەی پـشتیەتی، هەرچـەندە وەك لـە بەنـدی

یەکەمدا ڕوونــمان کردەوەو سەلماندیشمان، ماڵ بەخشینی فەڕز لە زەکاتداندا کورت نەبۆتەوەو لەوە فراوانتــرە.

جــا لــە ســۆنگەی ئــەوەوە کــە ئــەو ســوودو بەرهەمانــەی کــە لــەم بەنــدەدا دەیانخەینەڕوو بەزۆری پەیوەستن بە زەکاتەوە –کە وەك گوتــمان بڕبڕەی پشتی مــاڵ بەخشینی فەڕزە-، بۆیە بەپەسەندم زانی بەر لە خستنەڕووی سوودو بەرهەمــەکانی ماڵ بەخشین، لە چــەند خــاڵێکی کــورتو خێــرادا ئیمتیــازو تایبەتــمەندییەکانی زەکات بخەینەڕوو، چونکە زۆر کەسی لە ئیسلام ناحاڵیو بەشەرعدا قووڵ نــەبووەوە پێی وایە، کە زەکات تەنیا خێرو صەدەقەو چاکەیەکی شەخــسییەو پەیوەســتە بــە دەروونو ویژدانی بابای بەخشەرەوەو هیچی تر!

ئیمتیازو تایبەتمەندییەکانی زەکاتی ئیسلامی[1]

دەتوانین -لەبەر رۆشنایی ئەو باسانەدا، کە لەبارەی زەکاتەوە ڕابردن- تایبەتمەندییەکانی زەکاتی ئیسلامیی لەم چەند خاڵەدا کورتو پوخت بکەینەوە:

١-زەکاتی ئیسلامی تەنیا خێرکردنو کردەوەیەکی چاكو ڕەوشتێکی شەخسی پەسەندو جوان نیە، کە بابای زەکاتدەر خۆی پێ برازێنێتەوە، بەڵکو وەك پێشتر ڕوونکرایەوە، یەکێکە لە پایە گرنگەکانی ئیسلامو دووەمین دروشمو نیشانەی خواپەرستییو دیندارییو مسوڵمانەتییەو، هەر کەسێك نکووڵیی لە فەرزبوونی بکات، حوکمی کوفری بەسەردا دەدرێ، هەرکەسێکیش لاملیو سەرپێچی لە دانی بکات، مۆری (فسق)و تاوانباریی بەنێوچاوانەوە دەنرێ، وێڕای ئەوەش باسکی بادەدرێو بەتۆبزی لێی دەستێنرێو سزاش دەدرێ.

٢-زەکات لە ڕوانگەی ئیسلامەوە، مافی هەژارو نەدارانە لە ماڵو سامانی دەوڵەمەنداندا، کە خاوەنی ڕاستەقینەی ماڵو سامان دیاری کردوە، کە خوای پەروەردگارە، وە بابای خاوەن ماڵو سامان، زیاتر بە پاسەوانو خەزێنەدار (أمين الصندوق) حیساب کراوە، بۆیە هیچ جۆرە منەتو خێرپێکردنێك لە زەکاتداندا نیە، ئایا بابای خەزێنەدار (خازن)، لەکاتێکدا بەرپرسەکەی فەرمانی پێدەکات ئەندازەیەك ماڵ بدات بە کەسێك، هیچ مانایەکی خێرپێکردنو چاکەو پیاوەتی لەو ڕەفتارەدا هەیە؟! خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَأَنفِقُواْ مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ... ﴿٧﴾ الحديد﴾، واتە: بڕوا بەخواو پێغەمبەرەکەی بێنن، وە لەوەدا کە ئێوەی تێدا گێڕاوە بە جێنشین ببەخشن..

---

١) بۆ نووسینی ئەم باسە بەتۆزێك دەستکارییەوە سوودم لە(فقه الزكاة)، ج١، ص٨٦-٨٨، وەرگرتوە.

٣-زەكات بە زاراوەی قورئان مافێكی دیاریكراوو زانراو (حق معلوم)ەو شەرع هەم سنووری زەكات لێكەوتن (نصاب)ی ماڵو هەم ئەندازەی زەكاتەكەو هەم مەرجەكانیو هەم شێوەی درانیو دابەشكرانی دیاری كردوە، بۆ ئەوەی ئینسانی مسوڵمان بەرچاو ڕوون بێ لەوبارەیەوە دووچاری هەڵەو پەڵە نەبێ، خوای كاربەجێ فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ فِىٓ أَمۡوَٰلِهِمۡ حَقّٞ مَّعۡلُومٞ ﴿٢٤﴾ لِّلسَّآئِلِ وَٱلۡمَحۡرُومِ ﴿٢٥﴾ المعارج﴾، واتە: وە ئەو كەسانەی كە لە ماڵو سامانەكانیاندا مافێكی زانراو هەیە، بۆ سوالكەرو بێبەش.

٤-ئەو مافە زانراوو دیاریكراوەش حەوالەی دەروونو ویژدانی دەوڵەمەندەكان نەكراوە بە خێرا خۆیان بیدەن یان نەیدەن، بەڵكو مافێكی فەرزكراوو داكۆكی لەسەر كراوەو وەرگرتنو دابەشكردنی ئەركێكەو بە كۆمەڵگاو دەوڵەتی ئیسلامیی سپێرراوە، كە بەهۆی كاربەدەستان (العاملين)ەوە وەردەگیرێو پاشان بەوپێیەی كە شەرع بڕیاری داوە دابەش دەكرێ، هەر بۆیەش لە قورئاندا تەعبیری: (خُذۡ مِنۡ أَمۡوَٰلِهِمۡ)و لە سوننەتیشدا: (تؤخذ من أغنيائهم)ی بۆ بەكارهێنراوە!!

پێشتریش ڕوونمان كردەوە كە ڕای بەهێزترو بەڵگەدارتر ئەوەیە، كە زەكات بەشێوەی مەركەزیی وەربگیرێو دابەش بكرێ.

٥-هەر بۆیەش ئەركو مافی دەوڵەتی ئیسلامییە، كە هەركەسێك زەكات نەدات بەوشێوەیەی كە بە شیاوو پێویستی دەزانێ تەمبێی بكاتو سزای بدا، كە جاری وا هەیە ئەندازەی ئەو تەمبێ كردنو سزادانە دەگاتە دەست بەسەرداگرتن (مصادرة)ی نیوەی ماڵەكەی! وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**فإنا آخذوها وشطر إبله**)) رواه أحمد وأبو داود والنسائي.

٦- بەڵام ئەگەر زەكات نەدەرەكان كۆمەڵێكی خاوەن هێزو دەسەڵات بوون، ئەوە ئەركی سەرشانی دەوڵەتی ئیسلامییە كە جەنگیان لە دژ بەرپا بكاتو فشاریان بۆ بێنێو هەتا ملیان پێ كەچ دەكاتو دێنەوە ژێر ڕكێفی شەرعو مافی هەژارو نەداران دەدەن، وەك لە فەرمووده ڕاستو ڕاشكاو (صحیح وصریح)ەكەی پێغەمبەری خوادا ﷺ هاتووەو بەهۆی هەڵوێستی (أبوبكر الصدیق)ەوەش یەكدەنگیی هاوەڵان (إجماع الصحابة)ی لەسەر دامەزراوە.

٧- لە هەلومەرجێكدا كە ئیسلام كیانو دەسەڵاتی نامێنێ كە زەكات لە خەڵكی وەربگرێ لەسەر بابای مسوڵمانی دەوڵەمەند پێویستە كە بۆ خۆی زەكاتیماڵو سامانەكەی دەربكاتو خۆیو ماڵەكەیشی خاوێن بكاتەوە لە هەقو مافی زەكات وەرگران، چونكە زەكاتیش وەك نوێژو باقی ئەركو پایەكانی ئیسلام هەرچۆن بێ تاكی مسوڵمان هەر لەسەری فەرزە جێبەجێی بكاتو، ئەگەر خەلیفەو سوڵتانیش لێی داوا نەكات ئیمانو قورئان فەرمانی پێدەكەنو نابێ پەكی بخرێ.

٨- بەرهەمی زەكاتو چۆنیەتی دابەشكردنو بەجێگای شایستەی خۆی گەیاندنی بۆ هەواو ئارەزووی حوكمڕانانی[1] دنیاییو پیاوانی[2] ئایینی بەجێ نەهێڵراوەو وێڵ نەكراوە، كە بە كەیفی خۆیانو بۆ بەرژەوەندی خۆیان بەكاری بێنن، بەڵكو خوای كاربەجێو دادگەر خۆی دیاری كردوە كە بە كێوكێ بدرێ، وەك لە ئایەتی: ﴿إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡعَٰمِلِينَ عَلَيۡهَا ... ۝٦٠﴾ التوبة دا دەردەكەوێ، وە سوننەتی بەپێزی پێغەمبەری بەڕێز ﷺ جوان جوان

١) ئەم دوو زاراوەیە هی ئایینە شێوێنراوو تێكدراوەكانی جووایەتیو دیانایەتی (الیهودیة والنصرانیة)ن، چونكە لە ئیسلامدا دینو دنیا لەیەك جیاو پێكەوە ناتەبا نینو هەموو پیاوانی موسڵمانیش پیاوی ئایینەكەیانو زانایانیش ڕابەرو سەرمەشقو حوكمڕانیانن.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

ڕوونی کردۆتەوە، کە پوختەکەی ئەوەیە: زەکاتی هەر شوێنێك لە دەوڵەمەندانی ئەو شوێنە وەردەگیرێ‌و بەسەر نەدارو ئاتاجەکانیدا دابەش دەکرێ، (تؤخذ من أغنياءهم فترد على فقراءهم).

٩- وە بەپێچەوانەی حاڵی بوونی زۆر کەسەوە، زەکات هاوکارییەکی کاتیی‌و دەستبار بۆ گرتنێکی خێراو کەم‌و کورت نیە، کە بابای زەکات پێدراو بۆ ماوەیەکی کەم چەند ژەمێکی خواردن بدرێتێ‌و پاشان دووبارە لەگەڵ برسێتیی‌و نەداریی‌و ئاتاجییدا دەستەو یەخە ببێتەوە! بەڵکو وەك پێشتر باسمان کرد، بار ڕاستکردنەوەیەکی تەواوو ڕیشەکێش کردنێکی یەکجارەکی ئاتاجیی‌و نەدارییە، بەجۆرێك کە بابای زەکات وەرگر هێندەی بدرێتێ‌و بەشێوەیەك هاوکاری بکرێ کە جارێکی دیکە پەکی نەکەوێ‌و دەست پان نەکاتەوە، بەڵکو لەسەر پێی خۆی بوەستێ‌و -دوای خوا- پشت بەخۆی ببەستێ، وشەی (قِواماً مِنْ عَيْشٍ)یش کە لە فەرموودەی پێغەمبەری خوادا ﷺ هاتوە -وەك پێشتر ڕوونمان کردەوە- هەر ئەوە دەگەیەنێ.

١٠- زەکاتی ئیسلامیی -وەك لەم بەندەدا ڕوونی دەکەینەوە- کۆمەڵێك ئامانج‌و مەبەستی گرنگی تاکیی‌و کۆمەڵایەتیی لە هەموو بوارەکانی ڕووحیی‌و ئەخلاقیی‌و فەرهەنگیی‌و کۆمەڵایەتیی‌و ئابووریی‌و جیهادیی‌و سیاسیی دێنێتەدی، کە لە جوغزی تەسکی شەخسی‌و ئەخلاقی دەچێتە دەرێ‌و دەچێتە نێو بازنەی فراوانی بەرژەوەندییە مەزنەکانی کۆمەڵگاو ئاستی بەرزی حوکمڕانی‌و هەڵسووڕاندنی کۆمەڵگاوە.

خاڵی یەکەم[1]

بەرهەمو شوێنەوارەکانی ماڵ بەخشین لە ژیانی تاکدا

خوێنەری بەڕێز!

بێگومان ماڵ بەخشین، کۆمەڵێك سوودو کەڵکی هەن لە ژیانی تاکدا چ بەخشەر بێ چ وەرگر، بۆیە بەپەسەندم زانی باسی ئەو بەرهەمو شوێنەوارانە بکەم بۆ هەرکام لە بەخشەرو وەرگر لە دوو بڕگەی جیاجیادا:

بڕگەی یەکەم: بەخشەر (المنفق):

١- پاکبوونەوە لە ڕژدیی‌و چرووکیی:

خوای کاربەجێ بۆ ئەوەی ئینسان بتوانێ سەر زەوی ئاوەدان بکاتەوەو درێژە بە ژیانو گوزەرانی خۆی بدات لەسەر چەند خەسڵەتێکی بنچینەیی وەك: خۆخۆشویستنو خۆشویستنی شت هەبوون (حب التملك)و خۆشویستنی مانەوە (حب البقاء)، سروشتی ئینسانی ڕێکخستوەو سروشتاندوە، جا ئەو خەسڵەتانەی ئەگەر بەهۆی ئیمان بە خواو بە ڕۆژی دواییەوە نەبێ، دەبنە مایەی پەیدابوونی چەند خەسڵەتێکی دیکەی بەدو خراپ، کە یەکێکیان ڕژدیی (بخل)و چرووکی (شح)یە، کە خوای پەروەردگار لەبارەیەوە فەرموویەتی: ﴿ وَٱلَّذِينَ تَبَوَّءُو ٱلدَّارَ وَٱلْإِيمَٰنَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ أُوتُوا۟ وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ

١) بۆ نووسینی ئەم خاڵە سوودێکی زۆرم لە (فقه الزكاة)، ج٢، ص٨٥٧-٨٧٨، وەرگرتوە.

﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ٩﴾ الحشر، واتە: (...وە هەرکەسێك لە چەنگ چرووکی دەروونی پارێزرابێ، ئائەوانەن سەرفرازان).

پێغەمبەریشمان ﷺ فەرموویەتی: **((إيّاكم والشّح، فإنّما هلك من قبلكم بالشّح، أمرهم بالبخل فبخلوا، وأمرهم بالقطيعة فقطعوا، وأمرهم بالفجور ففجروا))** رواه أبو داود والنسائي، واتە: خۆتان لە چرووکیی بپارێزن چونکە ئەوانەی پێش ئێوە بە چرووکیی فەوتان، وای لێکردن کە ڕژدی بکەن‌و ڕژدییان کرد، وەوای لێکردن کە پەیوەندی خزمایەتی بپچڕێنن‌و پچڕاندیان، وەوای لێکردن کە خراپەکاریی بکەن‌و خراپەکارییان کرد.

جا بێگومان بەهۆی ماڵ‌و سامان بەخشینەوە دڵ‌و دەروونی ئینسانی بەخشەر لە چڵك‌و چەپەری ڕژدیی‌و چرووکیی پاك دەبێتەوەو لە گەرماوی سەخاوەت‌و کەرەمدا جوان جوان دەشۆرێ‌و خاوێن دەبێتەوە.

٢- قوتارکردنی ئینسان‌و ڕزگارکردنی لە کۆیلایەتی بۆ ماڵ‌و سامان پەرستی:

خوا بە یەکگرتن (توحید) بریتیە لە ساغ‌و یەکلابوونەوە بۆ خوا لە بەندایەتی‌و پەرستندا! بەشێوەیەك کە ئینسان بێجگە لە خواو بەخشش‌و پاداشتی خوا دڵ بەهیچ شتێکی دیکە نەبەستێ‌و هیچ شتێك نەتوانێ بیخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوەو دڵ‌و دەروونی داگیرو، فیکرو هۆشی یەخسیر بکات! جا یەکێك لەو شتانەی کە بەدرێژایی مێژوو لەلایەن خەڵکێکی سەرلێ‌تێکچووو ڕێ لێ بزربووە وە کراون بە بت‌و صەنەم‌و وێڕای خوا یان لە جیاتی خوا پەرستراون، ماڵ‌و سامان بووە، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **((تعس عبد الدينار تعس عبد الدرهم تعس عبد القطيفة وانتكس وإذا شيك فلا انتفش))** رواه البخاري، واتە: بفەوتێ کۆیلەی زێڕ، بفەوتێ کۆیلەی زیو، بفەوتێ کۆیلەی بەرگ‌و پۆشاك، وە سەرەنگرێ بێ، وە هەرکاتێك دڕکێکی تێڕاچوو نەیەتەدەرێ.

دیارە دەگونجێ مەبەست لە وشەی (تعس) لێرەدا دووعا نەبێ‌و هەواڵـدان بـێ، کە ئەو کاتە ماناکەی ئاوای لێدێ: کۆیلەی زێڕو زیوو پۆشاك، فەوتاوو سـەرەنگرێ بووە!

ئنجا ئاشکراشە کە باشترین چارەسەر بۆ دەردی پووڵ‌و پارە پەرستیی‌و دڵ پـێ نەبەستنی‌و پشت پێ نەبەستنی، بریتیە لە بەخشین‌و خەرج کردنی بەشێکی لـەڕێی خواو لە پێناوی وەدەستهێنانی ڕەزامەندیی‌و پاداشت‌و بەخششیدا.

٣- ڕاهێنان‌و بارهێنانی ئینسان لەسەر بەخشیـن:

بەخشیـن (عطاء)و سوودو کەڵك بە خـەڵك گەیانـدن، یەکێکـە لـە خەسـڵەتە بنچینەییەکانی ئینسانی مسوڵمان، وەك خوای زاناو پـەنهان بیـن لـە چـەندان ئایەتی قورئاندا فەرموویەتی، بـۆ وێنـە: ﴿وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ ۝١ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ۝٢ وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰٓ ۝٣ إِنَّ سَعۡيَكُمۡ لَشَتَّىٰ ۝٤ فَأَمَّا مَنۡ أَعۡطَىٰ وَٱتَّقَىٰ ۝٥ وَصَدَّقَ بِٱلۡحُسۡنَىٰ ۝٦ فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلۡيُسۡرَىٰ ۝٧﴾ الليل، واتە: سوێند بە شەوگار کە دادەپۆشێ، وەسوێند بە ڕۆژگار کە ڕوون دەبێتەوە، وە سوێند بەو زاتەی کـە نێـرو مێی خوڵقاندوون. کۆشش‌و ڕەنجتـان جۆراوجـۆرە، جـا کەسـێك ببەخـشێ‌و پـارێز بکات. وە بڕوا بە چاکترین وشە، ((کە (لا إله إلا الله)یە)) بهێنێ. ئەوە بەرەو ڕێی ئاسان ـــی شەریعەت- وەری دەچەرخێنیـن.

وەك دەبینیـن خوای کاربەجێ بەخشین (عطاء)ی کردوە بە یەکەمین خەسـڵەتی ئینسانی بڕواداری سەرفراز! وە بە پێچەوانەشەوە ڕژدیی‌و نەبەخشینی بە یەکـەمین خەسڵەتی پیس‌و بەدی تاوانباری بەدئەنجام دانـاوە، وەك لـە ئایەتـەکانی دواییـدا هاتوە.

وەجێی سەرنج و ڕامانە کە بەخشین هەم لە سوورەتە مەککییەکان و هەم لە سوورەتە مەدینەییەکاندا بە خەسڵەتێکی بنەڕەتیی و مەزنی ئینسان و کۆمەڵی مسوڵمان و بڕوادار دانراوە، نموونەی سوورەتە مەککییەکان بێجگە لەو ئایەتانەی سوورەتی (اللیل): ﴿فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ الشورى﴾.

نموونەی سوورەتە مەدینەییەکانیش: ﴿الٓمٓ ﴿١﴾ ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱلْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣﴾ البقرة﴾.

جا بێگومان ماڵ و سامان بەخشین بە هەردووك جۆری فەرز و سوننەتییەوە، باشترین هۆکاری ڕاهێنان و بارهێنانی تاك و کۆمەڵی مسوڵمانە لەسەر خەسڵەتی بەرزی بەخشین و سوودو کەڵك بەخەڵك گەیاندن، لە هەموو بوارو لایەنەکانی ژیان و گوزەراندا.

٤- سوپاسگوزاریی چاکەو نیعمەتەکانی خوای بەخشەر:

ئەگەر ستایش و مەدح و ثەنای خوا بەدڵ و زمانە، سوپاسگوزاریی بۆ خوا بە دڵ و زمان و ئەندامەکانیشە، وەك زانایان گوتوویانە[1]، جا هەروەك چۆن ستایش

١) بڕوانە: (معجم مفردات الفاظ القرآن) راغب الأصفهاني، وشەی (شكر)، کە بە وردی باسی ڕەگ و ڕیشەی وشەی (شکر) و ماناو چەمکەکانی کردوە، هەروەها بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٤٩٠، وشەی (شكر).

(حمد)و مەدحو ثەنای خوا لە بەرانبەر ناوە هەرە چاکەکانیو سیفەتە هەرە بەرزو پەسندەکانیدا پێویستە، سوپاسگوزاریی (شکر)یش لە بەرانبەر چاکەو نیعمەتە لەژمارە نەهاتووەکانیدا فەرزە، سوپاسگوزاریش بۆ خوا بەوە دەبێ کە ئینسانی بڕوادار چاکەو نیعمەتەکانی خوای بەخشەر لە ڕەزامەندیی ویدا بەکاربێنێ، بۆ وێنە: کەسێك کە خوا لە نیعمەتی عەقڵ بەهرەمەندی کردوە ئەو نیعمەتە بەرزو پەسندە بەکاربێنێ بۆ ئەنجامدانو نەخشە بۆ کێشانی ئەو کارو چالاکییانەی کە خوا لێیان ڕازییەو پەسەندی کردوون.

جا دیارە ئەمەش کارێکی ئاسان نیەو لە وزەی هەموو کەسدا نیە، بۆیە خوای پەنهان بین فەرموویەتی: ﴿...وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ ٱلشَّكُورُ ﴿١٣﴾ سبأ﴾، واتە: وە تەنیا کەمێك لە بەندەکانم سوپاسگوزارن، بەڵێ بەڕاستی کارێکی ئاسان نیە کە ئینسان دەروودەروونیو دڵو زمانیو ئەندامەکانی بەرەو ڕەزامەندیی خوا بەکاربێنێو، بە تەواوی خۆی تەسلیمی خوا بکاتو خۆی بۆ ساغو یەکلا بکاتەوەو بەشی هیچ کەسو هیچ شتێك بەخۆیەوە نەهێڵێ.

جا بێگومان بابای خاوەن ماڵو سامان بەهۆی بەخشینی ماڵو سامانەکەیەوە لە پێناوی خوادا، سوپاسگوزاریی بۆ خوا ئەنجام دەدات لەسەر نیعمەتی ماڵو سامانو هەتا زیاتر خەسڵەتی سەخاوەتو کەرەم بکاتە پیشە، سوپاسگوزاریی چاکترو زیاتر بۆ خوا ئەنجام دەداتو هەر چاکەو نیعمەتێکیش سوپاسگوزاریی خوای لەسەر بکرێ بەرەکەتو پیزی تێدەزێو زیاد دەکات: ﴿...لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ...﴿٧﴾ إبراهيم﴾، بەلام بە پێچەوانەوە سپڵەییو پێنەزانیو بێ ئەمەگیی ماكو میکرۆبی فەوتانو نەمانی چاکەو نیعمەتەکانە: ﴿...وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ إبراهيم﴾.

٥- ڕزگارکردنی دڵو دەروون لە پەیوەست بوون بـە ژیـانی دنیـاوەو ڕووپێکردنـە ژیانی دوارۆژ:

بێگومان دنیا شوێنی تێدا تاقیکرانەوەیەو نـازو نیعمەتـەکانی ژیـانی دنیـاش وەسـیلەی بـەڕێکردنو گوزەرانـدنی ئـەو ژیانـەو گـرنگترین مـاددەی ئـەو تاقیکردنەوەیەشن، کەواتە لەلایەکەوە ئینسانی مسوڵمان هیچ چاری نیـە کـە بـە ئەندازەی پێویست لەو نـازو نیعمەتانـە بەهرەمەنـدبێ، چـونکە بـەبێ وان ژیـانو گوزەرانی ناکرێو ناسووڕێ، وە لەلایەکی دیکەشەوە دەبێ زۆر وریاو بێـداربێ کـە زیاد لە ئەندازەی پێویست دڵیان پێ نەبەستێو کردو کۆشیان بۆ نـەکات، چـونکە دڵبەسـتـن بە ژیانی دنیاو پێوە سەرگەرم بوونی، یەکێکە لە دروشـمو نیـشانەکانی ئینسانی بێبڕواو دوور لە خوا، وەك خوای کاربەجێ فەرموویـەتی: ﴿...وَوَيۡلٞ لِّلۡكَٰفِرِينَ مِنۡ عَذَابٖ شَدِيدٍ ٢ ٱلَّذِينَ يَسۡتَحِبُّونَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا عَلَى ٱلۡأٓخِرَةِ ...٣ إبراهيم﴾، واتە: ...وە سزای سەخت بـۆ کـافران لـە ئـازارێکی تونـد، ئەوانـەی کـە ژیـانی دنیایـان لـە هـی دوارۆژ خۆشتـر دەوێو بەسـەریدا هەڵیدەبژێرن...

ئنجا ژیانی دنیا زۆر خۆشویـستـنو دڵ پـێ بەسـتنی، جگـە لـە گوناهبـاریی قیامەت، مایـەی بێهێـزو پێـزی کۆمـەڵی مسوڵمانیـشە لـە بەرانبـەر دوژمـنو ناحەزانیدا، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ لە وەڵامی کەسێکدا کە دەربارەی هۆکـاری بێهێزی (وهن)ی مسوڵمانان لە ئاقار دوژمنانیاندا پرسیاری لێکردبوو، فـەرمووی: ((حب الدنيا وكراهية الـموت)) رواه احمـد وابـوداود، واتـە: خۆشویـستنی دنیـاو بوغزاندنی مردن.

دەجا شتێکی ڕوونو بێ چەندو چوونیشە کە ماڵو سامان بەخشین بە ئومێدی پاداشتی خواو سەربەرزیی و ڕووسوریی دواڕۆژ شمشێرێکی تیژو بڕندەیە، کە ملی خۆشویستنی دنیاو دڵ بە پارەو سامان بەستنەوە دەپەڕێنێ و ڕووی ئینسان بەرەو خواو ژیانی ڕاستەقینەی دواڕۆژ وەردەچەرخێنێ: ﴿وَمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ لَهِىَ ٱلْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ العنكبوت﴾، وە-ڕابواردنی- ئەم ژیانی دنیایە بەس کات کوشتنو یارییە، وە-ڕابواردنی- مەنزلگای دواڕۆژ هەر ئەوە ژیانی ڕاستەقینەیە، ئەگەر زانیبایان.

٦- ماڵو سامان لەڕێی خوادا بەخشین مایەی دڵ چەسپانو دامەزراندنی ئیمانە:

بەڵێ هەروەك چۆن بەبێ هەبوونی ئیمان بەخواو پاداشتی دواڕۆژ، ئینسان هاندەرو پاڵنەری بەخشینی نابێ، لە ئەنجامی ماڵو سامان بەخشینیشدا ئیمان پتەوتر دەبێو زیاتر ڕەگ داکوتاوو دامەزراو دەبێ لە دڵو دەروونی ئینساندا، چونکە کردەوە چاکەکان -کە ماڵ بەخشین یەکێکە لە هەرە گرنگەکانیان- بۆ درەختی ئیمانو عەقیدە، وەك تیشکی خۆرو ئاودانو خزمەتێك وان کە دەبنە مایەی گەشەکردنو پڕ بەرتر بوونی، خوای کاربەجێش لەوبارەوە فەرموویەتی:

﴿وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمُ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَـَٔاتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾ البقرة﴾، واتە: وێنەی ئەو کەسانە کە ماڵو سامانەکانیان بۆ وەدەستهێنانی ڕەزامەندیی خواو باشتر چەسپاندنی دڵو دەروونیان- لەسەر ئیمانو ئیسلام- دەبەخشن، وەك باغێك وایە کە لەسەر بەرزاییەکەو بارانێکی دڵۆپە زلی بە خوڕزەمی لێ بباریو دووقات بەرو

میوە بدات، وە ئەگەر بارانی دڵۆپە زلی بەخوڕزەمیش نەیگرێتەوە بە ڕشێنەیەك مەداری سازبێت، وە خوا بەوەی کە دەیکەن بینایە.

٧- گەشەکردنی کەسایەتی ئینسانو زیاتر پاكو چاك بوونی:

خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا ...﴿١٠٣﴾ التوبة﴾، واتە: (لە ماڵو سامانەکانیاندا زەکاتێك وەربگرە کە بەو هۆیەوە پاکیان بکەیەوەو گەشەیان پێبدەی...).

بەڵێ لە ڕاستیدا ماڵ بەخشین بەهەموو جۆرو شێوەکانییەوە مایەی پاکبوونەوەی ئینسانە لە خووو خدە پیسو نزمەکان، کە ڕژدییو چرووکیی بەرچاوترینیانە، وەك پێشتر باسمان کرد وە مایەی گەشەکردنو کامڵبوونی ئینسانو زیاتر گەیشتنو پوختەبوونی کەسایەتییەتی، چونکە زاڵبوونی ئینسان بەسەر خۆویستی (أنانية)ی خۆیدا بەهۆی ماڵوسامان بەخشین لەڕێی خوادا بەڵگەی هەراشبوونی کەسایەتییەتیو بەرزبوونەوەیەتی بەرەو دوندی[1] لە خەم خەڵکیدا بوونو هاوکارییکردنی کۆمەڵگاو دەوروبەرو دەستبار بۆ گرتنو مشوور لێخواردنیان.

٨- پەیدابوونی ڕێزو خۆشەویستی لەنێوان بەخشەرو کۆمەڵگادا:

پێشینان گوتوویانە: (جُبِلَتْ القلوب على حُبِّ مَنْ أحسن إليها وبُغض من أساء إليها)، واتە: دڵەکان لەسەر ئەوە سروشتێنراون کە ئەو کەسەیان خۆش بوێ کە چاکەیان لەگەڵ دەکاتو، ئەو کەسەش ببوغزێنن کە خراپەیان لەگەڵ دەکات.

جا بێگومان بابای پارەدارو دەوڵەمەند، بە بەخشینی ماڵو سامانەکەی لەڕێی خوادا لە سەرێکەوە ئیسپاتی ئەوە دەکات، کە کۆمەڵو کۆمەڵگاو دەوروبەرەکەی

---

١) دوند: لووتکەی بەرز.

خـۆی خۆشـدەوێتو بەتەنگیانەوەیـەو ئەهمیـەتو بایـەخیان پـێ دەدات، وە لەسەرێکی دیکەشەوە بەخشینو چاکەکارییەکەی دەبێتـە مایـەی خۆشویـسترانو ڕێزو حورمـەت لێگیـرانی زیـاتری لەلایـەن دەوروبەرییـەوە، خـوای دادگـەریش فەرموویەتی: ﴿ هَلْ جَزَآءُ ٱلْإِحْسَٰنِ إِلَّا ٱلْإِحْسَٰنُ ﴿٦٠﴾ الرحمن﴾، واتە: ئایا پاداشتی چاکەکاریی هەر چاکە لەگەڵ کردنەوە نیە؟!

پێشتـریش لە باسی ئەدەبو ڕەوشتەکانی ماڵو سـامان بەخـشیندا ڕوونـمان کردەوە، کە پێویستە بابای وەرگر ڕێزو سوپاسو دووعای خێـر پێـشکەشی بابـای بەخشەر بکات، چونکە بێگومان ئەم ڕەفتارەی بابای وەرگر وێڕای ئـەوەی کـە لـە زاتی خۆیدا ڕەوشتێکی بەرزو جوانە، هاندەرێکیشە بـۆ چـاکترو زیـاتر بەخـشینی بابای بەخشەر.

٩- پاککـردنەوەی ماڵو سامانو پارێزگاریی لێکردنی:

بەخشینی ماڵو سامانو هەقو مافی خـەڵك لێـدەرکردنی، وەك چـۆن مایـەی پاکبوونـەوەی دڵو دەروونـی ئینـسانەو هۆکـاری گەشـەکردنو کامـڵ بوونیـەتی، بەهەمان شێوەش مایـەی پاککردنـەوەی خـودی مـاڵو سـامانەکەو گەشـەپێدانو زێدەبوونیشیەتی، چونکە بێگومان خەڵکی ئاتاجو نەدار چاو دەبڕنە ماڵو سامانی خوا پێداوانو ئاخی بۆ هەڵدەکێشن، جا ئەگەر بێتو بابای دەوڵەمەند هەقو مافی خەڵکی ئاتاج لە مـاڵو سـامانەکەی دەرنـەکات، ئـەوە ئـەو خەڵکـە هەسـت بـە ستەملێکراویيو هەق لـێ زەوتکراویی دەکەنو بەلای کەمەوە بەشـێك لـە مـاڵو سامانی کابرای پیسکەو چرووك بەهی خۆیـان دەزانـنو، بەهـەر شـێوەیەك بۆیـان بڕەخسێ هەوڵی زەبر لێدانو تۆڵە لـێئەستاندنی دەدەن، شۆڕشو ڕاپەڕینە سـوورو خوێناوییەکانی هەژارو نـەدارانیش لـە دژی دەوڵەمەنـدو سـەرمایەدارانی چـونگ قووچاو، بەدرێـژایی مێـژوو چاکتـرین بەڵگەیـە لـەو ڕووەوە، ئەمـە لەلایەکـەوەو لەلایـەکی دیکەشـەوە سـوننەتی خـوا وایـە کـە بەرەکـەتو پێـز ناخاتـە مـاڵو

سامانێکەوە، کە هەق‌و مافی خواو خەڵکی لێ نادرێ، ئەمەش چەند دەقێک لەوبارەوە:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((إذا أديت زكاة مالك فقد أذهبت عنك شره)) رواه ابن خزيمة والحاكم عن جابر ، واتە: هەرکات زەکاتی ماڵ‌و سامانەکەتتدا، ئەوە خراپەو زیانیت تێدا لابردوە.

هەروەها فەرموویەتی: ((ما خالطت الصدقة-أو قال الزكاة-مالاً إلا أهلكته))[1] رواه البزار والبيهقي ورواه الشافعي والبخاري في تأريخه، واتە: صەدەقە-یان گوتی زەکات- تێکەڵی هیچ ماڵێك نەبووە، مەگەر فەوتاندوویەتی.

دیسان فەرموویەتی: ((..ولم يمنعوا زكاة أموالهم إلاّ منعوا القطر من السماء، ولولا البهائم لم يمطروا))[2] رواه ابن ماجه والبزار والبيهقي واللفظ له عن ابن عمر، ورواه الحاكم وصحَّحه ووافقه الذهبي، واتە: ... وە هیچ گەلێك نەبووە کە زەکاتی ماڵ‌و سامانەکانیان نەدەن، مەگەر بارانیان لە ئاسمانێوە لێ گیراوەتەوە، وە ئەگەر لەبەر ئاژەڵان نەبووایە، هەر هیچ بارانیان بۆ نەدەباری.

١٠- بەخشین بەرەکەت‌و پێزی ماددیی‌و مەعنەویی دەخاتە ماڵ‌و سامانەوە:

خوای پەروەردگارو دادگەر لە چەندان دەقی قورئاندا ئەو ڕاستییەی خستۆتەڕوو، کە ماڵ‌و سامان بەهۆی زەکات لێدەرکردن‌و لێ بەخشرانییەوە زیاد دەکات‌و هێزو پێزی تێدەکەوێ، بۆ وێنە فەرموویەتی: ﴿...وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾ سبأ﴾، واتە: (... وەهەر شتێك ببەخشن خوا جێگای پڕ دەکاتەوە وە ئەو چاکترین ڕۆزی دەرە).

---

١) بڕوانە: (نيل الاوطار)، ج٤، ص٢١١-٢١٢.

٢) بڕوانە: (سلسلة الاحاديث الصحيحة) للألباني، ج١، ص٢١٩-٢٢٠، الحديث رقم: ١٠٧.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿...وَمَآ ءَاتَيۡتُم مِّن زَكَوٰةٖ تُرِيدُونَ وَجۡهَ ٱللَّهِ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُضۡعِفُونَ ٣٩﴾ الروم، واتە:... وەهەر زەکاتێك بەمەبەستی ڕووو ڕەزامەندیی خوا بیدەن، ئەوە ئەوانە-کە ئەو زەکاتە دەدەن- خاوەنی پاداشتی چەند قاتن.

دیسان فەرموویەتی: ﴿يَمۡحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرۡبِي ٱلصَّدَقَٰتِۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ٢٧٦﴾ البقرة، واتە: خوا ماڵێك سوو (ربا)ی تێدابێ لەبەینی دەبات، وە خێرو صەدەقەکان گەشە پێدەداتو زیاد دەکات...).

بەڵێ بەخشینی ماڵو سامان مایەی پیتو پێز تێکەوتنو گەشەکردنو زیادبوونیەتی لەڕووی ماددییو مەعنەوییەوەو لە دنیاو دوارۆژدا، هەر بۆیەش خوای دادگەرو بەخشەر ماڵی حەڕامو پیس بەخێرو صەدەقە وەرناگرێ، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((**إن الله طيب لا يقبل إلاّ طيباً**)) متفق عليه، چونکە شتێك لە خودی خۆیدا پیس بێت، نە قەت پاك دەبێتەوەو نە هیچیشی بۆ خاوێن دەکرێتەوە!

لێرەشدا کۆتایی بە بڕگەی یەکەمی خاڵی یەکەم دێنینو دەچینە سەر بڕگەی دووەمی.

برگــەی دووەم : وەرگــر (الآخــذ):

ماڵو سامان بەخشین، چ فەرز بێ، چ سوننەت تەنیا بۆ بابای بەخشەر بەرهەمو سوودو کەڵکی نیە، بەڵکو وەرگریش بەلای کەمەوە بە دوو لاوە لەو ماڵو سامان بەخشینە بەهرەمەنـد دەبێـت: یەکـەم: لـە ڕووی ماددییــەوە، دووەم: لـە ڕووی دەروونیو مەعنەوەییەوە، کە لەم چەند دێڕەی خوارێدا تیشکیان دەخەینە سەر:

١- ڕزگاربوونی بابای پێبەخشراوو هاوکارییکراو لە ئاتاجییو پێویستیی:

بەختــەوەرکردنی خــەڵکی لــەم ژیانــە دنیاییەیانــدا، یەکێکــە لــە ئامانجــە سەرکییەکانی ئاییــنو بەرنامەی خــوای کاربــەجێ، ئاشکراشــە کــە دابینکردنــی پێداویستییە ماددییەکان هۆکارێکی گرنگی بەختەوەرییو خێرو خۆشییە، بۆیــەش خوای پەروەردگار نیعمەتو چاکەی ڕۆزییە پاکو چاکەکانی لە ڕیزی ئەو نیعمەتــە گــەورەو بەرزانــەدا دانــاوە، کــە شایــستەی سوپاسـگوزاریی لەســەر کــرانن، وەك فەرموویەتی: ﴿وَٱذۡكُرُوٓاْ إِذۡ أَنتُمۡ قَلِيلٞ مُّسۡتَضۡعَفُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ ٱلنَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمۡ وَأَيَّدَكُم بِنَصۡرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ٢٦ الأنفال﴾، واتە: وە-ئەی مسوڵمانینە- یادی ئەو کاتە بکەنەوە، کە ئێوە کەم بــوونو چەوســێنراوەبوون لــە زەویــداو دەترســان کــە خــەڵکی –کــافر- بتانڕفێنن، جا خوا ئێوەی حەواندەوەو بە یارمەتی خۆی پشتی گــرتنو، لــە ڕۆزییــە پاکو چاکەکانی پێبەخشیــن، بۆ ئەوەی سوپاسگوزاریی –خوا- بکەن.

وە پێغەمبــەری پێــشەواشمان ﷺ نــازو نیعمەتــە ماددییــەکانی بــە مایــەی بەختەوەرییو ئاسوودەیی ژیانی دنیا حیساب کردوون، وەك فەرموویــەتی: **((أربـع من السعادة: المرأة الصالحة، والمسكن الواسع، والجار الصالح، والمركب الهـنيُّ))** رواه إبن حبان في صحيحه ورواه أحمد والطبرانـي وصـححه الألبـاني، واتــە: چــوار شــت

مایەی بەختەوەرییـــن: ژنی چاك‌و، خانووی فـراوان‌و، دراوســێ بـاش‌و، وەسـیلەی سواربوونی ئاسان‌و خۆش.

وە پێچەوانەی ئەو شتانەی بە هۆکـاری ژیـان تـاڵیی‌و شـپرزە حـاڵیی دانـاوە: ((وأربعـة مــن الـشقاء الجـار الـسوء والمـرأة الـسوء، والمركـب الـسوء، والمـسكن الضيق)) رواه إبن حبان في صحيحه وصححه الألباني.

بەڵام جیاوازی ئیسلام لە رێچکەو ئایینە دەستکردەکان لەوبوارەدا ئەوەیە، کـە ئیسلام پێداویستییەکانی ژیان‌و گـوزەرانی ئینـسان تـەنیا لـە تێرکردنـی گـەدەو گیـرفان‌و داوێندا کورت هەڵناهێنێ، بەڵکو دابینکردنی پێداویستییە ماددیـەکان بە وەسیلەو هۆکاری ژیـان‌و گـوزەرانێکی ئینـسانانە دەزانـێ‌و، دەیـەوێ هـەموو ئینسانەکان تێرو پۆشتەو پەرداخ‌و خاوەن جێ‌و رێ بن، تاکو دەست کراوەو ئامـادە بن بۆ بەندایەتییکردن بۆ خواو، بەدوای نان‌و ئاودا گەڕان وایـان لـێ نـەکات کـە نەیانپەرژێتە سەر هیچی دیکە، هەر بۆیەش دەبینیـن خوای وردبیـن یـەکێك لـەو نیعمەتانەی، کە دەیکاتە مایەی منەت لەسەر پێغەمبەری خـۆی ﷺ بریتیـە لـە قوتارکردنی لە نـەداری‌و دەسـتکورتی، وەك فەرموویـەتی: ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾ الـضحى﴾، واتە: ئایا خوا تۆی بە هەتیویی نەدی‌و حاواندییەوە، وە بە سـەرگەردانی نەیـدی‌و رێی پیشاندای، وە بە دەستکورتیی نەیدی‌و بێ‌نیازی کردی؟!

وە یەکێك لەو دووعایانەی کە پێغەمبەر ﷺ پێیـان لـە خـوا دەپـاڕایەوە ئەمـە بـوو: ((اللّهـم إنـي أسـألك الهـدى والتقـى والعفـاف والغنـى)) رواه مـسلم والتـرمذي وابـن ماجـه عـن إبـن مـسعود، واتـە: ئـەی خوایـە مـن رێڕوونیـی‌و پارێزکاریی‌و پاکیی‌و بێ‌نیازییت لـێ داوا دەکەم.

جا بێگومان بەهۆی ماڵو سامان بەخشینەوە، بەتایبەت هی فەڕز کە زەکات بڕبڕەی پشتیەتی، توێژە ئاتاجو نەدارو پەککەوتووو بێدەرەتانەکانی نێو کۆمەڵگا وەك: هەژار (فقیر)و نەدار (مسکین)و ڕێبوارو قەرزدارو کۆیلەو موجاهیدو دڵگیراوان، لە بن باری قورسی ژینتاڵیی‌و شپرزە حاڵیی دێنەدەرێو دەرەوویان لێ دەکرێتەوە.

جا لێرەدا بە پەسەندی دەزانم چەند قسەیەکی زۆر بەهاداری زاناو توێژەرەوەی هەڵکەوتووی قورئانو ئیسلام شەهید سەید قوطب لەوبارەوە نەقڵ بکەم، کە گوتوویەتی: (ئیسلام حەز ناکات خەڵکی گیرۆدەی هەژاریی‌و ئاتاجیی ببن، چونکە دەیەوێ بەهۆی بۆ دابینکرانی پێداویستییەکانی ژیانو گوزەرانەوە، بۆ کارو ئەرکی مەزنتر دەست بەتاڵ بن، کارو ئەرکێك، کە شایستەی مرۆڤو ئەو پایەو پلەیە کە خوا تایبەتی کردوە بە ئادەمیزادەوە وەك فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِىٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَٰهُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ الإسراء﴾.

ئنجا لە ڕاستیدا ئەو عەقڵو سۆزو هەستو نەستو ئیشتیاقە ڕووحییانەی، کە شتی بەرزترو سەرووتر لە داخوازییەکانی جەستە داوا دەکەن، بوونەتە مایەی ئیمتیازو ڕێزو حورمەتی ئینسان، جا ئەگەر ئینسانەکان هێندەیان لە پێداویستییە ماددییەکانی ژیانو گوزەران بەئاسانی بۆ مەیسەر نەکرێ، دەرفەتی ئەوەیان نامێنێ کە کاتو کۆشش تەرخان بکەن بۆ ئەو هەستو نەستو داخوازییە مەعنەوییانەو لە حاڵێکی واشدا ئەو ڕێزو پلەو پایەیان لێ دەستێنرێتەوەو دەگێڕرێنەوە بۆ ڕیزی ئاژەڵ! بەڵکو خراپتریش لە ئاژەڵ، چونکە ژیانداران خۆراکیان چنگ دەکەوێو، جاری وا هەیە هەندێکیان ڕاکەڕاكو بازبازێنو کەیفیش دەکەن، وە هەندێك جۆرە پەلەوەرو باڵندە پاش تێرخواردنو خواردنەوە دەخوێننو جریوەجریو دەکەنو خۆشیو شادیی بە ژیانیان دەردەبڕن.

کەواتە: بەڕاستی ئەو کەسە نە ئینسانەو نە بەڕێزیشە لەلای خوا کە لەبەر ناچاریی خواردنو خواردنەوە نایپەرژێتە سەر ئەو شتانەی کە ئاژەڵو باڵندەش هەیانە، چ جای ئەو ئەرکانەش کە خوا بۆ مرۆڤێکی ڕێز لێگیراویی دیاری کردوون!

جا ئەگەر بابایەکی وا هەموو هەوڵو تەقەللای خۆی بخاتە کارو ئێستا بەشی ئەوە نەکات کە پێداویستییەکانی دابین بکات، ئەوە ئەو کاتە ئەو بەڵایە یەخەی گرتوە کە بە چەندان پلە دەیخاتە ژێر ئەو ئاستە بەرزەوە، کە خوا بۆی دیاری کردوە، وە ئەو کۆمەڵگایەش کە بابایەکی وای تێدا دەژی، مۆری ئەوەی بە نێوچاوانەوە دەنرێ کە کۆمەڵگایەکی پەستو نزمەو شیاوی ڕێزلێگرتنی خوا نیە، چونکە سەرپێچی لە بەرنامەی خوا کردوە.

بێگومان ئینسان جێنشینی[1] خوایە لە زەویدا، بۆیەش لەوێدا کردوویەتیە جێگری خۆی تاکو ژیانو گوزەرانی تێدا گەشە پێبداتو بەرەو پێشەوەی بەرێو پاشان ڕازاوەو گەشو جوانی بکات، دوایش تامو چێژ لە جوانیو ڕەونەقی وەربگرێ، وە سەرەنجام سوپاسگوزاریی بۆ خوا بکات لە بەرانبەر چاکەو نیعمەتەکانیدا کە پێی داون، وە بێگومان ئینسان هیچ شتێك لەو ئامانجە بەرزانە وەدەست ناهێنێ لە کاتێکدا کە هەموو ژیانو تەمەنی لەپێناو وەدەستهێنانی پاروە نانێکدا بەرێ بکات، کە پێی بژیەتو بەشی بکات، چ جای، کە هەموو تەمەنەکەشی لەو ڕێیەدا بەرێ بکاتو دەستیشی لە بژێوێکی وا گیر نەبێ کە کیفایەتی بکات!!)[2].

---

١) لە بابەتی یەکەمی (خواپەرستیی بەگشتی)دا کە لە بەرگی یەکەمی ئەم کتێبەدا هاتوە، چۆنیەتیو چەمکی خەلیفەی خوابوونی ئینسانمان ڕوونکردۆتەوەو بەرپەرچی ئەوانەشمان داوەتەوە، کە لەوبارەوە ڕەخنەیان هەیە لەو کەسانەی کە وشەی (خەلیفەی خوا) بۆ ئینسان بەکاردێنن و پێیان وایە هەڵەیە.

٢) بڕوانە: (العدالة الأجتماعية في الإسلام)، ص١٣٢-١٣٣، ط٥.

٢- پاكبوونەوەی دڵو دەروونی وەرگر لە چڵكو ژەنگی حەسەدو بوغــزو كینە:

گومانی تێدا نیە كە كەسێك هەژاریی‌و نەداریی تەنگی پێهەڵچنیبێ‌و كەڵبـەی برسیەتی لە هەناوی گیـربووبێ‌و بەئاگری بێ‌جێگاو ڕێگاییو بێ‌نوێنی‌و بێ‌بـەرگ‌و پۆشاكییەوە چزابێ‌و مارو دووپشكی ڕووت‌و ڕەجاڵییو بێ‌دەرەتانی پێیەوە دابـێ، وە لە دەوروبەری خۆشیدا خەڵكی خۆشگوزران‌و تێرو پڕو پۆشتەو پـەرداخ ببینـێ، كە هیچ گوێی نادەنێ‌و ئاوڕی لـێ نادەنەوە، مەگەر چـۆن دەنـا دڵـی پڕدەبـێ لـە بوغزو كینەو غەرەزو پاشان ئێرەیی‌و حەسەد، بەرانبەر بەو خەڵكـە كەمتەرخـەم‌و بێ باكە!

جا شتێكی ڕوونە كە ماڵ بەخشینی فەڕزو سوننەتی دەوڵەمەندەكان بەو توێـژە ئاتاج‌و كەنەفت‌و شپرزە حاڵانە وێڕای ئـەوەی كـە دروشـم‌و نیـشانەی دینـداریی‌و مسوڵمانەتییان‌و ئەرك‌و پێویـستی سەرشـانیانە، چاكتـــرین مەڵحـەم‌و هـەتوانی بـرین‌و زامـەكانی دەرو دەروونیـشیانەو، باشتـــرین پـارێزەرو پاككەرەوەیانـە لـە ژەنگ‌و ژارو چڵك‌و چەپەری ئەو دەردو نەخۆشییە دەروونیی‌و جەستەیی‌یە تاكیی‌و كۆمەڵایەتییانەی كە لـە بـارودۆخی پـڕ ستەم‌و بێ‌ویژدانانـەی ئـابووری‌و ژیـان‌و گوزەرانی پڕ قڕیی‌و پڕییەوە سەرهەڵدەدەن‌و تەشەنە دەكەن.

وە لە ڕاستیدا هەر كۆمەڵگایەك گیـرۆدەی حەسەدو بوغزو كینـە بووبـێ، بـە كۆمەڵگایەكی نەخۆش‌و دەردەدارو ناتەواو دادەنرێ، چـونكە سـەرەڕای ئـەوە كـە حەسەدو بوغزو غەرەز تاكەكان، جگە لە نەخۆشییە دەروونیەكان تووشـی چـەندان نەخۆشی جەستەیی وەك:

برینی گەدە (قرحة المعـدة)و فشاری خوێن (ضـغط الـدم) دەكـەن، كۆمـەڵگاش بەگشتی دووچاری گەندەڵیی‌و پووچەڵیی‌و پەرتەوازەیی‌و شیـــرازە پـچڕان دەكـەن، بۆیـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئۆمـــەتەكەی لـەو دەردەو نەخۆشـییە سـامناك‌و بێزەزایانە ئاگادار كردۆتەوەو فەرموویـەتی: ((**دب إلـيكم داء الأمـم مـن قـبلكم:**

الحسد والبغضاء، والبغضاء هي الحالقة، أما إني لا أقول تحلق الشعر ولكن تحلق الدين)) رواه البزاز وبأسناد جيد والبيهقي وغيرهما، واتە: دەردی ئوممەتانی پێشووتان دزەی کردۆتە نێوتان، حەسوودیی‌و بوغزو کینە، وە بوغزوکینە هەڵتاشەرە، ئاگادارین! ناڵێم مووان دەتاشێ، بەڵکو ئایین دەتاشێ.

دیارە ئیسلامیش بە ئامۆژگاری ڕووت هەوڵی چارەسەری ئەو نەخۆش‌و دەردانەو ڕێ لێگرتنیانی نەداوە، بەڵکو وەك عادەتی خۆی وێڕای ئەو شێوازە چارەسەری کردەییشی بۆ داناوە، هەم بۆ پارێز (وقاية) لە سەرهەڵدانی، چونکە وەك گوتراوە: (درهم وقاية خير من قنطار علاج)، وە هەم بۆ ڕیشەکێش کردن‌و نەهێشتنی پاش پەیدابوونی.

ئاشکراشە کە بەبێ ئەو بەخشین‌و بەتەنگ یەکترەوە بوون‌و بەدەم یەکدییەوە چوون‌و ئاگا لە یەکتربوونەی کۆمەڵگا، هیچ لەو فەرمان‌و ئاڕاستە (توجيه)انەی، کە بەمەبەستی تۆکمەو توندو تۆڵ کردنی توێژەکانی کۆمەڵگاو پێکەوە جۆشدانیان هاتوون، لە مەیدانی واقیعدا نایەنەدی، بۆ وێنە:

﴿...وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ ...﴿٢﴾ المائدة﴾، واتە: وە بۆ چاکەکاریی‌و پارێزکاریی‌و هاوکاریی یەکتر بکەن.

((كونوا عباد الله إخواناً)) رواه مسلم عن أبي هريرة ﷺ، واتە: بەندەکانی خوا! برا بن.

((المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولايسلمه، ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته، ومن فرج عن مؤمن كربة فرج الله عنه كربة من كرب يوم القيامة)) متفق عليه، واتە: مسوڵمان برای مسوڵمانە، نە ستەمی لێدەکات‌و نە بەدەستییەوە دەدات (بێگومان برسیەتی‌و ڕووت‌و ڕەجاڵییش وەك دوژمنی بابە کوشتەیە)، وە هەر کەسێك پێویستی برایەکی جێبەجێ بکات، خواش پێویستی ئەو جێبەجێ

دەكات، هەركەسێكیش گرفتێك لە بڕواداڕێك لابەرێ، خوا گرفتێك لە گرفتەكانی ڕۆژی قیامەتی بۆ لادەبات.

((لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه)) متفق عليه، واتە: یەكێكتان بڕوا ناهێنێ –بەو جۆرەی كە پێویستە- هەتا چی بۆ خۆی پێ خۆشە بۆ برا–و خوشكی–یشی پێی خۆش نەبێ.

لە كۆتاییشدا دەڵێم: ئەگەر لە سیستەمی سۆسیالیزمیدا كۆمەڵ –كە لە چینی پرۆلیتاریادا خۆی دەنوێنێ- تاك دەكرێتە بەلاگێڕیو لەژێر پێی بەرژەوەندییەكانیدا دەپلیشێنرێتەوەو لەسەر بنەمای فەلسەفەی دژایەتیو ناكۆكی چینەكان (صراع الطبقات) چینو توێژەكانی كۆمەڵگا بەردەدرێنە گیانی یەكتر!!

وە لە سیستەمی كاپیتالیزمدا بەپێچەوانەوە، كۆمەڵگا دەكرێتە فیداو بەلاگێڕی تاكو ئارەزووو بەرژەوەندییە ناڕەوایەكانی، لە سیستەمی سیاسیو ئابووریو كۆمەڵایەتی ئیسلامدا تاكو كۆمەڵ لەسەر بناغەی برایەتیو یەكتر خۆشویستنو بەپێی تەرازوویەكی دادگەرانە دەستیان پێ دەكرێتەوە ملی یەكترو توێژەكانی كۆمەڵگاش لەجیاتی لە یەكتر بەردرانو لە یەكتر هاركرانیان، بۆ هاوكارییو دەستبار بۆ یەكترگرتن هان دەدرێنو بەشێكی زۆری ئەو هاوكاریو برایەتیو دەستبار بۆ یەكتر گرتنەشیان، وەك ئەركێك لەسەر پێویست دەكرێو لەسەر كەمتەرخەمیی تێداكردنی دووچاری لێپرسینەوەو سزاو تۆڵەش دەبن.

خـاڵی دووەم[1]

بەرهـەمو شـوێنەوارەکانی ماڵ بەخشـین لە ژیانی کۆمـەڵگادا

خوێنــەری بەڕێز!

خوا پشتیوان بێ لەم خاڵەدا هەوڵ دەدەین تیشك بخەینە سەر سـوودو بەرهـەمو پەرێزو شوێنەوارەکانی ماڵ بەخشین – بەتایبەت ماڵ بەخشینی فەرز- لـە ژیـانو گوزەرانی کۆمەڵگادا.

١- ماڵ بەخشینی فەرز یەکێکە لە بنەماکانی بەخەم یەکـدییەوەبوونی کۆمەڵگا (الضمان الإجتماعي):

هیچ کاتێك کۆمەڵگا لە کەسانێکی هەژارو نـەدارو ئاتـاجو پەککەوتـە حـاڵی نابێو، بۆ ئەوەش کە باری لارو کـەوتووی ئـەو جـۆرە کەسـانە ڕاسـت بکرێتـەوە پێویستە میکانیزم (آليات)ێکی کردەییو واقیعی دابنرێ، جا ماڵ بەخشینی فەڕز لە ئیسلامدا- بەتایبەت زەکات- چاکتـرینو کردەییتـرین میکانیزمی تێدایە بـۆ ئەو مەبەستە، بەڵام بەمەرجێك وەك شەرع دیاری کردوە ئاوا وەربگیـرێو، دابەش بکرێو بە شوێنە شایستەو دیارییکراوەکـانی خـۆی بگەیـەنرێ، چـونکە وەك لـە باسـەکانی ڕابـردوودا دەرکـەوت (زەکـات) کـە جەوهـەرو بەشـی هـەرە گـرنگو بنەڕەتیی ماڵ بەخشینی فەڕزە، ئەندازەیەکی دیارییکراوە لـە هـەموو جۆرەکـانی ماڵو سامان کە دەسـتەڵاتی شـەرعیی وڵات وەریـدەگرێو بـە شـێوەیەکی دەوری ساڵانەی ڕێكو پێك (منتظم) بەسەر ئەو کەسو شوێنانەدا دابەشـی دەکـات، کـە خوای پەروەردگار دیاری کردوون، نەك وەك خەڵکێکی سادەو سـەرکێڵو ناحـاڵی گومان دەبەن، خێرو صەدەقەو چاکەیەکی شەخسی بێت بیدات، یان نەیدات!!

---

١) بۆ نووسینی ئەم خاڵی دووەمەش پشتم بـە (فقـه الزکـاة)، ج٢، ص٨٨٠-٩١٣، بەسـتوە، لەگـەڵ چەند وردە دەستکارییەکی خۆمو زیادکردنی چەند شتێکدا.

جا لێرەدا بۆ ڕوونکردنەوەی ڕۆڵی زەکات لە پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییانەو گرتنی ئەو کەلێنانەی کە بەهەر هۆیەکەوەبێ لە ژیانو گوزەرانی هەندێك لـە توێـژەکانی کۆمەڵگادا پەیدا دەبن، بە پەسەندی دەزانم دەقی ئەو نامەیەی کـە (الزهـري) بـۆ (عمر بن عـبدالعزيز)ی ناردوە دەربارەی ئەو کەسو شـوێنانەی بـە زەکـات باریـان ڕاست دەکرێتەوەو بەسەر دەکرێنەوە بە وەرگێڕراوی بنووسم، نووسیویەتی:

(بێگومان لە مـاڵی کـۆکراوەی زەکاتـدا بەشـی: بەساڵداچـووو پەککەوتـەکان هەیە، وە بەشی هەر نـەدارێك کـە لەبـەر دەردو نەخۆشـییەك توانـای کاسـبیی‌و گەڕان‌و سووڕانی نیە بۆ بژێو پەیداکردن، وە بەشی ئەو نەدارانەی کە سواڵ دەکەن‌و داوای خۆراك لە خەڵکی دەکەن، (بـە جۆرێـك کـە جـارێکی دی ئاتـاجی ناچـاری سـواڵکردنیان نـەکات)، وە بەشـی ئـەو کەسـانە کـە لـە ئـەهلی ئیـسلام لـە حەپسخانەکان دان‌و هیچ کەسیان نیە، وە بەشـی ئـەو نەدارانـەی کـە هامۆشـۆی مزگەوتان دەکەن‌و هیچ مووچەو بەشێکیان نیە، وە داواش لە خـەڵکی ناکـەن، وە بەشی کەسێك کە گیـرۆدەی هەژاریی بوەو کەوتۆتە بن باری قەرزو قۆڵەوەو بەهۆی گوناح‌و خراپەکارییشەوە نەبووەو لە دینداریی یان قەرزدارییەکەیدا جێگای تۆمەت نیە، وە بەشی هەر ڕێبوارێك کە شوێنی حەوانەوەی نیەو کەسی نیـە سـەریان پـێ بێنـێ، ئەوە پێویستە خۆراکی پێبـدرێ‌و ولاخەکەی بۆ ئالیك بـدرێ‌و هاوکـاریی بکرێ، هەتا جێگـاو ڕێگای دەست دەکەوێ، یان ئیش‌و کاری تەواو دەبێ)[1].

ئنجا شایانی باسیشە کە ئەو بەخەمەوە بوون‌و دەسـتبار بـۆ گرتنـە، تایبـەت نەبووە بە مسوڵمانانەوە، بەڵکو هـەموو هاووڵاتیـان‌و دانیـشتووانی ژێـر سـایەی دەوڵەتی ئیسلامیی گرتۆتەوە، بۆ وێنە: عومەری کوڕی خەتاب خوا لێی ڕازی بـێ کاتێـك جوولەکەیـەکی هـەژاری سـواڵکەری بینـی دەسـتی گـرت‌و بردیـە لای خەزێنەداری (بيت المال)و پێی گوت: کە ئەمەو هاووێنەکانی ناونووس بکات‌و لـە (بيت المال) مووچەیان بۆ ببـڕێتەوەو سەرانە (جزية)شیان لەسەر هەڵگرێ[2].

---

١) بڕوانە: (الأموال)، لأبي عبيد، ص٦٧٨-٥٨٠، وە (فقه الزكاة)، ج٢، ص٨٨١-٨٨٢.

٢) بڕوانە: (الأموال)، ص٤٦، هەروەها بڕوانە (الخراج) لأبي يوسف، ص١٢٦.

هەروەها کاتێك کە دەچوو بۆ شام لە ڕێگایدا کۆمەڵێك نەصرانیی گول (گەڕ)ی بینی، ئەویش لە (بیت المال) مووچەی بۆ بڕینەوە[1].

پێویستە ئەوەش بگوترێ، کە بەخەم یەکدییەوە بوونی کۆمەڵگا[2] (الضمان الإجتماعي) لە ئیسلامدا بەس لە بواری ماددیی ژیانو گوزەرانی کۆمەڵگادا کورت هەڵنەهاتوە، بەڵکو هەموو بوارەکانی: مەعنەوییو ئەخلاقییو فەرهەنگییو سیاسییو عەسکەرییو .. هتد دەگرێتەوە، بەڵام لە سیستەمی ڕژێمە ڕۆژئاواییەکاندا کە لە ژێر فشاری شۆڕشو کودەتا خوێناوییەکانو شەپۆلو تەوژمە توندو ڕامالەرە شیوعیو چەپییەکاندا بەناچاری پەنایان بۆ شتێکی وابردو، یەکەمین بەردی بناغەی بەشێوەیەکی ڕەسمی لە ساڵی (١٩٤١)ی زایینی داو، لە پەیمانی ئەطلەنطی، کە لە نێوان وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو ئینگلتەرادا مۆرکرا، دانرا، تەنیا ژیانو گوزەرانی ماددیی دەگرێتەوەو بەس لەولایەنەدا کورت هەڵاتوە[3].

٢- ماڵ بەخشین بە تایبەت جۆری فەرزی، دینەمۆی جووڵاندنەو بەگەڕخستنی ماڵو سامانە:

ئاشکرایە، کە هەر کۆمەڵگایەك ماڵو سامانەکان تێیدا دەستاودەست بکەنو لە حاڵەتی جموجۆڵو گەڕاندا بن، ئەوە لەڕووی ئابوورییەوە بە کۆمەڵگایەکی چالاكو زیندوو دادەنرێو، بە پێچەوانەوەشەوە بە وەستاوو مردوو.

جا ماڵ بەخشینی فەرز بەتایبەت زەکات، هۆکارێکی یەکجار کاریگەرە بۆ جووڵاندنو بەگەڕخستنی ماڵو سامان، چونکە بە حوکمی ئەوە، کە ئەندازەی

---

١) بڕوانە: (فتوح البلدان) البلاذري، ص١٧٧، وە بڕوانە: (نظرية الدولة وآدابها في الاسلام) موضوع (التضامن الأجتماعي مع المحتاج)، ص١٤٥-١٤٩.

٢) مانای دەقاودەقی (تۆباڵداریی کۆمەڵایەتی)یە، بەڵام ئەوەی نووسیومە پڕ بە پێست ترە.

٣) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج٢، ص٨٨٢.

(٢,٥٪)ی تێدا پێویست کراوە- دیارە لێرەدا مەبەست ماڵی نەغدینەو بازرگانییە- ئەگەر بێتو خاوەنەکەی نەیخاتە کارەوە، وردەوردە زەکات لە بنی دێنیو سەرەنجام دەستی خاوەنەکەی لە بنی هەمبانەی بەتاڵەوە دەردێنی!

هەربۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەی ماڵو سامانی هەتیوانەوە فەرموویەتی: ((إتَّجرُوا في أموال اليتامى لا تأكلها الزكاة)) رواه الطبراني عن أنس بن مالك رضي الله عنه، واتە: مامەڵەو بازرگانی بە ماڵو سامانی هەتیوان بکەن، با زەکات لە بنی نەهێنی.

هەروەها (عمر بن الخطاب) خوا لێی ڕازی بێ لەوبارەوە گوتوویەتی: (إبتغوا في أموال اليتامى لاتأكُلْها الصدقة) رواه البيهقي عن سعيد بن المسيب عن عمر، وقال البيهقي اسناده صحيح.

٣- پارێزگاریی کردن لە بنەما مەعنەوییەکان:

هەر گەلو کۆمەڵگایەك بنەما مەعنەوییەکانی وەك عەقیدەو ئازادیی و کەرامەتو حورمەتو ڕێزی تێدا نەپارێزرێنو بۆ هەموو تاکەکانی دەستەبەر (تضمین) نەکرێن، بە کۆمەڵگایەکی نەخۆشو لەرزۆكو گەندەڵ دادەنرێ، جا ماڵ بەخشین بە تایبەت زەکات، دەبێتە مایەی پاراستنو دەستبەرکردنی بەها مەعنەوییە بنەڕەتییەکانی کۆمەڵگا، چونکە: کۆمەڵگایەك هەشتیەك (١/٨)ی بودجەی ساڵانەی زەکاتی ماڵو سامانی خۆی بۆ ڕزگارکردنی کۆیلانو ئازادکردنیان لە کۆتو بەندی کۆیلایەتی تەرخان بکات: (وَفِي ٱلرِّقَابِ)!

وە هەشتیەکی بودجەی زەکات بۆ پارێزگاریی لە ئیمانو عەقیدە تەرخان بکات: (وَفِي سَبِيلِ ٱللَّهِ)!

وە هەشتیەکی بودجەی زەکات بۆ ڕزگارکردنی قەرزداران لە بنباری قەرز تەرخان بکات: (وَٱلْغَٰرِمِينَ)!

وە هەشتیەکی بودجەی زەکات بۆ هاندانو دڵڕاگرتنو سەرنج ڕاکێشانی خەڵکێك بەرو ئیمانو ئیسلام تەرخان بکات: (وَٱلْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ)!

بەڵێ کۆمەڵگایەکی ئاوا، کە تێیدا هێندە بە چاوی بایەخو گرنگی پێدانەوە تەماشای ئەو بنەما رووحییو بەها بەرزانە بکرێ، بێگومان بە کۆمەڵگایەکی ساغو سەلامەتو تۆکمەو دامەزراو دادەنرێ، چونکە بەڕاستی بنەما مەعنەوىو بەها بەرزەکان بناغەو بنچینەی کۆمەڵگانو هەتا ڕۆچووترو مەحکەمتربن، کۆمەڵگاش دامەزراوترو نەلەخشاوتر دەبێ.

٤- لەیەك نزیکخستنەوەی توێژەکانی کۆمەڵگا:

هەرچەندە ئیسلام دان بەوەدا دێنێ کە لە ڕووی ژیانو گوزەرانەوە بەرزییو نزمیی (تفاضل) لەنێوان ئینسانەکاندا هەبێ، وەك لە چەند دەقێکی قورئاندا ئاماژەی بۆ کراوە، بۆ وێنە: ﴿وَٱللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلرِّزْقِ ... ﴿٧١﴾ النحل﴾، واتە: (وە خوا هەندێکیتان لە ڕۆزییدا بەسەر هەندێکتاندا بەرزکردۆتەوە...)، کە دیارە حیکمەتی ئەو بەرزو نزمییەش دابەشبوونی کارو چالاکییەکانو سووڕانی چەرخو دۆلابی ژیانو گوزەرانە، وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿... نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا... ﴿٣٢﴾ الزخرف﴾، واتە: ئێمە لە ژیانی دنیادا گوزەرانیانمان لە نێوانیاندا دابەش کردوە، وە هەندێکیانمان بەچەند پلە بەسەر هەندێکیاندا بەرزکردۆتەوە بۆ ئەوەی هەندێکیان هەندێکیان لە ئیشوکاردا بەکاربهێنن...

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئیسلام ڕێی ئەوەی نەداوە کە کۆمەڵگا چەند چینێکی بەرزو نزمی تێدا پەیداببن لە شێوەی چەوسێنەرو چەوسێنراوەدا، وەك خوای

پەروەردگارو دادگەر فەرموویەتی: ﴿ مَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ كَيۡ لَا يَكُونَ دُولَةَۢ بَيۡنَ ٱلۡأَغۡنِيَآءِ مِنكُمۡۚ ... ﴿٧﴾ الحشر﴾، واتە: ئەو -ماڵو سامان-ەی، کە خوا لە خەڵکی ئاوەدانییەکانەوە بۆ لای پێغەمبەرەکەی -بەبێ کوشتار- دەیگێڕێتەوە، ئەوە هی خواو هی پێغەمبەرو هی خزمان -ی پێغەمبەر-و هەتیوانو نەدارانو ڕێبوارە، -بۆیەش خوا ئاوا دابەشی کردوە- تاکو ئەو ماڵو سامانە لەدەستی دەوڵەمەندەکانتاندا کورت هەڵنەیەت..

جا بێگومان ماڵ بەخشینی فەڕزو سوننەت بەتایبەت زەکات، دەورێکی زۆر کاریگەری هەیە لە بواری پڕکردنەوەی ئەو کەلێنو بۆشاییە زلانەی نێوان توێژی دەوڵەمەندو توێژە هەژارو نەدارو قەرزدارو پەککەوتەو ئاتاجەکانی کۆمەڵگادا، چونکە وەك پێشتر ڕوونمان کردەوە ڕاسترینو چاکترین شێوەی دابەشکردنی زەکات ئەوەیە کە هەرکام لەو هەشت جۆرە توێژە زەکات پێ شیاوانەی کۆمەڵگا، هێندەیان ماڵو سامان بدرێتێ، کە باری کەوتوویان ڕاست بکاتەوەو، بابای زەکات وەرگر خاوەنی هەر پیشەو کارو کاسبییەك بێ، پێداویستییەکانی ئەو کارو پیشەیەی پێ دابین بکات، ئەگەرنا بارتەقای مەسرەفی هەموو تەمەنی خۆیو ئەوانەی بە ئەستۆیەوەن، یان بەلای کەمەوە بایی مەسرەفی ساڵە وەختێکی بدرێتێ[1]، ئنجا ئاشکراشە کە لە حاڵێکی وادا زۆر بەزوویی چینو توێژە هەژارو نەدارو پەککەوتووەکان نامێننو، سەرجەم کۆمەڵگا دەچێتە قۆناغی نائاتاجییەوەو تاکەکانیشی ئاستی ژیانو گوزەرانیان زۆر لەیەك نزیك دەکەوێتەوەو حاڵەتی قڕیی‌و پڕیی‌و چینایەتی نامێنێ.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦ص، ١٨٠-١٨٢.

٥- چارەسەری دیاردەی سوالکردن:

یەکی دیکە لە بەرهەم‌و شوێنەوارە گرنگەکانی ماڵ بەخشین بریتییە لە نەهێشتن‌و بنبڕکردنی دیاردەی سوالکردن‌و دەست پانکردنەوە بۆ خەڵکی.

بەڵێ خوێنەری بەڕێز!

دیاردەی دزێوی سوالکردن (التَسوُّل)، ئیسلام پێنج بنەمای گرنگی بۆ چارەسەرو بنبڕکردنی داناوە، کە یەکێکیان ماڵ بەخشینی فەرزە بەتایبەت زەکات، جا با سەرنج بدەین داخۆ ئیسلام چۆن چارەسەری ئەو دیاردەیە دەکات:

یەك: ڕاهێنان لەسەر داوانەکردنی هیچ شتێك لە خەڵکی:

بۆ وێنە لەوبارەوە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((من یتکفل لي أن لا یسأل الناس شیئا أتکفل له بالجنّة؟ فقال ثوبان: أنا یارسول الله، فقال: لا تسأل الناس شیئاً، فکان لا یسأل أحداً شیئاً))** رواه أبو داود والبیهقي، واتە: کێ بەڵێنم پێ دەدا هیچ شتێك لە خەڵکی داوا نەکات، منیش بەڵێنی چوونە بەهەشتی پێدەدەم؟ (ثوبان) گوتی: من ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی: هیچ شتێك لە هیچ کەس داوا مەکە! جا (ثوبان) هیچ شتێکی لە هیچ کەس داوا نەدەکرد.

دوو: کارکردن‌و ڕەنج دان بناغەی پەیداکردنی بژێوی حەڵاڵە:

پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: **((لأن یأخذ أحدکم حبله علی ظهره فیأتي بحزمة من الحطب فیبیعها، فیکف الله بها وجهه خیر من أن یسأل الناس أعطوه أو منعوه))** رواه البخاري عن الزبیر رضي الله عنه، واتە: ئەگەر یەکێکتان گوریسەکەی بخاتە سەر پشتی‌و کۆڵە دارێك بێنێ‌و بیفرۆشێ‌و خوا بەوە ئابرووی بپارێزێ، چاکترە لەوەی، کە داوا لە خەڵکی بکات، نازانێ هیچی دەدەنێ یان نا!

سێ: سواڵ کردن حەڕامە، مەگەر لەکاتی زۆر تێگیراوییدا:

لەوبارەشەوە پێغەمبەر ﷺ چەند شتێکی فەرمووە، بۆ وێنە: **((لا تزال المسألة**

بأحدكم حتى يلقى الله وليس في وجهه مُزْعَةُ لحم)) رواه الشيخان والنسائي عن ابن عمر، واتە: یەكێكتان هێندە داوا لـە خـەڵكی دەكـات، هـەتا كاتێـك -لـە ڕۆژی دواییدا- دەگاتە دیداری خوا تۆزە گۆشتێكی بە ڕووەوە نەماوە!

وە فەرموویەتی: ((من سأل وعنده ما يُغْنيه فإنّما يستكثر من النار -أو مـن جَمْر جهنّم- فقالوا يا رسول الله وما يغنيه؟! قال: قدر ما يُغَدِّيـه ويُعَـشِّيه)) رواه أبو داود، واتە: هەر كەسێك سواڵ بكاتو هێندەشی هەبێ كـە بێنیـازی بكـات، ئەوە ئاگر -یان پشكۆی دۆزەخ- بۆ خۆی زۆر دەكات! گوتیـان ئـەی پێغەمبـەری خوا ئەوەی بێنیازی دەكـات چـەندە؟! فـەرمووی: بـایی ئـەوە خـواردنی بـەیانیو ئێوارەی دابیـن بكات.

چـوار: ئیشو كار دۆزینەوە بۆ بابای تواناداری بێكارو كاسبی:

لەوبارەشەوە (أصحاب السنن) ئەم فەرموودەیە لە (أنس بن مالك)ەوە خوا لێی ڕازی بێ دەگێڕنەوە، كە بە مەبەستی كورتكردنەوە یەكسەر تەرجەمە كوردییەكەی دەنووسم:

(پیاوێك لە پشتیوانەكان (الأنصار) هاتـە لای پێغەمبـەر ﷺو داوای لێكـرد، ئەویش فەرمووی: ئایا هیچ شتێك لەماڵتاندا نیە؟ گوتی: با، بەڕە (حلس)یەكمان هەیە كە هەندێكی بەخۆمان دادەدەینو هەندێكیش ڕادەخەین. وەقاپێـك (قعـب)، كە ئاوی تێدا دەخۆینەوە، فـەرمووی: هـەردووكیانم بـۆ بێنـە، ئـەویش هێنـانی، پێغەمبەری خوا ﷺ بەدەستییەوە گرتنو فەرمووی: كێ ئەم دوانە دەكڕێ؟ پیاوێـك گوتی: من بە درهەمێك دەمەوێن، فەرمووی: كێ لـە درهـەمێك زیـاتر دەدات؟! دووجار یان سێ جار، پیاوێك گوتی: من بە دوو درهەم دەمەوێن، جا هەردووكیانی پێداو دوو درهەمەكەی وەرگرت، دانی بە پشتیوانەكەو فـەرمووی: بـە یـەكێكیان خۆراكێك بكڕەو بیبەوە بۆ خێزانت، بەوی دیكەشیان بیـور(تـەور)ێـك بكـڕەو بـۆم بێنە، ئنجا پێغەمبەری خوا ﷺ بەدەستی خۆی كلكی تێبـڕی، وە پێـی فـەرموو:

برۆ دار بێنەو بیفرۆشەو هەتا پازدە ڕۆژان نەتبینمەوە، جا کابرا ڕۆیشت داری دەکردنو دەیفرۆشت، پاشان هاتەوەو دە درهەمی پەیدا کردبون، بە هەندێکی جلو بەرگو بە هەندێکیشی خۆراکی کڕی بوو، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەمە بۆت چاکترە لەوەی کە ڕۆژی دوایی بێیو سوالکردن پەڵەیەك بێ بەڕووتەوە، چونکە سوالکردن تەنیا بۆ سێ کەسان دەشێ: خاوەن هەژارییەکەی بێدەرەتان، یان کەسێك قەرزێکی بێڕەزای لەسەربێ، یان کەسێك خوێنێکی کەنەفتکەری کەوتبێتە سەر).

پێنج: دابینکردنی ژیانو گوزەرانی ئەوانە کە دەستەپاچەنو خۆیانیان پێ ناژیەنرێ:

کەسانێك کە دەستەپاچەنو خۆیانیان پێ بەڕێوەناچێ، جا چ لەبەر نەخۆشیو پەککەوتەییو بێتوانایی جەستەیی بێ، وە چ لەبەر ئەوەبێ کە دەرگای کەسابەتیان بەڕوودا داخرابێو کاریان دەستگیر نەبووبێ، ئەوە لەسەر کۆمەڵگاو کیانی ئیسلامیی پێویستە ژیانو گوزەرانیان دابین بکات، کە بێگومان زەکات بناغەی ئەو مەسەلەیە، بەڵام وەك پێشتریش ڕوونمان کردۆتەوەو ئیسپاتیشمان کردوە، ئەگەر زەکاتیش بەشی نەکرد، وە (بیت المال)یش یان تێیدا نەبوو، یان هەر نەبوو، ئەوە لەسەر دەوڵەمەندەکانی مسوڵمانان فەرزە کە ئەو جۆرە کەسانە بژیەننو گوزەرانیان دابین بکەن، چونکە جگە لە زەکات هەقو مافی دیکەش لە ماڵو ساماندا هەیە.

جا هەرچەندە ئەم خاڵی پێنجەمە بۆ چارەسەری دیاردەی سوالکردن لە خاڵەکانی دیکە کاریگەرترەو هەر ئەمیش زیاتر پەیوەستە بە ماڵو سامان بەخشینەوە، بەڵام بێگومان چوار خاڵەکانی دیکەش کاریگەرنو بۆ چارەسەری دیاردەی گۆڕین، هەرکام لەو پێنج چارەسەری ڕابردن پێویستن.

٦- چارەسەرکردنی کێشەو ئاژاوەکان لە کۆمەڵگادا:

بێگومان هیچ کاتێك کۆمەڵگا بێکێشەو گیروگرفتو ئاژاوە نابێ، هەربۆیەش

ئیسلام گرنگیی و بایەخێکی یەکجار گەورەی بە صولح و ئاشتکردنەوەی لایەنە ناکۆکەکان و نەهێشتنی ئاژاوەی نێوانیان داوە خوای کاربەجێ لە چەندان دەقی قورئاندا فەرمانی پێکردوەو مسولمانانی بۆ هانداوە، بۆ وێنە، فەرموویەتی:

﴿ وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱقْتَتَلُوا۟ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَهُمَا ... ﴿٩﴾ الحجرات ﴾،

واتە: (وە ئەگەر دوو کۆمەڵ لە بڕواداران بەشەڕهاتن نێوانیان چاك بکەنەوەو ئاشتیان بکەنەوە..).

هەروەها فەرموویەتی: ﴿ لَّا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَىٰهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَٰحٍۭ بَيْنَ ٱلنَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ النساء ﴾١١٤، واتە: زۆر لە چپە (سرکە سرك) یان کەڵکی نیە، مەگەر چپەی کەسێك کە فەرمان بەخێرو صەدەقەو چاکەکاریی و ئاشتەوایی نێوان خەڵکی بکات، ئەوە بێگومان هەرکەسێك بەمەبەستی ڕەزامەندیی خوا ئەوانە بکات لەمەودوا پاداشتێکی گەورەی دەدەینەوە.

پێغەمبەری خۆشەویستمان ﷺ فەرموویەتی: (**(ألا أدلكم على أفضل من درجة الصلاة والصيام والصدقة؟! إصلاح ذات البين، فان فساد ذات البين هي الحالقة)**) رواه ابوداود والترمذي وصححه، واتە: ئایا کردەوەیەکتان پێشان بدەم، کە پلەو پایەی لە هی نوێژو ڕۆژوگرتن و ماڵ بەخشین بەرزتر بێ؟ چاککردنەوەی نێوان خەڵکی، چونکە تێکچوونی نێوان-و خراپ بوونی پەیوەندییەکان- هەڵتاشەرە (واتە: هەڵتاشەری دینداریی).

جا بێگومان گەلێك جار ئاشتەوایی کردن و چارەسەری کێشەو ئاژاوەکان پەکی لەسەر ماڵ و سامان دەکەوێ و، لایەنە بەشەڕهاتووو ناکۆکەکانیش لەسەر ئەوە پێك نایەن، بۆیە کە ئیسلام ئەندازەیەك لە هەشتیەك (١/٨)ی قەرزداران (الغارمين)ی بۆ ئەو ئامانجە بەرزە تەرخان کردوە، کە چارەسەرێکی کردەیی (علاج عملي) بۆ لابردنی ئەو گرفت و ئاستەنگە لە ڕێی صولح و ئاشتەواییدا، داناوە.

بەسەرهاتی (قبيصة ابن مخارق الهلالـي)یش، بەڵگەیەکی کردەییە لەوبارەوە کـە صوڵحێکی کردبوو، وە ئەندازەیەکی قەرزی کەوتبوە سەر لـەو پێنـاوەداو، پاشـان چووە خزمەت پێغەمبەرو ﷺ داوای هاوکاریی لێکرد- چونکە داواکردنیان بۆ ئەو جۆرە مەسەلانە پێ نەنگ نەبوو-، پێغەمبەریش ﷺ پێی فـەرموو: **((أقـم حتـى تأتينا الصدقة فنأمر لك بها، ثم ذكر له أن أي رجل تَـحَمَّل حمالـة فقـد حلـت لـه الـمسألة حتى يـصيبها ثـم يـمسك))** رواه أحمـد ومـسلم، واتـە: جـارێ هەڵـسەو چاوەڕێ بکە هەتا زەکاتـمان بۆ دێ، جـا ئـەو کاتـە فـەرمان دەکـەین، کـە لـەو زەکاتەت بتدرێتێ ـ پاشان- پێغەمبەر — بۆی باسکرد، کە هـەر پیاوێـك قـەرزی صولحێك بگرێتە ئەستۆ ئەوە داواکردنـی مـاڵو سـامانی بـۆ حـەڵاڵ دەبـێ هـەتا وەدەستی دێنێ، پاشان وازدێنێ.

شایانی باسیشە، کە ئەو کەسانەی بەو کارە جوامێرانەیە هەڵدەستـن مەرج نیە کە حەتـمەن لەو سۆنگەیەوە کەوتبنە ژێـر بـاری قـەرزەوە ئـەوجار ئـەو مافـەیان هەبێ، کـە لـە پـشکی قـەرزداران (سـهم الغارميـن) وەربگـرن، بـەڵکو ئەگـەر دەوڵەمەندیش بنو لە ماڵو سامانی خۆیان ئەو خوێنە، یان ئەو پارەیان دابێو ئەو کێشەو ئاژاوەیان پێ حەل کردبێ، هەر بۆیان ڕەوایە کە بە ئەندازەی ئەو ماڵـە کـە داویانە وەربگرنەوە[1].

هەروەها شەرعزانانـمان گوتوویانە: کە ئـەو صـوڵحو ئاشـتکردنەوانە، ئەگـەر لەنێوان کافرانی هاوپەیـمان (أهل الذمـة)ی وەك جووو دیانـەکانیش دا بـن، هـەر دروستو ڕەوایە کە لە ماڵی زەکاتو پشکی قەرزداران بۆیان صەڕف بکرێتەوە[2].

٧- هـاوکاریی کردنو دەستبار بۆ گرتنی کەسانی بەڵا لێدراوو لێقەوماو:

ئیسلام کە بەرنامەی خوای پەروەردگارو پەنهان بینە، واقیع بینانـە تەماشـای ژیـانو گـوزەرانی کۆمـەڵگا دەکـاتو هـەموو حاڵەتـە جۆراوجـۆرو ئاسـاییو

١) بڕوانە: (فقه الزكاة) ج٢، ص٥٠٩، کە لە (مطالب أولي النُّهى) ج٢، ص١٤٣-١٤٤، وەریگرتوە.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

نائاساییەکانی ڕەچاو کردوە، جا لە سۆنگەی ئەوەوە کە هەندێك کەس بەهۆی بەڵاو کارەساتێکی چاوەڕوان نەکراوەوە لێیان دەقەومێ‌و گرفتار دەبن، شەریعەتی حەکیمانەی خوای بەخشندەو کاربەجێ بۆ هەستاندنەوەی ئەو جۆرە کەسە کۆستکەوتووانە چارەسەری داناوەو، چەندان دەقی سوننەت لەوبارەوە هەن، بۆ وێنە:

١- پیاوێك هاتە لای پێغەمبەری خوا ﷺ، کە بەڵایەکی بەسەردا هاتبوو هیچی نەمابوو، پێغەمبەریش ﷺ بە هاوەڵەکانی خوا لێیان ڕازی بێ فەرموو: (تصدقوا عليه)، ئنجا خەڵکیش هاوکارییان کردو خێریان پێکرد، وەك (مسلم وأصحاب السنن) گێڕاویانەتەوە.

٢- بەسەرهاتەکەی (قبيصة بن مُخارق الهلالي)، کە پێشتر باسمان کرد، کە پێغەمبەری خوا ﷺ پاش بەڵێن پێدان‌و بڕیاردانی هاوکاریکردنی لە ماڵی زەکات، پێی فەرموو: ((**لا تحل المسألة الا لأحد ثلاثة: رجل تحمل حمالة فحلت له المسألة حتى يصيبها ثم يمسك، ورجل أصابته جائحة إجتاحت ماله، فحلت له المسألة حتى يصيب قواماً من عيش- أو قال سداداً من عيش- ورجل أصابته فاقةٌ حتى يقولَ ثلاثة من ذوي الحجا من قومه: لقد أصابت فلاناً فاقة، فحلت له المسألة حتى يصيب قواماً من عيش- أو قال سداداً من عيش-، فما سواهن من المسألة يا قبيصة سُحْتٌ ياكلها صاحبها سُحْتاً**)) رواه مسلم وأحمد[1]، واتە: داواکردن تەنیا بۆ سێ جۆرە کەسان حەڵاڵە: پیاوێك -بەهۆی صوڵحێکەوە- ماڵێکی وەئەستۆ گرتوە، ئەو بۆی ڕەوایە داوا بکات تا چنگی دەکەوێ پاشان وازبێنێ، وە پیاوێك بەڵایەکی بەسەر هاتوە، کە ماڵ‌و سامانەکەی ڕاماڵیوە، ئەمیش داواکردنی بۆ هەیە هەتا هێندەی دەست دەکەوێ کە باری ژیان‌و گوزەرانی ڕاست دەکاتەوە، وە پیاوێك کە هەژارییەکی کەمەر شکێنی بەملدا هاتوە بەجۆرێك کە سێ کەسی خاوەن عەقڵ‌و ویژدان لە کۆمەڵەکەی بتوانن بڵێن: بەڕاستی فلانە کەس دووچاری هەژاری بووە، ئەمیش

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٨٠-١٨١.

بۆی ڕەوایە داوا -ی هاوکاریی- بکات هەتا باری ژیانو گوزەرانی ڕاست دەبێتەوە، بەڵام ئەی (قوبەیصە)! جگە لەمانە هەر داواکردنێکی دیکە حەرامەو خاوەنەکەی حەڕام دەخوات.

ئنجا ئایا ئەو ئەندازەیەی کە پێویستە بدرێ بەو جۆرە کەسانە، کە بەڵاو گرفتارییەکانی ڕۆژگار یەخەیان پێدەگرێو تەنگیان پێ هەڵدەچنێ، چۆنەو چەندە؟! زانایان قسەیان زۆر لەسەر کردوەو لێیان توێژیوەتەوە، بەڵام ئەوەی کە پێم وایە لە هەموویان ڕاستترو بەهێزترو لەگەڵ ڕووحی گشتی شەریعەتدا گونجاوترە، ئەو ڕایەیە کە (نووي) لە (المجموع)دا هێناویەتی کە لەبەر زێدە گرنگیو بایەخداربوونی بەپەسەندی دەزانم وەك خۆی -پاش وەرگێڕانی- بینووسم: لە ژێر سەرباسی: (المسألة الثانية: في قدر المصروف إلى الفقير والمسكين)دا نووسیویەتی:

﴿هاوەڵە عێراقییەکانمانو زۆر لە خۆراسانییەکان گوتوویانە: هێندەیان دەدرێتێ -واتە بەهەژارو نەدار- کە لە حاڵەتی هەژاریی دەریانبهێنێو بیانخاتە حاڵەتی دەوڵەمەندیی، ئەویش بریتیە لەو ئەندازەیە کە بەبەردەوامی تەمەنیان بەشی ژیانو گوزەرانیان بکات، وە ئەوە دەقی قسەی شافیعییە خوا لێی خۆش بێ، وە هاوەڵان -واتە شافیعییەکان- ئەو فەرموودەیەی (قبيصة بن المخارق)یان بە بەڵگە لەسەر ئەو ڕایەیان هێناوەتەوە، هاوەڵانمان گوتوویانە: پێغەمبەری خوا ﷺ داواکردنی بەڕەوا داناوە هەتا بابای داواکەر هێندەی دێتە دەست کە کەلێنی ژیانی پڕدەکاتەوە، کەواتە ڕایەکەمان ڕاستە، گوتوویانە: وە بۆیەش سێ کەسی بۆ شایەدییدان دیاری کردوون، بۆ زێدە دڵنیایی نەك بۆ مەرج گرتن، هاوەڵانمان گوتوویانە: جا ئەگەر بابای ئاتاج پیشەیەکی هەبوو ئەوە هێندەی دەدرێتێ کە پیشەکەی یان ئامرازەکانی ئەو پیشەیەی پێ بکڕێ، جا نرخەکەیان زۆر بێ یان کەم، وە دەبێ ئەندازەی ئەو ماڵە کە دەیدرێتێ هێندە بێ کە بە قازانجو بەرهەمەکەی بژیەتو بەشی بکات، جا دیارە ئەوەش بەپێی جیاوازی پیشەکانو وڵاتانو ڕۆژگارو کەسەکان دەگۆڕێ، وە هەندێك لە هاوەڵانمان وێنەیان

هێناوەتەوەو گوتوویانە: کەسێك پاقلە بفرۆشێ پێنج درهەم، دە درهەمی دەدرێتێ، بەڵام کەسێك پیشەکەی گەوهەر فرۆشیی بێ، دە هەزار (١٠,٠٠٠) درهەمی دەدرێتێ، مادام بەم ئەندازەیە نەبێ مەداری ساز نەبێو کارەکەی بۆ نەکرێ، هەروەها کەسێك بازرگان، یان نانەوا، یان بۆن فرۆش (عطّار)، یان پارە گۆڕەرەوە (صرّاف) بێ، بەگوێرەی پیشەکەی دەیدرێتێ، وە کەسێك بەرگدروو، یان دارتاش، یان بەرگ سپی کەرەوە (قَصّار)، یان گۆشتفرۆش (قصاب)، یان غەیری ئەوانە بێ، لە خاوەن پیشەکان پێویستە هێندەیان بدرێتێ کە مەداری هاو وێنەکانی ئەوانی سازکردوە، وە ئەگەر -بابای زەکات وەگر- لە جووتیاران بوو، دەبێ هێندەی بدرێتێ کە بایی کڕینی پارچە زەویەك، یان بەشێك لە زەوی یەك بکات، کە بەرهەمەکەی کیفایەتی ژیانو گوزەرانی بکات بە بەردەوامی، هاوەڵانمان گوتوویانە: بەڵام ئەگەر -زەکات وەرگر- هیچ پیشەیەکی نەدەزانی نە بازرگانیو نە هیچ جۆرە کاسبییەك، ئەوە پێویستە هێندەی بدرێتێ کە بەشی هەموو تەمەنی هاووێنەکانی وی لە وڵاتدا بکاتو، تەنیا ئەوەندەی نادرێتی کە بەشی ساڵێکی بکات... وە ئەوەی کە گوتمان دەبێ هێندەی بدرێتێ، کە بەشی هەموو تەمەنی بکات هەر ئەوە ڕای ڕاستە (لە مەزهەبی شافیعیدا)و عێراقییەکانو زۆربەی خۆڕاسانییەکان پەسەندیان کردوەو دەقی (شافعي)یشی لەسەرە»[(١)].

وە جگە لە شافعییەکان کۆمەڵێك زانای دیکەش ڕای ناوبراویان پەسەند کردوەو، بۆ وێنە: هەندێك لە حەنبەلییەکان، وە ماوەردییو (خەططّابي)[(٢)]، وە ئەم ڕایە لەگەڵ سیاسەتی عومەری کوڕی خەتتاب -دووەم خەلیفەی سەر ڕاستی ئیسلام خوا لێی ڕازی بێ -یش ڕاست دێتەوە، کە گوتوویەتی: (إذا أعطيتم فَأَغْنُوا)[(٣)]، واتە: هەر کات هاوکاریی کەسێکتان کردوماڵتان پێ بەخشی

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٨٠-١٨١.

٢) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج١، ص٥٦٥-٥٦٧.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

بێنیازی بکەن، ئاشکراشە، کە عومەر خوا لێی رازی بێ هەر ئامۆژگاریکەر (واعظ)ێکی سەر مینبەر نەبووە، قسە بکاتو بڕوات، بەڵکو حوکمڕانو خەلیفەی ئیسلام بووەو، ئەوەی گوتوویەتیو قەناعەتی پێی بووە، کردوویەتییە بەندو یاسایەکی سیاسەتی شەرعی خۆیو پیادەی کردوە.

ڕای دووەمی زانایانیش، کە (حەنەفییەکانو مالیکییەکانو زۆربەی حەنبەلییەکانو ژمارەیەك لە شەرعزانانی دیکەش) پەسەندیان کردوە[1]، ئەوەیە، کە بابای هەژارو نەدارو ئاتاجو لێقەوماو، تەنیا بەشی ژیانو گوزەرانی ساڵێکی دەدرێتێ، بەڵگەشیان ئەوەیە، کە مادام ماڵی زەکات هەموو ساڵێ هەیە، ئەو ئەندازەیە بەسە!

بەڵام ڕای یەکەم کە فەرموودەکەی (قُبَيصَة)ش بەڵگەیەکی بەهێزیەتی، چاکترو پەسەندترە، وەك پێشتریش گوتمان.

٨- چارەسەسکردنی گرفتی ژن هێنانو ماڵ پێکەوەنانی گەنجانی بێ ماڵو حاڵ:

دروستکردنی ماڵو خێزانو ژن هێنان، یەکێکە لە سوننەتەکانی پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ وەك فەرموویەتی: **((إنَّما أنا أعلمكم بالله وأخشاكم له ولكنّي أقوم وأنام وأصوم وأفطر وأتزوج النساء، فمن رغب عن سنتي فليس مني))** رواه البخاري، واتە: بێگومان من لە هەمووتان بە خوا زاناترمو لە هەموشتان پتری لێ دەترسێم، بەڵام شەونوێژیش دەکەمو دەخەوم، وە ڕۆژوو ـی سوننەت-یش دەگرمو، جاری واش هەیە ناشگرم، وە ژنانیش دێنم، جا هەرکەسێکیش لە ڕێبازی من لابدات لە من نیە.

هەروەها فەرموویەتی: **((ثلاثة حق على الله عونهم: الناكح الذي يريد العفاف، والمكاتب الذي يريد الأداء، والغازي في سبيل الله))** رواه أحمد وأصحاب السنن

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٨٤، وە (فقه الزكاة)، ج١، ص٥٦٧-٥٦٨.

إلا أبي داود، واتە: سێ جۆر کەس، خوا لەسەر خۆی پێویستی کردوە کە هاریکاریان بکات، ژن هێنەرێك کە مەبەستی بە داوێن پاکیی مانەوەیە، وە کۆیلەیەك کە دەیەوێ خۆی لە خاوەنەکەی بکڕێتەوەو هەقەکەی بداتێو ئازاد بێت، وە جەنگاوەرێك کە لە ڕێگاو پێناوی خوادا دەجەنگێ.

جا یەکێك لە بەرهەمەکانی ماڵ بەخشینی فەرز لە ژیانو گوزەرانی کۆمەڵگادا ئەوەیە کە بەڕای زۆرێك لە زانایان، ژن هێنان (زواج)یش هەر لە جوغزی کیفایەتو دابینکردنی ئەو پێداویستییە بنەڕەتییانەی ژیانو گوزەرانی زەکات پێ شیاوان دایەو، پێویستە لەکاتی زەکات پێدرانیاندا وێڕای ڕەچاوکردنی مەسرەفی خواردنو خواردنەوەو بەرگو پۆشاکو جێگاو ڕێگای تێدا حەوانەوە، مەسرەفی ژن هێنانو ماڵو حاڵ دروستکردنو خێزان پێکەوەنانیش ڕەچاو بکرێ[1]، تەنانەت هەندێك لە زانایان گوتوویانە: کەسێك ژنێك بەشی نەکات پێویستە دوو ژنی بۆ بهێنرێن[2].

هەر بۆیەش عومەری کوڕی عەبدولعەزیز خوا لێی خۆش بێت، وەك (إبن کثیر) دەگێڕێتەوە: (کان منادیه في کل یوم ینادي: أین الغارمون؟ أین الناکحون؟ أین المساکین؟ أین الیتامی؟ حتی أغنی کلاً من هؤلاء)[3]، واتە: عادەتی وابوو هەموو ڕۆژێك جاڕچییەکانی بانگی دەکرد: کوا قەرزداران؟ ژن هێنەرەکان لە کوێن؟ کوان نەدارەکان؟ هەتیوەکان لە کوێن؟ هەتا هەموو ئەو -جۆرە کەس-انەی بێنیاز کردن.

دیارە ئەسڵی ئەم مەسەلەیەش بێجگە لە ئاڕاستە گشتییەکانی قورئانو سوننەت لەم دەقەوە هاتوە: ((عن أبي هریرة ﷺ أن النبي ﷺ جاءه رجل فقال:

---

١) بڕوانە: (المفصل)، ج١، ص٤٣٠، کە لە (حاشیة الدسوقي علی الشرح الکبیر) ئەم قسەیەی نەقڵ کردوە، (ان اتسع المال -أي مال الزکاة- زید العبد ومهر الزوجة)، ج١، ص٤٩٤. واتە: ئەگەر ماڵی زەکات بەشی کرد دەبێ -بۆ بابای زەکات پێدراو- کۆیلەیەك و مارەیی ژنێکیش زیاد بکرێ، (دیارە کۆیلەکە بۆ خزمەتکردن بووە)، هەروەها بڕوانە: (فقە الزکاة)، ج١، ص٥٦٨، کە لە (حاشیة الروض المربع)، ج١، ص٤٠٠ و (مطالب أولي النهی)، ج٢، ص١٤٧، ئەم قسەیەی هێناوە: (إن من تمام الکفایة ما یأخذه الفقیر لیتزوج به إذا لم تکن له زوجة واحتاج للنکاح).

٢) بروانە: (فقە الزکاة)، ج١، ص٥٦٩، کە لە (النیل وشفاء العلیل)، ج٢، ص١٣٥، وەریگرتوە.

٣) بڕوانە: (البدایة والنهایة)، لإبن کثیر، ج٩، ص٢٠٠.

إني تزوجت امرأة من الأنصار... فقال: على كم تزوجتها؟! قال: على أربعة أواق، فقال النبيّ ﷺ على أربعة أواق! كأنّما تنحتون الفضة من عرض هذا الجبل! ما عندنا ما نعطيك، ولكن عسى أن نبعثك في بعث تصيب فيه..)) رواه مسلم[1]، واتە: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەرو ﷺ گوتی: ژنێکم لە پشتیوانەکان هێناوە، فەرمووی: لەسەر چەند مارەت کردوە؟ گوتی لەسەر چوار ئووقیە[2]، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: لەسەر چوار ئووقیە! هەر دەڵێی زیو لەلاپاڵی ئەم چیایە دادەتاشن!

ئێستا هیچمان لەلا نیە بتدەینێ، بەڵام بەڵکو لەگەڵ کۆمەڵێکدا -بۆ جەنگ- ڕەوانەت بکەین‌و شتێکت دەستگیربێ. (واتە لە دەستکەوت (غنیمة)ی جەنگ شتێکت پێ ببرێ).

دیارە ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، کە هاوکاریکردنی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ ئەو کەسانەی کە ژنیان هێناوە شتێکی زانراو بووە، بۆیە پیاوەکە داوی لێکردوەو ئەویش ﷺ عوزری بۆ هێناوەتەوە، کە ئێستا بەدەستمانەوە نیەو ڕێڕوونیشی کردوە کە لە ڕێیەکی دیکەوە ئەو گرفتەی چارەسەر بکات.

٩- چارەسەری گیروگرفتی کەسانی بێجێگاو ڕێگا، وەك ڕێبوارو منداڵی دۆزراوە:

بێگومان جێگاو شوێنی تێدا حەوانەوەو نیشتەجێ بوون، یەکێکە لە پێداویستییە بنەڕەتییەکانی هەر ئینسانێك، کەواتە هەر کەسێك بەجێگاو ڕێگا بێ، ئەوە بێئاتاج (محتاج) دادەنرێ‌و زەکاتی پێ دەدرێ، بەتایبەت پشکی (ابن السبیل)، کە تایبەتە بەو جۆرە کەسانەوە، کە بێ ماڵ‌و حاڵ‌و بێ جێگاو ڕێگان، جا چ ڕێبوار بن، چ هەر کەسێکی دیکەی وەك ڕێبوار لە بێ جێگاو شوێنیدا، بەڵگەی ئەوەش کە گوتمان ئەوەیە کە زاناو پێشەوایانمان جێگاو ڕێگای تێدا

١) بڕوانە: (نیل الأوطار)، ج٦، ص٣١٢.

٢) (أوقیة) یەك (٤٠) درەمە، کەواتە: چوار ئوقیە (٤×٤٠=١٦٠) درەمی زیوە.

نیشتەجێ بوونو حەوانەوەیان لە ڕیزی خواردنو خوردنەوەو بەرگو پۆشاك دا حیساب کردوە.

ئەوەتا (ابن حزم) دەربارەی ئەو پێداویستییە بنەڕەتییانەی کە هەر کەسێك نەیبێ بە هەژارو نەدارو شایستەی زەکات وەرگرتن دادەنرێ، نووسیویەتی: (وفرض على الأغنياء من كل بلد أن يقوموا بفقراءهم ويجبرهم السلطان على ذلك، إن لم تقم الزكاة بهم ولا في سائر أموال المسلمين بهم، فيقام لهم بما يأكلون من القوت الذي لابد منه، ومن اللباس للشتاء والصيف بمثل ذلك، و بمسكن يُكِنُّهُمْ من المطر والصيف والشمس وعيون المارة..)[1]، واتە: وە لەسەر دەوڵەمەندانی هەر شوێنێك پێویستە کە پێداویستییەکانی هەژارەکانیان دابین بکەن، وە حوکمڕان لەسەر ئەوە ناچاریان دەکات، مادام زەکاتەکانی مسوڵمانانو ماڵو سامانەکانی دیکەیان بەشیان نەکات، پێویستە بژێوێك کە بەبێ وی ناژین بۆیان دابین بکرێ، وە لە بەرگو پۆشاکی زستانەو هاوینە بەهەمان شێوە، وە خانوویەك کە لە بارانو گەرمای هاوینو تیشکی خۆرو چاوی ڕێبوار، دەیانپارێزێو دەیانشارێتەوە.

(نووي)یش لەوبارەوە نووسیویەتی: (قال أصحابنا: والمعتبر في قولنا: يقع موقعاً من كفايته: المطعم والملبس والمسكن وسائر ما لابُدَّ منه على ما يليق بحاله من غير إسْراف ولا إقتار، لنفس الشخص ولمن هو في نفقته)[2]، واتە: هاوەڵانمان گوتوویانە: مەبەست لەو قسەیەمان کە دەڵێ: (دەبێ ئەو ئەندازەیەی کە دەدرێ بە بابای هەژارو نەدار هێندە ببێ کە بەشی بکات) دابینکردنی خۆراكو پۆشاكو خانوو بەرەیەو هەر شتێکی دیکەیە کە پێویست بێ، بەوپێیەی کە لێی دەوەشێتەوە، بەبێ زیادەڕۆییو چرووکیی، هەم بۆ خودی خۆیو هەم بۆ ئەوانەش کە بەئەستۆیەوەن.

---

١) بڕوانە: (المحلى شرح المجلى)، ج٦، ص١٠٥-١٠٦، مسألة: ٧٢٥.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٧٨.

کەواتە: هەموو ئەوانەی، کە لەبەر هەر هۆیەك بێجێگاو شوێنن‌و خانووو جێگایەکیان نیە، کە تێدا بحەوێنەوەو نیشتەجێ بن، ئەوە نەك هەر پشکی (ابن السبیل)، کە بۆ ئەوجۆرە کەسانە تەرخان کراوە، بەڵکو لە پشکی (الفقراء والمساکین)یشدا هەق‌و مافی ئەوەیان هەیە، کە خانوووبەرەیەکی گونجاوو شیاو بۆ حاڵەت‌و پایەی کۆمەڵایەتییان بۆ دابین‌و مسۆگەر بکرێ، بۆ ئەوەی لە ئاوارەیی‌و بێ جێگاو شوێنی ڕزگاریان ببێ‌و لە دەردی کوشندەی ماڵ بەکۆڵەوە بوون‌و بێ ئۆقرەیی قوتاریان ببێ.

شایانی باسیشە، کە هەندێك لە زاناو شەرعزانانی هاوچەرخ ڕایان وایە، کە منداڵی دۆزراوە (لقیط)یش حوکمی (ابن السبیل)ی هەیەو، پێشم وایە بۆچوونەکەشیان دوور نیە، چونکە لەسەر ڕێگا (سبیل) دۆزراوەتەوەو (ڕێگا) بۆی بۆتە باب‌و دایك‌و خزم‌و کەس!

ئنجا بێگومان منداڵی دۆزراوە، ئەگەر نەشکەوێتە نێو جوغزی ڕێبوارو بێجێگاو شوێنانی دیکەوە، بەتەئکید دەکەوێتە خانەی هەژارو نەدارو لێقەوماوانەوەو، هەر چۆن بێ هەر خاوەنی هەق‌و مافە لە زەکات‌و لە ماڵ‌و سامانی دیکەی مسوڵمانانیشدا، مادام زەکات بەش نەکات‌و (بیت المال)یش، یان هەرنەبێ، یان هێندەی تێدا نەبێ، کە کیفایەتی ئەو جۆرە کەسانە بکات.

١٠- دابینکردنی پێداویستییەکانی قوتابیان‌و لێکۆڵەرەوانی زانیارییە پێویستەکان:

یەکی دیکە لە بەرهەم‌و شوێنەوارە بەرزو بە پێزەکانی ماڵ بەخشین -بە تایبەت ماڵ بەخشینی فەرز- ئەوەیە، کە جم‌و جۆڵی زانستی لە کۆمەڵگادا گەشە پێدەدات‌و بەرەو پێش دەبات، ئەویش بەهۆی ئەوەوە، کە ژیان‌و گوزەران‌و پێداویستییەکانی قوتابییان‌و مامۆستاو لێکۆڵەرەوانی زانیارییە پێویستەکان (العلوم الواجبة) دابین دەکات!

واتە هەم ئەو قوتابییانەی کە هەوڵی فێربوونو وەدەستهێنانی ئەو جۆرە زانیارییانە، کە دینداریی‌و دنیاداریی، یان دین‌و ژینی کۆمەڵگا پێیان ئاتاجە، وە هەم ئەو مامۆستاو زانایانەش، کە سەرگەرمی فێرکردن‌و شارەزاکردن، یان زیاتر توێژینەوەو قووڵ بوونەوەو پسپۆڕی (تخصص) پەیدا کردنن لەو جۆرە زانیارییە پێویستانەدا، هەرچەندە توانای کارکردن‌و کاسبییان هەبێ، بەڵام مادام لەبەر زانست‌و زانیاری دەرفەتی بژێوپەیدا کردنیان نەبێ، لەسەر کۆمەڵگا پێویستە کە ژیان‌و گوزەران‌و پێویستییەکانی ئەو ئەرکە مەزنەیان بۆ دابین‌و مسۆگەر بکات وەك کتێب‌و[1] سەرچاوەو تاقیگا (مختبر)و نەخشەو هەر ئامێرو ئامرازێکی دیکەی پێویست.

جا بێگومان زەکات لەوبوارەدا ڕۆڵێکی زۆر گرنگ دەگێڕێ، چونکە زاناو شەرعزانان ڕایانگەیاندوە، کە ئەهلی زانست پشکیان لە زەکاتدا هەیە، مادام لە سۆنگەی خۆیەکلاکردنەویانەوە بۆ وەرگرتنی یان فێرکردنی، دەرفەتی کاروکاسبییان نەبێ[2]، بەپێچەوانەی ئەوانەوە کە بۆ خواپەرستی (عبادة)خۆیان یەکلادەکەنەوەو (تفرغ)ی بۆ دەکەن[3]، ئەو جیاوازییەش لەنێوان (خۆیەکلاکەرەوان بۆ زانیاری)و - خۆیەکلاکەرەوان بۆ خواپەرستیی)دا[4] دوو هۆی هەن:

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٧٩-١٨٠، وە بڕوانە: (الانصاف)، ج٣، ص٢١٨،١٦٥، کە (فقه الزكاة)، ج٢، ص٥٧٠، لێی نەقڵ کردوە.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص١٧٧-١٧٨، وە (أبو عبيد) لە کتێبی: (الأموال)دا هێناویەتی، کە عومەر خوا لێی ڕازی بێ پاداشت‌و خەڵاتی پێشکەشی ئەوانە دەکرد، کە قورئانی بەرپێتزیان لەبەر دەکرد، بڕوانە: (الإسلام والمشكلات السياسية المعاصرة)، ص٣٢، تأليف الدكتور جمال الدين محمود محمد.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٤) دیارە لێرەدا مەبەست لە خواپەرستیی (عبادة) چەمك‌و واتای تایبەتی تەسکێتی، کە جێبەجێ‌کردنی دروشمەکانیەتی‌و بە خواپەرستییە ڕووتەکان (العبادة المحضة) ناسراون.

أ- خۆیەکلاکەرەوان بۆ زانیاری پێویست –کە وەك گوتمان هەرجۆرە زانیارییەك دەگرێتەوە، کە دین‌و ژینی کۆمەڵگا پێویستییان پێی هەبێ –سەرگەرمی جێبەجێ کردنی ئەرك‌و کارێکن، کە لەسەر کۆمەڵگا پێویستەو فەرزی کیفایەیە، بەڵام خۆیەکلاکەرەوان بۆ خواپەرستیی (المتفرغون للعبادة) سەرگەرمی کارێکی شەخسیی‌و تایبەتی خۆیانن‌و بەس بۆ خۆیان لێی بەهرەمەند دەبن.

ب- زۆرجاران وەرگرتن‌و فێربوونی زانیاری‌و هەمیشە پێدا قووڵ بوونەوەو تێدا پسپۆڕبوونی، پەکی لەسەرخۆ بۆ یەکلاکردنەوە کەوتوە، بەڵام خواپەرستی (عبادة) کردن نەك هەر پەکی لەسەر ئەوە نەکەوتوە، بگرە ئەوجۆرە دینداریی کردنە پێچەوانەی ڕێباز (سنة)ی پێغەمبەریشە ﷺ!!

لە کۆتاییدا:

لە کۆتایی ئەم بەندی چوارەمەشدا کە بە تەواوبوونی لە توێژینەوەی سێیەمین پایەی ئیسلامەتی‌و دووەمین دروشمی خواپەرستی دەبینەوە، پێویستە ئەو ڕاستییە مەزنەمان هەردەم لەبیربێ، کە (ماڵ بەخشین) هەرچەندە پلەو پایەیەکی بەرزو گرنگ‌و کاریگەرییەکی گەورەی هەیە لە ئیسلامداو، لە ژیان‌و گوزەرانی کۆمەڵگای مسوڵماندا، بەڵام بێگومان هەر بەشێکەو پایەیەکە لە ئیسلام‌و دروشم‌و نیشانەیەکە لە دروشم‌و نیشانەکانی خواپەرستی‌و مسوڵمانەتی‌و بەبێ بەش‌و لایەنەکانی دیکەی ئایین‌و بەرنامەی خوای کاربەجێ کارێکی ئەوتۆی لەدەست نایەت‌و ئەنجام‌و بەرهەمی شایستەو پێویستی بەدوادا نایەت، چونکە:

یەکەم: وەك گوتمان ماڵ‌و سامان بەخشین بە زەکاتیشەوە پایەیەکە لە پێنجان‌و دروشمێکە لە چەند دروشمان‌و بوارو لایەنێکە لە چەندان بوارو لایەنی ئیسلامەتی‌و هەر بە ئەندازەی خۆی دەور دەبینێ‌و کەلێنی پایەو دروشم‌و لایەنەکانی دیکەی ئیسلام پڕناکاتەوە.

دووەم: وەك چۆن ئەندامێكی جەستە، هەرچەندە زۆر گرنگ‌و كاریگەر بێ، بەڵام بەبێ هاوكاریی‌و تەبایی ئەندامەكانی دیكەی جەستە، وەك پێویست دەوری خۆی بۆ نابینرێ، ماڵ بەخشینیش بەهەمان شێوە، بەبێ پیادەكران‌و كارپێكرانی سەرجەم ڕێساو یاساكانی ئیسلام‌و هاوكاریی پێكەوەكردن‌و دەستبار بۆ یەكترگرتنی تێكڕای لایەنەكانی، هەر خودی خۆیشی وەك شەرع فەرمانی پێكردووە، ڕێو شوێنی بۆ داناوە جێبەجێ ناكرێ، ئایا كۆكردنەوەو دابەشكردنی زەكات، كە گەورەترین‌و گرنگترین جۆرو شێوەی ماڵ بەخشینە، بەشێوەیەكی مەركەزیی، بەبێ هەبوونی قەوارەیەكی شەرعیی‌و سیاسی بۆ ئیسلام‌و مسوڵمانان مەیسەر دەبێ؟!

وە ئایا ئەو هەموو بەرهەم‌و شوێنەوارە گەورەو گرنگانەی ماڵ بەخشین، بە تایبەت لە ژیان‌و گوزەرانی كۆمەڵگادا، بەبێ هەبوونی دەستەڵاتێكی شەرعیی‌و چەندین دام‌و دەزگای پسپۆڕو كارامە لە بوارە جیاجیاكانی ژیان‌و گوزەراندا، دێنەدی؟!

وە ئایا ئەگەر گریمان بشگونجێ پشكی هەركام لە: هەژاران (الفقراء)و نەداران (والمساكین)و قەرزداران (الغارمین) جێبەجێ بكرێ، پشكەكانی دیكەی زەكات، بەتایبەت كاربەدەستانی كۆكردنەوەی (العاملین علیها)و دڵڕاگیراوان (المؤلفة قلوبهم)و ڕێی خوا (في سبیل الله)[1] و ڕێبوار (إبن السبیل) بەبێ هەبوونی سیستەمێكی سیاسی، بەجێی خۆیان دەگەیەنرێن؟!

---

١) وەك پێشتریش لە بەندی یەكەمدا لە بڕگەی (زەكات بە كێ‌و كێ دەدرێ؟!)دا باسمان كردوە، وشەی (في سبیل الله) هەرچەندە بە پلەی یەكەم جەنگاوەران (المقاتلین، الغزاة) دەگرێتەوە، بەڵام ڕای ڕاستتر ئەوەیە، كە لەسەر ئەوان كورت هەڵنەهاتوەو وێڕای بەرژەوەندییە گشتییەكان، هەموو ئەو كەسانەش دەگرێتەوە، كە بەرگریی (دفاع) لە ئیسلام دەكەن، چ بەدەست، چ بە سامان، چ بە قەڵەم‌و زمان، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((جاهدوا المشركین بأموالكم وأنفسكم))

بێگومان نەخێر، کەوابێ با هەموو لایەکمان دڵنیابین، کە ئیسلام ئایینو بەرنامەیەکە بۆ بەڕێوەبرانو پیادەکرانی، پەکی لەسەر قەوارەو دەستەڵاتێکی شەرعیی کەوتووەو، بەبێ حوکمڕانی کردن، نەك هەموو ڕێساو یاساکانی بگرە تەنانەت دروشمێکی وەك ماڵ بەخشینو پایەیەکی وەك زەکاتیش، وەك پێویست جێبەجێ ناکرێ!!

لێرەشدا کۆتایی بە توێژینەوەمان لەبارەی دروشمی دووەمی خواپەرستییەوە دێنینو دەچینە سەر باسو لێکۆڵینەوەی دروشمی سێیەم، کە ڕۆژوو گرتنە.

رواه أحمد وأبو داود والنسائي والحاكم وأبن حبان، واتە: بە ماڵ و سامان و بە گیان و بە زمانتان دژی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان بجەنگن، بڕوانە: (المفصل في أحكام المرأة والبيت المسلم في الشريعة الإسلامية)، ج١، ص٤٣٦-٤٤٢.

بەرهەمەكانی دانەر

١- پوختەیەك دەربارەی ئیسلام. چاپی ٢/ ٢٠٠٦.
٢- دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلامو ڕێچكان. چاپی ٣/ ٢٠٠٦
٣- یادی خوا، گرنگی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤ دا. چاپی ١ /١٩٨٧
٤- كۆمەڵی خوا. چاپی ١ / ١٩٨٨
٥- پێشمەرگەی ئیسلام، یان مسوڵمانی موجاهید كێیەو چۆنە؟ چاپی٣ /٢٠٠١
٦- دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامی. چاپی ١ /١٩٨٩
٧- ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ كامەیە؟! چاپی ١/ ١٩٨٩
تێبینی: ((دواتر خرایە نێو كتێبی (مسوڵمانی كامڵ : بەشی یەكەم: بیروبڕوای مسوڵمان) وە دواتر ئەمیش خرایە نێو كتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی))یەوە .
٨- ڕێگای صاڵح بوونو بەرەو خوا چوون. چاپی ٣ /٢٠٠٥
٩- كوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟! چاپی ١ / ١٩٨٩
١٠- حوكمی گەڕانەوە ژێر نیری طاغووت. چاپی ٢ /٢٠٠٥
١١- سۆزی نەتەوایەتیو بیری ناسیۆنالیزم لە تەرازووی ئیسلامدا. چاپی٣ /٢٠٠٥
١٢- مسوڵمانی كامڵ/ بەشی یەكەم: بیروبڕوای مسوڵمان چاپی ١ /١٩٩٧
تێبینی: ((دواتر خرایە نێو كتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە)).
١٣- چارەسەری كێشەی كورد لە نێوان ئیمانو پەرلەمان دا. چاپی ١ /١٩٩٢
١٤- بزووتنەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مانو نەمان دا. چاپی ١ /١٩٩٣
١٥- بزووتنەوەی ئیسلامییو ئایندەیەكی گەشو ڕوون. چاپی ١/ ١٩٩٥
١٦- پرۆژەی بەرنامەی فیكریی كاری ئیسلامیی. چاپی ١ / ١٩٩٦
١٧- چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەكانی كوردستان. چاپی ١ /١٩٩٦
١٨- ئیسلامو كێشە هەنووكەییەكان چاپی ١ /١٩٩٥

١٩- با وریا بین! داڕووخانی ڕەوشت کۆمەڵگاکەمان بەرو هەڵدێر دەبات. چاپی ٢ /٢٠٠٦.
٢٠- مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان – بەرگی یەکەم . چاپی ١ / ٢٠٠٠ .
٢١- مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان – بەرگی دووەم . چاپی ١ / ٢٠٠٠ .
تێبینی: ئەم کتێبە بە هەردووك بەرگەکەیەوە ئێستاکە بۆ جاری دووەم لە چوار بەرگدا چاپ کراوەتەوە بەناوونیشانی: خواپەرستیی ئیسلامیی .
٢٢- گەڕانەوە لای خوا (عزّ وجلّ) . چاپی ٤ /٢٠٠٥
٢٣- زانایانی ئیسلام کێن‌و چۆنن ؟! چاپی ٢ / ٢٠٠٢
تێبینی : بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە.
٢٤- بنچینە گرنگەکانی هەڵس‌وکەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکاندا، چاپی ١ / ١٩٩٩ .
تێبینی: ئەم نامیلکەیە باسێکی بەرگی یەکەمی کتێبی: (خواپەرستی ئیسلامیی)یە، وە بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوەو ئێستا لەژێر چاپە.
٢٥- مزگەوتەکانی کوردستان لە نێوان ئاوەدان کردنەوەو وێران کردندا. چاپی ١ /٢٠٠٠
٢٦- تاقیکردنەوەی خوا بۆ بەندەکانی چی‌یەو چۆنە؟ چاپی ١ /٢٠٠٠
٢٧- بنەما شەرعییەکان‌و هێڵە گشتییەکانی کۆمەڵێکی ئیسلامیی ڕەسەن .
تێبینی: (ئەم نامیلکەیە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی)
٢٨- کۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانج‌و هەڵوێستەکانی. چاپی ١ /٢٠٠١
٢٩- پاساوو بەڵگە شەرعییەکانی بنیاتنانی کۆمەڵیی ئیسلامیی، ئاڵقەکانی: ١و ٢ و ٣ و ٤ . چاپی ١ / ٢٠٠١

٣٠- ئـافرەتی مـسولّمانی کـورد مافـە شـەرعییەکانیو ئەرکـە گرنگـەکانی. چاپی ١ /٢٠٠٠.
٣١- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەت دا . چاپی ٢ / ٢٠٠٥
٣٢- چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم . چاپی ٥ / ٢٠٠٥
تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.
٣٣- چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشكو برایانـمان لە هەندەران. چاپی ١ / ٢٠٠٢
٣٤- سنووره قەدەغەکان مەشکێنن! (چاوپێکەوتنی دکتۆر حـسین محمـد عزیـز) . چاپی ٢ / ٢٠٠٣
٣٥- چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی دا بکەین؟! چاپی ١ / ٢٠٠٢
تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.
٣٦- شەهید کێیەو چ پلەوپایەیەکی هەیە؟! چاپی ١ / ٢٠٠٢
٣٧- جیهاد لە ڕێی خواداو چەند سەرنجو ئاگادارییەك. چاپی ١ / ٢٠٠٢
٣٨- بۆئەوەی لەسەر جیهادکردنمان قەرزدار نەبینەوە! چاپی ١ / ٢٠٠٢
٣٩- جیهاد لەڕێی خوادا چی‌یەو بۆچی دەکرێو چۆن دەکرێ؟ چاپی١/ ٢٠٠٢
٤٠- ئەشکەنجەو زیندان (چاوپێکەوتنی هاوژین عومەر) چاپی ٢ / ٢٠٠٦ .
تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی، هەروەها چاپی فارسیشی بەڕێوەیە.
٤١- کارو پڕۆژەی ئیسلامیمان (وتاری کۆنگرەی یەکـەمی کۆمـەڵی ئیـسلامیی) چاپی ٢ / ٢٠٠٦ .
٤٢- ئیسلامو مسوڵمانەتیو کاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشـنایی قورئانو سوننەتدا. چاپی ١ / ٢٠٠٦ .
٤٣- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/١، ئیمانو عەقیـدەی ئیـسـلامی چی‌یەو چۆنە؟! ١ تـا ١٢ . چاپی ١ / ٢٠٠٦
٤٤- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٢، خوا بـە یـەکگرتن (التوحیـد) لـە بەدیهێنەرایەتییو پەروەردگارێتی دا. ١٣ تا ٢٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٦

٤٥- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٣، خوا بەیەکگرتن لە ناوو سیفەتو لە پەرستراوێتی دا، ٢٧ تا ٣٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٦- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٤، ئیمان بە فریشتەکانی خوا (عزّوجل)، کتێبەکانی خوا (عزّوجل)، پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام). ٣٧ تا ٤٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٧- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٥، ئیمان بە ڕۆژی دوایی قەزاو قەدەر ٤١ تا ٤٥ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٤٨- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/٦، تایبەتمەندیی و دیدو بۆچوونەکانی پەیڕەوانی ڕێبازی ڕاست. ٤٦ تا ٥٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٤٩- تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان. چاپی ١/ ٢٠٠٧

تێبینی: زۆربەی بە (٢٤) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (هاوولاتی)و ئەوەی دیکەش بە (٩) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا بڵاوکراوەتەوە.

٥٠- گەنجەکانمان لە نێوان ڕەسەنایەتییو لاسایی کردنەوەدا.

٥١- بە دوورخستنەوەی ئافرەت لە ئیسلام چ زیانێك دەکەین؟

٥٢- سیاسەتی ئیسلامییو چەند ڕوونکردنەوەیەك.

٥٣- چۆنیەتی بوونە پێشەنگو بنیاتنانی بنکەی جەماوەریی.

٥٤- چەند بنەمایەکی گرنگی وتاربێژیی.

٥٥- قوتابیانی زانیاری شەرعیی چەند سەرنجو ڕێنمایی یەك.

٥٦- خوو ڕەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەکی مسوڵمانەتی یە.

٥٧- بانگەواز بۆ لای خوا .

٥٨- قوتابیان لەم هەلو مەرجەدا پێویستە چۆن بنو چی بکەن؟!

٥٩- ضيف و قضية (مقابلة مع قنـاة العربية).

٦٠- حوار خاص (مقابلة مع قنـاة العالم).

٦١- خواناسیی، ئاییـن، ئیمان. چاپی ٢ / ٢٠٠٩ .
٦٢- واقیعی هەرێمی کوردستان ...دیدێکی ئیسلامییانە. چاپی ١/ ٢٠٠٨ .
٦٣- چـەند بابـەتێکی هونـەریی لەبـەر ڕۆشـنایی قورئـانو سـوننەت دا. چاپی ١ / ٢٠٠٨ .
٦٤- چۆن باشتر لە کتێبی بەڕێزی خوا بەهرەمەند دەبین؟! چاپی ١/ ٢٠٠٨ .
٦٥- سروشـتو پایەکانی خێزانو مەسـەلەی چەندژنیی لـە تـەرازووی شـەرعو عەقڵ دا.

تێبینی: ئەم نامیلکەیە بە (١٤) ئاڵقە لە ڕۆژنامەی (ڕۆژنامە)دا بڵاوکراوەتەوە.

ئەو بەرهـەمانەی لەژێـر چـاپـن

١- پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ .
٢- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الأول.

ئەو بەرهەمانـەی چـاوەڕێی چـاپـن.

١- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد ٢- ٧ .
٢- خوو و ڕەوشتی ئیسـلامیی.
٣- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەت دا. بەرگی دووەم.
٤- گرنگیو پێویستی پابەندیی بە قورئانو سوننەتەوە.
٥- چەند دەرسێك لە: (تەفسیری قورئانی بەرزو بـەپێز)، کـە ئەگـەر خـوا تەمـەن بدات هەموو قورئان تەواو دەکەین.

نێـوەڕۆك

له تۆڕه کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر
archive.org/details/@alibapir
PDF
AliBapir/عەلی باپیر
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir
Google Play
App Store
www.alibapir.net
English - عربي - کوردی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر